

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/314260851>

Теоретичні основи цивільного процесу ЄС

Book · July 2015

CITATIONS

0

READS

201

1 author:

[Iryna Izarova](#)

Taras Shevchenko National University of Kyiv

23 PUBLICATIONS 1 CITATION

[SEE PROFILE](#)

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

European Civil Procedure [View project](#)

International Conference "Small Claims Procedure: European and Ukrainian experiences" November 23, 2018, Kyiv, Ukraine [View project](#)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

І. О. ІЗАРОВА

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ
ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО
СОЮЗУ**

Монографія

Київ 2015

УДК 347.9(4-6ЄС+477)
ББК 67.99(4Укр)
І-32

Рецензенти

О. В. Дзера, доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України, професор кафедри цивільного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

В. І. Кисіль, доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного приватного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Я. М. Романюк, кандидат юридичних наук,
голова Верховного Суду України

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту економіко-правових досліджень
Національної академії наук України
(Протокол № 7 від 26 червня 2015 р.)*

Ізарова І. О.

І-32 Теоретичні засади цивільного процесу Європейського
Союзу : монографія / І. О. Ізарова. — Київ : ВД «Дакор»,
2015. — 335, [1] с.
ISBN 978–617–7020–48–5

Монографія присвячена питанням становлення та формування цивільного процесу ЄС. У роботі проаналізовано етапи становлення цивільного процесу ЄС, визначається його інституційна побудова, характеризуються основні провадження — з вирішення дрібних спорів, видачі судового наказу, видачі виконавчого листа та забезпечення грошових коштів.

Для науковців, фахівців у сфері цивільного процесу, студентів, а також усіх тих, хто цікавиться питаннями судового захисту прав.

УДК 347.9(4-6ЄС+477)
ББК 67.99(4Укр)

ISBN 978–617–7020–48–5

© І. О. Ізарова, 2015
© ТОВ ВД «Дакор», 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
-----------------	---

Розділ I. ПЕРЕДУМОВИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЯК СКЛАДОВОЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.	8
---	----------

1.1. Основні етапи зближення цивільного процесу в Європі ..	8
1.2. Проект з апроксимації цивільного процесу в ЄС та його результати	27
1.3. Принципи ALI-UNIDROIT як приклад гармонізації цивільного процесу світового масштабу.	39
1.4. Регіональні європейські правила цивільного судочинства.	52
1.5. Гармонізація цивільного процесу в світлі укладення Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС.	64

Розділ II. ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК УНІВЕРСАЛЬНА ФОРМА ЗАХИСТУ ПРАВ УЧАСНИКІВ ТРАНСКОРДОННИХ ВІДНОСИН	74
---	-----------

2.1. Законодавчі засади гармонізації цивільного процесу в ЄС	74
2.2. Сутність та ознаки цивільного процесу Європейського Союзу.	86
2.3. Режим вільного обігу судових рішень в ЄС.	105
2.4. Місце цивільного процесу у правовій системі Європейського Союзу	115
2.5. Принципи цивільного процесу ЄС та їхній зміст.	131

Розділ III. ІНСТИТУЦІЙНА СИСТЕМА ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	146
--	------------

3.1. Основні інститути цивільного процесу ЄС	146
3.2. Юрисдикція та недопущення паралельного розгляду справ в цивільному процесі ЄС	158
3.3. Види проваджень цивільного процесу ЄС.	175

3.3.1. Порядок видачі Європейського судового наказу про сплату (<i>European Order for Payment Procedure</i>)	184
3.3.2. Загальноєвропейський порядок вирішення дрібних спорів (<i>European Small Claims Procedure</i>).	198
3.3.3. Видача Європейського виконавчого листа щодо незаперечних вимог (<i>European Enforcement Order for uncontested claims</i>) як особлива процедура сертифікації судового рішення	207
3.3.4. Порядок забезпечення позовних вимог (<i>European Account Preservation Order</i>)	217

Розділ IV. ДОПОМІЖНІ ПРОЦЕДУРИ З ВИРІШЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ І КОМЕРЦІЙНИХ СПРАВ ТРАНСКОРДОННОГО ХАРАКТЕРУ В ЄС 231

4.1. Порядок вручення судових і позасудових документів між судами держав – членів ЄС	231
4. 2. Порядок отримання доказів у справах транскордонного характеру в судах держав – членів ЄС.	236
4.3. Правова допомога в цивільних справах транскордонного характеру	244
4.4. Альтернативні та інтерактивні способи вирішення спорів в ЄС	253
4.5. Електронне правосуддя в цивільних справах в ЄС	264

ПІСЛЯМОВА	277
---------------------	-----

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	281
--------------------------------------	-----

ДОДАТКИ.	325
------------------	-----

ПЕРЕДМОВА

Об'єднання незалежних держав у Європейський Союз та подальший розвиток спільного ринку викликали необхідність у забезпеченні гармонійного правового простору. Поширення так званих транскордонних спорів, тобто спорів між громадянами різних держав – членів ЄС, привели до певної конкуренції між цивільними процесуальними системами різних країн. Відмінності, які сформувалися впродовж розвитку цивільного процесу в межах національного законодавства, ставали перешкодами на шляху до доступного та ефективного правосуддя. Пошук нових шляхів зближення між цивільними процесуальними системами держав-членів з метою забезпечення спільного ринку та основоположних прав жителів ЄС привели до утворення *European Civil Procedure*, або цивільного процесу ЄС.

Формування ефективного альтернативного механізму вирішення цивільних і комерційних справ на наднаціональному рівні є еволюційним кроком розвитку цивільного процесуального права. До сфери регулювання цивільного процесу ЄС потрапили тільки транскордонні спори, але в процесі підготовки основних законодавчих актів, а також проекту європейських регіональних правил цивільного судочинства (*European Rules of Civil Procedure*) активно дискутується питання про його поширення і на внутрішні спори.

Важливе значення ці питання мають не тільки для держав – членів ЄС, а й для інших країн, які поділяють європейські цінності та виявляють свої євроінтеграційні прагнення. Бажаний вступ України до ЄС приведе до адаптації *acquis* і вимага-

тиме гармонізації цивільного процесу ЄС та України. Варто відмітити, що за чинними правилами цивільного процесу ЄС жителі інших держав – не членів ЄС, зокрема України, можуть виступати учасниками загальноєвропейських процедур із розгляду і вирішення транскордонних спорів.

Робота є першим комплексним монографічним дослідженням теоретичних засад цивільного процесу та його інститутів. У результаті його проведення було запропоновано певні висновки, зокрема:

про становлення цивільного процесу ЄС як цілісної автономної комплексної системи, що забезпечує наднаціональне регулювання відносин, які виникають у зв'язку з розглядом і вирішенням цивільних та комерційних справ транскордонного характеру судами держав – членів ЄС;

про систему цивільного процесу ЄС, до якої входять два основні інститути вирішення дрібних спорів та видачі судового наказу, що застосовуються в усіх державах – членах ЄС, а також допоміжні інститути, що забезпечують порядок розгляду та вирішення справ транскордонного характеру;

про транскордонний характер цивільного процесу, що має місце у разі, якщо одна зі сторін не проживає або зазвичай не перебуває в державі – члені ЄС, де повинен відбуватися судовий розгляд справи, а також у разі необхідності здійснення процесуальних дій в іншій державі-члені, ніж держава-член компетентного суду (вручення документів, отримання доказів або застосування забезпечувальних заходів тощо);

про передумови та етапи становлення цивільного процесу ЄС, а також роль Європейської конвенції, яку ратифікувала Україна, що зумовлює перспективи гармонізації вітчизняного та європейського цивільного процесу;

про перспективи подальшого розвитку цивільного процесу ЄС і запровадження регіональних європейських правил цивільного судочинства.

Зазначені висновки надають можливість подальшого дослідження шляхів гармонізації цивільного процесу ЄС і вітчизняного цивільного процесуального законодавства.

Проведення наукових досліджень є надзвичайно складним процесом, тож хочу висловити вдячність усім, хто допомагав у підготовці цього видання.

Щиро вдячна рецензентам — д.ю.н., професору Олександру Васильовичу Дзері, д.ю.н., професору Василю Івановичу Кисілю та к.ю.н. Ярославу Михайловичу Романюку, які надали істотну допомогу автору у процесі здійснення дослідження, позитивно оцінили підготовлену роботу і всіляко сприяли її публікації.

Дякую голові, д.ю.н., професору Володимирі Анатолійовичу Устименку, а також усім членам вченої ради Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України за підтримку та слушні зауваження.

Дякую також всім моїм колегам з юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, які допомагали у підготовці видання.

І насамкінець, я хочу подякувати своїм друзям, без допомоги яких це дослідження ніколи б не побачило світ – Ірині Станіславівні Ярошенко, Світлані Іванівні Шимон, Анастасії Андріївні Ковтун, Руслану Аятшаховичу Джабраїлову, Стеллі Євгенівні Морозовій, Сергію Олександровичу Кравцову, Тетяні Миколаївні Вахоневій, Михайлу Миколайовичу Шумилу; а також всім тим, хто допомагав завершити та належно оформити цю роботу – моєму чудовому редактору Світлані Фіялці, а також Марині Криворученко і Тетяні Сосновій.

I

РОЗДІЛ

ПЕРЕДУМОВИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЯК СКЛАДОВОЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

1.1. ОСНОВНІ ЕТАПИ ЗБЛИЖЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В ЄВРОПІ

За останнє століття значно активізувалися суспільно-економічні відносини між населенням різних країн. Природне бажання людей до спілкування та співробітництва в сучасному світі забезпечується за допомогою розвиненої транспортної системи, інформаційних та комунікаційних технологій. Можливість безперешкодно перетинати кордони національних держав стало причиною поширення так званих транскордонних відносин. Відповідно до суспільних потреб трансформується система судового захисту прав, у порядку якої розглядаються більшість спорів, що виникають із транскордонних відносин. Водночас, змінюються світоглядне значення та основні підходи до сутності цивільного процесу як механізму судового захисту прав.

Варто погодитись із думкою про те, що сьогодні спостерігається чітко виражена тенденція конвергенції різних національних і континентальних культур цивільного процесу, активізація пошуку моделей ефективного судочинства, які б відповідали сучасним викликам забезпечення доступності правосуддя¹. Дійсно, сучасні моделі цивільного процесу мають тенденцію до зближення у зв'язку з утворенням міжнаро-

¹Комаров В. В. Цивільний процес у глобальному контексті / В. В. Комаров // Право України. — 2011. — № 10. — С. 29.

дних союзів та об'єднань, жителі яких користуються гарантованою системою прав, поглибленням економічних та інших суспільних відносин між жителями різних країн світу.

Минуле століття позначене двома світовими війнами з величезними руйнівними наслідками, а також численними локальними конфліктами, що призвели до значних людських втрат. У післявоєнні часи людство замислилося над утворенням дієвих міжнародних організацій та регіональних союзів, які б мали стати на заваді свавілля заради утвердження загальнолюдських цінностей та верховенства права, а також сприяли розвитку ефективного економічного співробітництва між розвиненими державами¹. Сьогодні населення 47 європейських держав – членів РЄ становить близько 820 млн осіб, близько 500 млн із яких є громадянами 28 держав – членів ЄС. Саме ці міждержавні об'єднання — Рада Європи та Європейський Союз — відіграють важливу роль в утвердженні загальноєвропейських цінностей верховенства права та права на судовий захист.

Запровадження унікальної системи захисту прав людини у країнах, що ратифікували Конвенцію про захист прав і основоположних свобод (Європейська конвенція) привело до змін у тенденціях розвитку права. У цій Конвенції було проголошено єдині основоположні засади верховенства права, права особи на судовий захист, які є невід'ємними елементами європейських стандартів правосуддя й об'єднують усі держави – члени РЄ. Її положення були реалізовані в цілісній системі міжнародних стандартів цивільного судочинства, що містяться в рішеннях ЄСПЛ, які є обов'язковими для всіх держав – членів РЄ. Це зумовлює посилення тенденцій до зближення у сфері цивільного процесу європейських країн, що підтримують та впроваджують проголошені Конвенцією цінності.

¹Ізарова І. О. Зближення та гармонізація як основні тенденції розвитку цивільного процесуального права / І. О. Ізарова // Часопис Київського університету права : укр. наук.-теор. часопис. — 2014. — № 2. — С. 182–187.

При цьому варто відзначити участь України в РЄ, що об'єднує її з країнами, що розділяють єдині європейські цінності верховенства права та права на справедливий судовий розгляд¹. Надзвичайно важливого значення сьогодні набувають перспективи подальшої інтеграції України до загальноєвропейського правового простору. Зокрема в сфері приватного права, тим більше, що вітчизняні науковці справедливо наголошують на необхідності концептуального вирішення штучно створеної в Україні проблеми дуалізму приватного права і відмови від такого дуалізму².

Конвенційна система захисту прав, створена Радою Європи за допомогою Європейської конвенції, стала справді рушійною силою зближення різних правових систем та цивільного процесу в країнах, що ратифікували Конвенцію. Її роль у гармонізації цивільного процесу в Європі та світі надзвичайно важлива, оскільки вона об'єднала країни, які сповідують спільні європейські цінності, та стала єдиним фундаментом для забезпечення прав і свобод людини.

Загальні тенденції, як слушно зауважує В. В. Комаров, у цивілізаційному аспекті і в межах традицій континентального й англосаксонського процесу, виходячи з наявності та значущості Конвенції як регіонального міжнародного правового акта, а також інших аналогічних регіональних нормативно-правових актів, спрямовані на створення еталону моделі справедливого цивільного процесу (соціального цивільного процесу), яка відображає загальний концепт міжнаціональної гармонізації правосуддя і в культурологічному аспекті є надбанням національної та інтернаціональної правових культур. За такого підходу цивільний процес у глобальному кон-

¹Важливо те, що саме єдність поглядів на визначальні цінності верховенства права і демократії зумовлює можливість участі держави в цій організації, а не її територіальне розташування: значна частина держав – членів РЄ представляють Азію (Азербайджан, Вірменія, Грузія, Кіпр, Туреччина).

²Майданик Р.А. Право України: дуалізм і система // Приватне право. — 2013. — № 1. — С. 26–41. — С. 37.

тексті дедалі більше набуває якостей монокультурної правової цінності¹.

Ухвалена у 1950 р. Європейська конвенція набрала законної сили у 1953 р. з її ратифікацією першими десятима країнами – членами РЄ². У 2013 р. у світі відзначили 60-річчя з часу набрання нею чинності, впродовж якого до неї приєдналися всі інші держави – члени Ради Європи, що забезпечило створення унікальної системи захисту прав людини.

Положення Європейської конвенції через п'ятдесят років були розвинені в Хартії основних прав Європейського Союзу 2000 р.,³ яка також відіграє істотну роль у розвитку єдиного європейського правового простору, утвердженні спільних прагнень Європейського Співтовариства до єдиних стандартів верховенства права і справедливого правосуддя.

Єдині основоположні засади верховенства права, права особи на судовий захист, які є невід'ємними гарантіями європейських стандартів правосуддя й об'єднують усі держави – члени ЄС та країни, які ратифікували Конвенцію. Корені основних положень цієї статті сягають у римське право і відображають спільні ідеї та уявлення про справедливе правосуддя, що забезпечило сталий фундамент для гармонізації цивільного процесу в державах – членах ЄС⁴.

На підставі положень Конвенції ЄСПЛ було розроблено цілісну систему міжнародних стандартів цивільного судочинства, яких дотримуються країни – члени РЄ, що ратифікували Конвенцію. Це, зокрема, положення, що визначають права особи на доступ до суду, на правову допомогу, на справедливий та публічний розгляд справ судом тощо. К. Ван Рее виді-

¹ Комаров В. В. Цивільний процес у глобальному контексті / В. В. Комаров // Право України. — 2011. — № 10. — С. 28.

² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

³ Хартія основних прав Європейського Союзу [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_524.

⁴ Storme M. Improving access to Justice in Europe / M. Storme // Teka Kom. Praw. — OL PAN, 2010. — Рр. 207–217.

ляє такі гарантії, що сформувалися у процесі реалізації ст. 6 Конвенції:

- 1) доступ до правосуддя;
- 2) справедливий судовий розгляд, що охоплює право на змагальний процес; право на рівність сторін; право бути представленим на суді; право на усне слухання; право на справедливе доказування; право на мотивоване рішення суду;
- 3) публічний судовий розгляд, у тому числі публічне проголошення судового рішення;
- 4) розгляд протягом розумного строку;
- 5) розгляд справи незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону¹.

До зазначених гарантій варто додати також право на оскарження судового рішення та його виконання, що забезпечує право особи на справедливий судовий розгляд відповідно до ст. 6 Європейської конвенції. Зазначені засади заклали основу майбутнього єдиного цивільного процесу ЄС, що розбудовувався не за рахунок імплементації цих положень до національного законодавства, а завдяки створенню альтернативного механізму. Закріплені основними міжнародними документами про захист прав і свобод та реалізовані в практиці ЄСПЛ положення мають забезпечуватися на національному законодавчому рівні. Сприйняття та запровадження цих положень є одним з нагальних завдань розвитку сучасної правової системи України і свідчить про поступове зближення правових систем країн, що їх підтримують.

Цілком логічно обґрунтовується, що вплив практики ЄСПЛ на судову практику України виявляється по-різному, зокрема, в інформаційному, ідеологічно-виховному, соціальному та правовому аспектах².

¹Rhee Van C. H. Harmonisation of Civil Procedure: an Historical and Comparative Perspective / C. H. Van Rhee // Civil Litigation in a Globalising World / ed. by X. E. Kramer, C. H. Van Rhee. — 2012. — Pp. 39–65.

²Фулей Т. І. Вплив практики Європейського суду з прав людини на судову практику України : підходи та виміри / Т. І. Фулей // Право України. — 2015. — № 2. — С. 98–112.

У чинному цивільному процесуальному законодавстві відображені ті ідеї та принципи цивільного судочинства, які є традиційними й віддзеркалюють суспільні погляди на справедливе правосуддя, але, поряд із цим, вітчизняне цивільне процесуальне законодавство повинно розвиватися відповідно до обраного державою і суспільством вектора європейського розвитку.

Варто також відзначити, що зусилля Ради Європи значно сприяли розвитку судового співробітництва та створенню спільного європейського правового простору. Так, низка рекомендацій і резолюцій Комітету міністрів РЄ забезпечила поступовий рух до зближення й гармонізації цивільного процесу та справила значний вплив на розвиток сучасного цивільного процесу. Серед них варто відзначити Рекомендацію Комітету міністрів Ради Європи № R (84) 5 про принципи цивільного процесу, спрямовані на поліпшення здійснення правосуддя¹ 1984 р. та Рекомендацію R (81) 7 Комітету міністрів щодо шляхів спрощення доступу до правосуддя².

У своїх рекомендаціях Комітет міністрів РЄ наголошував на надзвичайно важливих та необхідних для вдосконалення цивільного процесу речах. Зокрема, зауважувалося, що в деяких випадках норми цивільного судочинства, які діють у державах-членах, можуть стати перепорою в ефективному здійсненні правосуддя, тому що, по-перше, вони можуть не відповідати потребам сучасного суспільства і, по-друге, ними можуть зловживати або маніпулювати задля затягування судового розгляду. З огляду на це пропонувалося спростити цивільне судочинство і зробити його більш гнучким і оперативним, одночасно зберігаючи гарантії, які надаються учасникам

¹Principes de procédure civile propres à améliorer le fonctionnement de la justice R (84) 5, 28.02.1984 [Electronic resource]. — Mode of access : <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=603541&SecMode=1&DocId=682116&Usage=2>.

²Рекомендації R (81) 7 Комітету міністрів державам-членам щодо шляхів спрощення доступу до правосуддя, ухвалені Комітетом міністрів РЄ 14 травня 1981 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_133.

процесу традиційними процесуальними нормами, а також високий якісний рівень правосуддя, який вимагається в демократичному суспільстві, за допомогою забезпечення доступу сторін до спрощених і більш швидких форм судочинства і захисту їх від зловживань або затримок, зокрема шляхом наділення суду повноваженнями вести судочинство більш ефективно¹.

Для цього РЄ пропонувала заходи спрощення, пришвидшення та здешевлення судового розгляду цивільних та інших справ за одночасного забезпечення належного порядку здійснення правосуддя, оскільки судочинство часто настільки складне, довготривале й дороге, що приватні особи, особливо ті, які перебувають в економічно несприятливому становищі, відчувають труднощі в реалізації своїх прав у державах-членах².

Проте, запропоновані й підготовлені Комітетом міністрів РЄ рекомендації не були обов'язковими для застосування, тому вкрай повільно та поверхово впливали на розвиток цивільного процесу в державах-членах. Серед них є чимало таких, впливу яких у сфері судового захисту цивільних прав не варто недооцінювати, і в подальшому в нашій роботі ми будемо неодноразово звертатися до ідей, які були запропоновані в цих рекомендаціях. Можна з упевненістю стверджувати, що РЄ докладала значних зусиль задля утвердження верховенства права та вдосконалення механізмів здійснення правосуддя в цивільних справах у державах-членах, але ці надзвичайно важливі положення так і залишилися декларативними, не отримавши конкретної реаліза-

¹Principes de procédure civile propres à améliorer le fonctionnement de la justice R (84) 5, 28.02.1984 [Electronic resource]. — Mode of access : <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=603541&SecMode=1&DocId=682116&Usage=2>.

²Principes de procédure civile propres à améliorer le fonctionnement de la justice R (84) 5, 28.02.1984 [Electronic resource]. — Mode of access : <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=603541&SecMode=1&DocId=682116&Usage=2>.

ції. Особливо неефективними вони виявилися в умовах ЄС для забезпечення функціонування спільного ринку.

Варто підкреслити, що обидві європейські міжнародні організації — Рада Європи і Європейський Союз — підтримують спільні для всіх європейців цінності — верховенство права, демократію і право кожного на судовий захист, але, поряд із тим, кожна із них відіграє свою роль у становленні цих цінностей у сучасному світі. Утім, Рада Європи об'єднує уряди з усієї Європи з метою запровадження мінімальних правових стандартів і здійснює нагляд за тим, наскільки держави до них дослухаються¹.

Натомість Європейський Союз ставиться до тих самих європейських цінностей як до ключового елемента своїх глибоких політичних та економічних інтеграційних процесів, і це ґрунтується на стандартах Ради Європи при складанні правових документів і угод, які застосовуються до його 28 держав-членів. Однак у цілому Союз підтримує стандарти РЄ, оскільки всі держави — члени ЄС є державами — членами Ради Європи.

Поряд із цим, потрібно відзначити, що спільний правовий простір активно розбудовується саме в межах ЄС, відтворюючи положення його установчих договорів та віддзеркалюючи суспільне прагнення до об'єднання. Європеїзація матеріально-го права останнім часом доповнюється паралельними тенденціями в праві процесуальному².

Явище «європеїзації» приватного права має надзвичайно важливе значення для нашого дослідження і сягає своїм корінням у середину минулого століття. Так, утворення в 1860 р. в Європі перших об'єднань ринку вугільної і сталеливарної

¹Флоренц Б.-Р. Право Ради Європи. Прямуючи до загальноєвропейського простору : пер. з англ. / Б.-Р. Флоренц, К. Гайнріх. — Київ : КІС, 2007. — 232 с. — С. 45.

²Терехов В. В. Законная сила судебного решения: пространственные и временные пределы : монография. — М. : Юрлитинформ, 2015. — 224 с. — С. 118; Terekhov V. «Europeanisation» : From Political Idea to the Legal Concept // Integrating Social Sciences into Legal Research : international conference of PhD students and young researchers (10-11 April 2014). — Vilnius, 2014. — Pp. 295–296.

продукції, атомної енергетики зумовили необхідність зближення комерційного та корпоративного права країн-учасниць; у 1970 р. піднесення ліберальної концепції права сприяло зближенню права соціального захисту населення різних європейських країн. У подальшому ці тенденції стали поширюватися на всі підгалузі приватного права, діставши узагальнену назву «європеїзація». Європейський вплив на приватне право збільшувався, і приватне право ЄС поступово стало витіснити національне¹.

Тенденції до цілеспрямованого або спеціального зближення права різних країн світу, а особливо держав – членів Європейського Союзу, передусім проявляються в бажанні створити надійний і стабільний правовий простір для розвитку суспільства — запровадити єдиний механізм вирішення транскордонних спорів та гармонізувати цивільне процесуальне законодавство держав – членів ЄС, тим самим забезпечуючи подальший розвиток та інтеграцію Європейського Співтовариства.

Об'єднання незалежних європейських держав і створення спільного ринку товарів, послуг, капіталу та робочої сили цілком логічно зумовило необхідність зближення права держав-членів і забезпечення єдиного або принаймні гармонійного правового простору. Особливо це стосувалося системи захисту цивільних прав, зокрема судової форми такого захисту. В умовах поглиблення економічних та інших взаємовідносин між жителями ЄС, які водночас є громадянами різних держав — його членів, сформувалися суспільні запити щодо забезпечення ефективної системи їх судового захисту.

Суттєві відмінності національного процесуального законодавства держав – членів ЄС стали істотними перепонами на шляху до ефективного судового захисту цивільних прав учасників транскордонних відносин. Утворення ЄС та пода-

¹Max Planck Encyclopedia of European Private Law [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.mpipriv.de/en/pub/research/european_private_law_and_privamaxeup.cfm#i48904.

льша європейська інтеграція зумовили необхідність створення та забезпечення спільного європейського правового простору, що породило необхідність гармонізації цивільного процесу держав – членів ЄС та утворення наднаціонального механізму — цивільного процесу ЄС, що стало вагомим надбанням науки цивільного процесуального права й відіграє важливу роль у регулюванні процесуальних відносин транскордонного характеру. Отже, наступним еволюційним кроком до зближення права стала гармонізації цивільного процесу держав – членів ЄС¹.

Зближення права та європейська інтеграція, що супроводжує утворення ЄС, має доволі тривалу історію, поступово еволюціонуючи відповідно до потреб суспільства. Надзвичайно важливі риси зближення та правової інтеграції істотно проявилися ще в преторському праві — за умови виникнення гострої необхідності ефективного врегулювання відносин з іноземцями — представниками завойованих територій для налагодження ефективного та стабільного економічного співробітництва національне *ius civile Quiritium* за рахунок преторського права почало збагачуватися механізмами *ius gentium*. При цьому приживалися саме ті правові конструкції та механізми, які якнайкраще відповідали запитам суспільства, оскільки преторська діяльність здійснювалася на виборних засадах і на засадах саморегулювання (при обранні на посаду претор зазначав основні правила своєї діяльності², надаючи своїм можливим «клієнтам» право обирати кращі для себе умови здійснення правосуддя). Не слід заперечувати того, що завдяки спільним механізмам захисту прав більш ефективно розвивались економічні відносини. Отже, для забезпечення розвитку

¹Ізарова І. О. Гармонізація цивільного процесуального права в європейських країнах: напрями та основні здобутки / І. О. Ізарова // Держава і право. — 2014. — № 66. — С. 149–159.

²Покровский И. А. История римского права / И. А. Покровский. — М. : Статут, 2004. — 540 с. — С. 187; Дождев Д. В. Римское частное право : учеб. для вузов / под общ. ред. акад. РАН, д-ра юрид. наук., проф. В. С. Нерсисянца. — 2-е изд., изм. и доп. — М. : Норма, 2006. — 784 с. — С. 34.

економічних відносин передусім необхідно запровадити єдиний правовий простір, зокрема у сфері захисту прав.

Одним із перших напрямів правової інтеграції і зближення права стала уніфікація правових норм. Найбільший вплив на ці процеси справила теорія універсалізації права, основи якої було закладено наприкінці ХІХ ст.¹ Один із засновників цієї теорії П. Манчіні сформулював ідею про те, що колізійні норми, відображаючи міжнародний характер регульованих ними відносин, мають будуватися не на національній основі, а відповідно до міжнародно-правових засад, задля чого необхідно було здійснити міжнародну уніфікацію колізійних норм на конвенційній основі. З огляду на це П. Манчіні одним з перших запропонував розпочати уніфікацію норм приватного права й укласти спеціальну міжнародну конвенцію про це.

Історія створення міжурядової організації з уніфікації норм міжнародного приватного права починається у 1893 р. і пов'язана ще з одним видатним юристом — засновником та першим президентом Інституту міжнародного права Т. Ассером. Саме з його допомогою в 1893 р. уряду Нідерландів вдалося скликати першу сесію Гаазьких конференцій з міжнародного приватного права. Вони стали результатом реалізації теорії універсалізму з метою розробки одноманітних норм, які повинні були діяти в державах, що приєдналися до конвенцій про уніфікацію.

При цьому слід відзначити, що перші Гаазькі конференції 1893–1894 рр. були присвячені питанням запровадження єдиної міжнародної процедури розгляду цивільних позовів, наступних років — судовим нормам сімейного права, шлюбу, розлучення, опіки над неповнолітніми. Це свідчить про важливість забезпечення загальних засад цивільного судочинства.

¹Див.: Ануфриева Л. П. Международное частное право : в 3 т. Том 1. Общая часть : учебник. — М. : Изд-во БЕК, 2002. — 288 с. — С. 7–15; Богуславский М. М. Международное частное право. 5-е изд., перераб. и доп. — М. : Юрист, 2005. — 604 с. — С. 14–18 та ін.

У Гаазьких конвенціях з цивільного процесу від 17 липня 1896 р.¹ та 1905 р.² було врегульовано низку питань, які мають важливе значення для зближення процесуальних систем. В останній з Конвенцій із цивільного процесу, яку було підписано 1 березня 1954 р.³, задля вдосконалення позитивного досвіду попередніх конвенцій було врегульовано положення про вручення судових і позасудових документів; судові доручення; заборону застави *judicatum solvi*; надання безоплатної правової допомоги; безоплатну видачу витягів з актів запису громадянського стану; заборону тюремного ув'язнення за борги⁴. Ця Конвенція, що замінила свою попередницю 1905 р. у відносинах між державами, які її ратифікували, і досі відіграє важливу роль у врегулюванні цивільних процесуальних відносин між країнами-учасницями, але не забезпечує створення єдиного правового простору.

Науковці відзначають, що в рамках Гаазьких конференцій діє два напрями уніфікації питань міжнародного цивільного процесу: перший — це кооперація у сфері міжнародних юридичних та адміністративних питань, у рамках якої підготовлені, ухвалені, підписані та набули чинності три конвенції з цивільного процесу, Конвенція, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів 1961 р., Конвенція про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах 1965 р., Конвенція про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах 1970 р., Конвенція про доступ до правосуддя 1980 р.; другий — це врегулювання питань юрисдикції та виконання судових рішень (Конвенція про обране сторонами місце розгляду спору у справах з міжна-

¹Convention du 14 novembre 1896 relative a la Procedure Civile [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.hcch.net/upload/conv1896.pdf>.

²1905 Civil Procedure Convention [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.hcch.net/index_en.php?act=text.display&tid=16.

³Convention of 1 March 1954 on civil procedure [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.text&cid=33.

⁴Ibid.

родної купівлі-продажу товарів 1958 р., яка не набула чинності, Конвенція про вибір суду 1965 р., Конвенція про угоди про вибір суду 2005 р.)¹.

Значення Гаазьких конвенцій з цивільного процесу надзвичайно важливе. Вони стали одними з перших актів, якими було уніфіковано положення, присвячені цивільному процесу. Водночас науковці майже не відводять їм важливої ролі у процесі становленні цивільного процесу ЄС Гаазьким конвенціям з цивільного процесу. Так, М. Сторм, а також А. Стадлер, П. Готтвальд та ін., вважають, що визначальну роль у становленні єдиного цивільного процесу ЄС відіграли Європейська та Брюссельська конвенції². Однак М. Фреденталь зауважує, що Гаазькі конвенції з цивільного процесу зазіхнули на внутрішній цивільний процесуальний порядок держав-членів, дали поштовх до європейської гармонізації і, як наслідок, привели до розвитку *European Civil Procedure*³.

Поряд із цим, варто відзначити й певну неефективність цих конвенцій у регулюванні відносин, пов'язаних із цивільним процесом. Як наголошують науковці, основну увагу в зазначених конвенціях було приділено врученню судових та позасудових процесів, судовим дорученням, витратам у справах та іншим другорядним питанням, тому Конвенція про вручення за кордоном судових і позасудових докумен-

¹Цірат Г. А. Досвід міжнародно-правової уніфікації в сфері міжнародного цивільного процесу. Гаазькі конвенції / Г. А. Цірат // Вісн. Акад. адвокатури України. — 2011. — № 2 (21). — С. 175–181. — С. 176; Попко В. В. Уніфікація норм міжнародного приватного права в рамках Гаазької конференції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / В. В. Попко ; КНУ ім. Тараса Шевченка. — Київ, 2006. — 18 с.

²Див.: Storme M. Improving access to Justice in Europe [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.pan-ol.lublin.pl/wydawnictwa/TPraw3/Storme.pdf>; Stadler A. From The Brussels Convention to Regulation 44/2001: cornerstones of a European Law of Civil Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.kluwerlawonline.com/abstract.php?id=COLA2005058&PHPSESSID=nvaq0lt34hemf4fa89103hun40>; Gottwald P. The European Law of Civil Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.asianlii.org/jp/journals/RitsLRev/2005/3.pdf>.

³Fredental M. The Future of European Civil Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.ejcl.org/75/art75-6.html>.

тів у цивільних або комерційних справах та Конвенція про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах не призначені для транскордонного цивільного процесу¹.

Так, Конвенцією з цивільного процесу від 1 березня 1954 р. (у Радянському Союзі набула чинності 26 липня 1967 р.)² з метою вдосконалення позитивного досвіду попередніх конвенцій було врегульовано положення про вручення судових та позасудових документів; судові доручення; заборону застави *judicatum solvi* (за участь у процесі громадян, котрі мають місце проживання в іншій державі, ніж держава суду); надання безоплатної правової допомоги; безоплатну видачу витягів з актів запису громадянського стану; заборону тюремного ув'язнення за борги. Ця Конвенція замінила свою попередницю 1905 р. у відносинах між державами, які її ратифікували, і досі відіграє важливу роль у врегулюванні цивільних процесуальних відносин між країнами-учасниками, але не надає можливості створення єдиного правового простору. Проте, Конвенцію 1954 р. досі не підписали деякі держави – члени ЄС (Болгарія, Великобританія, Греція, Естонія, Ірландія і Мальта).

Таким чином, основну увагу було приділено не внутрішньому судовому порядку, а особливостям розгляду справ транскордонного характеру, як, наприклад, у Гаазькій конвенції з питань цивільного процесу Конвенції про вручення за кордоном судових і позасудових документів у цивільних або комерційних справах та Конвенції про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах, в яких фактично не було міжнародної угоди, яка охоплює сферу транскордон-

¹McAuley H. Achieving the Harmonization of Transnational Civil Procedure: Will The ALI/UNIDROIT Project succeed? [Electronic resource]. — Mode of access : <http://mcauleyhawach.com.au/achieving-the-harmonization-of-transnational-civil-procedure-will-the-ali-unidroit-project-succeed/>.

²Convention on Civil procedure concluded 1 March 1954 [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.text&cid=33.

ного цивільного судочинства¹. Тобто питання повністю автономних процедур вирішення транскордонних справ не було врегульоване, натомість було визначено порядок здійснення окремих процесуальних дій.

Справді, Конвенція про вручення за кордоном судових і позасудових документів у цивільних або комерційних справах, ухвалена у 1965 р.², відзначила зміну підходу до уніфікації. Вона стала першою спробою виділити конкретні процедури цивільного процесу в окремий документ — питання пов'язані виключно з наданням допомоги у формі вручення судових і позасудових документів³. Цією Конвенцією вперше було передано сферу правової допомоги від дипломатичних та консульських каналів до спеціалізованих органів, і, на нашу думку, слід відзначити також напрям розвитку такої ідеї в бік прямої взаємодії та надання правової допомоги виключно між суддівськими органами. Втручання в діяльність судових органів, які здійснюють правосуддя у справі, є неприпустимим, навіть ураховуючи мету на зміст цієї допомоги, — зловживання, що супроводжують ці процедури, навряд чи компенсують позитиви цих механізмів. Впровадження інноваційних технологій у судову діяльність надасть усі необхідні можливості для реалізації цих ідей та передачі повноважень безпосередньо судовим органам, що поступово реалізується в ЄС.

До середини 90-х рр. минулого століття учасницями цієї Конвенції стали чотирнадцять держав — членів ЄС.

¹McAuley H. Achieving the Harmonization of Transnational Civil Procedure: Will The ALI/UNIDROIT Project succeed? [Electronic resource]. — Mode of access : <http://mcauleyhawach.com.au/achieving-the-harmonization-of-transnational-civil-procedure-will-the-ali-unidroit-project-succeed/>.

²Convention of 15 November 1965 on the Service Abroad of Judicial and Extrajudicial Documents in Civil or Commercial Matters [Electronic resource]. — Mode of access: http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.status&cid=17.

³Цірат Г. А. Досвід міжнародно-правової уніфікації в сфері міжнародного цивільного процесу. Гаазькі конвенції // Вісн. Акад. адвокатури України. — 2011. — № 2 (21). — С. 175–181. — С. 176.

У 1969 р. її ратифікували Великобританія, Данія, Фінляндія, Швеція; упродовж 1971–1979 рр. — Бельгія, Франція, Португалія, Люксембург, Нідерланди та ФРН, Італія — у 1982 р., Греція — у 1983 р., Іспанія — тільки у 1987 р., Ірландія — у 1994 р.; Австрія досі не ратифікувала її¹.

Тобто вступ у силу цієї конвенції в державах - членах ЄС відбувався впродовж майже 30 років, що зумовило виникнення ідей про необхідність ухвалення подібної Конвенції серед держав – членів ЄС.

У подальшому механізм вручення судових і позасудових документів у державах – членах ЄС суттєво змінився. Конвенція про вручення в державах – членах Європейського Союзу судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах від 26 травня 1997 р.² незважаючи на рекомендацію для ухвалення її державами-членами відповідно до їхніх конституційних норм, не набула чинності. Натомість 29 травня 2000 р. було ухвалено Регламент (ЄС) № 1348/2000 р. про вручення в державах-членах судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах³, який нині замінено однойменним Регламентом (ЄС) № 1393/2007 від 13 листопада 2007 р.⁴ Цим регламентом було запроваджено нові правила, що застосовуються в цивільних і комерційних питаннях, де

¹Convention of 15 November 1965 on the Service Abroad of Judicial and Extrajudicial Documents in Civil or Commercial Matters [Electronic resource]. — Mode of access: http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.status&cid=17.

²Council Act of 26 May 1997 drawing up a Convention on the service in the Member States of the European Union of judicial and extrajudicial documents in civil or commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.1997.261.01.0001.01.ENG.

³Regulation (EC) No 1348/2000 on the service in the Member States of judicial and extrajudicial documents in civil or commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1423167739517&uri=CELEX:32000R1348>.

⁴Regulation (EC) No 1393/2007 of the European Parliament and of the Council of 13 November 2007 on the service in the Member States of judicial and extrajudicial documents in civil or commercial matters (service of documents) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:32007R1393>.

судовий або позасудовий документ має бути переданий від однієї держави-члена до іншої для подальшого вручення, і передбачено різні способи передачі між державами-членами — поштою або безпосередньо, а у виняткових випадках — за допомогою консульських чи дипломатичних каналів.

Схожа доля спіткала і спроби врегулювання питань, пов'язаних з отриманням доказів у цивільних справах — Гаазька конвенція від 18 березня 1970 р. про отримання доказів за кордоном у цивільних або комерційних справах¹ була ратифікована менше ніж половиною держав – членів ЄС.

До 2001 р. між державами – членами ЄС не існувало обов'язкового документа щодо отримання доказів у цивільних справах. Так, Конвенцію ратифікували Данія (1972 р.), Португалія (1975 р.), Франція (1974 р.), Швеція (1975 р.), Великобританія (1976 р.), Фінляндія (1976 р.), Люксембург (1977 р.), Німеччина (1979 р.), Нідерланди (1981 р.), Італія (1982 р.), Іспанія (1987 р.); Греція підписала Конвенцію тільки у 2005 р. Серед держав, що набули членства в ЄС у 2004 р., Чехія ратифікувала Конвенцію у 1993 р., Словаччина — у 1993 р., Польща — у 1996 р., Естонія — у 1996 р., Кіпр — у 1983 р., Латвія — у 1995 р., Литва — у 2000 р., Словенія — у 2000 р., Мальта — у 2011 р., Угорщина — у 2004 р.. Серед тих, що набули членства в ЄС у 2007 р., — Румунія (2003 р.) та Болгарія (2000 р.); Хорватія, що набула членства в ЄС у 2013 р., підписала її у 2009 р.

Ратифікуючи зазначену Конвенцію, Україна зробила низку застережень, зокрема визначила, що запити повинні бути виконані, відповідно до глави I Конвенції, українською мовою або супроводжуватися перекладом українською мовою, (не англійською або французькою мовами відповідно до ч. 2 ст. 4 Конвенції; за ст. 8 Конвенції), члени судового персоналу запитуючого органу іншої Договірної Сторони можуть бути присутніми під час виконання доручення, якщо можливість такої присутності під-

¹Convention of 18 March 1970 on the Taking of Evidence Abroad in Civil or Commercial Matters [Electronic resource]. — Mode of access: http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.status&cid=82#mem.

тверджується згодою Міністерства юстиції України. Відповідно до ст. 23 Конвенції, Україна не буде виконувати судові доручення, які направляються задля попереднього відкриття документів, як у країнах загального права. Згідно зі ст. 33 Конвенції, Україна виключає застосування на своїй території положень глави II Конвенції «Про отримання доказів дипломатичними службовцями, консульськими агентами та уповноваженими», за винятком ст. 15, 20, 21 і 22.

Австрія, Бельгія, Великобританія та Ірландія досі не підписали цієї конвенції. Таким чином, до 2001 р. між державами – членами ЄС не існувало обов’язкового документа, який би регулював питання отримання доказів.

Але, ураховуючи важливість питань, пов’язаних із отриманням доказів у цивільних справах, а також те, що ці питання не входять до сфери дії Регламенту Ради (ЄС) № 1348/2000 р. від 29 травня 2000 р. про вручення в державах-членах судових і позасудових документів у цивільних або комерційних справах, було вирішено продовжувати зміцнення співробітництва між судами держав-членів щодо отримання доказів і було ухвалено Регламент Ради (ЄС) № 1206/2001 від 28 травня 2001 р. про співробітництво між судами держав-членів у отриманні доказів у цивільних або комерційних справах, так званий Регламент доказів¹.

Цим Регламентом № 1206/2001 було істотно спрощено порядок отримання доказів в іншій державі – члені ЄС у цивільних і комерційних справах у двох випадках: коли суд держави-члена просить компетентний суд іншої держави-члена про отримання доказів або просить зібрати докази в іншій державі-члені. Було передбачено два шляхи отримання доказів між державами-членами: прямої передачі запитів між судами і прямого витребування доказів судом, що запитує.

¹Council Regulation (EC) No. 1206/2001 of 28 May 2001 on cooperation between the courts of the Member States in the taking of evidence in civil or commercial matters (Evidence Regulation) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32001R1206>.

Таким чином, можна зауважити, що Гаазькі конвенції не змогли забезпечити ефективної розбудови спільного правового простору в нових політичних та економічних умовах, що склалися зі створенням ЄС. У своїй передмові до Фінального звіту Дж. Джолович відзначив, що мова уніфікації стала вже не модна, наводячи при цьому цитату П. Гуттеріджа 1946 р. про те, що немає можливості уніфікувати різні процедури в державах-учасниках, якщо в них передбачено різні за вартістю або швидкістю процедури¹. Регламентний порядок регулювання відносин, пов'язаних з розглядом та вирішенням цивільних і комерційних справ у ЄС, поступово набув більшого поширення, що в результаті привело до розбудови єдиної системи захисту прав, яка складається з наднаціонального законодавства ЄС у сфері цивільного процесу.

Не можна сказати, що чинний порядок регулювання відносин у ЄС є ідеальним. Європейське приватне право, на жаль, не розробляється систематично, а більше є ситуативними рішеннями з короткостроковою політичною перспективою, як зауважують науковці². Але розвиток контрактного, комерційного, трудового права, а також права інтелектуальної власності за допомогою численних директив та регламентів ЄС свідчить про стійку тенденцію забезпечення єдиних узгоджених наукових підходів до розбудови європейського приватного права, ураховуючи спільну історію та традиції, пріоритету спільного над індивідуальним законом. Забігаючи наперед, потрібно зауважити, що цивільний процес ЄС сьогодні є дієвим альтернативним національним механізмам захисту прав учасників транскордонних відносин і в науці останнім часом доволі гостро постає питання про розширення сфери його дії і на внутрішні спори.

¹Storme M. Approximation of Judiciary Law in the European Union / M. Storme ; Rapprochement du Droit Judiciaire de l'Union europeenne. — Kluwer Dordrecht, 1994. — 225 p. — P. XIII.

²Max Planck Encyclopedia of European Private Law [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.mpipriv.de/en/pub/research/european_private_law_and_privamaxeup.cfm#i48904.

Підсумовуючи, варто зазначити, що сучасні тенденції зближення та гармонізації цивільного процесу в європейських країнах є відображенням природного і невідворотного прагнення людей до мирного співіснування. Особливо активно вони проявляються в межах таких державних об'єднань, як Рада Європи та Європейський Союз. За допомогою системи конвенційного захисту цивільних прав, через сприйняття та запровадження в національне законодавство країн, що ратифікували Конвенцію, її положень, що реалізуються в практиці Європейського суду з прав людини, відбувається природне зближення правових систем.

У процесі зближення цивільного процесу можна виділити декілька етапів: на першому найбільш вагомому роль відігравали уніфікаційні процеси, результатом яких стали численні ухвалені конвенції та дво- і багатосторонні договори в сфері цивільного процесу.

Певна неефективність уніфікації як напряду зближення проявилася в умовах подальшої інтеграції держав – членів ЄС і привела до появи гармонізаційних процесів. Це зумовило поступовий перехід до нового, другого етапу зближення у сфері цивільного процесу — гармонізації, що відбувається за допомогою запровадження загального наднаціонального законодавства, що регулює відносини з розгляду та вирішення цивільних і комерційних справ.

1.2. ПРОЕКТ З АПРОКСИМАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В ЄС ТА ЙОГО РЕЗУЛЬТАТИ

В основу гармонізації було покладено ідеї про єдність основних засад цивільного процесу, що були проголошені в проекті *«Approximation of Judiciary Law in the European Union»*. Його цілком слушно називають однією з найбільш системних спроб гармонізації цивільного процесу в Європі. Завдяки цій ідеї, а також конкретним заходам, які були передбачені, про-

ект можна вважати успішним початком запровадження єдиних підходів здійснення судочинства на європейському просторі й розбудови цивільного процесу ЄС. Важливе значення проекту зі зближення цивільного процесу підтверджується успішною реалізацією ідей, покладених в його основу, в законодавчих актах ЄС. Вони стали підґрунтям для запровадження двох перших загальноєвропейських процедур із розгляду та вирішення цивільних і комерційних спорів транскордонного характеру, забезпечили створення спільного правового простору в державах – членах ЄС і розбудову цивільного процесу ЄС, що й зумовлює наш інтерес.

Історія еволюції ідей про єдність цивільного процесу сягає в минуле століття. Реформи цивілістичного процесу ХХІ ст. привели європейських науковців до думки про зміну парадигми процесу і необхідності *homo novus processualis*, тож ідея гармонізації стала загальним гаслом цивілістичного процесу, яке відповідно вплинуло на реформування національних процесів і створення міжнаціонального процедурно-процесуального інструментарію¹.

М. Сторм ще під час свого навчання в університеті запропонував створити універсальне всесвітнє право, але, як зауважив його викладач, це можна було б реалізувати тільки перед інопланетною атакою². Незважаючи на це, упродовж своєї успішної кар'єри він конкретизував цю ідею, запропонувавши створити єдиний кодекс цивільного процесу європейських країн, а згодом — єдиний цивільний процес, ураховуючи важливість існування ефективної досконалої системи правосуддя

¹Сахнова Т. В. Actio — Litis Contestatio — Res Iudicata — Ius : в контексте реформ континентального процесса // Европейский гражданский процесс и исполнительное производство : сб. материалов Междунар. науч.-практ. конф. (25 марта 2011 г., г. Казань) / Казан. (Приволжский) федеральн. ун-т ; отв. ред. Д. Х. Валеев. — Казань : Статут, 2012. — 335 с. — С. 32–33.

²Storme M. Improving access to Justice in Europe [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.pan-ol.lublin.pl/wydawnictwa/TPraw3/Storme.pdf>.

в цивільних справах, захисту порушених цивільних прав, не обмежених кордонами національних держав¹.

Вихідними ідеями теорії єдності цивільного процесу, яка передбачала створення єдиного кодексу цивільного процесу в Європі, стали такі три чинники, що справили гармонізуючий вплив на цивільний процес держав – членів РЄ та ЄС:

по-перше, Європейська конвенція 1950 р., яка закріпила єдині засади здійснення правосуддя;

по-друге, Брюссельська конвенція 1968 р., за допомогою якої було визначено основні положення юрисдикції та виконання судових рішень та забезпечено рух судових рішень у державах, що її ратифікували;

і по-третє, це рішення ЄСПЛ, які підкреслили статус наднаціонального законодавства ЄС та забезпечили єдину систему принципів цивільного процесу в державах – членах РЄ.

Основним підґрунтям виникнення та розвитку ідеї єдиного кодексу цивільного судочинства стала ст. 6 Європейської конвенції, яка проголошує право кожної особи на судовий захист та була ратифікована всіма 47 державами-членами й поширюється на 820 млн жителів різних держав², у яких діють доволі різні процесуальні системи судового захисту цивільних прав. Незважаючи на те, що навіть у межах ЄС, де на час укладення Маастрихтського договору було дванадцять держав-членів, реалізувати цю ідею було доволі непросто.

Вимоги ст. 6 Європейської конвенції М. Сторм вважав такими, що відображають загальні традиційні європейські погляди на справедливе правосуддя в цивільних справах. Підтримуючи закріплене в Європейській конвенції право кожної особи на справедливий розгляд справи в суді, він наполягав, що задля забезпечення положень установчих договорів ЄС га-

¹Ізарова І. О. Майбутнє цивільного процесуального законодавства в Європі : проект Марселя Сторма / І. О. Ізарова // Наук. вісн. Ужгород. націон. ун-ту. Серія «Право». — 2014. — № 24. — Вип. 29, т. 1 — С. 144–148.

²About-us [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.coe.int/en/web/about-us/who-we-are>.

рмонізація необхідна, передусім, саме у сфері цивільного процесу¹.

Розвитку ідеї єдиного кодексу цивільного процесу в ЄС сприяла й успішна уніфікація за допомогою конвенцій про деякі питання міжнародного цивільного процесу. Насамперед це конвенції про юрисдикцію і виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах, що були укладені у Брюсселі 27 вересня 1968 р.² та в Лугано 16 вересня 1988 р.³

Брюссельська конвенція, як відзначають науковці, стала першим кроком до утворення спільного процесуального права Європи. Вона тільки на перший погляд була звичайною угодою між державами, але стала першою частиною уніфікованих правил юрисдикції, які можна розглядати як початок уніфікованого *European Civil Procedure*⁴.

Навряд чи можна погодитися з думкою про те, що цими конвенціями було започатковано гармонізацію цивільного процесу або розбудову єдиного цивільного процесуального права ЄС, але той факт, що вони містили її основні вихідні ідеї, незаперечний. По-перше, за допомогою Брюссельської конвенції було започатковано розбудову режиму вільного обігу судових рішень, що значно розширило можливості захисту учасників транскордонних спорів. По-друге, було забезпечено необхідне підґрунтя для запровадження єдиних процедур із розгляду і вирішення цивільних і комерційних справ.

¹Storme M. Uniform Procedure Rules in Europe / M. Storme ; M. Sawczuk (ed.), *Unity of Civil Procedural Law, Nat. Divergencies*. — Lublin, 1994. — 306 p.

²Convention of 27 September 1968 on Jurisdiction and the Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters [Electronic resource]. — Mode of access : <http://curia.europa.eu/common/recdoc/convention/en/c-textes/brux-idx.htm>.

³Convention of 16 September 1988 on Jurisdiction and the Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters [Electronic resource]. — Mode of access : <http://curia.europa.eu/common/recdoc/convention/en/c-textes/lug-idx.htm>.

⁴Gottwald P. The European Law of Civil Procedure / P. Gottwald // *Ritsumeikan Law Rev.* — 2005. — No. 22. — Pp. 37–67; Gottwald P. The European Law of Civil Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.asianlii.org/jp/journals/Rits-LRev/2005/3.pdf>.

І, як слушно зауважують у науковій літературі, жодна конвенція не справила такого значного впливу на гармонізацію національних процедур, як деякі рішення ЄСПЛ. Це, насамперед, рішення, в яких Суд визнавав недійсними положення національного законодавства, що обмежували свободу внутрішнього ринку держав-членів або порушували загальну заборону на дискримінацію за ознакою національності.

Наприклад, у справі *Hubbard проти Hamburger* 1993 р. відзначалося, що, відповідно до положень національного закону, якщо іноземні громадяни виступають як позивачі у справі в німецьких судах, вони повинні забезпечити оплату судових витрат, що не поширюється на громадян Німеччини. Суд визнав це положення дискримінацією за національною ознакою¹.

У справі *Mund & Fester проти Hatrex* 1994 р. було зазначено, що держави-члени повинні забезпечувати спрощення формальностей, які регулюють взаємне визнання й приведення до виконання рішень судів та трибуналів для сприяння розвитку спільного ринку шляхом прийняття правил підсудності для спорів, пов'язаних з ним, і ліквідації, наскільки це можливо, труднощів про визнання і приведення до виконання рішень на території договірних держав².

Це було важливо саме тоді, коли зусилля Ради Європи у сфері розбудови спільного правового простору не досягали конкретних успіхів і потрібно було віднайти новий шлях. Ці рішення, а також запропоновані у 1986 р. М. Стормом еволюційні ідеї подолати табу і преференції національних держав регулювати цивільні процесуальні правовідносини, забезпечили успішний розвиток гармонізації цивільного процесу та розбудову єдиного цивільного процесу ЄС.

Уперше М. Сторм проголосив ідею про єдиний кодекс цивільного процесу на конгресі Міжнародної асоціації процесуа-

¹Hubbard v Hamburger, 1993 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61992CJ0020/>.

²Справа Mund & Fester v Hatrex, 1994 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61992CJ0398>.

льного права (*International Association Procedural Law* — IAPL) у 1977 р. IAPL — це організація, що стала наступницею Міжнародного інституту цивільного процесуального права (*International Institute of civil procedural law*), який було засновано у 1950 р. Діяльність цього інституту, як і згодом Асоціації, була спрямована на забезпечення єдності цивільного судочинства в різних країнах світу¹, у чому, варто визнати, вони досягли значного успіху. Конгрес, на якому пролунала еволюційна ідея, був шостим із часу заснування цієї організації, але першим міжконтинентальним, який об'єднав представників з Європи, Азії, Австралії та Африки². Тож її почуло та позитивно сприйняло майже все наукове співтовариство демократичного правового світу.

Не можна точно відзначити, коли саме впевненість у прерогативі суверенних національних держав похитнулася й ідея про загальний цивільний процес стала привертати більшу увагу, але з ухваленням у 1986 р.³ Єдиного європейського акта вона точно отримала необхідне підґрунтя для розвитку.

В ухваленому документі було визначено за мету створити й забезпечити новий рівень гармонізації та інтеграції держав — членів ЄЕС. Саме в цей час керівництво ЄЕС звернулося до основоположника ідеї єдиного цивільного процесу за підготовкою проекту з його зближення і гармонізації.

Так, Європейська спільнота звернулася до провідних науковців, які обстоювали позицію щодо гармонізації цивільного процесуального законодавства, і у 1987 р. Єврокомісією було створено робочу групу з дванадцяти представників від кожної країни — члена ЄС під головуванням М. Сторма. До складу групи ввійшли: Е. Хасс (А. Huss), Дж. Є. Джолович

¹International Association Procedural Law [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.iaplaw.org>.

²Carpi F. History of the International Association of procedural [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.uni-regensburg.de/Fakultaeten/Jura/gottwald/-iapl/history.html>.

³Single European Act [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11986U/TXT>.

(J. A. Jolowicz), К. Керамеус (K. Kerameus), Е. Лонг (A. Long), П. Мейкнехт (P. Meyknecht), К. Де Мігель (C. De Miguel), Дж. Норманд (J. Normand), А. Пессоа Вац (A. Pessoa Vaz), Г. Прюттінг (H. Prutting), Е. Сміт (E. Smith) та Дж. Тарція (G. Tarzia); до роботи було також залучено М. Далі (M. Daly), Дж. Де Леваля (G. De Leval), В. Хабшайда (W. Habscheid), Дж. Джейкоба (J. Jacob), К. Турка (C. Turk).

Упродовж 1987–1994 рр. робоча група підготувала документ, в якому було зібрано серію статей з роз'ясненнями, що були спрямовані на гармонізацію цивільного процесуального права в ЄС. Цей документ дістав назву «Фінальний Звіт зі зближення процесуального права в ЄС» (*«Approximation of Judiciary Law in the European Union»*)¹.

Основною метою цього проекту було досягнення такого ступеня зближення, який дозволив би громадянам усіх держав-членів мати перевагу й застосовувати найбільш ефективні процесуальні норми². Як згодом зауважив М. Сторм, у контексті інтернаціоналізації процесуального права потрібно прагнути до ефективних, швидких і недорогих процедур судового розгляду³. Дж. Джолович зазначив, що надзвичайно важливим є те, щоб законні права та обов'язки тих, хто займається бізнесом у спільному ринку, не набували різноманітних форм відповідно до різних національних юрисдикцій, спори в яких розглядаються, оскільки функція цивільного процесуального права вдихнути життя в усі сфери права, привнести у звичне буття та надати реальності й ефекту всім законним правам та обов'язкам кожної особи і суспільства⁴.

¹Storme M. *Approximation of Judiciary Law in the European Union* / M. Storme ; *Rapprochement du Droit Judiciaire de l'Union europeenne*. — Kluwer ; Dordrecht, 1994. — 225 p.

²Storme M. *Improving access to Justice in Europe* / Marcel Storme. — Teka Kom. Praw. — OL PAN, 2010. — Pp. 207–217. — P. 209.

³Storme M. *A single Civil Procedure for Europe: A Cathedral Builders' Dream* [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.asianlii.org/jp/journals/RitsLRev/2005/6.pdf>.

⁴Jolovich J. *Introduction, Approximation of Judiciary Law in the European Union* / M. Storme ; *Rapprochement du Droit Judiciaire de l'Union europeenne*. — Kluwer Dordrecht, 1994. — 225 p. — P. XI.

Прикладом, який надихав робочу групу на створення єдиного кодексу цивільного судочинства, став розроблений проєкт кодексу Європейського договірної права, а також *Codigo Procesal Civil Modelo para Iberoamerica* 1988 р., який було підготовлено Американським інститутом процесуального права¹. Хоча цей кодекс не набув чинності, він є моделлю для реформ у процесуальному праві в Латинській Америці і не випадково останніми роками почав привертати увагу вчених зі Східної Європи як приклад комплексної гармонізації цивільного процесуального законодавства в регіональному масштабі, на чому слушно наголошує В. В. Комаров².

Отже, спершу, відповідно до висловленої ідеї, за проєктом готувався єдиний модельний кодекс цивільного судочинства держав — членів ЄС. Але, як зазначено у зверненні до читача, часу, виділеного для роботи комісії, було недостатньо; з огляду на це було вирішено підготувати серію пропозицій, які надалі стали б основою для зближення правил у різних сферах судового права³. У вступній частині Звіту також підкреслювалася нагальна необхідність зближення європейського процесуального права (*the approximation of European procedural law*) і викладено основні ідеї про те, як цієї мети може бути досягнуто⁴.

Фінальний звіт складається з кількох частин: передмови Дж. Норманда та Дж. Джоловича, основного звіту М. Сторма та звіту робочої групи. Проєкт містить також Пояснювальну записку (*Explanatory Memorandum*) та Коментарі до статей

¹El Instituto Iberoamericano de Derecho Procesal (1957-1988). Historia de las Jornadas [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.venezuelaprocesal.net/codigomodelo.htm#_Toc199412342.

²Комаров В. В. Цивільний процес у глобальному контексті / В.В. Комаров // Право України. — 2011. — № 10. — С. 20–29

³Storme M. Approximation of Judiciary Law in the European Union / M. Storme ; Rapprochement du Droit Judiciaire de l'Union europeenne. — Kluwer Dordrecht, 1994. — 225 p. — Р. IX.

⁴Англ. термін «*approximation*» у перекладі означає «зближення». Ми не поділяємо висловлених точок зору з приводу того, що апроксимізація та зближення — не тотожні поняття, оскільки явища, охарактеризовані ними, ті самі.

(*Comments on the Articles*), а також Преамбулу (*Preamble*) — *Recitals ma Articles*.

Під час роботи було виявлено істотні розбіжності у врегулюванні інститутів цивільного процесуального права. Завдяки порівняльному дослідженню різних систем процесуального права робоча група змогла визначити подібності та відмінності, які дозволили запропонувати певний набір заходів¹. По суті, робоча група виділила 14 найперспективніших для подальшої апроксимізації питань:

1. *Conciliation* (А. Пессоа Вац, М. Сторм).
2. *The commencement of the proceedings* (Дж. Норманд).
3. *Subject matter of litigation* (Дж. Норманд).
4. *Discovery* (Дж. Джолович).
5. *Evidence* (Е. Сміт).
6. *Technology and proof* (А. Пессоа Вац).
7. *Discontinuance* (М. Сторм).
8. *Default* (Р. Мейкнехт).
9. *Costs* (М. Сторм).
10. *Provisional remedies* (Дж. Тарція).
11. *Order for Payments* (Г. Прюттінг).
12. *Enforcement of judgments or orders for the payment of money* (К. Де Мігель, Дж. Де Леваль).
13. *Astreinte*² (П. Мейкнехт).
14. *Miscellaneous provisions*:
 - a) *computation of time* (К. Керамеус);
 - b) *nullities* (К. Керамеус);

¹Storme M. A single Civil Procedure for Europe: A Cathedral Builders' Dream [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.asianlii.org/jp/journals/RitsLRev/2005/6.pdf>.

²Приєднуємося до думки Е. Сільвестрі про недоцільність перекладу терміну «*astreinte*» з огляду на його особливості та невизначеність у різних правових системах. У загальних рисах його можна охарактеризувати як відшкодування невиконаного в натурі судового рішення. Див.: Silvestri E. Research Day on the Translation of Procedural Terms — *Astreinte* [Electronic resource]. — Mode of access : https://www.academia.edu/8124578/Research_Day_on_the_Translation_of_Procedural_Terms_-_Astreinte.

c) *rules relating to judges* (Е. Сміт) *and judgment* (Дж. Джолловіч).

У різних частинах Звіту було запропоновано пояснення, а також коментарі до визначених для подальшого зближення питань, що дало змогу різнобічно дослідити й показати переваги та можливості гармонізації цивільного процесу в ЄС.

Так, для пришвидшення та спрощення процедури стягування коштів було запропоновано узагальнити процедури, які існують у різних країнах, на основі *Mahnverfahren* — процедури стягнення боргів за німецьким процесуальним законодавством, що пізніше було втілено в Регламенті № 1896/2006 про Європейський порядок видачі судового наказу про сплату (*European order for payment procedure*)¹.

В інших випадках було запропоновано зближення конкретних інститутів цивільного процесуального права — від початку провадження до виконання рішення.

Цікавою є методика роботи комісії. Як зауважував М. Сторм, починаючи розглядати різні методи зближення права в Європейському Союзі, він детально проаналізував теорію та практику такого зближення, яка переважала в XVIII ст., оскільки саме тоді було вивчено всі можливі підходи до визначення легальних джерел, і це повинно надихати правову уніфікацію в Європі і сьогодні². Як приклад було обрано три основні правові традиції, які домінували у сфері європейського правового мислення, а саме: німецькі, французькі та англо-саксонські, що втілювали традиції прецедентного права, законодавства та поглядів провідних науковців, а також неписаний закон цивільного процесу, тобто звичаї і практику в судах.

Така методика наукової роботи, на нашу думку, забезпечила успішність проекту, а також сприяла реалізації його поло-

¹Regulation (EC) No 1896/2006 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 creating a European order for payment procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32006-R1896>.

²Storme M. A single Civil Procedure for Europe: A Cathedral Builders' Dream [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.asianlii.org/jp/journals/RitsLRev/2005/6.pdf>.

жень у подальшому. Не можна недооцінювати практику та звичаї, яких дотримуються при розгляді й вирішенні справ, адже вони формують уявлення про справедливе правосуддя, що є підґрунтям довіри до судової влади. Як влучно зауважують у літературі, наукова юридична діяльність і практична, суддівська, передбачає не тільки наявність глибоких спеціальних знань і підготовки, а й ціннісної орієнтації на служіння людині, праву¹.

Не можна сказати, що відразу після опублікування результатів проекту зі зближення цивільного процесу в ЄС сприйняли ці ідеї та негайно взялися до гармонізації цивільного процесу. Але майже всі запропоновані у Фінальному звіті ідеї для подальшого зближення стали основою для законодавчих ініціатив ЄС. Попри те, що проект викликав деякі дискусії в науковому товаристві, це, як наголошують у літературі, була перша всеосяжна спроба вирішити найфундаментальніші проблеми цивільного процесу задля забезпечення спільного ринку ЄС².

Основні положення було реалізовано впродовж наступних років, і вже у 2002 р. було ухвалено *Green Paper* про європейський порядок примусового стягнення коштів та про заходи щодо спрощення і прискорення дрібних спорів³ з метою ініціювання консультацій та обговорень. Запропоновані положення дістали схвалення наукової спільноти та юристів-практиків, і відтак було прийнято дві надзвичайно важливі процедури, які утворюють ядро єдиного цивільного процесу ЄС, — це Європейський порядок видачі судового наказу про сплату

¹Морозова С. Є. Про взаємозв'язок науки і практики в цивільному судочинстві // Європейські стандарти захисту прав у цивільному судочинстві : випробування часом: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 26 вересня 2014 р.). — Київ : Дакор, 2014. — 416 с. — С. 243–245.

²Review Essay — Procedural Laws in Europe. Towards Harmonisation (Marcel Storme ed. 2003) [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.germanlawjournal.com/pdfs/Vol06No04/PDF_Vol_06_No_04_817-826_Developments_Bolt.pdf.

³Green Paper on a European order for payment procedure and on measures to simplify and speed up small claims litigation [Electronic resource]. — Mode of access : http://europa.eu/legislation_summaries/other/l33212_en.htm.

(*European Order for Payment Procedure*) та Європейський порядок вирішення дрібних спорів (*European Small Claims Procedure*).

Перші дві сучасні спрощені альтернативні національним процедури розгляду справ покликані забезпечити жителям ЄС швидко і доступне правосуддя в цивільних справах. Вони є однаковими у всіх державах-членах і в усіх процесуальних діях від початку процедури до виконання рішення суду. Так, зокрема, забезпечуються рівні умови для кредиторів та боржників у всіх країнах ЄС¹.

Метою ухвалення цих загальноєвропейських процедур стало забезпечення ефективного доступу до правосуддя та усунення перешкод для належного функціонування спільного ринку. Вони врегулювали судову діяльність із розгляду транскордонних спорів, в яких відмінності національних процесуальних систем могли стати на заваді ефективному захисту прав жителів ЄС. В основу цих процедур покладено ідеї про єдність цивільного процесу, і сам М. Сторм вважає їх за найбільші досягнення гармонізації цивільного процесуального законодавства в ЄС².

Підсумовуючи, варто зауважити, що основні положення проекту М.Сторма з апроксимації цивільного процесу в ЄС лягли в основу універсального механізму захисту прав, що містить загальні стандартні процедури розгляду та вирішення справ судом та не залежить від відмінностей різних процесуальних систем держав. Ці ідеї стали теоретичним підґрунтям для гармонізації цивільного процесу в ЄС та забезпечили можливість ухвалення перших загальноєвропейських процедур розгляду та вирішення цивільних і комерційних справ транскордонного характеру.

¹Vernadaki Z. Civil Procedure Harmonization in the EU: Unravelling the Policy Considerations / Z. Vernadaki // J. of Contemporary Europ. Research. — 2013. — Vol. 9. — No. 2. — Pp. 297–312.

²Storme M. Improving access to Justice in Europe [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.pan-ol.lublin.pl/wydawnictwa/TPraw3/Storme.pdf>.

1.3. Принципи ALI-UNIDROIT ЯК ПРИКЛАД ГАРМОНІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ СВІТОВОГО МАСШТАБУ

Спроба підготовки та реалізації регіональних принципів цивільного процесу вже відома сучасній науковій спільноті. Принципи транскордонного цивільного процесу стали одним із перших успішних проєктів з підготовки правил цивільного процесу загальносвітового масштабу. Вони стали своєрідною відповіддю на процеси глобалізації й утвердження загальносвітових тенденцій до зближення правових систем, які спрямовані на забезпечення подальшого поглиблення економічних відносин у всьому світі.

Нині ці Принципи стали фундаментом для підготовки сучасних регіональних правил цивільного судочинства в Європі. Об'єднання європейських держав — основна передумова для зближення та гармонізації законодавства. Зокрема, з утворенням ЄС серед держав-членів значно активізувалися процеси гармонізації цивільного процесу задля створення ефективного механізму правосуддя в цивільних справах на спільному європейському просторі з метою забезпечення спільного ринку.

Проте, варто відзначити, що спільні зусилля до загальносвітового процесу зближення процесуальних систем докладають науковці всього світу. Зокрема, надзвичайно важливе значення для розвитку науки цивільного процесуального права має проєкт Принципів транскордонного цивільного процесу. Як відзначають науковці, у різних частинах світу або навіть у глобальному масштабі відбулося принаймні дві спроби гармонізації цивільного процесу — гармонізація принципів транскордонного цивільного процесуального права і проєкт М. Сторма. Якщо остання є результатом розвитку гармонізації в європейському масштабі, то принципи транскордонного цивільного процесу є результатом аналогічних розробок у сфері

комерційних спорів у світовому масштабі¹. Їх можна розглядати як приклад нормативного акта, що претендує на масштабну гармонізацію цивільного судочинства, в якому закріплено основні принципи цивільного судочинства, що визнаються в сучасних суспільствах і є спробою об'єднати кращі елементи змагальної процедури, зокрема ті, що властиві процесуальним системам загального й континентального права, як цілком слушно зауважує В. В. Комаров².

Принципи мають важливе значення в науці цивільного процесуального права, а також істотно впливають на формування й подальший розвиток цієї галузі права³. Серед зарубіжних науковців їх досліджували Н. Ендрюс, М. Сторм, М. Таруффо, Дж. Хазард-молодший та ін. Слід також звернути увагу на працю російських науковців, які у 2011 р. переклали Принципи російською мовою⁴. Складність їхнього перекладу відзначають усі перекладачі та дослідники. Утім, запропонований авторами підхід, що полягає у виявленні при перекладі найбільш близького еквівалента в науці цивільного процесуального права, у цілому заслуговує на підтримку.

Проект із підготовки Принципів транскордонного цивільного процесу дістав назву *The ALI-UNIDROIT Principles of Transnational Civil Procedure* 2004 р. (далі — Принципи або Принципи ALI-UNIDROIT)⁵ і став результатом спільних зусиль

¹ Ван Рее К. Х. Гармонизация гражданского процесса в глобальном масштабе / К. Х. Ван Рее // Европейский гражданский процесс и исполнительное производство : Сб. материалов Междунар. науч.-практ. конф., г. Казань, Казан. (Приволжский) федерал. ун-т, 25 марта 2011 г., отв. ред. Д.Х. Валеев. — М. : Статут, 2012. — 352 с.

² Комаров В. В. Цивільний процес у глобальному контексті / В. В. Комаров // Право України. — 2011. — № 10. — С. 20–29.

³ Ізарова І. О. Принципи транскордонного цивільного процесу ALI-UNIDROIT і її вплив на розвиток цивільного процесуального права / І. О. Ізарова // Наук. вісн. Міжнар. гуманіт. ун-ту. Сер. : Юриспруденція. — 2014. — № 10-1. — Т. 1. — С. 190–194.

⁴ Принципы трансграничного гражданского процесса / пер. Е. Виноградова, М. Филатова. — М. : Инфотропик Медия, 2011. — 240 с. — С. 3–10.

⁵ ALI / UNIDROIT Principles of Transnational Civil Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.unidroit.org/english/principles/civilprocedure/ali-unidroitprinciples-e.pdf>.

Американського інституту права¹ та Міжнародного інституту уніфікації приватного права².

Діяльність UNIDROIT у сфері уніфікації та гармонізації законодавства має надзвичайно важливе значення. На відміну від Гаазьких конференцій з міжнародного приватного права, основним завданням UNIDROIT визначила розробку однамнітних матеріально-правових норм, а його метою є вивчення потреб і методів модернізації, узгодження та координації приватного права у відносинах між державами та підготовка єдиних правових механізмів, принципів і правил досягнення цих цілей. Як зазначено в статуті організації, до цілей інституту належить вивчення шляхів гармонізації та координації приватного права держав і груп держав, а також підготовка поступового прийняття різними державами єдиних правил приватного права³. Задля цього інститут має право готувати проекти законів і конвенцій з метою встановлення однакового внутрішнього права; готувати проекти угод з метою сприяння міжнародним відносинам у галузі приватного права; проводити дослідження у сфері порівняльного приватного права; брати участь у вже розпочатих проектах інших інститутів, з якими він за потреби може підтримувати відносини; організовувати

¹Американський інститут права (The American Law Institute, далі — ALI)¹ був заснований у 1923 р. і є провідною незалежною організацією в США, яка провадить наукову роботу для роз'яснення, модернізації й удосконалення законодавства. В Інституті працюють майже 4000 юристів, суддів і професорів права вищої кваліфікації, які беруть участь у підготовці проектів, обговоренні законів, статутів, моделей і принципів права, таким чином справляючи величезний вплив на судову практику та процес реформування законодавства. Останнім часом діяльність Інституту дедалі більше набуває міжнародного характеру.

²Міжнародний інститут уніфікації приватного права (The International Institute for the unification of Private Law, далі — UNIDROIT)² був заснований у 1926 р. з ініціативи уряду Італії як міжнародна організація з проведення уніфікаційних робіт. Нині 63 держави з п'яти континентів є членами UNIDROIT, приєдналися до статуту цього інституту і представляють різні правові, економічні й політичні системи, а також різні культурні традиції. Незважаючи на те, що Україна не є членом інституту, вона приєдналася до деяких її конвенцій (наприклад, «Про міжнародний факторинг»).

³About UNIDROIT [Electronic resource].// UNIDROIT : офіц. веб-портал. — Mode of access : <http://www.unidroit.org/about-unidroit/institutional-documents/statute>.

конференції й публікувати праці, які інститут вважає вартими широкого розповсюдження.

Одним зі спільних проектів ALI та UNIDROIT став проект з реалізації ідеї про створення універсального цивільного процесуального законодавства. Як вказує Дж. Хазард, думка про необхідність зближення й гармонізації цивільного процесуального права лунала в науці приблизно з 80-х рр. XX ст., коли він з М. Таруффо розпочав обговорювати способи зближення національних систем цивільного правосуддя¹. Але тільки з 90-х рр. у цьому напрямі розпочалася справді активна діяльність. Дж. Хазард, який на той час очолював ALI, створив відповідну комісію, яка засвідчила перспективи подібної роботи і розпочала проект із підготовки Принципів транскордонного процесу.

Для того, щоб Принципи не перетворилися на регіональний проект американського інституту, Дж. Хазард та М. Таруффо звернулися з відповідною пропозицією участі до UNIDROIT², які приєдналися до участі в проекті. Тож до складу учасників проекту ввійшли представники двох найбільш визначних інститутів Старого і Нового світів, які об'єднали свої зусилля задля розвитку та зближення цивільного процесуального права.

Фактично проект із підготовки Принципів транскордонного процесу став результатом спільних зусиль науковців усього світу. Очолили проект Дж. Хазард-молодший від ALI та Р. Штернер від UNIDROIT, а також М. Таруффо та А. Гіді. До членів робочої групи також входили: Ніл Ендрюс (Кембріджський університет, Великобританія); професор Фредерік Ферран (Ліон, Франція); професор П'єр Лалів (Женевський університет, Швейцарія); професор Масанорі Кавано (Університет Нагойя, Японія); Аїда Кемельмайер де Карлуччі (Верхов-

¹Harmonization of Civil Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : http://openscholarship.wustl.edu/law_globalstudies/vol4/iss3/13.

²Ibid.

ний Суд, Мендоза, Аргентина); професор Роналд Нлапо (Південна Африка)¹.

Представництво різних сімей, або систем, права в проєкті має надзвичайно важливе значення; зокрема, як відзначає Н. Ендрюс, попри те, що представники країн «загального права» за своєю кількістю переважали, їхні опоненти чинили істотний опір, тому повсюди була відчутна «стримуюча рука» континентального права, яка обмежувала тенденції загального².

Принципи ALI-UNIDROIT було підготовлено упродовж 2000–2003 рр. під час серії зустрічей у Римі та схвалено Радою UNIDROIT у квітні 2004 р. і на щорічній зустрічі ALI у травні 2004 р.

Спершу зазначений проєкт спрямовувався виключно на створення транскордонних правил для міжнародних комерційних спорів, але згодом трансформувався в роботу над принципами транскордонного цивільного процесу. Як зауважує Дж. Хазард, ці Принципи стали своєрідним «кодексом» цивільного процесу для вирішення транскордонних спорів³. Вихідна ідея, яка підтримувалася членами групи, полягала в необхідності створити звід процесуальних правил, які могли б застосовуватися в будь-якій процесуальній системі в будь-якому регіоні світу для вирішення спорів, що впливають із зовнішньоторговельних приватноправових спорів за участі осіб, котрі не є резидентами держави, суд якої наділений компетенцією з розгляду цього спору. Тобто ці Принципи були спрямовані на створення системи, яку країна може запровадити для вирішення транскордонних спорів, що розглядаються судами.

¹Andrews N. Fundamental Principles of Civil Procedure : Order Out of Chaos / Neil Andrews // Civil Litigation in a Globalising World / ed. by X. E. Kramer, C. H. Van Rhee. — 2012. — P. 21.

²Andrews N. Fundamental Principles of Civil Procedure : Order Out of Chaos / Neil Andrews // Civil Litigation in a Globalising World / ed. by X. E. Kramer, C. H. Van Rhee. — 2012. — P. 19–22.

³Hazard, G. C. Introduction to the Principles and Rules of Transnational Civil Procedure / G. C. Hazard, M. Taruffo, R. Stürmer and A. Gidi // New York University Journal of International Law and Politics. — 2001. — No. 33(3). — P. 575.

Питання транскордонних спорів надзвичайно важливе для ЄС, оскільки, як показує статистика, вони набувають дедалі більшого поширення¹. Але потрібно підкреслити значення глобалізації й активного розширення економічних зв'язків поза межами міждержавних об'єднань — онлайнова торгівля, подорожі тощо дали поштовх до зближення правових систем у загальносвітовому масштабі.

Проект Принципів був натхненний бажанням об'єднати різні юрисдикції в одній системі процесуальних норм, як це було зроблено в Сполучених Штатах півстоліття тому з ухваленням Федеральних правил цивільного судочинства². Так, зазначені Федеральні правила встановлюють єдиний порядок судочинства в судах сорока восьми різних напівсуверенних держав — різних штатів, кожен із яких має власне процесуальне право, процесуальну культуру. Завдяки цьому було досягнуто того, що багато спостерігачів вважали неможливим, — створено єдину систему судочинства для чотирьох десятків різних правових сімей. Досвід роботи з Федеральними правилами, як зауважує Дж. Хазард, довів, що єдиний порядок судового розгляду можна встановити в системах різного права (в Луїзіані, Вірджинії, Каліфорнії). Тож проект зі створення транскордонних правил виявився вдалим, незважаючи на національні кордони³.

Однією з перших змін, якої було досягнуто на початку роботи, стало перетворення концепції проекту зі зводу правил у набір принципів. Підставою для цього стала істотна різниця в термінології, оскільки важливе значення мало прагнення до

¹Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions The EU Justice Agenda for 2020 — Strengthening Trust, Mobility and Growth within the Union Strasbourg [Electronic resource]. — Mode of access : http://ec.europa.eu/justice/effective-justice/files/com_2014_144_en.pdf.

²Hazard, G. C. Introduction to the Principles and Rules of Transnational Civil Procedure / G. C. Hazard, M. Taruffo, R. Stürmer and A. Gidi // New York University Journal of International Law and Politics. — 2001. — No. 33(3). — Pp. 769–784.

³Ibid.

розумного ступеня деталізації. Якщо не зосередитися на деталях, не можна з упевненістю сказати про те, що буде працювати і чи є це зрозумілим, у робочому стані тощо. Тобто в кінцевому вигляді проект містив близько тридцяти принципів, які охоплюють весь цивільний процес¹. Насамперед, з підтримкою виступили представники UNIDROIT, на думку яких, проект доцільно було назвати «Принципи», і в ALI на це погодилися². Отже, у фіналі проект містив 31 принцип з коментарями, низку доданих до них правил, а також вступ, де визначено сферу їхньої дії та імплементацію в національне право.

М. Таруффо зазначив, що під час підготовки Принципів члени групи скористалися не просто методом порівняння, тобто не визначили подібності та відмінності між положеннями чинних у Німеччині, Франції, Канаді, Австралії, Японії, Китаї законів, оскільки не це було метою групи; але у процесі обговорення найважливіших проблем функціонування цивільного судочинства в таких системах, як США, Великобританія, Канада, більшість європейських систем, Японія та деякою мірою Китай і Латинська Америка, обрали кілька десятків найбільших проблем, вирішення яких вимагало вдалих шляхів. Отже, метою групи, хоча і не дуже скромною, було знайти для кожного із цих завдань найкраще рішення³.

Але все ж таки важливою частиною підготовки проекту стали визначення фундаментальної схожості між процесуальними системами різних країн і відмінностей між ними. Як зауважив Дж. Хазард, схожість проявляється в таких аспектах процесуального права: юрисдикція щодо сторін та відповідно до предмета спору (*Standards governing assertion of personal jurisdiction and subject matter jurisdiction*); неупередженість су-

¹У тексті, який було схвалено ALI у травні 2004 р. та UNIDROIT у квітні 2004 р. та який розміщений на сайті UNIDROIT, 31 принцип. У деяких своїх працях Дж. Хазард згадує про 34 принципи.

²Hazard, G. C. Introduction to the Principles and Rules of Transnational Civil Procedure / G. C. Hazard, M. Taruffo, R. Stürmer and A. Gidi // New York University Journal of International Law and Politics. — 2001. — No/ 33(3). — Pp. 769–784.

³Ibid.

дді (*specifications for a neutral adjudicator*); порядок повідомлення відповідача (*procedure for notice to defendant*); правила висування позовних вимог (*rules for formulation of claims*); участь експертів (*provision for expert testimony*); правила подання доказів (*rules for reception of evidence*); правила, що регулюють розгляд і ухвалення судом рішення у справі та апеляційного перегляду (*rules governing deliberation and decision leading to judgment by the tribunal and for appellate review*); правила остаточності судових рішень (*rules of finality of judgments*). Правила особистої юрисдикції (*personal jurisdiction*), повідомлення та визнання рішень суду (*notice and recognition of judgments*) схожі в різних країнах і підпадають під дію міжнародних конвенцій¹. Наприклад, поняття «остаточного» рішення загальновизнане, хоча деякі правові системи допускають повторний перегляд справи більш ліберально, ніж інші, і, як наслідок, концепція взаємного визнання судових рішень також загальноприйнята.

Щодо відмінностей Дж. Хазард зауважує, що в системах континентального права судді, а не захисники, як у системах загального права, несуть відповідальність за докази і правову кваліфікацію, на підставі якої ухвалюється рішення². Судовий процес у країнах континентальної правової сім'ї відбувається через серію коротких судових засідань, іноді менш ніж годину кожне, з метою дослідження доказів, а потім ухвалюється рішення. Натомість суди загальної правової сім'ї проводять попереднє або досудове судове засідання (іноді більше одного), а потім судовий розгляд, на якому послідовно досліджуються всі докази. Рішення суду першої інстанції, як правило, переглядається судом другої інстанції (апеляційним судом), на відміну від рішення у справах у системі загального права. При

¹Hazard G. Civil litigation without frontiers : harmonization and unification of procedural law / G. Hazard // General Report for the Common Law Countries on XI World Congress on Procedural Law, 1999. — Pp. 575–582.

²Hazard, G. C. Introduction to the Principles and Rules of Transnational Civil Procedure / G. C. Hazard, M. Taruffo, R. Stürmer and A. Gidi // New York University Journal of International Law and Politics. — 2001. — No. 33(3). — Pp. 769–784.

цьому перегляд у системах континентального права поширюється на факти, а також право. Істотною відмінністю також є те, що судді в системах континентального права є професійними, тоді у системах загального права вони майже повністю обираються з-поміж адвокатів.

Однак, у результаті Принципи об'єднали найбільш важливі спільні засади цивільного процесу. На переконання іншого члена робочої групи, Н. Ендрюса, Принципи визначені на трьох рівнях важливості: фундаментальні процесуальні гарантії, інші провідні принципи та «рамкові, або випадкові, принципи», тобто вони варіюються від квазіконституційної декларації фундаментальних процесуальних гарантії і основних принципів, що визначають хід процесу, до принципів, які визначають конкретні важливі деталі процедури¹.

У результаті проведеної роботи серед Принципів ALI–UNIDROIT було закріплено такі: 1) незалежність, неупередженість і кваліфікація суду та суддів; 2) компетенція щодо сторін; 3) процесуальна рівність сторін; 4) право найняти юридичного представника; 5) належне повідомлення і право надати свої пояснення; 6) мова судочинства; 7) своєчасне здійснення правосуддя; 8) тимчасові забезпечувальні заходи; 9) структура судочинства; 10) принцип диспозитивності; 11) обов'язки сторін та юридичних представників; 12) множинність позовних вимог і сторін; вступ до процесу; 13) думка *Amicus Curiae*; 14) обов'язок суду з керівництва процесом; 15) залишення заяви без розгляду й ухвалення заочного рішення; 16) доступ до інформації та доказів; 17) санкції; 18) доказові привілеї та імунітети; 19) усне й письмове представлення позиції сторін і доказів; 20) публічність судочинства; 21) тягар доказування і критерій доведення; 22) обов'язок визначення питань факту та права; 23) судові рішення та його мотиви; 24) мирова угода; 25) судові витрати; 26) негайне виконання судових рішень; 27) апеляція; 28) *Lis Pendens* та *Res Judicata*; 29) ефективне виконання; 30) визнання судових рішень; 31)

¹ Andrews N. Fundamental Principles of Civil Procedure: Order Out of Chaos / Neil Andrews // Civil Litigation in a Globalising World / ed. by X. E. Kramer, C. H. Van Rhee. — 2012. — Pp. 19–22.

нання; 30) визнання судових рішень; 31) міжнародне судове співробітництво.

Аналіз Принципів показує, що вони пронизують весь цивільний процес, створюють цілісну й комплексну систему (сукупність) положень, що регулюють цивільні процесуальні правовідносини, та надають усі необхідні інструменти для реформування цивільного процесуального законодавства задля його гармонізації.

Принципи були доповнені певними правилами — *Rules of Transnational Civil Procedure* (Правила транскордонного цивільного процесу, далі — Правила), які не були ухвалені ні UNIDROIT, ні ALI та стали доповненням до принципів, за допомогою яких можна було б більш успішно запровадити їх у національну систему. Правила є більш детальними та конкретними, ніж загальні Принципи, тому можуть стати кращою рекомендацією для національних законодавців, які хочуть використати Принципи як основу для вдосконалення своїх процесуальних норм¹.

Мета цих Правил, як зауважують автори проекту, полягає у створенні справедливої процедури для розгляду транскордонних справ. Усвідомлюючи, що всі судові розгляди доволі неприємні для учасників, Правила спрямовані на зменшення невизначеності, що супроводжує учасників процесу, які не ознайомлені з його правилами².

Важливе значення має не тільки проект із підготовки уніфікованих правил, але і можливість його реалізації в судовій практиці. Самі автори передбачили кілька можливих способів його реалізації. Так, у вступі було зазначено, що Принципи можуть бути реалізовані в національній правовій системі порізно: або за законом, або як комплекс правил, або укладенням міжнародного договору; суди також можуть привести

¹ Andrews N. Fundamental Principles of Civil Procedure: Order Out of Chaos / Neil Andrews // *Civil Litigation in a Globalising World* / ed. by X. E. Kramer, C. H. Van Rhee. — 2012. — P. 22.

² Hazard, G. C. Introduction to the Principles and Rules of Transnational Civil Procedure / G. C. Hazard, M. Taruffo, R. Stürmer and A. Gidi // *New York University Journal of International Law and Politics*. — 2001. — No. 33(3). — Pp. 769–784.

свою практику у відповідність до цих Принципів, особливо в разі погодження зі сторонами процесу.

На думку інших науковців, сфера їх застосування ширша. Зокрема, виходячи із того, що Принципи спрямовані на згладжування суперечностей між процесуальними нормами різних правових систем і враховують специфіку судового розгляду міжнародних спорів порівняно зі спорами внутрішнього характеру, вони можуть використовуватися не лише під час проведення кодифікаційних робіт у країнах, де немає розвинених процесуальних традицій, але і як стимул для реформ у тих країнах, де такі традиції є¹.

Проект ALI-UNIDROIT може слугувати певною моделлю для реформ національного процесуального права, оскільки зближення процесуального законодавства різних країн значно сприятиме покращенню інвестиційного клімату держави, про що слушно зауважують у літературі, — ті країни, чії процесуальні закони найбільш близькі до загальних стандартів, будуть привабливішими для іноземних інвесторів².

Найбільш вдалим шляхом використання результатів цього проекту є використання їх у науковій роботі, при підготовці законодавчих проектів з реформування цивільного процесуального законодавства. Таким чином поступово будуть впроваджуватися в життя загальносвітові ідеї сучасного ефективного справедливого цивільного судочинства, які об'єднують усі розвинені країни.

Під час підготовки реформ процесуального законодавства в деяких державах скористалися результатами розвитку проектів з гармонізації цивільного процесу. Так, у 2002 р. у Литві було ухвалено новий Цивільний процесуальний кодекс, поло-

¹Ерпылева Н. Ю. Международный гражданский процесс : институционально-нормативный механизм правового регулирования // Право и политика. — 2012. — № 10. — С. 1707–1750.

²McAuly H. Achieving The Harmonization of Transnational Civil Procedure : Will The ALI/UNIDROIT Project succeed? [Electronic resource]. — Mode of access : <http://mcauleyhawach.com.au/achieving-the-harmonization-of-transnational-civil-procedure-will-the-ali-unidroit-project-succeed/>.

ження якого встановлюють вимоги до доступу до суду, незалежність і нейтральність судового процесу, схожі на запропоновані проектом ALI-UNIDROIT, що робить судову процедуру надзвичайно сучасною і прогресивною¹. Литва стала привабливою для тих, хто звик до загального права, так і для тих, хто звик до континентального права, оскільки Литовська система цивільного процесу ураховує надбання обох систем². Це, безсумнівно, ставить її в ряд з державами із найбільш розвиненими процесуальними системами.

Саме це є надзвичайно важливим надбанням проведеного проекту. Можна констатувати, що усталені погляди на нібито непереборні відмінності різних процесуальних систем було успішно подолані. Незважаючи на те, що при порівнянні вчені, як правило, підкреслюють відмінності, тобто, якщо йдеться про німецький цивільний процес в англійській аудиторії, зауважують саме на тому, чим німецька процедура відрізняється від англійської, у гармонізації, насамперед, варто визначити, окрім очевидних мовних відмінностей, фундаментальні функціональні подібності, і варто саме із цього розпочати, замислюючись над тим, як ці системи працюють³. Таким чином можна розвивати ідею про створення справді універсального механізму захисту прав, який не залежить від національних відмінностей, а відображає культурні та цивілізаційні риси.

У порівняльному дослідженні цивільного процесу Принципи транскордонного цивільного процесуального права мають велике значення. Вони стали значним досягненням, ураховуючи, що до цього більшість учених порівняльного права висло-

¹ Mikelenas V. The Proposed ALI/UNIDROIT Principles and Rules of Transnational Civil Procedure and the New Code of Civil Procedure in Lithuania // *Uniform Law Review*. — 2001. — No. 981, 993. — Pp. 76–78.

² McAuly H. Achieving The Harmonization of Transnational Civil Procedure : Will The ALI/UNIDROIT Project succeed? [Electronic resource]. — Mode of access : <http://mcauleyhawach.com.au/achieving-the-harmonization-of-transnational-civil-procedure-will-the-ali-unidroit-project-succeed/>.

³ Harmonization of Civil Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : http://openscholarship.wustl.edu/law_globalstudies/vol4/iss3/13.

влювали думку, що гармонізація цивільного процесу у світовому масштабі неможлива¹.

Успіх цього проекту став найбільш очевидним напередодні десятиріччя його підготовки — саме Принципи ALI-UNIDROIT було визначено відправною точкою для наступного проекту, який нині є найважливішим сучасним проектом у сфері гармонізації цивільного процесу. Запроваджений у 2013 р. проект підготовки єдиних Європейських правил цивільного судочинства² є логічним продовженням та розвитком Принципів ALI-UNIDROIT і першою спробою підготовки регіональних правил цивільного судочинства.

Підсумовуючи, варто відмітити, що важливість Принципів для розвитку сучасної науки цивільного процесуального права полягає в тому, що вони є чітко визначеними орієнтирами подальшого реформування правил цивільного судочинства в країнах усього світу. Ці Принципи мають провідне значення для розвитку цивільного процесу в умовах загальносвітових тенденцій до зближення процесуальних систем. На наше переконання, успіх цього проекту зумовив активізацію роботи з підготовки й запровадження регіональних правил як перехідного етапу до формування загальносвітових підходів до регулювання цивільного процесу. Серед способів їх застосування варто визнати найбільш вдалим використання їх у науковій роботі, під час підготовки законодавчих проєктів із реформування цивільного процесуального законодавства. Так поступово будуть впроваджуватися в життя загальносвітові ідеї сучасного ефективного справедливого цивільного судочинства, які об'єднують усі розвинені країни.

¹Ван Рее К. Х. Гармонизация гражданского процесса в глобальном масштабе / К. Х. Ван Рее // Европейский гражданский процесс и исполнительный производств : Сб. материалов Междунар. науч.-практ. конф., г. Казань, Казан. (Приволжский) федерал. ун-т, 25 марта 2011 г., отв. ред. Д.Х. Валиев. — М. : Статут, 2012. — 352 с.

²From Transnational Principles to European Rules of Civil Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.europeanlawinstitute.eu/projects/current-projects-contd/article/from-transnational-principles-to-european-rules-of-civil-procedure/?tx_ttnews%5BbackPid%5D=137874&cHash=30981e5bc9618fbff47b45f915463642.

1.4. РЕГІОНАЛЬНІ ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАВИЛА ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

В останні роки на європейському рівні спостерігається зростання уваги до регіональних правил у сфері процесуального права. Певний успіх, що супроводжує проект із підготовки принципів транскордонного цивільного процесу ALI–UNIDROIT, був істотною передумовою для цього. Ще одним поштовхом стали активна діяльність ЄС із реалізації положень установчих договорів та програм, в яких передбачається розширення компетенції ЄС у сфері судової співпраці. Цьому неабияк сприяє активна діяльність ЄСПЛ та реалізація за допомогою його рішень положень Європейської конвенції, завдяки якій у державах – членах РЄ утверджуються загальноєвропейські цінності верховенства права і права особи на судовий розгляд.

Після завершення спільного проекту з підготовки Принципів транскордонного цивільного процесу у планах UNIDROIT було проведення подальшої роботи в цьому напрямі. Зокрема, було вирішено зосередитися на регіональному рівні та адаптувати Принципи до особливостей конкретних правових систем. Так, у Робочій програмі UNIDROIT на 2014–2016 рр., ухваленій 5 грудня 2013 р. на Генеральній Асамблеї 72-ї сесії, одним з напрямів Законодавчої активності (*Legislative activities*) було передбачено *Transnational civil procedure — formulation of regional rules* («Транснаціональний цивільний процес — розробка регіональних правил»)¹.

Проект з розвитку європейських правил цивільного процесу було розпочато в рамках співробітництва з новоствореним Європейським інститутом права (*The European Law Institute*, далі

¹Transnational civil procedure — formulation of regional rules [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.unidroit.org/about-unidroit/work-programme?id=1625>.

— ELI)¹. Інститут було засновано у 2011 р. як повністю незалежну організацію, спрямовану на поліпшення якості європейського права в найширшому розумінні. Метою ELI стало ініціювання проведення наукових досліджень для розробки рекомендацій і надання практичної допомоги в царині європейського правового розвитку. У Маніфесті і статуті Інституту визначено, що його діяльність спрямована на вивчення і стимулювання європейського правового розвитку в глобальному контексті, розвитку права Європейського Союзу та Ради Європи.

Започаткований у 2013 р. проект «*From Transnational Principles to European Rules of Civil Procedure*» («Від Транснаціональних принципів до Європейських правил цивільного судочинства»)², ознаменував новий етап розвитку цивільного процесуального права в Європі.

Теоретичною основою Правил було визначено Принципи ALI-UNIDROIT, Європейську конвенцію і Хартію фундаментальних прав ЄС, загальні традиції європейських країн, проект М. Сторма, французький Цивільний процесуальний кодекс та інші кодекси, рішення Суду ЄС та ЄСПЛ, директиви й регламенти ЄС. Це забезпечило їхній вплив на всі держави, що входять до ЄС та РЄ, а отже — належать до європейської цивілізації. Таким чином, поліцивілізаційна парадигма сучасного світу, відповідно до якої основною об'єднувальною ознакою є підтримання визначальних культурних цінностей спільноти, забезпечила подальше зближення права ЄС, утвердження загальних традицій європейських країн.

Основним завданням Правил стало утвердження єдиних засад здійснення судочинства, оскільки вони, як зазначають автори проекту, спрямовані на уникнення фрагментарних і без-

¹European Law Institute [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.europeanlawinstitute.eu/about-eli/>.

²From Transnational Principles to European Rules of Civil Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.europeanlawinstitute.eu/projects/current-projects-contd/article/from-transnational-principles-to-european-rules-of-civil-procedure/?tx_ttnews%5BbackPid%5D=137874&cHash=30981e5bc9618fbff47b45f915463642.

системних змін європейського цивільного процесуального права і є першою спробою розвитку регіональних проектів з урахуванням особливостей регіональних правових культур та правил¹. При цьому потрібно звернути увагу на те, що регіональність як визначальна ознака учасників такого об'єднання не характеризує їх територіально: серед держав – членів РЄ є й ті країни, які не розташовані на Європейському континенті.

Підготовка зазначених Правил ще раз підтверджує зміну суспільної парадигми та основних традиційних підходів до формування нової сучасної концепції цивільного процесу, що відбулася впродовж останніх десятиліть в європейських країнах. Істотна вага та вплив Принципів транскордонного цивільного процесу на розвиток цивільного процесуального права в європейських країнах, успішна реалізація ідей М. Сторма та становлення системи цивільного процесу ЄС забезпечили загальний успіх гармонізаційних процесів у ЄС. При цьому надзвичайно важливого значення набуває питання про сферу застосування регіональних правил цивільного судочинства, а дискусії про необхідність поширення цивільного процесу ЄС на внутрішні спори переходять у нову площину.

За проектом до сфери регулювання Європейських правил цивільного судочинства входять внутрішні національні спори держав – членів ЄС. Так, на засіданні з підготовки Правил, що відбулося 12–13 травня 2014 р., керівним комітетом було вирішено питання про їхню мету — вони мають бути спрямовані на національні суди і кінцевий продукт цього проекту має застосовуватися до всіх спорів, а не тільки комерційних, як транскордонних, так і національних. Також висловлено оптимістичні прогнози щодо перспектив підготовки загальних Європейських правил цивільного процесу². Розробка типового європейського кодексу авторами цього проекту здається реалі-

¹Initial report on the ELI–UNIDROIT 1st Exploratory Workshop [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.europeanlawinstitute.eu/fileadmin/user_upload/p_eli/Projects/ELI-UNIDROIT_Workshop_initial_report.pdf/.

²Ibid.

стичною, тому проект не має обмежуватися транскордонними справами.

При цьому важливе значення має механізм застосування Європейських правил і положень національного процесуального законодавства. Утворення цивільного процесу ЄС як комплексної системи з вирішення транскордонних спорів, який увібрав у себе найбільш загальні механізми цивільного судочинства держав – членів ЄС, привело до появи альтернативної національним процесуальній системи. Якщо положення цивільного процесу ЄС стануть фундаментом єдиних Європейських правил цивільного судочинства, вони набудуть характеру транскордонного цивільного процесу, основна мета якого — нівелювати відмінності різних процесуальних систем держав-членів.

Сфера застосування цивільного процесу ЄС є надзвичайно дискусійним питанням, і, на переконання багатьох науковців, вона має охопити і внутрішні спори, що регулюються за допомогою національного законодавства держав-членів. Серед висловлених підходів можна відзначити домінування думок про необхідність спрямування розвитку цивільного процесу ЄС на охоплення внутрішнього національного законодавства. Так, М. Сторм вважає, що цей звід правових норм може також покривати всі внутрішні процедури, незалежно від їхнього транскордонного характеру, оскільки завдяки ініціативам спільноти, але, насамперед, на основі фундаментальних принципів Європейського Союзу, зокрема права на справедливий судовий розгляд, можливо домогтися системи процесуального закону, яка є загальною для всіх держав-членів¹.

З другого боку, пропонується охоплювати і національні процесуальні системи, і європейське процесуальне право, таким чином розуміючи під гармонізованим правом цивіль-

¹Storme M. A single Civil Procedure for Europe : A Cathedral Builders' Dream [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.asianlii.org/jp/journals/RitsLRev/2005/6.pdf>.

ного процесу Європейської Спільноти більше ніж 40 відмінних національних законів, які демонструють загальні принципи і правила¹.

При підготовці двох перших загальноєвропейських процедур цивільного процесу ЄС (ЕОР та ESCP) підкреслювалося, що обов'язкова процедура забезпечила б більш широкі можливості, — особливо, якби вона не була обмежена лише випадками із транскордонними наслідками. Водночас розглядалася можливість надання суддям повноважень із розгляду транскордонних справ у звичайному порядку², яку потім і було реалізовано. Хоча у Звіті Комісії про результати запроваджених процедур вирішення дрібних спорів 2013 р.³ відзначається, що через запровадження регламенту ESCP відбулася певна гармонізація національних процедур розгляду дрібних спорів. Оскільки ESCP застосовується тільки в транскордонних спорах, поєднуючи в собі процедуру загального рівня, яка гармонізується з національним цивільним судочинством, це стало надзвичайно ефективним механізмом захисту прав. Повна гармонізація процесуального законодавства держав – членів ЄС є питанням доволі суперечливим. Крім того, найімовірніше, на сучасному етапі не можна охопити всі елементи процедури вирішення та оскарження справ, залишаючи це для національного законодавства. У результаті, незважаючи на погодження, процедури будуть все ж таки не однаковими у всіх державах – членах

¹Gottwald P. The European Law of Civil Procedure / P. Gottwald // Ritsumeikan Law Rev. — 2005. — No. 22. — Pp. 37–67; Gottwald P. The European Law of Civil Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.asianlii.org/jp/journals/RitsLRev/2005/3.pdf>.

²Green Paper on a European order for payment procedure and on measures to simplify and speed up small claims litigation [Electronic resource]. — Mode of access : http://europa.eu/legislation_summaries/other/l33212_en.htm.

³Commission Staff Working Document Impact Assessment Accompanying the document Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council amending Regulation (EC) No. 861/2007 of the European Parliament and of the Council establishing a European Small Claims Procedure and Regulation (EC) No. 1896/2006 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 creating a European order for payment procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421775797117&uri=CELEX:52013SC0459>.

ЄС, але це дасть змогу усунути правову невизначеність, пропонуючи єдину процедуру для кредиторів у ЄС¹. У Звіті пропонувалося створити унікальний механізм для розгляду дрібних спорів, який може застосовуватися як для транскордонних, так і для внутрішніх справ. Цей варіант буде гарантувати, що та сама спрощена процедура може бути використана у всіх випадках, навіть у тих державах-членах, де наразі немає таких процедур, і що різні національні процедури будуть гармонізовані.

К. Крамер відзначила важливість запровадження такого нового підходу, відмінного від традиційного регулювання, оскільки він забезпечив створення дійсно автономних європейських процедур, доступних як додатковий інструмент для позивача, який може обирати більш ефективну процедуру у справах транскордонного характеру².

Підкреслюючи хибність альтернативного характеру перших загальноєвропейських процедур, М. Сторм доволі переконливо відзначив, що такий сучасний курс, на якому базується європейське процесуальне право, є помилковим шляхом з огляду принаймні на два такі аспекти: по-перше, ці дві посправжньому європейські процедури хибні у своїй структурі, оскільки вони помилково були обмежені транскордонними спорами і існують пліч-о-пліч з низкою правил, які застосовуються у 27 державах-членах; по-друге, обидва регламенти ви-

¹Commission Staff Working Document Impact Assessment Accompanying the document Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council amending Regulation (EC) No. 861/2007 of the European Parliament and of the Council establishing a European Small Claims Procedure and Regulation (EC) No. 1896/2006 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 creating a European order for payment procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421775797117&uri=CELEX:52013SC0459>.

²Kramer X. E. A Major Step in the Harmonization of Procedural Law in Europe : the European Small Claims Procedure Accomplishments, New Features and Some Fundamental Questions of European Harmonization / A.W. Jongbloed (ed.) // The XIIIth World Congress of Procedural Law : The Belgian and Dutch Reports. — Antwerpen : Intersentia, 2008. — Pp. 253–283.

явили ряд прогалин, які мають бути заповнені й доповнені кожною з 27 національних законодавчих влад¹.

Справді, факультативний характер європейських процедур створює труднощі, як зауважує К. Крамер, зокрема робить процесуальне право розсіяним, призводить до множинності процедур, оскільки європейські процедури не вимагають включення до національної системи процесуального права, бо регламент, на відміну від директиви, може не бути реалізований у національному процесуальному законодавстві, що зазвичай приводить до більш послідовної зміни процесуального системи². Але, поряд із цим, національне законодавство, як і раніше, відіграє важливу роль: це може яскраво проілюструвати приклад з оскарженням судових рішень, ухвалених у порядку розгляду дрібних спорів ESCP, — національні правила настільки відрізняються в цьому питанні, що процедурою не було передбачено єдиних правил оскарження, яке здійснюється за національними правилами³.

Ефективні механізми оскарження судових рішень мають надзвичайно важливе значення для забезпечення доступності правосуддя. Варто погодитись із думкою К. В. Гусарова, що перегляд судових рішень у структурі судового захисту прав людини, який не є обов'язковим з точки зору ст. 6 Європейської конвенції, що не визначає, суд якої інстанції є належним з позиції вказаної статті, означає, що Конвенція відносить наявність форм судового перегляду та інституційну побудову судової влади до компетенції національного законодавства, тоді як європейські стандарти здійснення

¹На момент публікації його статті, в якій він висловив цю пропозицію, до держав — членів ЄС належали 27 країн, Хорватія стала 28-ю країною — членом ЄС у 2013 р. Але саме завдяки його влучному вислову система цивільного процесу ЄС дістала назву 28-го процесуального режиму.

²Kramer X. E. A Major Step in the Harmonization of Procedural Law in Europe : the European Small Claims Procedure Accomplishments, New Features and Some Fundamental Questions of European Harmonization / A.W. Jongbloed (ed.) // The XIII-th World Congress of Procedural Law : The Belgian and Dutch Reports. — Antwerpen : Intersentia, 2008. — Pp. 253–283.

³Ibid.

правосуддя передбачають, що в принципі має існувати можливість контролю за будь-яким рішенням нижчестоящего суду («суд першої інстанції») з боку вищестоящего суду («суд другої інстанції»)¹.

Це саме та традиційна ідея, яка з часів римського й канонічного права усталена в цивільному процесі. Зокрема, апеляційний перегляд рішення суду першої інстанції до набрання ним законної сили є невід'ємним правом учасників процесу, і, ймовірно, подальший розвиток цивільного процесу ЄС буде спрямований на забезпечення єдності процедури такого оскарження. Оскільки транскордонний характер процесу залишається його основною ознакою і при перегляді, загальноєвропейська процедура оскарження рішення як незаконного може стати наступним кроком до гармонізації цивільного процесу й забезпечення комплексності ухвалення рішення та його оскарження вищою інстанцією.

М. Сторм зауважує, що, оскільки ці процедури було визначено як альтернативи національним процедурам, проблеми подальшого розвитку цивільного процесу і співіснування європейського та національного процесуального права в ЄС можна було б урегулювати одним з таких способів:

1) поганим прикладом, встановленим правилами типу ESCP, коли європейські і національні процедури існують поряд, кожні зі своєю власною сферою застосування;

2) заміною національного процесуального законодавства кожної з держав-членів європейською системою процесуального права, що є абсолютно нереальним;

3) наданням громадянину вибору між національними та європейськими правилами процедури, — інакше кажучи, «нехай переможе найсильніший»².

¹Гусаров К. В. Інстанційний перегляд судових рішень у цивільному судочинстві : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / К. В. Гусаров ; Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». — Харків, 2011. — С. 64.

²Storme M. Improving access to Justice in Europe [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.pan-ol.lublin.pl/wydawnictwa/TPraw3/Storme.pdf>.

І можна цілком погодитися з його думкою про те, що в разі реалізації останнього підходу це буде знак перемоги і настане нова ера, в якій європейський громадянин буде задоволений найкращою системою процесуального закону, так званим 28 режимом, який є бажаною кінцевою метою — єдиною системою процесуального права повсюдно в Європі¹.

При цьому слід урахувувати фактори соціального характеру, які К. Ван Рее відніс до «природних», — так, цілком природно те, що фізичні особи шукають найбільш ефективні, раціональні, дешеві та швидкі процедури вирішення спорів, більш стабільного захисту та правового регулювання своїх відносин, і цю тенденцію не можна ні подолати, ні оминати; з огляду на це слід постійно досліджувати й запроваджувати більш ефективні процедури захисту цивільних прав².

Статистичні дані засвідчують щорічне зростання кількості транскордонних спорів, що є логічним наслідком розвитку спільного ринку. Так, в останній програмі *The EU Justice Agenda for 2020*³ було зазначено, що європейці дедалі частіше користуються правами, наданими їм відповідно до договорів ЄС: нині майже 14 млн. громадян ЄС проживають в іншій державі-члені, ніж держава свого громадянства (порівняно з 12,1 млн. у 2009 р.); приблизно 16 млн зі 122 млн. шлюбів в ЄС мають транскордонний характер, тоді як у 2007 р. із 2,4 млн. шлюбів, що були укладені, тільки 300 000 мали транскордонний характер. Але найважливіше значення і величезний вплив на розвиток внутрішнього ринку має поширена в ЄС онлайн-торгівля — не виходячи з дому, товари та послуги

¹Storme M. Improving access to Justice in Europe [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.pan-ol.lublin.pl/wydawnictwa/TPraw3/Storme.pdf>.

²Rhee Van C. H. Civil Procedure / C. H. Van Rhee, R. Verkerk // *Edgar Encyclopedia of Comparative Law* / ed. by J. M. Smits. — 2006. — Pp. 120–134.

³Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions *The EU Justice Agenda for 2020 — Strengthening Trust, Mobility and Growth within the Union* Strasbourg [Electronic resource]. — Mode of access : http://ec.europa.eu/justice/effective-justice/files/com_2014_144_en.pdf.

через кордони своєї держави купують понад 500 млн споживачів. З розвитком транскордонних відносин зростає ймовірність виникнення спорів транскордонного характеру. Зважаючи на це, ЄС активно розвиває стратегію ефективного вирішення транскордонних спорів.

Утім, питання про обов'язковість або альтернативність запропонованих процедур має надзвичайно важливий характер, і їх взаємодія з національним процесуальним законодавством держав – членів ЄС має дискусійний характер. Цілком очевидно, що будь-яка особа шукатиме найбільш ефективний оптимальний спосіб та форму захисту своїх прав, що на практиці доведе, які шляхи до вдосконалення цивільного судочинства найкращі, і дозволить уникнути необґрунтованих непослідовних змін та створити справді ефективну єдину систему цивільного процесу в Європі. Але поширення сфери дії цивільного процесу ЄС на внутрішні спори навряд чи приведе до бажаного результату, адже ці альтернативні за своєю природою і транскордонні за призначенням процедури навряд чи складуть гідну конкуренцію положенням внутрішнього національного процесуального законодавства держав-членів.

Століттями накопичені і дбайливо зібрані правила судового врегулювання спорів у порядку національного цивільного судочинства відображають усі особливості традиційного ментального підходу різних держав-членів. Тим часом цивільний процес ЄС утворювався як альтернативний механізм наднаціонального рівня, який спрямований, передусім, на нівелювання відмінностей національних процесуальних систем задля досягнення ефективного захисту жителів ЄС. Це абсолютно не означає, що застосовані до внутрішніх спорів процедури та положення цивільного процесу ЄС стануть більш ефективними та зможуть забезпечити відповідний рівень захисту прав у національному цивільному процесі. З другого боку, розвиток цивільного процесу ЄС є надзвичайно важливим та необхідним з огляду на подальшу інтеграцію його держав-членів. І на цьому етапі, на нашу думку, єдині правила цивільного судочинства

чинства стануть найбільш вдалим рішенням для подальшої гармонізації цивільного процесу.

При цьому варто відзначити, що проект ELI–UNIDROIT має суто науковий характер і не спрямований на створення законодавчого акта, про що безпідставно зауважується в літературі¹. Хибне уявлення про те, що метою цього проекту є «початок створення нового нормативного акта — Європейських правил цивільного судочинства, який має стати першим Загальноєвропейським цивільним процесуальним кодексом» ґрунтується, насамперед, на традиційному сприйнятті цивільного процесуального законодавства, яке для ефективного застосування має бути кодифіковано. Але для цивільного процесу ЄС такий спосіб навряд чи є перспективним чи навіть можливим в умовах особливого порядку законотворення в ЄС.

Ці правила будуть застосовуватися як модель європейського регулювання цивільних процесуальних відносин, слугуватимуть орієнтиром для національних законодавців та ЄС. З огляду на це, вони мають відповідати конституційним засадам ЄС².

Надзвичайно важливим питанням є участь в організації та підготовці цих Правил. Учасники, які беруть участь у підготовці Європейських правил, забезпечують подальшу перспективу співпраці та взаємодії між різними державами, у тому числі не членами ЄС.

Хоча нині держави залишаються ключовими гравцями на полі міжнародної політики, незабаром вони можуть втратити суверенітет, державні функції і владу: міжнародні інститути обстоюють право судити про те, що держави можуть робити на своїй території, й обмежувати їх у цьому. Тож у світовому масштабі зараз спостерігається тенденція втрати влади цент-

¹Ермакова Е. П. Унификация гражданского процессуального права и международного частного права в Европейском Союзе : учеб. пособие. — М. : Изд. РУДН, 2014. — 65 с. — С. 7.

²Prechal S. The European *acquis* of civil procedure : constitutional aspects / S. Prechal, C. Kees // *Uniform Law Review*. — 2014. — Vol. 19, 2. — Pp. 179–198.

рального апарату державного управління через передачу її субдержавним, регіональним, провінційним і місцевим політичним утворенням¹. І це надзвичайно помітно в Європі, де міжнародні інститути набули важливих функцій, що раніше належали державі; виникли потужні міжнародні бюрократичні утворення, які можуть безпосередньо впливати на життя окремих громадян.

Варто відзначити, що серед учасників — не обмежені кордонами національні держави, а професійні й наукові спільноти², при цьому у проєкті не беруть участі вітчизняні організації. Саме на основних організаціях та інститутах лежить обов'язок узяти активну участь та забезпечити євроінтеграційні прагнення України, формувати основу для активної взаємодії та співпраці, забезпечити розвиток дійсно справжнього європейського простору правосуддя, обмеженого не кордонами ЄС, а цивілізаційними та культурними чинниками.

Активна розбудова єдиних Європейських регіональних правил цивільного судочинства не обмежена колом держав — членів ЄС, а охоплює саме ті держави, які підтримують загальні цінності, закріплені в Європейській конвенції. З огляду на це, а також на євроінтеграційні прагнення нашої держави та суспільства, надзвичайно важливим є приєднання України до процесу підготовки й запровадження цих Правил³. При цьому варто відзначити важливість участі в їх підготовці недержавних організації та установ, які покликані забезпечити створення надійного фундаменту для майбутньої успішної інтеграції України до Європейського Співто-

¹Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон ; пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. — М. : ООО «Издательство АСТ», 2003. — 603 с. — С. 37.

²2014 Projects Conference and General Assembly [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.europeanlawinstitute.eu/fileadmin/user_upload/p_eli/General_Assembly/2014/Agenda_flyer.pdf⁷.

³Izarova Iryna. The European Regional Rules of Civil Procedure and Deepening Economic Relations Between Ukraine and the European Union / Iryna Izarova // European Journal of Law and Political Sciences, «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. — Vienna, 2015. — No. 3. — Pp. 112–117.

вариства, запровадження загальноєвропейських цінностей та засад здійснення судочинства на Європейському континенті.

Регіональні правила цивільного судочинства можна визначити як єдині вимоги і процедури, що опосередковують відносини із розгляду та вирішення цивільних і комерційних справ транскордонного характеру за участі жителів різних держав одного регіонального об'єднання.

Запровадження єдиних Європейських правил цивільного судочинства та застосування їх до вирішення транскордонних спорів на засадах загальних засад стане наступним етапом гармонізації цивільного процесу в ЄС. Урахування останніх здобутків науки цивільного процесуального права забезпечить подальший розвиток європейської інтеграції й удосконалення національних систем цивільного процесу, але регулювання внутрішніх спорів за допомогою регіональних правил на сучасному етапі розвитку політичних та економічних відносин навряд чи можна визнати доцільним.

1.5. ГАРМОНІЗАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В СВІТЛІ УКЛАДЕННЯ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

Усталені доктринальні підходи до сутності цивільного процесу як універсального механізму захисту прав в межах традиційних процесуальних систем сьогодні змінюються під впливом реалій сучасного суспільного життя, що зумовлені економічними та політичними чинниками. Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС зумовлює виникнення відповідних взаємних зобов'язань, належне виконання яких приведе до бажаного вступу України до ЄС. Запровадження поглибленої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС стане

передумовою для розширення спільного правового простору та справжнього європейського простору правосуддя, що зумовлює актуальність та важливість гармонізації цивільного процесу ЄС та України.

Об'єднання незалежних європейських держав дало поштовх до створення спільного ринку товарів, послуг, капіталу та робочої сили, що цілком логічно зумовило необхідність забезпечення єдиного або принаймні гармонійного правового простору. Особливо це стосувалося системи захисту цивільних прав, зокрема судової форми такого захисту. Отже, наступним еволюційним кроком розвитку стала гармонізація цивільного процесу держав – членів ЄС, що була покликана розв'язати конкретні проблеми забезпеченням його належного функціонування в умовах існування 28 різних національних процесуальних законодавств. В умовах активного євроінтеграційного процесу Україні вкрай важливо забезпечити поступове зближення цивільного процесу ЄС та вітчизняного цивільного процесуального законодавства з метою забезпечення ефективного захисту учасників економічних відносин.

Давно усталеним вважається визначення правових наукових понять як змістовного, характерного образу об'єктивних процесів правової дійсності та суспільних відносин, що передають специфічні, притаманні тільки їм якісні ознаки цих процесів та явищ¹. Саме якісні властивості та ознаки дають змогу відокремити гармонізацію в праві від інших суміжних явищ і процесів, наприклад від уніфікації.

Характеризуючи сутність правового явища гармонізації, в європейській науковій літературі підкреслюють значення європейської інтеграції та дію Європейської конвенції². Більшість із науковців звертає увагу на те, що до передумов гар-

¹Васильев А.М. Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий теории права. — М. : Юрид. лит., 1976. — 264 с. — С. 44–57.

²Gottwald P. The European Law of Civil Procedure / P. Gottwald // *Ritsumeikan Law Rev.* — 2005. — No 22. — P. 37–67; Gottwald P. The European Law of Civil Procedure [[Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.asianlii.org/jp/journals/-RitsLRev/2005/3.pdf>.

монізації цивільного процесу в Європі варто віднести укладення Європейської¹, а також Брюссельської конвенції². Це дозволяє виділити широке та вузьке значення гармонізації цивільного процесу, що відбувається тільки в межах ЄС, а також в межах дії Європейської конвенції — у держава — членах Ради Європи.

Уніфікаційні процеси, безумовно, посприяли зближенню і зумовили появу гармонізацію. Європейська конвенція була ратифікована та діє у 47 країнах — членах РЄ, тоді як європейська інтеграція характеризує процеси, що відбуваються тільки в межах ЄС. На нашу думку, процеси в межах РЄ, варто віднести до природного зближення правових систем держав, які сповідують загальні принципи та ідеї верховенства права й цінності особи. Тим часом гармонізація законодавства держав-членів ЄС відбувається відповідно до положень установчих договорів ЄС та з метою забезпечення внутрішнього ринку, що дає можливість охарактеризувати її у вузькому значенні.

Закріплені в положеннях установчих договорів ЄС ідеї про розбудову внутрішнього ринку в ЄС можливо реалізувати тільки за умови створення єдиного спільного правового простору — і саме тут стала в пригоді ідея гармонізації. Оскільки уніфікація положень національного законодавства держав — членів ЄС на підставі конвенцій не дала очікуваного ефекту і забезпечення захисту жителів країн — учасниць спільного ринку, за допомогою наднаціонального законодавства ЄС, що запроваджує єдині засади і порядок розгляду та вирішення транскордонних справ в ЄС було створено єдину систему судового захисту прав громадян ЄС — *European Civil Procedure*.

¹Storme M. Improving access to Justice in Europe [Електронний ресурс]./ М. Storme // Teka Kom. Praw. — Електрон. дані. — Ghent, 2010. — Рр. 207–217. — Режим доступу : <http://www.pan-ol.lublin.pl/wydawnictwa/TPraw3/Storme.pdf>.

²Gottwald P. The European Law of Civil Procedure / P. Gottwald // Ritsumeikan Law Rev. — 2005. — No 22. — P. 37–67; Gottwald P. The European Law of Civil Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.asianlii.org/jp/journals/-RitsLRev/2005/3.pdf>.

Питання про форми гармонізації викликають певні дискусії у наукових колах. К. Ван Рее зауважує, що вона може бути досягнута в результаті реформ національного законодавства, конкуренції між процесуальними системами, а також підготовки міжнародних проєктів¹. Більш обґрунтованим видається погляд на гармонізацію цивільного процесу як на спрямований на реформування законодавства процес, який відбувається на підставі здійснених міжнародних та регіональних проєктів, зокрема, М.Сторма, ALI-UNIDROIT, а також сучасних проєктів ELI-UNIDROIT. Конкуренція процесуальних систем, на наше переконання, є тільки стимулом до подальшого їх удосконалення.

Потрібно зауважити, що правовою підставою гармонізації законодавства держав – членів ЄС стали положення ст. 65 Амстердамського договору, відповідно до якої було запропоновано ухвалення законодавчих актів ЄС для врегулювання відносин із вручення судових та позасудових документів, отримання доказів, визнання і виконання рішень у цивільних та комерційних справах, встановлення правил юрисдикції, а також спільних правил цивільного процесу. Ухвалення таких загальнообов'язкових актів та втілення їх у життя викликало необхідність їх узгодження із правилами національного процесуального законодавства держав-членів ЄС. Таким чином, гармонізацію цивільного процесу можна розглядати як узгодження шляхом формування загальноєвропейського законодавства, що підлягає застосуванню в усіх державах-членах ЄС, та узгодження загальноєвропейського законодавства із національним законодавством держав-членів.

Так, наприклад, на етапі запровадження окремих загальноєвропейських процедур вручення судових та позасудових документів, отримання доказів, провадження із розгляду і вирішення справи відбувалося за правилами національного

¹Van Rhee C.H. Harmonisation of Civil Procedure: An Historical and Comparative Perspective [Electronic resource]. — Mode of access : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1876329.

процесуального законодавства з застосуванням правил, що встановлені регламентами № 1206/2001 від 28 травня 2001 р. про співробітництво між судами держав-членів у отриманні доказів у цивільних або комерційних справах¹, а також № 1393/2007 від 13 листопада 2007 р. про вручення в державах-членах судових і позасудових документів у цивільних і комерційних справах² та ін. Для вирішення питань, не врегульованих цими регламентами, застосовувалися положення національного процесуального законодавства держави-члена компетентного суду. З часу запровадження перших загальноєвропейських процедур із розгляду дрібних спорів та видачі судового наказу про сплату, розгляд і вирішення транскордонних спорів в суді першої інстанції відбувається автономно, відповідно до регламентів № 1896/2006 про Європейський порядок видачі судового наказу про сплату (European Order for Payment Procedure)³ та № 861/2007 про Європейський порядок вирішення дрібних спорів (European Small Claims Procedure)⁴. Питання, не врегульовані положеннями цих регламентів, регулюються за допомогою положень національного процесуального законодавства держави-члена компетентного суду. Оскільки положення зазначених регламентів є загальнообов'язковими, норми національного процесуального законодавства повинні бути узгоджені з ними шляхом його реформування.

¹Council Regulation (EC) No 1206/2001 of 28/5/2001 on cooperation between the courts of the Member States in the taking of evidence in civil or commercial matters (Evidence Regulation) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32001R1206>.

²Regulation (EC) No 1393/2007 of the European Parliament and the Council of 13 November 2007 on the service in the Members States of judicial and extrajudicial documents in Civil or commercial matters (service of documents) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:32007R1393>.

³Regulation (EC) No 1896/2006 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 creating a European order for payment procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32006R1896>.

⁴Regulation (EC) No 861/2007 of the European Parliament and the Council of 11 July 2007 establishing a European Small Claims Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32007R0861>.

При гармонізації цивільного процесу не відбувається імплементація європейських процедур до національного процесуального законодавства держав – членів ЄС. За допомогою утвореного загальноєвропейського законодавства заповнюються ті прогалини, які не можуть бути ефективно врегульовані положеннями окремих національних держав, оскільки вони, передусім, повинні були б уніфікувати положення національного законодавства, а це у сфері цивільного процесу малоймовірно. З метою запровадження ефективного механізму захисту громадян різних держав – членів ЄС варто було розпочати новий процес – утворення єдиного законодавства, за яким усі вони, беручи участь у цивільних процесуальних відносинах, почувалися б громадянами однієї країни – ЄС.

Як музика є гармонійним поєднанням окремих звуків, а не хаотичною і незв'язною їх сукупністю, так і гармонізація права є саме гармонійним поєднанням національного цивільного процесуального законодавства та наднаціонального законодавства, а саме процедур цивільного судочинства, запроваджених ЄС. Втілюючи традиційні усталені погляди та уявлення суспільства про справедливе судочинство, навряд чи можна віднайти настільки органічний механізм реалізації судової влади, який задовольнив би вимоги жителів настільки різних країн. Навіть у межах Європи різні релігійні уподобання, організація та функціонування верховної місцевої влади та інші фактори докорінно вплинули на формування різних національних процесуальних систем. Ухвалення Європейської та інших конвенцій не забезпечило утворення справжнього спільного правового простору та вимагало віднайдень нових шляхів для забезпечення ефективного захисту жителів ЄС в умовах розвитку спільного ринку та відмінностей національних процесуальних систем держав – членів ЄС.

Виходячи із цього, можна виділити *декілька форм гармонізації цивільного процесу як зовнішнього виразу цієї діяльності (процесу)*. По-перше, в межах ЄС формою гармонізації цивільного процесу можна визнати розробку спільного наднаціо-

нального законодавства, за допомогою якого регулюються відносини із розгляду і вирішення цивільних і комерційних справ транскордонного характеру. По-друге, формою гармонізації цивільного процесу є узгодження наднаціонального законодавства ЄС та національного законодавства держав-членів, що відбувається шляхом його реформування і внесення змін.

Оскільки гармонізація є процесом, що охоплює ряд послідовних взаємопов'язаних дій, варто виділити декілька етапів її здійснення. При цьому при визначенні цих етапів варто ще раз наголосити, що гармонізація цивільного процесу виникла тільки через необхідність розв'язати конкретну проблему – проблему участі жителів ЄС – громадян різних держав-членів у цивільному процесі. Це ще раз окреслює сферу дії та межі гармонізації – ці процеси спрямовані на врегулювання цивільних процесуальних відносин транскордонного характеру. Реформування національного процесуального законодавства повинно здійснюватися із урахуванням вимог про забезпечення спільного правового простору, тобто узгодження та ефективну взаємодію національного та наднаціонального механізмів захисту прав жителів ЄС.

Поряд із цим, варто відзначити необхідність та актуальність здійснення гармонізаційної роботи в умовах підписання угод про асоціацію між ЄС та третіми країнами, що зумовлює можливість набуття нею членства. Як слушно зазначає І. В. Яковюк, серед стадій прийняття держави до ЄС відносять отримання привілейованого доступу до торгівлі з ЄС, підписання і реалізацію угод про асоціацію, початок переговорів про вступ та ратифікацію договору парламентами держав-членів й Європейським Парламентом, і перехід від однієї стадії до іншої залежить від глибини і швидкості перетворень у суспільному житті¹.

Як, наприклад, важливим напрямом розвитку договірної законодавства в Україні визнано його адаптацію до стандартів ЄС, основу якого складають чинні резолюції Європейської комісії з договірної права, Принципи міжнародних комерційних догово-

¹ Яковюк І. В. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз : монографія / І.В. Яковюк. — Харків : Право, 2013. — 760 с. — С. 488–489.

рів УНІДРУА, Принципи Європейського контрактного права та проект Загальноєвропейського кодексу приватного права, що готується (посилання). Авторами слушно підкреслюється те, що уніфікація є особливо необхідною в тих галузях права, які є найбільш важливими для розвитку єдиного (спільного) ринку¹.

Разом із тим, виходячи із мети гармонізації цивільного процесу, повної гармонізації положення цивільного процесуального права не вимагають. Питання, які пов'язані із визначенням загальних правил судових викликів та повідомлень, сплати судового збору, представництво та ін., залишаються врегульованими на рівні національного процесуального законодавства.

Деякі автори стверджують, що гармонізація процесуального права може мати негативні наслідки, — наприклад, якщо це означає, що країні з ефективною системою доведеться змінювати свої правила задля дотримання єдиного стандарту, який є менш ефективним². Варто зауважити, що навряд чи під час гармонізації цивільного процесу перевагу віддадуть менш ефективним процедурам, оскільки при запровадженні цих процедур у дію положення національного законодавства не змінюються, а лише створюється альтернатива. З огляду на це в разі наявності ефективніших положень національного законодавства учасники процесу завжди зможуть звернутися до них. Узгодження в широкому розумінні означає необхідність створення ефективної взаємодії і взаємодоповнення правил загальноєвропейського законодавства і національного. Зокрема, у питаннях оскарження судових рішень, що відбувається за правилами національного законодавства, застосування інститутів відводу, правонаступництва, закриття провадження у справі тощо.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС зумовлює виникнення відповідних взаємних зобов'язань, належне ви-

¹ Кузнецова Н., Довгерт А., Луць В. Висновки та рекомендації з актуальної теми (Цивільний кодекс України: актуальні питання застосування (з нагоди 10-ї річниці)) // Право України. — 2014. — № 2. — С. 233–234.

² Lindblom P. H. Harmony of Legal Spheres. A Swedish View on the Construction of a Unified European Procedural Law / P. H. Lindblom // European Rev. of Private Law. — 1997. — Pp. 11–46.

конання яких може привести до бажаного вступу України до ЄС. Оскільки цьому вступу передують здійснення комплексного реформування із дотримання стандартів ЄС, вирішального значення набуває гармонізація цивільного процесу як універсальної форми судового захисту цивільних прав. Правова природа асоціації, як слушно зауважує І.В. Яковюк, має договірний характер та покликана допомогти асоційованим країнам підготуватися до виконання зобов'язань, пов'язаних із членством у ЄС, зокрема, шляхом введення директив та регламентів інститутів ЄС у національне законодавство асоційованих країн через посилання на ці акти або їх включення у додатки до Угоди про асоціацію чи постанови спільного інституційного органу сторін¹.

Гармонізація цивільного процесу має здійснюватися поступово, системно та комплексно, з урахуванням вектора розвитку України, оскільки партикулярні зміни національного законодавства не приведуть до бажаного результату — створення стабільної та ефективної системи цивільного правосуддя, яка б відповідала вимогам установчих договорів ЄС. Вона є необхідною передумовою для подальшої адаптації законодавства ЄС в разі набуття Україною членства в ЄС. До цього часу упродовж періоду набуття Україною членства в ЄС гармонізація законодавства стане тим необхідним підґрунтям, яка забезпечить реальні перспективи євроінтеграційних прагнень та більшу співпрацю та взаємодію між нашими державами.

Таким чином, до етапів гармонізації цивільного процесу ЄС та України, що перебуває на стадії ухвалення Угоди про Асоціацію і створення зони вільної торгівлі, з метою забезпечення учасників економічних відносин, варто віднести такі.

На першому етапі в умовах підготовки та розбудови поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі, що забезпечить поступове входження економіки України до спільного ринку ЄС, доцільно приєднатися до законодавчих актів ЄС, що регулюють відносини транскордонного цивільного процесу, що є

¹Яковюк І. В. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз : монографія / І.В. Яковюк. — Харків : Право, 2013. — 760 с. — С. 499, 656 та ін.

результатом розвитку спільного ринку. Так Україна зі свого боку зробить необхідні кроки назустріч Союзу і забезпечить розширення спільного правового простору, надаючи ефективний захист учасникам транскордонних відносин – жителів ЄС.

Для цього потрібно, передусім, забезпечити вільний обіг судових рішень; узгодження положень про юрисдикцію та правила недопущення паралельного розгляду цивільних і комерційних справ транскордонного характеру в ЄС та Україні; ефективну судову співпрацю між судами ЄС та України під час розгляду цивільних і комерційних справ транскордонного характеру (вручення судових та позасудових документів, отримання доказів, забезпечення позовних вимог); узгодження цивільного процесуального законодавства України з вимогами директив ЄС, а також інших рекомендацій про гармонізацію цивільного процесуального законодавства держав-членів.

Перехід до другого етапу гармонізації цивільного процесу ЄС та України зумовлений наявністю необхідного підґрунтя для вирішення транскордонних спорів. Єдиний порядок вирішення цивільних і комерційних спорів транскордонного характеру в ЄС та Україні потрібен тільки з метою забезпечення захисту учасників транскордонних спорів.

II

РОЗДІЛ

ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК УНІВЕРСАЛЬНА ФОРМА ЗАХИСТУ ПРАВ УЧАСНИКІВ ТРАНСКОРДОННИХ ВІДНОСИН

2.1. ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В ЄС

Об'єднання незалежних європейських держав та подальша європейська інтеграція як підстава для формування внутрішнього ринку капіталу, товарів, послуг та робочої сили викликали необхідність створення та забезпечення спільного правового простору. Це зумовило потребу гармонізації законодавства держав – членів ЄС, зокрема у сфері цивільного процесу було утворено наднаціональний механізм регулювання відносин із розгляду цивільних і комерційних справ транскордонного характеру *European Civil Procedure*, або цивільний процес ЄС. Він став дієвим альтернативним механізмом судового захисту прав жителів ЄС, вагомим надбанням науки цивільного процесуального права і відіграє важливу роль у забезпеченні внутрішнього ринку ЄС.

Європейська інтеграція є актуальним процесом політичного, юридичного, економічного, а також соціального та культурного зближення європейських держав. Наразі європейська інтеграція досягається переважно завдяки розширенню Європейського Союзу та Ради Європи.

Можна цілком погодитись із запропонованою точкою зору — передусім з огляду на те, що із часу створення Європейського Економічного Співтовариства (далі — ЄЕС) було значно розширено економічні та інші відносини між громадянами різних держав — його членів, що привело до певної конкуренції ци-

вільних процесуальних систем цих країн. Забезпечення ефективного режиму захисту цивільних прав жителів держав-членів цього союзу стало одним з основних завдань і породило стійку тенденцію до свідомого та сталого зближення європейських правових систем.

При цьому ЄС є наднаціональною організацією, яка в процесі свого розвитку набула багатьох ознак і властивостей федеративної держави, але не стала і навряд чи стане новою супердержавою, як слушно зауважує І. В. Яковюк¹. Функціонування ЄС передбачає збереження суверенітету держав-членів, оскільки наднаціональна влада Союзу може існувати над державами лише за умови збереження самих держав з усіма притаманними їм атрибутами, а отже — надає необхідні підстави і можливості взаємовигідного перспективного співробітництва з іншими державами. Підписання Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС є такою підставою для розширення та поглиблення взаємодії, зокрема й у сфері цивільного процесу як універсального механізму захисту прав.

Споглядаючи історію розвитку Європейського Союзу, варто відзначити поступове, але неухильне прагнення до забезпечення внутрішнього ринку шляхом розбудови спільного правового простору.

Загальноєвропейська інтеграція розпочалася у 1950 р. з післявоєнного плану Шумана про створення ринку вугільної і сталеливарної продукції Франції, ФРН та інших західноєвропейських країн², метою якого було примирення та недопущення в подальшому війн найбільш економічно розвинених країн Європи, а також активізація їхніх економічних відносин. У 1951 р. було підписано Паризький договір про створення Європейської спільноти з вугілля та сталі, до

¹Яковюк І. В. Правові основи інтеграції до ЄС : загальнотеоретичний аналіз : монографія / І. В. Яковюк. — Харків : Право, 2013. — 760 с. — С. 260–261.

²Дейвіс Н. Європа: Історія / пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко. — Київ : Основи, 2014. — 1464 с. — С. 34.

складу якої ввійшли шість країн: Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина та Франція¹.

23 березня 1957 р. у м. Римі відбулося підписання Договору про створення Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС)² та Договору про створення Європейського співтовариства з атомної енергетики (Євроатом)³. Метою цих угод стало усунення внутрішніх торговельних бар'єрів усередині Спільноти — створення зони вільної торгівлі, митного союзу і, нарешті, спільного ринку та забезпечення вільного руху територіями держав — учасниць Спільноти товарів, послуг, капіталу та робочої сили. Спільний ринок є формою економічної інтеграції, яка забезпечила зазначені чотири свободи. Тобто первісним і основним фундаментом об'єднання європейських держав став економічний союз, який забезпечив можливість поширення сталих відносин між жителями країн — його членів.

Сам термін «інтеграція» етимологічно походить від латинського *integratio* — від слів *integrum* — ціле, *integratio* — відновлення, або *integer* — цілий. Узагальнюючи значення, яких може набувати цей термін, можна припустити, що інтеграція — це процес об'єднання будь-яких елементів або частин в одне ціле за рахунок утворення між ними взаємозв'язків.

Правова інтеграція є особливим складником інтеграції, яка характеризується певними ознаками. Передусім, правову інтеграцію розглядають як напрям міжнародно-правового співробітництва держав зі зближення систем національного права і порядку правової регламентації⁴.

¹Treaty establishing the European Coal and Steel Community [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11951K/TXT>.

²Treaty establishing the European Economic Community [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11957E/TXT>.

³Treaty establishing the European Atomic Energy Community [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11957A/TXT>.

⁴Бахин С. В. Сотрудничество государств по сближению национальных правовых систем : унификация и гармонизация права : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10 / Бахин Сергей Владимирович ; С.-Петербург. гос. ун-т. — СПб., 2003. — 46 с. — С. 16.

Важливе значення має мета правової інтеграції, на досягнення якої вона спрямована. Так, європейську правову інтеграцію у вітчизняній науці розглядають як процес об'єднування та взаємного пристосування національних правових систем Європи в межах міждержавних правових систем задля досягнення та збереження стабільності й розвитку Європейського регіону та його суб'єктів, стадіями якого є наближення до європейських міждержавних правових систем та входження до них¹.

Формування та поступова розбудова спільного ринку зумовили необхідність утворення спільного правового простору захисту учасників цих відносин. Відмінності національних процесуальних систем держав – членів ЄС стали на заваді поглибленню та розширенню спільного ринку. Спори, що виникали, вирішувалися компетентними судами різних держав-членів у порядку національного цивільного процесуального законодавства. Наявність транскордонного елементу завжди ускладнювала розгляд і вирішення справи, певні перешкоди доступного судового захисту виникали і у зв'язку з відмінностями процесуального законодавства. Брак єдиних стандартів ефективного судочинства в різних державах – членах ЄС призвів і до порушення правил конкуренції, оскільки внутрішні контрагенти мали переваги перед тими, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність. Це зумовило пошук нового напрямку зближення і привело до появи та розвитку гармонізації у сфері цивільного процесу. Як слушно зауважує Т. В. Комарова, така галузь, як європейський цивільний процес виникла через існування в рамках ЄС необхідності вирішувати питання простору свободи, безпеки та правосуддя й динамічного розвитку міжнародної торгівлі². Ж. Норман підкреслює, що в межах ЄС для вирішення транскордонних спорів є сімнадцять рі-

¹ Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти) / Л. А. Луць; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — Київ, 2003. — 304 с.

² Комарова Т. В. Юрисдикція Суду Європейського Союзу : монографія / Т. В. Комарова. — Харків : Право, 2010. — 360 с. — С. 277–279.

зних за вартістю, тривалістю і ефективністю процедур кожної держав-члена, а Великобританія має три¹. Варто погодитись із тим, що відмінності цих правил для учасників транскордонного спору мають величезне значення.

Оскільки відмінності національного законодавства цих країн могли привести до порушення прав їхніх жителів, наступним кроком європейської інтеграції став спільний правовий простір, у межах якого розвивалися спільні процедури вирішення транскордонних спорів.

Про необхідність утворення спільного правового простору, що згодом буде відображено в установчих договорах ЄС, неодноразово зазначав у своїх роботах М. Сторм, — він майже передбачив майбутнє спільної Європи. Ще у 1977 р. на Першому Всесвітньому конгресі *IAPL Towards a Justice with a human face* М. Сторм запропонував підготувати єдиний європейський кодекс цивільного судочинства, ураховуючи те, що в Європейській конвенції закріплено право кожної особи на справедливий розгляд справи в суді². Ст. 6 Європейської конвенції він вважав основним підґрунтям цієї ідеї, підкреслюючи її фундаментальне значення для розвитку прав кожної особи на судовий захист, які є загальними, тобто такими, що відображають спільні традиційні європейські погляди на справедливе правосуддя в цивільних справах³.

Але тогочасні умови інтеграції ще не забезпечували необхідне підґрунтя для підготовки єдиного кодексу. Тільки закріплені в подальшому в Єдиному європейському акті 1986 р.⁴ цілі європейської інтеграції стали надійним підґрунтям для розвитку спільного правового простору.

¹ Normand J. Le rapprochement des procedures civiles dans l'union europeenne / J. Normand // *European Review of Private Law*. — 1998. — No 6, issue 4. — Pp. 383–399. — P. 383.

² Storme M. Improving access to Justice in Europe [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.pan-ol.lublin.pl/wydawnictwa/TPraw3/Storme.pdf>.

³ Storme M. Uniform Procedure Rules in Europe / M. Storme ; [in:] M. Sawczuk (ed.); *Unity of Civil Procedural Law, Nat. Divergencies*. — Lublin, 1994. — 306 p. — P. 17.

⁴ Single European Act [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11986U/TXT>.

Передусім, в Акті було визначено за мету створення до 1 січня 1993 р. єдиного внутрішнього ринку — наступного етапу економічної інтеграції, що передбачав гармонізацію економічної політики та інституцій, а також запровадження спільної політики в соціальній сфері, у галузі науково-технологічного розвитку, охорони довкілля.

Хоча митні збори було скасовано в 1968 р., торгівля через кордони ЄС не відбувалася вільно і основними перешкодами були відмінності в національних правових системах¹. Єдиним європейським актом було запроваджено широку шестирічну програму, відповідно до якої було визнано необхідним розвиток спільного правового простору для забезпечення функціонування спільного ринку. До того ж положеннями Акта було започатковано нову законодавчу співпрацю і процедуру голосування, що дало змогу пришвидшити ухвалення та збільшити кількість законів ЄС щодо питань внутрішнього ринку.

За умови цього нового етапу європейської інтеграції європейська спільнота звернулася до провідних науковців, які обстоювали позицію щодо гармонізації цивільного процесуального законодавства. Упродовж 1987–1994 рр. робочою групою під керівництвом М. Сторма було підготовлено колективний звіт під назвою *Approximation of Judiciary Law in the European Union*, присвячений питанням зближення положень цивільного процесуального законодавства. Під час підготовки цього проекту жодних розмов про уніфікацію або гармонізацію цивільного процесу не було, а на європейському рівні єдиними можливими способами зближення були Європейська конвенція 1950 р. та Брюссельська конвенція 1968 р.²

Первісної мети — підготовки модельного кодексу цивільного процесуального законодавства — досягнуто не було, але

¹The changing face of Europe — the fall of the Berlin Wall [Electronic resource]. — Mode of access : http://europa.eu/about-eu/eu-history/1980-1989/index_en.htm.

²Storme M. A single Civil Procedure for Europe: A Cathedral Builders' Dream [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.asianlii.org/jp/journals/RitsLRev/2005/6.pdf>.

було започатковано інтенсивну дискусію про значення і напрями гармонізації національних цивільних процесів держав-членів. Теорія про єдність цивільного процесу як наукова основа гармонізації посідає центральне місце в сучасній науці цивільного процесу та визначально впливає на його розвиток¹.

Основною передумовою гармонізації цивільного процесу можна вважати забезпечення спільного ринку. У передмові до Фінального звіту М. Сторм відзначив, що його підготовка зумовлена необхідністю зближення у сфері цивільного процесу, зважаючи на відмінності в цивільному процесі, які прямо та серйозно перешкоджають встановленню й функціонуванню спільного ринку². Дж. Джолович зазначив, що ця ідея спільного ринку зумовила повну реалізацію єдиної системи для судового вирішення спорів в ЄС³.

Досконала правова система, особливо у сфері захисту прав, є основою стабільного економічного розвитку, тож потреба сформувані єдиний правовий простір виникла не випадково. Його створення набуло надзвичайно важливого значення, оскільки забезпечувало існування сталих економічних відносин між європейськими країнами, і стало невідворотним процесом, що супроводжує подальший розвиток Європейського Союзу.

Положення першого установчого договору ЄС, ухваленого в Маастрихті, закріпили проголошені в Єдиному європейському акті ідеї. Підписаний у Маастрихті 7 лютого 1992 р. Договір про Європейський Союз⁴ визначив так звані «три коло-

¹Ізарова І. О. Гармонізація цивільного процесуального права в європейських країнах: напрями та основні здобутки / І. О. Ізарова // Держава і право. — 2014. — № 66. — С. 149–159.

²Storme M. Approximation of Judiciary Law in the European Union / M. Storme ; Rapprochement du Droit Judiciaire de l'Union europeenne. — Kluwer Dordrecht, 1994. — 225 p. — P. IX.

³Jolovich J. Introduction // Approximation of Judiciary Law in the European Union / M. Storme ; Rapprochement du Droit Judiciaire de l'Union europeenne. — Kluwer Dordrecht, 1994. — 225 p. — P. XIII.

⁴Treaty on European Union [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C:1992:191:TOC>.

ни» Європейського Союзу, третя з яких присвячена співробітництву у сферах юстиції та внутрішніх справ, у межах яких почали розвиватися положення про справжній спільний правовий простір у ЄС. Упродовж перших років після підписання Маастрихтського договору інтерес європейської спільноти до єдиного правового простору істотно підвищився і перед ЄС постало завдання поступово створити зону свободи, безпеки та правосуддя.

Ці положення знайшли своє відображення і в подальших установчих договорах ЄС. Зокрема, в Амстердамському договорі 1997 р. було визначено необхідність пожвавлення гармонізації у сфері цивільного процесуального права¹. У ст. 65 (73m) «Судове співробітництво в цивільних справах» (*Judicial Cooperation in Civil Matters*) мова йшла, зокрема, про важливість забезпечення спрощеного доступу до правосуддя, що, як правильно зазначає М. Сторм, могло бути реалізовано за допомогою мінімізації стандартів для транскордонних спорів і гармонізації судових процедур, а також про доступність судових рішень².

Положеннями цієї статті визначено конкретні заходи у сфері співпраці судових органів у цивільних справах, що мають транскордонний характер:

1) запровадження та спрощення системи для транскордонного вручення судових та позасудових документів; співробітництва у сфері отримання доказів; визнання і виконання рішень у цивільних та комерційних справах;

2) забезпечення сумісності правил, що застосовуються в державах-членах у разі конфлікту законів і юрисдикції;

3) усунення перешкод на шляху нормального функціонування цивільного судочинства, за необхідності — через запро-

¹Storme M. Improving access to Justice in Europe / M. Storme // Teka Kom. Praw. — OL PAN, 2010. — Pp. 207–217.

²Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11997D/TXT>.

вадження спільних правил цивільного процесу, що застосовуються в державах-членах.

При цьому варто зауважити, що істотною умовою, що забезпечила розвиток гармонізаційного процесу в ЄС, стало положення Амстердамського договору 1997 р. про врегулювання відносин у сфері внутрішніх справ та правосуддя шляхом розробки та запровадження наднаціонального законодавства ЄС, обов'язкового для застосування в державах-членах. Із цього часу підготовка та ухвалення законодавчих актів ЄС, що регулювали відносини зі здійснення цивільного судочинства, значно активізувались.

Таким чином, упродовж нетривалого часу для реалізації зазначених вище положень Амстердамського договору було ухвалено численні законодавчі акти, якими було запроваджено процедуру транскордонного вручення судових та позасудових документів (*Регламент Ради (ЄС) № 1348/2000 р. від 29 травня 2000 р. про вручення в державах-членах судових і позасудових документів у цивільних або комерційних справах*); співробітництва у сфері отримання доказів (*Регламент Ради (ЄС) № 1206/2001 від 28 травня 2001 р. про співробітництво між судами держав-членів у отриманні доказів у цивільних або комерційних справах*); визнання і виконання рішень у цивільних та комерційних справах (*Регламент (ЄС) № 44/2001 від 22 грудня 2000 р. про юрисдикцію, визнання і виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах*).

Для усунення перешкод на шляху нормального функціонування цивільного судочинства було запропоновано застосування спільних правил цивільного процесу — перших загальноєвропейських процедур із розгляду цивільних і комерційних справ транскордонного характеру (*European Order for Payment Procedure та European Small Claims Procedure*).

Отже, ці положення Амстердамського договору стали основою для подальших істотних зрушень у сфері гармонізації цивільного процесу в ЄС. Останній, як зауважують науковці, перебував у стані постійної зміни, оскільки з набуттям чинності цим

договором Співтовариство мало вжити заходів у сфері судової співпраці в цивільних справах, що мають транскордонні наслідки, відтак було ухвалено численні документи ЄС у галузі цивільного судочинства, насамперед правила, які мають пряму обов'язкову силу в державах-членах, правила, які змінили «обличчя» судових розглядів у Європейському Союзі¹.

В ухвалених законодавчих актах чітко простежується стратегія галузевої гармонізації всіх інститутів цивільного процесуального права, що стосуються транскордонного судового розгляду. Законодавча діяльність Союзу привела до розбудови єдиного цивільного процесу ЄС і цей механізм істотно відрізняється від конвенційної системи захисту прав, що не забезпечила необхідного рівня розвитку єдиного правового простору в умовах спільного ринку ЄС. Саме завдяки гармонізації цивільного процесу було запроваджено ті єдині процедури, які дозволяють уникнути проблем різного національного регулювання цивільного судочинства.

Гармонізація цивільного процесу як напрям його зближення здійснювалася з метою забезпечення жителів ЄС доступним судовим захистом. За допомогою цивільного процесу ЄС у справах, які мають транскордонний характер, забезпечується дотримання єдиних стандартів судового розгляду і вирішення, що дає змогу нівелювати відмінності різних процесуальних систем держав-членів, а також позбавляє жителів ЄС труднощів, пов'язаних з участю іноземців у цивільному процесі.

Не можна з упевненістю сказати, що положеннями установчих договорів ЄС було прямо визначено необхідність гармонізації цивільного процесу. Але, поряд із цим, закріплено повноваження Ради ЄС вжити заходів у сфері судової співпраці в цивільних справах із транскордонними наслід-

¹Kramer X. E. A Major Step in the Harmonization of Procedural Law in Europe: the European Small Claims Procedure accomplishments, New Features and Some Fundamental Questions of European Harmonization A.W. Jongbloed (ed.) // The XIII-th World Congress of Procedural Law: The Belgian and Dutch Reports. — Antwerpen : Intersentia, 2008. — Pp. 253–283.

ками, оскільки вони необхідні для ефективного функціонування внутрішнього ринку ЄС. Ці заходи не обмежуються традиційною сферою міжнародного цивільного процесу (юрисдикція, визнання та виконання судових рішень чи правова допомога), а були явно спрямовані на усунення перешкод на шляху нормального функціонування цивільного судочинства, у разі потреби — шляхом сприяння зближенню положень цивільного процесу в законодавстві держав-членів¹.

Науковці зауважують, що принципи субсидіарності та пропорційності створювали певні труднощі для подальшої гармонізації. Але, на погляд К. Крамер, вони не відображають положень про обмеження гармонізації транскордонними справами². М. Сторм також переконаний, що ЄС помилково обмежує принцип дискримінації в національному законодавстві між громадянами та громадянами іншої держави-члена, тоді як керівним принципом гармонізації в рамках Європейського Союзу має стати принцип недискримінації³. Він ставить питання про те, що гармонізація цивільного процесу не повинна бути обмежена транскордонними спорами, тому що транскордонні випадки не повинні мати пріоритету над національними спорами, а альтернативні європейські процедури мають працювати паралельно з національними⁴.

¹Procedural Laws in Europe. Towards Harmonisation / Marcel Storme (ed). — Antwerpen : Apeldoorn, 2003. — 472 p. — P. 56.

²Kramer X. E. A Major Step in the Harmonization of Procedural Law in Europe: the European Small Claims Procedure Accomplishments, New Features and Some Fundamental Questions of European Harmonization / A. W. Jongbloed (ed.) // The XIII-th World Congress of Procedural Law: The Belgian and Dutch Reports. — Antwerpen : Intersentia, 2008. — Pp. 253–283.

³Storme M. Improving access to Justice in Europe [Electronic resource]. / M. Storme // Teka Kom. Praw. — Ghent, 2010. — Pp. 207–217. — Mode of access : <http://www.pan-ol.lublin.pl/wydawnictwa/TPraw3/Storme.pdf>.

⁴Storme M. A single Civil Procedure for Europe: A Cathedral Builders' Dream [Electronic resource] / M. Storme // Asian Legal Information Institute. — 2004. — Mode of access : <http://www.asianlii.org/jp/journals/RitsLRev/2005/6.pdf>.

Але чинним законодавством сфера дії цивільного процесу ЄС обмежена тільки транскордонними справами. Так, у положеннях ст. 81 гл. 3 чинного Договору про функціонування ЄС¹ закріплено положення про розвиток судового співробітництва в цивільних справах транскордонного змісту на підставі принципу взаємного визнання судових рішень та рішень у позасудових справах та визначаються заходи, яких вживають Європейський парламент і Рада ЄС для належного функціонування внутрішнього ринку. Серед них такі:

- 1) взаємне визнання та забезпечення виконання в державах-членах судових рішень та рішень у позасудових справах;
- 2) транскордонне вручення судових і позасудових документів;
- 3) сумісність норм щодо колізії права та юрисдикції, що застосовуються в державах-членах;
- 4) співробітництво у отриманні доказів;
- 5) ефективний доступ до правосуддя;
- 6) усунення перешкод для належного функціонування цивільного процесу, у разі потреби — через сприяння узгодженості його правил, чинних у державах-членах;
- 7) розвиток альтернативних способів розв'язання спорів;
- 8) підтримка навчання суддів і судового персоналу².

Серед цих заходів можна виділити дві основні групи: до першої слід віднести ті з них, які забезпечуються за допомогою запровадження наднаціонального законодавства ЄС – єдині процедури вручення судових та позасудових документів, отримання доказів у транскордонних справах, а також правила, що визначають юрисдикцію та визнання судових рішень; до другої слід віднести ті заходи, які вимагають узгодження або гармонізації положень наднаціонального та національного законодавства

¹Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012E/TXT>.

²Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012E/TXT>.

держав-членів. Завдяки цим заходам забезпечується комплексний доступ до правосуддя в транскордонних справах в усіх державах-членах.

Зазначені положення надають усі необхідні підстави для подальшої гармонізації цивільного процесу в ЄС. Серед її напрямів визначено чинні інститути цивільного процесу ЄС, а також окреслено перспективи підготовки спільних правил цивільного процесу, чинних у всіх державах-членах, з метою забезпечення ефективного захисту жителів ЄС. Положення про необхідність усунення перешкод для належного функціонування цивільного процесу через сприяння узгодженості правил, чинних у державах-членах, зумовили підготовку єдиних правил цивільного судочинства. Такий проект із підготовки регіональних європейських правил цивільного судочинства було розпочато у 2011 р. інститутами ELI та UNIDROIT¹.

Підсумовуючи зазначене, варто підкреслити, що передумовою гармонізації цивільного процесу стало утворення Європейського Союзу як об'єднання держав з різними процесуальними системами та розвиток внутрішнього ринку. Загальні засади гармонізації цивільного процесу знайшли своє відображення в європейському законодавстві, створюючи необхідне підґрунтя для розвитку єдиного механізму захисту прав жителів ЄС – цивільного процесу ЄС.

2.2. СУТНІСТЬ ТА ОЗНАКИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Формування наднаціонального законодавства у сфері цивільного процесу в ЄС стало результатом реалізації основних положень установчих договорів ЄС і втіленням теорії про єд-

¹ Ізарова І. О. Етапи та форми гармонізації цивільного процесу в світі / укладення Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС / І. О. Ізарова // Держава і право. — № 67. — 2015. — С. 149–159.

ність цивільного процесу, що передбачає загальні підходи до здійснення правосуддя в цивільних і комерційних справах. Важливим поштовхом до розвитку цивільного процесу ЄС стали Європейська конвенція 1950 р. та Брюссельська конвенція 1968 р., що свідчить про значну роль, яку він відіграє не тільки в ЄС, а й у співтоваристві держав РЄ.

Цивільний процес ЄС став своєрідною відповіддю на запит європейського суспільства про необхідність створення ефективної системи судового захисту прав в умовах спільного ринку ЄС у межах його держав-членів. Важливу роль він відіграє і для захисту прав жителів ЄС у відносинах із громадянами інших держав – не членів ЄС, оскільки вони можуть виступати потенційними учасниками цивільного процесу ЄС.

Опосередкований вплив процесів гармонізації та становлення єдиної системи захисту прав у цивільних і комерційних справах транскордонного характеру відчутний в усіх європейських країнах та позначається на загальносвітових тенденціях розвитку цивільного процесуального права. І це зумовлює важливість його дослідження та формування обґрунтованих підходів до визначення його сутності, змісту, місця в правовій системі, а також особливостей взаємодії з національним процесуальним правом держав – членів ЄС та інших країн – не членів ЄС.

Усвідомлення цього відіграє істотну роль саме для країн, які є державами – членами РЄ та ратифікували Європейську конвенцію, але не є членами ЄС, зокрема й для України. Процеси гармонізації і становлення цивільного процесу ЄС мають для нас надзвичайно важливе значення з огляду на євроінтеграційні перспективи та на прагнення до активізації подальшої економічної співпраці і взаємодії з державами – членами ЄС.

Процеси становлення цивільного процесу ЄС, або European Civil Procedure, а також його інститути, останнім часом викликають істотний науковий інтерес. За останні роки було опубліковано чимало робіт видатних сучасних науковців. Це, пересім, М. Сторм, який очолював робочу групу з гармонізації

цивільного процесу в ЄС, члени його групи, а також представники європейських наукових шкіл цивільного процесу — К. Ван Рее, П. Готтвальд, К. Крамер, Ж. Норман, Е. Сільвестрі, А. Стадлер, Е. Сторскрабб, М. Фреденталь та ін. При цьому сутність цивільного процесу ЄС залишається дискусійним питанням.

У вітчизняній науковій літературі явище цивільного процесу ЄС системно й комплексно не досліджувалося. Вітчизняні науковці у своїх працях тільки зауважують про його наявність (З. М. Макаруха¹, А. О. Філіп'єв², Г. А. Цірат³). Водночас варто відзначити монографію Т. В. Комарової «Юрисдикція Європейського Союзу», в якій авторка першою серед вітчизняних науковців зауважила про формування Європейського цивільного процесу та охарактеризувала його побудову⁴.

Дослідження цивільного процесу ЄС здійснюється за допомогою порівняльно-правового методу, що зазвичай супроводжується проблемами термінологічного визначення. Оригінальна назва явища, яке використовувалося в роботах зарубіжних науковців, — «*European Civil Procedure*», що можна перекласти як «Європейський цивільний процес». Але при дослідженні ми повинні орієнтуватися не на дослівний переклад, а відповідно до сутності та природи явища запропонувати найбільш близьку назву, якою, на наше переконання, є «цивільний процес ЄС».

Становлення єдиної системи цивільного процесу ЄС, що відбувається впродовж останніх десятиліть, є доволі склад-

¹Макаруха З. М. Юрисдикція, визнання та виконання судових рішень у цивільних справах транснаціонального характеру в рамках Європейського Союзу // Порівняльно-правові дослідження. — 2009. — № 1. — С. 47–52.

²Філіп'єв А. О. Право сторін на вибір суду в окремих джерелах міжнародного цивільного процесу Європейського Союзу / А. О. Філіп'єв // Часопис Нац. ун-ту. «Острозька академія». Серія «Право». — 2012. — № 2 (6). — С. 1–23.

³Цірат Г. А. Особенности унификации норм, регулирующих процедуры получения доказательств за границей в рамках Европейского Союза // Закон и жизнь. — 2013. — № 3. — С. 222–226.

⁴Комарова Т. В. Юрисдикція Суду Європейського Союзу : монографія / Т. В. Комарова. — Харків : Право, 2010. — 360 с.

ним процесом, який має еволюційне значення для розвитку цивільної процесуальної науки¹. На перших етапах науковці підкреслюють значення Європейської конвенції² 1950 р., що закріпила загальні засади здійснення правосуддя³. Положеннями ч. 1 ст. 6 Конвенції, яку ратифікували всі держав – члени РЄ та ЄС, було визнано право особи на справедливий розгляд справи незалежним і неупередженим судом, яке поступово розкривалося та реалізовувалося в рішеннях ЄСПЛ. Як зауважують у науковій літературі, деякі з цих рішень справили значний вплив на гармонізацію національних процедур і сприяли утворенню цивільного процесу ЄС⁴.

Наступним кроком до становлення єдиного цивільного процесу у Співтоваристві вважають Брюссельську конвенцію 1968 р.⁵ Як зауважує П. Готтвальд, вона є першою частиною спільних правил юрисдикції, які можна розглядати як початок спільного *European Civil Procedure*⁶. Упродовж кількох наступних років у європейській спільноті почалися розмови про *European Civil Procedure*, що значно посилювалися із запровадженням Конвенції Лугано 1988 р.⁷

Це підкреслюють і інші науковці, зокрема А. Стадлер зауважує, що Брюссельська конвенція, безумовно, забезпечи-

¹Ізарова І. О. Цивільний процес Європейського Союзу: проблеми визначення / І. О. Ізарова // Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Серія «Юридичні науки». — № 3. — 2015. — С. 131–136.

²Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

³Storme M. Improving access to Justice in Europe [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.pan-ol.lublin.pl/wydawnictwa/TPraw3/Storme.pdf>.

⁴Див.: Hubbard v Hamburger, 1993 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61992CJ0020>; Mund & Fester v Hatrex, 1994 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61992CJ0398>.

⁵Convention of 27 September 1968 on Jurisdiction and the Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters [Electronic resource]. — Mode of access : <http://curia.europa.eu/common/recdoc/convention/en/c-textes/brux-idx.htm>.

⁶Gottwald P. The European Law of Civil Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.asianlii.org/jp/journals/RitsLRev/2005/3.pdf>.

⁷Convention of 16 September 1988 on Jurisdiction and the Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters [Electronic resource]. — Mode of access : <http://curia.europa.eu/common/recdoc/convention/en/c-textes/lug-idx.htm>.

ла основу, на якій розбудовується *European Law of Civil Procedure*, і його основні принципи досі є серцем великого успіху Конвенції¹.

Конвенційний механізм визнання та виконання судових рішень можна віднести до передумов створення єдиного правового простору, оскільки Брюссельська конвенція 1968 р. справді пододала прерогативу національних процесуальних систем, запровадивши механізм визнання та виконання рішень іноземних судів. Невід'ємною частиною системи цивільного процесу ЄС став Регламент (ЄС) № 44/2001 від 22 грудня 2000 р., так званий Брюссель I (далі — Регламент № 44/2001)², ухвалення якого означувало новий етап регулювання відносин із визначення юрисдикції, визнання та виконання судових рішень в ЄС.

У результаті проведення останніх реформ вступив у дію Регламент (ЄУ) № 1215/2012 про юрисдикцію, визнання і виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах від 12 грудня 2012 р. (Брюссель I recast)³, що завершило становлення єдиної комплексної системи цивільного процесу ЄС як механізму захисту прав жителів ЄС у цивільних і комерційних справах транскордонного характеру. Відповідно до цього Регламенту, який набув чинності 10 січня 2015 р., транскордонні рішення підлягають автоматичному виконанню на всій території ЄС, тобто запроваджується загальна процедура виконання судових рішень і скасовується процедура екзекватури для рішень, ухвалених судами держав – членів ЄС.

¹Stadler A. From The Brussels Convention to Regulation 44/2001: cornerstones of a European Law of Civil Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.kluwerlawonline.com/abstract.php?id=COLA2005058&PHPSESSID=nvaq0lt34hemf4fa89103hun40>.

²Council Regulation (EC) No. 44/2001 of 22 December 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : http://ec.europa.eu/justice_home/judicialatlascivil/-html/pdf/oj_112_20010116_en.pdf.

³Regulation (EU) No. 1215/2012 of the European Parliament and the Council on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters of 12 December 2012 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32012R1215>.

Важливість запровадження у всіх державах – членах ЄС єдиних підходів саме до виконання судових рішень зумовлена, передусім, його значенням для забезпечення реального захисту прав.

Одним із надбань кодифікаційного періоду розвитку цивільного процесуального законодавства стало запровадження особливих механізмів визнання та виконання судових рішень іноземних держав. Так, кожна держава забезпечила юридичну силу рішень своїх національних судів, при цьому певною мірою обмежуючи на власній території судову владу інших держав за допомогою процедури так званої екзекватури. Не дивно, що скасування екзекватури та створення Європейського виконавчого листа щодо незаперечних вимог (*European Enforcement Order for uncontested claims*)¹ було визначено першим кроком із запровадження автоматичного визнання судових рішень у ЄС без будь-яких проміжних розглядів або підстав для відмови у виконанні для конкретних справ і встановлення мінімальних стандартів розгляду цих спорів.

Поступове запровадження вільного обігу судових рішень у ЄС зумовило необхідність дотримання єдиних стандартів судового розгляду справ транскордонного характеру, — передусім, з огляду на те, що судові рішення є результатом розгляду справи. Таким чином, ухвалення Регламенту № 1215/2012 відіграло надзвичайно важливу роль для становлення цивільного процесу ЄС як цілісної системи судового захисту прав, зумовило запровадження єдиних процедур з розгляду та вирішення транскордонних справ у ЄС.

Перші загальноєвропейські процедури з розгляду та вирішення дрібних спорів та видачі судового наказу про сплату стали результатом розбудови європейського простору вільного обігу судових рішень та реалізації положень установчих до-

¹Regulation (EC) No. 805/2004 of the European Parliament and the Council of 21/4/2004 creating a European Enforcement Order for uncontested claims (EEO Regulation) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32004R0805>.

говорів ЄС і програм, які було ухвалено для їх запровадження, а також рекомендацій РЄ. Так, РЄ неодноразово наполягала на вдосконаленні національних систем цивільного судочинства, зокрема на здійсненні всіх можливих заходів щодо максимального скорочення строків ухвалення рішень, задля чого слід скасувати застарілі й такі, що не мають практичного значення, процедури, розробити механізми, які дозволяють контролювати хід розгляду справи із самого початку за рахунок спрощення і створення більш гнучкого й оперативного цивільного судочинства при збереженні гарантій, наданих учасникам цивільного процесу, і високого якісного рівня правосуддя¹.

Теоретичним підґрунтям для запровадження загальних спрощених процедур у цивільному процесі ЄС стали пропозиції, що пролунали у Фінальному звіті проекту М. Сторма, багато з яких було в подальшому взято за основу². Так, зокрема, з метою реалізації положень установчих договорів ЄС, згідно з якими заохочуються заходи у сфері судової співпраці в цивільних справах з транскордонними наслідками, було запроваджено пришвидшений і спрощений порядок вирішення дрібних спорів, справ, що містять незаперечні та грошові вимоги, які стали інститутами цивільного процесу ЄС.

Ці пропозиції справді привернули увагу до основних проблем механізму судового захисту прав жителів ЄС в умовах спільного ринку, що розвивався, і привели до запровадження спільних для всіх держав – членів ЄС спрощених процедур.

Основною передумовою для формування таких загальних процедур із розгляду справ були ті положення установчих договорів, які стали наслідком подальшої та більшої інтеграції між державами і запроваджували не тільки спільний ринок, а і

¹Рекомендація R (81) 7 Комітету міністрів державам-членам щодо шляхів спрощення доступу до правосуддя, ухвалена Комітетом міністрів 14 травня 1981 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_133.

²Ізарова І. О. Передумови становлення та розвитку European Civil Procedure / І. О. Ізарова // Часопис Київ. ун-ту права : укр. наук.-теор. часопис. — 2015. — № 2. — С. 45–58.

спільний правовий простір. Це положення Амстердамського договору 1997 р.¹, Лісабонського договору², а також чинного Договору про функціонування ЄС³.

З метою реалізації зазначених положень було запроваджено програми ЄС і визначено численні необхідні заходи. Так, відповідно до Віденського плану дій 1998 р., із метою реалізації положень Амстердамського договору і забезпечення свободи, безпеки та правосуддя було визначено необхідність гарантувати європейським громадянам рівний доступ до правосуддя та сприяти співпраці між судовими органами, зокрема в цивільних справах, а судову співпрацю спрямувати в бік спрощення⁴.

Уже наступного року в підсумкових положеннях на Засіданні в Тампере, що відбулося 15–16 жовтня 1999 р., було передбачено необхідність спрощення примусового стягнення коштів як інструменту, що сприяє розвитку судової співпраці та підвищенню доступу до правосуддя, прискоренню вирішення дрібних транскордонних спорів (п. 30–31, 38), а також затверджено принцип взаємного визнання судових рішень як наріжний камінь для створення справжньої спільної судової галузі в ЄС. З цією метою було скасовано проміжні процедури визнання рішень, ухвалених у порядку розгляду дрібних цивільних і комерційних спорів, вони мали стати автоматично визнаними у всьому Союзі без будь-якого проміжного розгляду або підстав для відмови виконання і супроводжува-

¹Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11997D/TXT>.

²Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12007L/TXT>.

³Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012E/TXT>

⁴Council and Commission Action Plan of 3 December 1998 on how best to implement the provisions of the Treaty of Amsterdam on the creation of an area of freedom, security and justice [Electronic resource]. — Mode of access : http://europa.eu/legislation_summaries/other/133080_en.htm.

тися встановленням мінімальних стандартів їх судового розгляду (п. 34)¹.

На цій зустрічі було також відзначено необхідність забезпечення справжнього європейського простору правосуддя — *A Genuine European Area of Justice*. Ця мета є основою сучасного етапу розвитку правової системи ЄС та держав-членів, наступним кроком із розбудови спільного правового простору. Його завдання полягає у створенні ефективних механізмів захисту порушених прав жителів ЄС, забезпеченні справді рівного доступного правосуддя незалежно від відмінностей національних процесуальних систем держав – членів ЄС.

Для продовження реалізації цих ідей 30 листопада 2000 р. Рада ЄС затвердила Програму заходів щодо реалізації принципу взаємного визнання рішень у цивільних і комерційних справах². У межах зазначеної Програми заходів було окреслено конкретні цілі та етапи роботи, які мали здійснюватися в межах ЄС для реалізації принципу взаємного визнання судових рішень. Зокрема, це були заходи, що стосуються визнання й виконання в одній державі-члені рішення, ухваленого в іншій державі-члені, які передбачали, що узгоджені правила про юрисдикцію має бути прийнято, як у випадку з Брюссельською конвенцією 1968 р. та Регламентом № 44/2001.

Передусім було передбачено скасування екзекватури та створення Європейського виконавчого листа щодо незаперечних вимог (*European Enforcement Order for uncontested claims*). Скасування екзекватури для незаперечних вимог абсолютно справедливо було визначено одним із пріоритетів Спільноти. Виконання судових рішень за позовами, що не були оскаржені боржником, істотно затримувалося у зв'язку із необхідністю виконання процедури екзекватури, тому Програмою було за-

¹Tampere European Council 15 and 16 October 1999 Presidency Conclusions [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm.

²Draft programme of measures for implementation of the principle of mutual recognition of decisions in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32001Y0115\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32001Y0115(01)).

пропоновано скасувати цю процедуру. Це має надзвичайно важливе значення для своєчасного відновлення простроченої заборгованості, забезпечення належного функціонування внутрішнього ринку ЄС, активними учасниками якого є і фізичні, і юридичні особи.

Було підготовлено відповідні Пропозиції про створення Європейського виконавчого листа щодо незаперечних вимог від 27 серпня 2002 р.¹, за результатами яких було ухвалено Регламент (ЄС) Європейського парламенту і Ради № 805/2004 від 21 квітня 2004 р. про Європейський виконавчий лист щодо незаперечних вимог².

Цей Регламент опосередковує процес сертифікації судових рішень у справах, що впливають із незаперечних вимог, тобто забезпечує спрощений порядок визнання та забезпечує вільний рух судових рішень, який застосовується на території всього ЄС. Європейський виконавчий лист автоматично виконується в державах – членах ЄС без будь-яких проміжних або додаткових процедур, що надзвичайно важливо в умовах функціонування внутрішнього ринку в багатомільйонному міждержавному об'єднанні — ЄС.

Але найважливіше значення для формування цивільного процесу ЄС, як ми вже зауважували, мало запровадження єдиних комплексних процедур судового розгляду справ транскордонного характеру.

На розвиток положень згаданих програм та установчих договорів ЄС Єврокомісією 20 грудня 2002 р. було ухвалено Green Paper про європейський порядок примусового стягнення коштів та про заходи зі спрощення і прискорення розгляду

¹Proposal for a Council Regulation creating a European enforcement order for uncontested claims [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52002PC0159>.

²Regulation (EC) No. 805/2004 of the European Parliament and the Council of 21/4/2004 creating a European Enforcement Order for uncontested claims (EEO Regulation) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32004R0805>.

дрібних спорів (далі — *Green Paper EOP/ESCP*)¹. Після відповідних консультацій та обговорень можливості такої законодавчої ініціативи² у 2006 р. було ухвалено Регламент № 1896/2006 про Європейський порядок видачі судового наказу про сплату (*European Order for Payment Procedure*)³ та у 2007 р. — Регламент № 861/2007 про Європейський порядок вирішення дрібних спорів (*European Small Claims Procedure*)⁴.

Ці процедури забезпечують єдиний для всіх держав – членів ЄС порядок розгляду окремих категорій справ, який варто вважати початком розбудови цивільного процесу ЄС. Вони посідають центральне місце в системі цивільного процесу ЄС, стали найбільшими досягненнями гармонізації цивільного процесуального законодавства в ЄС.

Забезпечуючи єдиний загальний для всіх держав-членів порядок здійснення судового захисту прав жителів ЄС у транскордонних справах, ці процедури надали ознак завершеності та комплексності системі цивільного процесу ЄС як механізму здійснення правосуддя в цивільних справах. Після прийняття цих актів, як слушно зауважує Т. В. Комарова, цивільний процес у рамках ЄС перестав регулюватися міжнародними договорами, що

¹Green Paper on a European order for payment procedure and on measures to simplify and speed up small claims litigation [Electronic resource]. — Mode of access : http://europa.eu/legislation_summaries/other/l33212_en.htm.

²*Green Paper* є передзаконодавчою ініціативою, в якій певні положення пропонуються для консультації з суспільством, представниками наукової спільноти. *Green Paper* — це документи, опубліковані Європейською комісією для стимулювання обговорення конкретної теми на європейському рівні з метою запрошення зацікавлених сторін до участі в консультаціях та обговоренні пропозицій. У результаті це може привести до ухвалення законодавчого акта. Вважаємо, що перекладати цей термін недоцільно, оскільки дослівний переклад не дає змоги правильно зрозуміти сутність висловленого.

³Regulation (EC) No. 1896/2006 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 creating a European order for payment procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32006R1896>.

⁴Regulation (EC) No 861/2007 of the European Parliament and the Council of 11 July 2007 establishing a European Small Claims Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32007R0861>.

підтвердило його автономність і суверенітет держав-членів над ними¹.

Дві перші загальноєвропейські процедури — розгляду дрібних спорів та видачі судового наказу про сплату створили автономну європейську систему цивільного процесу й демонструють важливий крок у розвитку європейського цивільного судочинства, як підкреслює К. Крамер, на противагу «класичним» правилам міжнародного приватного права, основна мета яких полягала в координації національних процедур з розгляду транскордонних спорів, а не у запровадженні узгоджених процедур².

Таким чином, не можна цілком погодитися з думкою про те, що реальні досягнення в уніфікації окремих процесуальних інститутів, серед яких, окрім підсудності та виконання судових рішень, є вручення судових документів, дослідження доказів, обмін правовою інформацією, дають підстави вести мову про якісно новий комплекс правил судочинства — європейське цивільне процесуальне право³. Як і з думкою про те, що можна виокремити нову комплексну галузь європейського цивільного процесуального права, яка визначатиме загальноєвропейські норми, що охоплюють інститути підсудності та виконання судових рішень, вручення судових документів, дослідження доказів та обмін правовою інформацією⁴. Запровадження саме цих процедур, що комплексно врегулювали діяльність суду з розгляду і вирішення дрібних спорів та видачі судового наказу, дало можливість засвідчити утворення сис-

¹ Комарова Т. В. Юрисдикція Суду Європейського Союзу : монографія / Т. В. Комарова. — Харків : Право, 2010. — 360 с. — С. 280.

² Kramer X. E. A Major Step in the Harmonization of Procedural Law in Europe: the European Small Claims Procedure Accomplishments, New Features and Some Fundamental Questions of European Harmonization / A.W. Jongbloed (ed.) // The XIII-th World Congress of Procedural Law: The Belgian and Dutch Reports. — Antwerpen : Intersentia, 2008. — Рр. 253–283.

³ Макаруха З. М. Юрисдикція, визнання та виконання судових рішень у цивільних справах транснаціонального характеру в рамках Європейського Союзу // Порівняльно-правові дослідження. — 2009. — № 1. — С. 47–52. — С. 52.

⁴ Елисеєв Н. Г. Гражданское процессуальное право зарубежных стран : учебник. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. — 624 с. — С. 12.

темного та комплексного явища цивільного процесу ЄС. Їхня автономність є визначальною ознакою цивільного процесу ЄС, що характеризує особливий зв'язок із національним процесуальним законодавством держав-членів.

Європейські процедури вирішення дрібних спорів і видачі судових наказів істотно відрізняються від інших, що стали результатом поступового запровадження європейських правил цивільного процесу, що прийшли на зміну конвенційним механізмам захисту. Зокрема, Г. А. Цірат, говорячи про роль і місце Регламенту № 1206/2001 і його вплив на подальші процеси уніфікації, процитував А. Влозинську, яка зауважила, що цей регламент є кроком у напрямі формування єдиного Європейського цивільного процесу¹.

Серед законодавства ЄС є ті акти, що врегульовують відносини, пов'язані з розглядом і вирішенням транскордонних цивільних і комерційних спорів, і відіграють важливу роль у становленні цивільного процесу ЄС. Це Регламент (ЄС) № 1393/2007 Європейського парламенту і Ради від 13 листопада 2007 р. про вручення в державах – членах судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах², який замінив Регламент (ЄС) № 1348/2000; Регламент Ради (ЄС) № 1206/2001 від 28 травня 2001 р. про співробітництво між судами держав-членів у отриманні доказів у цивільних або комерційних справах³; Регламент (ЄС) № 655/2014 від 15 травня 2014 р., що

¹Цірат Г. А. Особенности унификации норм, регулирующих процедуры получения доказательств за границей в рамках Европейского Союза // Закон и жизнь. — 2013. — № 3. — С. 222–226.; Włosinska A. Taking of evidence between EU Member States (some remarks on a substantive scope of application of the EU Evidence Regulation) [Electronic resource]. — Mode of access : http://blogs.sps.ed.ac.uk/sls/files/2013/08/Aleksandra-Włosińska_.pdf.

²Regulation (EC) No. 1393/2007 of the European Parliament and the Council of 13 November 2007 on the service in the Members States of judicial and extrajudicial documents in civil or commercial matters (service of documents) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:32007R1393>.

³Council Regulation (EC) No. 1206/2001 of 28/5/2001 on cooperation between the courts of the Member States in the taking of evidence in civil or commercial matters (Evidence Regulation) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32001R1206>.

запроваджує процедуру Європейського порядку забезпечення рахунку для полегшення стягнення транскордонних боргів у цивільних і комерційних справах¹; Регламент (ЄС) № 805/2004 Європейського парламенту і Ради від 21 квітня 2004 р. про Європейський виконавчий лист щодо незаперечних вимог² та ін.

Потрібно зауважити, що запровадження загальноєвропейських процедур викликано необхідністю ефективнішого регулювання судової діяльності з розгляду справ транскордонного характеру і нівелювання відмінностей різних національних процесуальних систем держав – членів ЄС, а також забезпечення своєчасного розгляду і вирішення справ, що мають транскордонний характер, а не бажанням створити особливе європейське цивільне процесуальне законодавство, альтернативне національному. Але, водночас, як цілком слушно підкреслює К. Крамер, запроваджені зазначеними регламентами правила залишають так багато проблем, які будуть розв'язуватися в порядку національного процесуального законодавства, що може виникнути питання, чи справді вони гарантують рівні стандарти й чи справді ці процедури європейські?³

Доцільними видаються подальші розвідки у сфері розбудови цивільного процесу ЄС, пов'язані з необхідністю забезпечення ефективного судового розгляду транскордонних справ, зокрема в межах тих інститутів, які істотно різняться в національних процесуальних законодавствах держав – членів ЄС.

¹Regulation (EU) No. 655/2014 of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 establishing a European Account Preservation Order procedure to facilitate cross-border debt recovery in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1422049979203&uri=CELEX:32014R0655>.

²Regulation (EC) No. 805/2004 of the European Parliament and the Council of 21/4/2004 creating a European Enforcement Order for uncontested claims (EEO Regulation) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32004R0805>.

³Kramer X. E. A Major Step in the Harmonization of Procedural Law in Europe: the European Small Claims Procedure Accomplishments, New Features and Some Fundamental Questions of European Harmonization / A. W. Jongbloed (ed.) // The XIII-th World Congress of Procedural Law: The Belgian and Dutch Reports. — Antwerpen : Intersentia, 2008. — Pp. 253–283.

Так, Є. Сторскрабб слушно зауважує, що в регулюванні правил належного повідомлення учасників процесу потрібно збалансувати різні механізми держав – членів ЄС, оскільки в ідеалі система повинна бути не тільки надійною та швидкою, а й дійсно захищати інтереси і права відповідача¹. Ураховуючи те, що чинне законодавство ЄС є результатом часткового компромісу між різними державами-членами, настав час для більш поглибленого співробітництва, зокрема у сфері повідомлення про судові провадження. Ці питання мають надзвичайно важливе значення для належного функціонування комплексного механізму захисту прав жителів ЄС у транскордонних справах.

Слід також відмітити важливість та роль запровадження спільних підходів до захисту прав споживачів в ЄС у гармонізації та утворенні цивільного процесу ЄС. Оскільки існуючі національні механізми захисту інтересів споживачів не були пристосовані до внутрішнього ринку ЄС, а також ефективного та дієвого транскордонного співробітництва, стрімко почало розвиватися спільне законодавство ЄС. Ускладнений захист прав учасників економічних відносин, які мають транскордонний характер, зумовили спотворення конкуренції між послугонадавачами, що працюють усередині країни, та тими, хто бере участь у зовнішніх відносинах. Для забезпечення довіри споживачів було розпочато розбудову комплексного захисту прав споживачів, які беруть участь у транскордонних відносинах, що вплинуло і на формування єдиного цивільного процесу ЄС.

Запровадження таких законодавчих актів, як Регламент № 2006/2004 про співробітництво між національними органами, відповідальними за виконання законів щодо захисту споживачів², Директива № 98/27 / ЄС про судові заходи щодо за-

¹Storskrubb E. Due notice of proceedings: present and future // Unif. Law Rev. — 2014. — No. 19 (3). — Pp. 351–364.

²Регламент № 2006/2004 Европейского Парламента и Совета ЕС о сотрудничестве между национальными органами власти по исполнению положений в области защиты прав потребителей (Регламент о сотрудничестве в области защиты прав потребителей) от 27 октября 2004 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_b08.

хисту прав споживачів¹, а також Директива № 2013/11/EU від 21 травня 2013 р. про альтернативні способи вирішення споживчих спорів² сприяли формуванню загальних стандартів захисту прав споживачів в ЄС.

Таким чином, варто погодитися, що поступове утворення цивільного процесу ЄС відбувається за рахунок запровадження у регламентах процедур, як зауважує П. Готтвальд³. За їх допомогою забезпечується системність цивільного процесу ЄС як автономного утворення з розгляду та вирішення цивільних і комерційних справ транскордонного характеру. Вони забезпечують комплексне регулювання відносин, пов'язаних із розглядом і вирішенням транскордонних спорів в ЄС, і утворюють систему цивільного процесу.

Ця система норм наднаціонального законодавства ЄС, які спрямовані на регулювання відносин, що виникають під час розгляду та вирішення цивільних і комерційних справ транскордонного характеру, на думку сучасних науковців, формує новий єдиний наднаціональний механізм захисту прав жителів ЄС та окрему галузь європейського права — *European Civil Procedure* або *European Law on Civil Procedure*.

Так, П. Готтвальд⁴ та А. Стадлер⁵ розглядають *European law on civil procedure* та *European Civil Procedure* (у своїх роботах вони використовують обидві назви) як інститут євро-

¹Directive 98/27/EC of the European Parliament and of the Council of 19 May 1998 on injunctions for the protection of consumers' interests [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:31998L0027>.

²Directive 2013/11/EU of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on alternative dispute resolution for consumer disputes and amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2009/22/EC [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:165:0063:0079:EN:PDF>.

³Gottwald P. The European Law of Civil Procedure / P. Gottwald // *Ritsumeikan Law Rev.* — 2005. — No. 22. — Pp. 37–67.

⁴Gottwald P. The European Law of Civil Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.asianlii.org/jp/journals/RitsLRev/2005/3.pdf>.

⁵Stadler A. From The Brussels Convention to Regulation 44/2001: cornerstones of a European Law of Civil Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.kluwerlawonline.com/abstract.php?id=COLA2005058&PHPSESSID=nvaq0lt34hemf4fa89103hun40>.

пейського права, що регулює відповідні цивільні процесуальні відносини які виникають в транскордонних справах.

К. Крамер визначає сутність цивільного процесу ЄС за допомогою внутрішньої побудови його джерел та принципів¹. По-перше, передумовами становлення цивільного процесу ЄС стали визначальні принципи *right to be heard* та *access to justice*. Право бути почутим, яке є споконвічною засадою цивільного процесу, та доступності правосуддя, яке було закріплено в Європейській конвенції, вона вважає основою цивільного процесу, тоді як спільний ринок та пов'язана із ним *mutual trust* стали рушійною силою його побудови. Першою сходинкою стали регламенти, які забезпечили отримання доказів, урегулювали процедуру банкрутства та правила юрисдикції, визнання та виконання судових рішень. Наступними стали запроваджені спільні процедури із розгляду справ — видачі судового наказу та розгляду дрібних позовів. Деякі директиви ЄС, наприклад, які регулюють питання захисту прав інтелектуальної власності, та Європейський виконавчий лист вона теж включає до системи цивільного процесу ЄС, але, враховуючи їхню взаємозалежність із національними процедурами, вони посідають проміжне місце².

Однак не тільки законодавство ЄС стало джерелом цивільного процесу ЄС. Специфіка інтеграційної сутності Євросоюзу, виявляється в його повноцінній правовій системі, яка почала формуватися з установчих договорів і виникнення вторинного права, потім розвивалася нормотворчою діяльністю інститутів Союзу та практикою Суду ЄС, як слушно зауважує Т. В. Комарова³. З огляду на це, авторка відносить до джерел цивільного процесу і практику Суду Європейського

¹Kramer X. E. Procedure Matters: Construction and Deconstructivism in European Civil Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2372713.

²Ibid.

³Комарова Т. В. Юрисдикція Суду Європейського Союзу : монографія / Т. В. Комарова. — Харків : Право, 2010. — 360 с. — С. 254–256, 280–281.

Союзу, численні рішення якого містять правові принципи європейського цивільного процесу і становлять його базу.

Цивільний процес ЄС можна віднести до галузі права, сукупність норм якої регулює відносини тільки транскордонного характеру. Зважаючи на те, що ці норми врегульовують доволі поширені спори, яких у перспективі може стати ще більше, увага ЄС до них не зайва. Утім, питання про те, чи можна поширити дію цивільного процесу ЄС на внутрішні спори, є надзвичайно дискусійним і перспективним для дослідження.

Визначення цивільного процесу ЄС як відповідної галузі європейського права варто підтримати. З огляду на позицію, висловлену Л. А. Луць, про те, що право ЄС утворює складну систему правових норм, але, попри всю її складність, вона є системою права з відповідним поділом на галузі права та інститути¹. Правова система є більш об'ємним поняттям, яке включає інституційну, функціональну і нормативну частини — зокрема, систему права та систему джерел права. Авторка зазначає, що система права є складовою частиною правової системи ЄС, і хоча вона є досить своєрідною, вона характеризується єдністю і неоднорідністю, особливо, якщо аналізувати класифікаційні різновиди норм права Євросоюзу, які за предметом регулювання диференціюються на галузі: конституційне, адміністративне, фінансове право тощо.

При визначенні Європейського цивільного процесу, варто виходити із перспектив подальшого розвитку цивільного процесу ЄС як сукупності норм, що врегульовують цивільні і комерційні спори транскордонного характеру в єдиному регіональному об'єднанні, що сповідує спільні цивілізаційні цінності. Потрібно відзначити важливий вплив на зближення та гармонізацію цивільного процесу в європейських країнах, який справили Європейська та Брюссельська конвенції, зна-

¹Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти) / Л. А. Луць ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — Київ, 2003. — 304 с. — С. 178.

чення діяльності ЄСПЛ. Серед держав – членів РЄ, які ратифікували Європейську конвенцію, гармонізації цивільного процесу не відбувається і немає єдиного наднаціонального європейського законодавства у сфері транскордонного цивільного процесу. Водночас в державах РЄ дотримуються таких спільних цивілізаційних цінностей, які визначають загальні засади здійснення правосуддя.

Подальший розвиток цивільного процесу ЄС у напрямку створення спільного правового простору та забезпечення справжнього європейського простору правосуддя, на наше переконання, спрямований на розбудову єдиного Європейського цивільного процесу, який буде розвиватися в межах РЄ, розвиваючи положення Європейської та Брюссельської конвенцій, а також рішень ЄСПЛ.

Про таке спрямування свідчать останні проекти з підготовки єдиних регіональних європейських правил цивільного судочинства.

Підсумовуючи дослідження поняття цивільного процесу ЄС, варто відзначити, що він є основним результатом гармонізації цивільного процесу в межах Європейського Союзу та єдиним автономним механізмом захисту прав і вирішення цивільних і комерційних справ транскордонного характеру.

Правове регулювання цивільного процесу ЄС здійснюється за допомогою наднаціонального законодавства ЄС, положеннями якого визначено порядок діяльності судів з розгляду і вирішення цивільних і комерційних справ транскордонного характеру.

Основою цивільного процесу ЄС стали загальноєвропейські процедури з вирішення дрібних спорів та видачі судових наказів про сплату. Із запровадженням цих процедур розгляду справ у спрощеному режимі, що регулюють судову діяльність із відкриття провадження до набрання сили судовим рішенням, розпочалося утворення єдиної системи цивільного процесу ЄС, оскільки іншими регламентами ЄС забезпечувалося здійснення окремих процесуальних дій у провадженнях, ускладнених транскордонним елементом.

Серед визначальних ознак цивільного процесу ЄС варто виділити такі:

- ✓ автономність, оскільки загальноєвропейські процедури повністю врегульовують порядок розгляду справи судом;
- ✓ комплексність, оскільки основою цього механізму є процедури розгляду і вирішення спорів у суді першої інстанції;
- ✓ взаємопов'язаність із системами національного процесуального законодавства, оскільки до не врегульованих положеннями законодавства ЄС відносин застосовується положення національного законодавства держави-члена компетентного суду;
- ✓ альтернативний характер процедур і поширення тільки на транскордонні спори.

2.3. РЕЖИМ ВІЛЬНОГО ОБІГУ СУДОВИХ РІШЕНЬ В ЄС

Реалізація права на захист можлива тільки за умови належного виконання ухваленого судового рішення. Невиконання або ускладнені механізми визнання та виконання судових рішень у державах – членах ЄС створюють значні перешкоди доступному правосуддю в ЄС. З огляду на це ідея забезпечення вільного обігу судових рішень в ЄС набула надзвичайної ваги. Ідея суверенітету держав, що втілювалася в особливих процедурах визнання та виконання іноземних судових рішень, стала на заваді розвитку внутрішнього ринку ЄС і захисту прав учасників транскордонних відносин, що суттєво вплинуло на її подальшу долю. Брюссельська конвенція 1968 р. заклала важливі підвалини сучасного цивільного процесу ЄС, започаткували розвиток єдиних механізмів визнання та виконання судових рішень. Ці ідеї в подальшому знайшли відображення в законодавчих актах, що були ухвалені в ЄС.

Упродовж останньої реформи в ЄС було скасовано процедуру екзекватури, що надає сили судовим рішенням, ухваленим усіма державами-членами на всій території ЄС. Цей крок став завершальним актом в утворенні єдиного механізму захисту цивільних прав в ЄС — цивільного процесу ЄС.

Наразі процедури захисту прав — від судового розгляду до виконання судового рішення в транскордонних справах — здійснюються за правилами, єдиними для всіх держав — членів ЄС. Але процес розбудови такого механізму відбувався протягом тривалого часу і, як влучно зауважив Г. А. Цірат, еволюціонував за формою і способом регулювання — від конвенційно-міждержавного регулювання (Брюссельська конвенція 1968 р., а пізніше Конвенція Лугано 1988 р.) до наднаціональних правових актів прямої дії (Регламент № 44/2001 і Регламент № 1215/2012)¹.

Вільний обіг судових рішень в ЄС пройшов кілька еволюційних етапів свого розвитку. На першому етапі з 1960-х рр. у межах ЄЕС застосовувалися виключно міжнародно-правові засоби гармонізації законодавства держав-членів у сфері юрисдикції, визнання та виконання судових рішень. Другий етап розпочався з набуттям чинності Амстердамським договором у 1999 р. і характеризується зміною правового інструментарію (зокрема, докорінно було реформовано правову основу системи визнання і виконання судових рішень і в 2000 р. Брюссельська конвенція 1968 р. була замінена регламентом Брюссель І). Третій, сучасний етап характеризується вдосконаленням системи на основі комбінації міжнародно-правових та європейсько-правових інструментів гармонізації цивільно-процесуального права держав-членів. Зокрема, було вдосконалено Конвенцію Лугано 1988 р. укладенням в 2007 р. Конвенції Лугано II, а також Брюссельський регламент I шляхом ухвалення Регламенту № 1215/2012 від 12 грудня 2012 р., так званого Брюссель I recast².

¹Цират Г. А. Реформа процедур признания и исполнения судебных решений по гражданским и коммерческим делам в Европейском Союзе / Г. А. Цират // Закон и жизнь. — 2013. — № 8/3. — С. 289–293.

²Див.: Калиниченко П. А. Эволюция норм и стандартов ЕС в сфере признания и исполнения решений по гражданским делам / А. А. Калиниченко, С. А. Михайлова // Актуальные проблемы российского права. — 2014. — № 1. — С. 125–136; Михайлова С. А. Правовое регулирование сотрудничества судебных органов по гражданским, торговым и семейным делам в рамках Европейского Союза : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / С. А. Михайлова. — М., 2012. — С. 11–12.

Беручи за основу запропоновану періодизацію запровадження режиму вільного обігу судових рішень в ЄС варто зауважити таке. Брюссельська конвенція про юрисдикцію та виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах 1968 р.¹ стала результатом реалізації положень ст. 220 Римського договору 1957 р.,² яким було запроваджено спільний ринок. Вона була ухвалена й підписана тодішніми членами Європейського Економічного Співтовариства — Бельгією, Західною Німеччиною, Італією, Люксембургом, Нідерландами та Францією. У подальшому Конвенцію підписали 15 держав — членів ЄС: до 2004 р. до перших підписантів долучилися Австрія, Фінляндія, Швеція, Греція, Данія, Португалія, Іспанія, Ірландія, Великобританія³.

Брюссельська конвенція 1968 р. стала еволюційним кроком до розвитку єдиного простору правосуддя з огляду на кілька таких причин. По-перше, положеннями цієї Конвенції було закріплено основний принцип недійсності перегляду або перевірки судового рішення, ухваленого в іншій державі-члені. Це зумовило важливість подальшої гармонізації правил судового розгляду справ у різних державах-членах. По-друге, було закріплено правило юрисдикції судів у справах з іноземним елементом. Таким чином, запроваджувалася єдина система визначення юрисдикції в державах спільного ринку.

¹Brussels Convention on Jurisdiction and the Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters 1968 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://curia.europa.eu/common/recedoc/convention/en/c-textes/brux-idx.htm>.

²Treaty establishing the European Economic Community [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11957E/TXT>.

³88/592/EEC: Convention on jurisdiction and the enforcement of judgments in civil and commercial matters — Done at LugaNo. on 16 September 1988 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/NO.T/?uri=CELEX:41988A0592>. Три держави згодом полишили Європейську асоціацію вільної торгівлі і приєдналися до ЄС в 1995 р., Польща приєдналася до Конвенції Лугано трохи згодом, Ліхтенштейн став єдиною державою, яка є членом Європейської асоціації вільної торгівлі із 1988 р., але не підписала ні Конвенцію Лугано 1988 р., ні її наступницю 2007 р.

З огляду на неможливість приєднання до Брюссельської конвенції держав, які не були членами ЄЕС, у 1988 р. було підготовлено Конвенцію Лугано¹, яку підписали тодішні 12 держав-членів Європейського Економічного Співтовариства із шістьма членами Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ): Австрією, Фінляндією, Ісландією, Норвегією, Швецією та Швейцарією.

Ця Конвенція була ніби паралельна до Брюссельської конвенції й забезпечила режим визнання судових рішень іноземних судів для держав-членів, які не мали права ратифікувати Брюссельську конвенцію, розширивши спільний простір визнання та виконання судових рішень. З огляду на це, до відмінностей режиму Брюссель I та Лугано належить сфера тлумачення положень конвенцій: положення Брюссельської конвенції тлумачить Суд ЄС, тоді як положення Конвенції Лугано — спеціальна комісія із практики її застосування².

Зазначені конвенції — Брюссельська і Лугано стали найяскравішим прикладом правил міжнародної підсудності, що розмежовують юрисдикцію судових органів окремих держав, у сучасному міжнародному цивільному процесі, як цілком слушно зауважує С. О. Кравцов³. Саме вони запровадили новий режим визнання та виконання судових рішень в ЄЕС та ЄАВТ, забезпечуючи розвиток спільного ринку.

У подальшому в ЄС відбувалася зміна режиму регулювання відносин з визнання та виконання судових рішень у зв'язку з ухваленням перших установчих договорів та запровадженням наднаціонального законодавства для регулювання відносин у сфері цивільного процесу.

¹88/592/EEC: Convention on jurisdiction and the enforcement of judgments in civil and commercial matters — Done at LugaNo. on 16 September 1988 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1422626090043&uri=CELEX:41988A0592>.

²Ibid.

³Кравцов С. О. Міжнародний комерційний арбітраж та національні суди : монографія / С. О. Кравцов. — Харків : Право, 2013. — 221 с. — С. 86.

У 1998 р. Комісія у своєму комюніке «До більшої ефективності в ухваленні та виконанні судових рішень в ЄС» зауважила, що наступним кроком у напрямі визнання та виконання рішень іноземних судів у державах-членах може стати прискорення та спрощення цих процедур, зокрема завдяки запровадженню сертифікації судових рішень, обмеження підстав для їх перегляду¹. Повне скасування екзекватури і прийняття всіх судових рішень національних судів як європейських, ухвалених «удома», тобто ототожнення судових рішень усіх держав – членів ЄС, було визнано радикальним і передчасним рішенням.

Водночас у згаданому комюніке пропонувалося вирішити проблеми доступу до правосуддя у справах на невеликі суми для фізичних та юридичних осіб, у справах про виплату грошових боргів, а також застосування забезпечувальних заходів на загальноєвропейському рівні, що свідчить про довготривалу підготовку до запровадження єдиних процедур вирішення дрібних спорів та видачі судового наказу в ЄС.

У результаті у 2001 р. основний підхід до регулювання відносин, пов'язаних з визнанням судових рішень, докорінно змінюється і в ЄС ухвалюється Регламент (ЄС) № 44/2001 про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах від 22 грудня 2000 р.² (Брюссель I, або Регламент № 44/2001). Саме його положення з поправками, внесеними у зв'язку зі вступом нових держав-членів, і стали невід'ємною частиною системи єдиного цивільного процесу ЄС. В умовах спільного ринку, який активно розвивався в ЄС, конвенційний механізм виявився недостатньо ефективним і цей регламент замінив більше двадцяти міжнародних дого-

¹Commission Communication to the Council and the European Parliament — 'Towards greater efficiency in obtaining and enforcing judgments in the European Union' [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:51997DC0609>.

²Council Regulation (EC) No. 44/2001 of 22 December 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : http://ec.europa.eu/justice_home/judicialatlascivil/html/pdf/oj_112_20010116_en.pdf.

ворів і угод між державами-членами (ст. 69 Регламенту № 44/2001).

Тим часом відносини щодо визнання та виконання рішень між державами – членами ЄС та третіми країнами вимагали реформування. Конвенцію Лугано 2007 р.¹ було підготовлено в результаті ревізії Брюссельської конвенції та Конвенції Лугано 1988 р., з метою повної гармонізації обох конвенцій, а також розв'язання проблем, що виникли в ході їх інтерпретації. Обидві конвенції було переглянуто разом з метою приведення їх у відповідність до обставин міжнародного життя, поширення електронної торгівлі, а також прискорення виконання судових рішень, спрощення юрисдикцій та координації між юрисдикціями².

Одним із найважливіших питань, які вирішувалися під час підготовки цієї Конвенції, стали відносини із третіми державами, зокрема державами – членами ЄАВТ, оскільки в межах ЄС положення про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень були врегульовані положеннями Регламенту № 44/2001³.

Вирішуючи питання про учасників цієї Конвенції, Суд ЄС постановив, що ухвалення цієї Конвенції відбувається між ЄС та державами – членами ЄАВТ, наділяючи таким чином Союз відповідною компетенцією. У своєму рішенні він зазначив, що міжнародні положення, які містять правила для вирішення конфліктів між різними правилами юрисдикції, розміщені в різних правових системах і утворюють особливо складну систему, яка

¹Convention on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters 30 October 2010 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://ec.europa.eu/world/agreements/prepareCreateTreatiesWorkspace/treatiesGeneralData.do?redirect=true&treatyId=7481>.

²Explanatory Report by Professor Fausto Poca — Convention on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters, signed in Lugano, on 30 October 2007 (Holder of the Chair of International Law at the University of Milan) 2009/C 319/01 [Electronic resource]. — Mode of access : [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1422626090043&uri=CELEX:52009XG1223\(04\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1422626090043&uri=CELEX:52009XG1223(04)).

³ Зауважимо, що поняття «*jurisdiction*», яке застосовується в конвенції, а також в усіх інших законодавчих актах ЄС, не зовсім відповідає поняттю «*юрисдикція*», що визначено доктриною національного цивільного процесуального права. Відповідно до положень Брюссельської конвенції, за правилами юрисдикції визначається, компетентний суд якої держави повинен розглядати справу згідно з положеннями власного процесуального законодавства.

має бути найповнішою, оскільки навіть невеликі прогалини можуть призвести не тільки до паралельної юрисдикції кількох судів з вирішення того самого спору, але й до повної відсутності судового захисту, адже жоден суд не зможе мати юрисдикцію вирішувати такий спір. З огляду на зазначене, Суд ЄС постановив, що потрібно встановити критерії та правила визначення юрисдикції не тільки в державах-членах, але і в країнах, які не є членами ЄС. Такий припис має містити правила, що утворюють єдину систему, яка поширюється не тільки на відносини між різними державами-членами, оскільки вони стосуються справ, що розглядаються судами різних держав-членів, і рішень, ухвалених судами держав-членів з метою їх визнання і приведення у виконання в іншій державі-члені, а також відносин між державою – членом ЄС і державою, що не є членом¹.

Відносини між ЄС та третіми державами у сфері визнання та виконання судових рішень мають надзвичайно важливе значення для забезпечення сталих економічних відносин. Визнання зарубіжних судових актів — об'єктивна необхідність, зумовлена розвитком транскордонних цивільно-правових відносин, як слушно зауважують у науковій літературі. Класичні підходи до цього питання, які полягали в розробленні міжнародних договорів на основі збереження процесуальної автономії учасників, рідко закінчувалися успіхом, оскільки для гарантій визнання якнайширшого кола актів держави мають достатньою мірою довіряти процесуальним системам одна одної, чого можна досягнути тільки завдяки комплексному реформуванню національних норм з орієнтацією на засвоєння загальних базових принципів².

¹Opinion of the Court (Full Court) of 7 February 2006. Competence of the Community to conclude the new Lugano Convention on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters. Opinion 1/03 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62003CV0001>.

²Терехов В. В. Взаимное доверие государств к судебным системам друг друга как предпосылка для взаимного признания судебных решений : опыт стран ЕС // Європейські стандарти захисту прав у цивільному судочинстві : випробування часом : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 26 верес. 2014 р.). — Київ : ВД «Дакор», 2014. — 416 с. — С. 315–317.

Розвиток інституту юрисдикції, визнання та виконання судових рішень іноземних держав в ЄС відбувається завдяки запровадженню наднаціонального законодавства. Положення Брюссельської конвенції були майже повністю замінені Регламентом № 44/2001, який за змістом майже такий самий, як і Конвенція Лугано 2007 р. Головна відмінність між ними, як зауважують науковці, полягає в тому, що, на відміну від конвенції, регламент більше пристосований до подальшої модернізації системи регулювання¹, що, власне, і відбулося впродовж наступних десяти років.

На розвиток ідеї запровадження єдиного справжнього європейського простору правосуддя було ухвалено Регламент (ЄС) № 805/2004 Європейського парламенту і Ради від 21 квітня 2004 р. про Європейський виконавчий лист щодо незаперечних вимог (ЕЕО Регламент)². Цим Регламентом було врегульовано виконання судових рішень у справах, які не були оскаржені, що забезпечувало порядок їх спрощеного вирішення на території всього ЄС. Європейський виконавчий лист у справах, що містять незаперечні вимоги, визнається і підлягає автоматичному виконанню в усіх державах – членах ЄС без будь-яких проміжних або додаткових процедур.

Як вказувалося у Звіті Комісії про застосування Регламенту № 44/2001, екзекватура в державах – членах ЄС зазвичай коштує від 2000 до 3000 євро залежно від держави-члена, але може коштувати до 12 700 євро, включаючи гонорари адвокатів, переклад та судові витрати, хоча майже в 95 % випадків вона є

¹ Kramer X. E. A Major Step in the Harmonization of Procedural Law in Europe : the European Small Claims Procedure Accomplishments, New Features and Some Fundamental Questions of European Harmonization / A.W. Jongbloed (ed.) // The XIII-th World Congress of Procedural Law : The Belgian and Dutch Reports. — Antwerpen : Intersentia, 2008. — Pp. 253–283.

²Regulation (EC) No. 805/2004 of the European Parliament and the Council of 21/4/2004 creating a European Enforcement Order for uncontested claims (EEO Regulation) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32004R0805>.

чистою формальністю¹. Отже, скасування екзекватури для безспірних, або незаперечних, вимог абсолютно справедливо було визначено одним із пріоритетів Спільноти і таким чином було забезпечено вільний обіг судових рішень у державах-членах ЄС, які тепер можуть бути без додаткових процедур визнані та виконані в інших державах-членах.

Положення про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень у справах про розлучення і батьківську відповідальність з метою полегшення роботи було зібрано в одному документі. Регламент № 1347/2000 про юрисдикцію, визнання та виконання рішень у сімейних справах та у справах про відповідальність батьків² було ухвалено 29 травня 2000 р.

Механізм визнання та виконання рішень у ЄС справді став одним із найбільш актуальних та запитаних. Реформування цього інституту привело до ухвалення у 2012 р. нового Регламенту (EU) № 1215/2012 про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах від 12 грудня 2012 р.³, або так званого Брюссель I recast. Цей Регламент набув чинності та замінив Регламент № 44/2001 у січні 2015 р. Його положення, на думку науковців, є наступним маленьким кроком на шляху до єдиних правил підсудності, досить чітких і дієвих⁴. Варто зауважити, що у грудні 2012 р. Данія повідомила Комісію ЄС про своє рішення реалізувати

¹Report from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on the application of Council Regulation (EC) No. 44/2001 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access: http://ec.europa.eu/civiljustice/news/docs/report_judgements_en.pdf.

²Council Regulation (EC) No. 1347/2000 of 29 May 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and in matters of parental responsibility for children of both spouses [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32000R1347>.

³Regulation (EU) No. 1215/2012 of the European Parliament and of the Council on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters of 12 December 2012 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32012R1215>.

⁴Dyrda L. Jurisdiction in civil and commercial matters under the Regulation No. 1215/2012 — between common grounds of jurisdiction and divergent national rules [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.tf.vu.lt/dokumentai/Admin/Dokumentant_konferencija/Dyrda.pdf.

Регламент № 1215/2012, що в умовах особливого членства цієї держави в ЄС має надзвичайно важливе значення.

Підсумовуючи, варто зазначити таке. В інституті юрисдикції та визнання судових рішень в ЄС фактично діє два режими — конвенційний та регламентний, останній з яких, на наше переконання, становить єдину логічну частину цивільного процесу ЄС. Режим вільного обігу судових рішень можна визначити як особливий порядок визнання судових рішень держав — членів ЄС без додаткових процедур.

Джерела сучасного механізму визнання судових рішень в ЄС складають кілька документів, до яких можна віднести:

— Регламент (ЄУ) № 1215/2012 про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах від 12 грудня 2012 р. (Брюссель I recast)¹;

— Регламент Ради (ЄС) № 2201/2003 від 27 листопада 2003 р. про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень у сімейних справах і в справах батьківської відповідальності за дітей²;

— Регламент (ЄС) № 805/2004 Європейського парламенту і Ради від 21 квітня 2004 р. про Європейський виконавчий лист щодо незаперечних вимог (European Enforcement Order for uncontested claims, або ЕЕО)³.

¹Regulation (EU) No. 1215/2012 of the European Parliament and of the Council on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters of 12 December 2012 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32012R1215>.

²Council Regulation (EC) No. 2201/2003 of 27/11/2003 concerning jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and the matters of parental responsibility, repealing Regulation (EC) No. 1347/2000 Brussels II b Regulation) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32003R2201>.

³Regulation (EC) No. 805/2004 of the European Parliament and the Council of 21/4/2004 creating a European Enforcement Order for uncontested claims (EEO Regulation) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32004R0805>.

2.4. МІСЦЕ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Надзвичайно дискусійним є питання про визначення місця цивільного процесу ЄС у правовій системі та його співвідношення з національним процесуальним законодавством держав-членів. Вони взаємопов'язані і зумовлюють необхідність дослідження понять «іноземний елемент» та його співвідношення із «транскордонним елементом», який є визначальною ознакою цивільного процесу ЄС.

За своєю природою поняття «транскордонний елемент» та «іноземний елемент» подібні. При цьому «іноземний елемент» є родовим поняттям, вихідним положенням, яке трансформувалося в умовах Європейського Союзу як об'єднання незалежних держав.

Поняття «іноземного елементу» характеризує наявність у цивільному процесі осіб або юридичних фактів, що пов'язані з різними державами, а отже — з необхідністю визначення правил національного законодавства і їх застосування в результаті участі в цивільному процесі громадян різних держав. Це прерогатива міжнародного приватного права, яке сформувалося як результат узгодження законодавства різних держав¹. Законом України «Про міжнародне приватне право» закріплено поняття «іноземного елементу». Це ознака, яка характеризує приватноправові відносини, які виявляються в одній або кількох з таких форм: хоча б один учасник правовідносин є громадянином України, який проживає за межами України, іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною

¹ Див.: Міжнародне приватне право в Київському університеті : антологія : у 2 т. Т. 1. 1835–1991 / за ред. А. С. Довгєрта. — Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. — 495 с.; Міжнародне приватне право в Київському університеті : антологія : у 2 т. Т. 2. 1992–2007 / за ред. А. С. Довгєрта. — Київ : Видав.-поліграф. центр «Київський університет», 2009. — 791 с.; Очерки международного частного права / под ред. проф. А. Довгєрта. — Харьков : ООО «Одиссей», 2007. — 816 с.; Міжнародне приватне право. Актуальні проблеми / за ред. А. С. Довгєрта. — Київ : УПФ, 2001. — 334 с.; Кисіль В. І. Міжнародне приватне право : питання кодифікації / В. І. Кисіль. — Київ : Україна, 2005. — 480 с.

особою; об'єкт правовідносин знаходиться на території іноземної держави; юридичний факт, який створює, змінює або припиняє правовідносини, мав чи має місце на території іноземної держави¹.

Наявність іноземного елементу в справі призводить до певних ускладнень процедури її судового розгляду, які, зокрема, пов'язані з визначенням підсудності, повідомленням, доказуванням тощо. З огляду на це, національним законодавством, а також міжнародними документами визначено особливості судового розгляду і вирішення цивільних справ, ускладнених іноземним елементом, основною метою яких є необхідність забезпечення прав та законних інтересів іноземців та осіб без громадянства на справедливий своєчасний та неупереджений розгляд та вирішення їхньої справи судом. Провадження, ускладнене іноземним елементом, дістало узагальнену назву «міжнародний цивільний процес».

Історичні передумови становлення цього інституту пов'язані з виникненням цивільного права як права громадян держави Риму. На той час судовий захист іноземців обмежувався національним законом, який було встановлено тільки для громадян держави². Так, у римському приватному праві іноземці-пелігріни протягом тривалого часу взагалі не мали засобів захисту своїх прав і перебували в нерівноправному становищі поряд із римськими громадянами. Це здійснювалося з метою більш дієвого захисту римських громадян, але згодом стало на заваді розвитку економічних відносин і поширенню зв'язків із представниками інших народів та держав.

¹ Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 р. № 2709-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>.

² У науці міжнародне цивільне процесуальне право часто визначають як сукупність процесуальних норм, які пов'язані із захистом прав іноземців, оскільки саме із визначення статусу іноземця в цивільному процесі розпочався його розвиток як інституту міжнародного приватного права. Див.: Нешатаєва Т.Н. Международное частное право и международный гражданский процесс : учеб. курс в трех частях / Т. Н. Нешатаева. — М. : ОАО «Издательский дом «Городец», 2004. — 624 с. — С. 12–15.

У подальшому римське право впродовж кількох століть поступово ввібрало в себе найбільш ефективні механізми правового регулювання відносин сусідніх правових систем. Це дало можливість об'єднати багатонаціональну спільноту і забезпечити стабільний механізм регулювання правових відносин та судового захисту протягом достатньо тривалого часу. Можна з упевненістю сказати, що забезпечення рівного доступу всіх осіб — учасників суспільних відносин незалежно від їхнього громадянства до справедливого та неупередженого судочинства є основою досконалої й ефективної правової системи. Римські юристи вчасно усвідомили необхідність та доцільність ефективного регулювання відносин за участю іноземців, і впродовж декількох століть римське право стало об'єднуючим елементом для різних народів світу, фундаментом для майбутньої Європи¹.

Поширення зв'язків та розвиток суспільних відносин між фізичними і юридичними особами з різних країн світу викликали необхідність забезпечення дієвого механізму захисту їхніх прав та інтересів. Це є одним із завдань кожної держави незалежно від того, чиї громадяни беруть участь у судовому процесі. Сучасний етап розвитку права ще характеризується певним протистоянням між «національним» та «іноземним», але диференціація учасників процесу на «своїх» і «чужих» є серйозним порушенням загальних засад цивільного судочинства².

Сфера міжнародного цивільного процесу ширша, ніж регламентація судового розгляду справ, ускладнених іноземним елементом. До неї, крім особливостей захисту справ з участю іноземного елемента, належать також питання їх доступу до процесу, міжнародної підсудності, надання правової допомо-

¹ Цивільне процесуальне право : підручник / [І. С. Ярошенко, І. О. Ізарова, О. М. Єфімов та ін.] ; за заг. ред. І. С. Ярошенко. — Київ : КНЕУ, 2014. — 519 с. — С. 468–469. — (Автор розділу — І. О. Ізарова).

² Нешатаева Т. Н. Международное частное право и международный гражданский процесс : учеб. курс в трех частях. — М. : ОАО «Издательский дом «Городец», 2004. — 624 с. — С. 12–15.

ги, отримання доказів, встановлення змісту іноземного права, визначення та виконання рішень іноземних судів тощо¹.

Л. А. Лунц дотримується широкого розуміння концепції міжнародного цивільного процесу, зауважуючи, що до міжнародного цивільного процесу належать питання про підсудність цивільних справ з іноземним елементом, про цивільне процесуальне становище іноземних громадян і юридичних осіб, держави та її дипломатичних представників, про порядок встановлення змісту іноземного закону, який належить застосувати, про доручення судів однієї держави судам іншої держави, про визнання та примусове виконання рішень іноземного арбітражу².

Міжнародний цивільний процес вважається комплексним інститутом міжнародного приватного права, який регламентує взаємозв'язок та взаємодію національних процедур, визначених у процесуальних нормах, спрямованих на захист і встановлення цивільних справ (Т. М. Нешатаєва, Л. П. Ануфрієва та інші). Але при цьому науковці зауважують, що до сфери об'єктивного міжнародного приватного права як галузі права воно не входить, оскільки є частиною національного цивільного процесуального права³.

При цьому науковці зауважують, що назва «міжнародний цивільний процес» не зовсім точно відповідає його сутності, адже визначення «міжнародний» не відображає ні задуму законодавця, оскільки основним джерелом регулювання відносин є внутрішні норми *lex fori*, ні суб'єктів відносин, тому що вони є приватними особами, але подальше існування й розвиток цього терміна визнають перспективним і доцільним⁴.

¹Богуславский М. М. Международное частное право : учеб. — 5 изд., перераб. и доп. — М. : Юристъ, 2004. — 604 с. — С. 487.

²Лунц Л. А. Международное частное право : Общая часть / Л. А. Лунц. — М., 1970. — С. 28.

³Международное частное право : учебник / под ред. Г. К. Дмитриевой. — М., 2004 — С. 688.

⁴Елисеев Н. Г. Гражданское процессуальное право зарубежных стран : учебник — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. — С. 12.

«Міжнародний» у міжнародному цивільному процесі слід тлумачити як ознаку приватноправових відносин, які ускладнені іноземним елементом¹.

Слід зауважити, що міжнародний цивільний процес спирається на взаємозв'язок різних правових норм — взаємодію національного процесуального права та міжнародного, або, на прикладі ЄС, національного та наднаціонального законодавства. Гармонізацію цивільного процесу в ЄС безпосередньо пов'язують із міжнародним приватним правом, розглядаючи їх як протилежності: міжнародне приватне право значною мірою зобов'язане своїм існуванням відсутності гармонізації, оскільки там, де цивільний процес гармонізований, норми міжнародного приватного права, що стосуються міжнародного цивільного процесу, є застарілими².

К. Крамер розглядає гармонізацію міжнародного приватного права як попередній етап гармонізації цивільного процесу, який може привести до зближення цивільного процесу³. Спільні процедури з вирішення спорів транскордонного характеру, на її переконання, стали наступним кроком еволюції міжнародного цивільного процесу, оскільки міжнародний судовий процес є занадто дорогим для невеликих спорів і норми міжнародного приватного права не можуть вирішити проблем, пов'язаних із необхідністю найму кількох адвокатів, які володіють різними мовами, витрат на переклад, переїзди тощо. Натомість було створено простий, єдиний порядок, який містить ефективні по-

¹Фатхуллина Л. В. Международный гражданский процесс: определение места в системе науки и права / Л. В. Фатхуллина // Вестн. гражданского процесса. — 2013. — № 5. — С. 235.

²Kramer X. E. Harmonization of Civil Procedure and the Interaction with Private International Law / X. E. Kramer // Civil Litigation in a Globalising World / ed. by X. E. Kramer, C. H. Van Rhee. — 2012. — Pp. 121–139.

³Kramer X. E. A Major Step in the Harmonization of Procedural Law in Europe: the European Small Claims Procedure Accomplishments, New Features and Some Fundamental Questions of European Harmonization / A.W. Jongbloed (ed.) // The XIII-th World Congress of Procedural Law : The Belgian and Dutch Reports. — Antwerpen : Intersentia, 2008. — Pp. 253–283.

ложення розгляду і вирішення справ, сприяє зниженню витрат і тривалості судового розгляду.

Про європеїзацію (*Europeanization*) або навіть комунітаризацію (*Communitarization*) міжнародного приватного права з часу набрання чинності Амстердамським договором, який надав усі необхідні інструменти для створення загальноєвропейського законодавства, зауважує у своїй роботі Л. Кієстра¹. Він підкреслює той факт, що до цього моменту міжнародне приватне право в його європейському контексті розвивалося за допомогою міжнародних конвенцій, які були ратифіковані та підписані учасниками, але саме це і стало очевидним недоліком: зі вступом кожного нового члена конвенція вимагає оновлення і ратифікації, як це сталося кілька разів із Брюссельською конвенцією та іншими. За допомогою наднаціонального законодавства в ЄС упродовж нетривалого часу було ухвалено необхідні акти, які більш ефективно врегульовують відносини міжнародного приватного права.

М. Сторм зауважує, що двадцять років тому кілька науковців об'єднали зусилля для розвитку європейського приватного права, якого, на переконання більшості, не існувало². Він підкреслює, що на загальноєвропейському рівні на той час було 12 держав – членів Європейської спільноти та кілька директив, які були присвячені захисту споживачів. До здобутків європейського приватного права, яких було досягнуто впродовж останніх років, він відносить ухвалені регламенти міжнародного приватного права, або європейського процесуального права (*European procedural law*), Принципи міжнародних комерційних угод UNIDROIT, Принципи європейського договірного права (PECL), а також гармонізацію міжнародного при-

¹Kiestra L. R. The impact of the European Convention on Human Rights on Private International Law. — The Hague : T. M. C. Asser Press, Springer, 2014. — 320 p. — Pp. 13–26.

²Storme M. (Matthias) There Is Nothing Like European Private Law 20 Years Later / M. Storme // European Review of Private Law. — 2012. — No. 20, issue 1. — Pp. 1–19.

ватного права, принципів права та судової практики, інтеграцію європейського права та національних правових систем.

Справді, перші регламенти, які склали фундамент цивільного процесу ЄС, варто віднести до міжнародного приватного права, або європейського приватного права. За їх допомогою було врегульовано відносини з визначення юрисдикції в цивільних і комерційних справах, порядок визнання та приведення у виконання судових рішень¹, вручення судових і позасудових документів² та порядок отримання доказів³. Положення цих документів застосовуються при вирішенні внутрішніх спорів відповідно до національного процесуального законодавства держав – членів ЄС.

Положення цих регламентів, за допомогою яких забезпечується системність цивільного процесу ЄС, можна назвати «некласичними» правилами міжнародного приватного права, як це запропонувала К. Крамер. Вони застосовуються не тільки в загальноєвропейських процедурах, під час розгляду справ за положеннями національного законодавства, що свідчить про їхню подвійну природу. Сукупність норм, якими врегульовано судову діяльність із розгляду і вирішення конкретних справ, не має колізійних, але всі вони пов'язані з транскордонним елементом, що є своєрідною ознакою міжнародного приватного права, підвидом «іноземного елементу».

¹Council Regulation (EC) No. 44/2001 of 22 December 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : http://ec.europa.eu/justice_home/judicialatlascivil/html/pdf/oj_112_20010116_en.pdf.

²Regulation (EC) No 1393/2007 of the European Parliament and the Council of 13 November 2007 on the service in the Members States of judicial and extrajudicial documents in Civil or commercial matters (service of documents) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:32007-R1393>.

³Council Regulation (EC) No. 1206/2001 of 28/5/2001 on cooperation between the courts of the Member States in the taking of evidence in civil or commercial matters (Evidence Regulation) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32001R1206>.

Регламентний порядок регулювання відносин, що пов'язані з розглядом та вирішенням цивільних і комерційних справ транскордонного характеру у ЄС, витіснив процедуру конвенційного врегулювання відносин цивільного процесу і набув поширення й застосування в державах – членах ЄС. Це сприяло розбудові цілого масиву наднаціонального законодавства ЄС, але тільки комплексні процедури ЕОР та ESCP привели до утворення єдиної системи цивільного процесу ЄС.

Отже, відносини, пов'язані з визначенням транскордонного елементу як різновиду іноземного елементу, належать до сфери міжнародного приватного права, тоді як процедури розгляду і вирішення справ, ускладнених такими елементами — до цивільного процесуального права, в структурі якого є особливі провадження, ускладнені іноземним елементом.

Перші загальноєвропейські процедури мають іншу природу. Транскордонний елемент пов'язаний тільки з конкретним колом держав – членів ЄС, і правове регулювання відносин, ускладнених ним, визначене наднаціональним законодавством ЄС. Відповідно до положень регламентів, що регулюють порядок вирішення дрібних спорів та видачі судового наказу, під «транскордонними спорами» маються на увазі спори, в яких щонайменше одна зі сторін не проживає або тимчасово не проживає в іншій державі – члені ЄС, ніж держава-член, де має відбуватися судовий розгляд справи¹. Таким чином, основною ознакою поняття «транскордонний елемент» є суб'єктний склад учасників справи, які проживають або перебувають в іншій державі, ніж держава-член компетентного суду. Водночас участь громадянина третьої держави – не члена ЄС не впливає на характер спору.

¹Regulation (EC) No. 1896/2006 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 creating a European order for payment procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32006-R1896>; Regulation (EC) No. 861/2007 of the European Parliament and the Council of 11 July 2007 establishing a European Small Claims Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32007R0861>.

Юридичні факти, що трапилися на території інших держав-членів, теж відіграють важливу роль при визначенні природи справи. Так, «транскордонний елемент» у порядку забезпечення коштів на банківському рахунку означає наявність коштів, які є на рахунку боржника в банку в державі – члені ЄС¹. Це дозволяє забезпечити вимоги і запобігти витраті коштів з рахунку боржника в іншій державі, що ускладнило б або взагалі унеможливило спроби кредитора стягнути борг за ухваленим судовим рішенням. Отже, ще однією ознакою «транскордонного елементу» буде наявність конкретного юридичного факту, що має місце на території іншої держави – члена ЄС.

Поняття та правила застосування закону до справ, ускладнених іноземним елементом, є невід'ємною частиною міжнародного приватного права, тоді як правила розгляду і вирішення справ судом належать до сфери цивільного процесуального законодавства. Цивільний процес ЄС є підінститутом міжнародного приватного права, але провадження у справах, ускладнених транскордонним елементом, є невід'ємною частиною національного цивільного процесуального законодавства, як і провадження, ускладнені іноземним елементом. Таким чином, цивільний процес ЄС можна віднести до комплексного інституту міжнародного приватного права і цивільного процесуального права.

При визначенні природи справ, які розглядаються в порядку, передбаченому загальноєвропейськими процедурами, застосовується практика ЄСПЛ, який у своїх рішеннях наголошує на необхідності дотримуватися таких вимог розмежування справ: по-перше, визначення предмету спору; по-друге, характеру відносин між сторонами².

Отже, чи є право цивільним у контексті Конвенції, залежить від його основного змісту і юридичної сили, а не його

¹Regulation (EU) No. 655/2014 of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 establishing a European Account Preservation Order procedure to facilitate cross-border debt recovery in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1422049979203&uri=CELEX:32014R0655>.

²Див.: Посібник зі статті 6. Право на справедливий суд (Цивільна частина) [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_UKR.pdf.

кваліфікації в національному законодавстві відповідної держави. Виконуючи функції державного органу нагляду, Суд також мусить брати до уваги предмет і завдання Конвенції та судову систему інших держав – учасниць Конвенції (справи *König v. Germany* та ін.)¹.

Так, наприклад, у справах щодо дій, пов'язаних із реалізацією публічної влади, Суд вказав, що спір не є «цивільним або комерційним», коли це стосується відносин між державним органом і приватною особою, коли перший діє від імені державної влади. Отже, Суд визначає відмінність між *acta iure imperii*, які виключені з поняття «цивільних або комерційних справ», і *acta iure gestionis*, які, навпаки, включені до них, що не так легко зробити практично.

Справа не є цивільною або комерційною, на думку ЄСПЛ, якщо позов державного органу заявляють на підставі міжнародного договору, з метою вимоги відшкодування приватною стороною плати за використання обладнання та послуг у разі, коли таке використання було обов'язковим, а плата за нього фіксованою в односторонньому порядку (*Eurocontrol*); або якщо позов з боку державного органу, що залучає до суду судновласника для відшкодування витрат, понесених під час видалення уламків від зіткнення (*Netherlands v Rüffer*) та ін.

Натомість у справі *Préservatrice foncière* ЄСПЛ постановив, що поняття «цивільні або комерційні справи» охоплює позови, за якими держава вимагає забезпечити дотримання особою, що потрапляє під юрисдикцію приватного права, гарантійного договору, який було укладено, щоб уповноважити третю особу надавати гарантію, необхідну й обумовлену державою, оскільки правові відносини між кредитором і поручителем, відповідно до договору гарантії, не тягнуть за собою здійснення державою повноважень, що виходять за рамки тих, які існують відповідно до правил, застосованих до відносин між приватними особами. Так само відшкодування за втрату або шкоду,

¹ Див.: Посібник зі статті 6. Право на справедливий суд (Цивільна частина) [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_UKR.pdf.

завдані у воєнний час урядовими військами, охоплюються поняттям «цивільні справи» (*Lechouritou*).

Сфера дії цивільного процесу ЄС дає уявлення про його співвідношення з національним процесуальним законодавством держав-членів. Виходячи з мети гармонізації цивільного процесу, повної гармонізації положення цивільного процесуального права не вимагають, тому питання, пов'язані з визначенням загальних правил судових викликів та повідомлень, сплати судового збору тощо, залишаються врегульованими на рівні національного процесуального законодавства.

Так, наприклад, у справі Івони Широчки, резидент Польщі, яка 23 лютого 2011 р. звернулася до Окружного суду м. Вроцлав із заявою про видачу Європейського судового наказу про сплату коштів проти компанії SiGer Technologie, розташованої у Тангемюнде, Німеччина, виникли питання про застосування окремих положень польського національного законодавства: зокрема, не вказано предмет спору, ціну позову в національній валюті (у стандартних формах передбачено визначити суму вимоги в євро), а також не визначено конкретних відсотків до основної суми боргу на дату подачі заявки¹. У своєму запиті до Суду ЄС Окружний суд м. Вроцлав зазначив, що мова йде про порушення норм ЦПК Польщі, які закріплюють порядок надіслання особам, які беруть участь у справі, заяв, їх копій та інших документів (ст. 126, 128 і 187 (1)), регулюють процедуру усунення недоліків заяви (ст. 130 (1)), а також порядок оскарження судових рішень (ст. 394 (1)).

Суд Європейського Союзу у своєму рішенні підкреслив пріоритет загальноєвропейських процедур та необхідність застосування їхніх положень, виходячи з їхньої основної мети. Водночас питання про те, що національний суд може просити позивача заповнити заявку про процедуру видачі Європейського судового наказу про сплату із зазначенням загальної суми

¹Judgment of the Court (First Chamber) 13 December 2012 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=131803&pageIndex=0&doclang=EN& mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=835302>.

вимоги, що виражається в польській валюті, з метою визначення суми судових зборів, яка встановлюється — відповідно до національного законодавства¹.

За відсутності гармонізації вітчизняних механізмів вирішення безспірних вимог, відповідно до положень ст. 25 Регламенту № 1896/2006, правила для визначення розміру судових витрат належать до сфери регулювання національного процесуального законодавства кожної держави-члена, згідно з принципом процесуальної самостійності держав-членів. Проте, ці правила не повинні бути менш сприятливими, ніж ті, які регулюють подібні внутрішні дії (за принципом еквівалентності), або, наприклад, ускладнювати порядок, визначений законодавством Європейського Союзу².

Національний суд може на власний розсуд визначити порядок отримання інформації про вартість предмета спору в межах правил, установлених національним законодавством, за умови, що процедурні вимоги, пов'язані з визначенням судових витрат, не призводять ні до надмірної тривалості процедури видачі Європейського судового наказу, ні до відмови від застосування такого порядку³.

Таким чином, потрібно враховувати, що механізм взаємодії правових систем Євросоюзу та держав-учасниць, як підкреслює Л. А. Луць, базується, насамперед, на принципах верховенства та прямої дії права Євросоюзу⁴. Виходячи із сутності права ЄС, наднаціональне законодавство має вищу юридичну силу над положеннями національного зако-

¹Judgment of the Court (First Chamber) 13 December 2012 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=131803&pageIndex=0&doclang=EN& mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=835302>.

²Ibid.

³Opinion of the Advocate General Mengozzi delivered on 28 June 2012 (I) Case C-215/11 Iwona Szyrocka v SiGer Technologie GmbH (Reference for a preliminary ruling from the Sąd Okręgowy we Wrocławiu (Poland)) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1434113782392&uri=CELEX:62011CC0215>.

⁴Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти) / Л. А. Луць; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — Київ, 2003. — 304 с. — С. 176.

нодавства держав-членів, які, відповідно, покликані забезпечити його реформування та узгодження з положеннями актів законодавства ЄС. Отже, регулювання транскордонних цивільних процесуальних відносин здійснюється за принципом пріоритетності положень наднаціонального законодавства ЄС.

У ст. 26 Регламенту № 1896/2006 зазначено: «*All procedural issues not specifically dealt with in this Regulation shall be governed by national law*». Ця ідея відображена і в рішенні Суду Європейського Союзу. Так, Суд ЄС у своєму рішенні відповів на питання, чи є формальними вимоги, встановлені процедурою видачі Європейського судового наказу для сплати, чи повинні при цьому враховуватися вимоги, закріплені в національному процесуальному законодавстві країни компетентного суду. Виходячи із того, що Європейська процедура видачі судового наказу доступна як додатковий і обов'язковий порядок захисту прав, вона є взаємно незалежною із процедурами, які передбачені національним процесуальним законом держави компетентного суду. Ця процедура не замінює і не гармонізує механізми, наявні в національному законодавстві, а тільки існує паралельно з національним законодавством як додатковий порядок захисту права позивача. Тож заявник не позбавлений можливості використовувати будь-який із запропонованих способів захисту свого права, доступний відповідно до законодавства держави-члена або згідно з законодавством Співтовариства, для захисту своїх прав. За ст. 26 Регламенту № 1896/2006, національне законодавство застосовується тільки до тих процесуальних дій, які ним не регульовані¹.

Система цивільного процесу ЄС надає повне уявлення про явище та природу цього альтернативного національним цивільним системам механізму захисту прав. Факультативний ха-

¹ Judgment of the Court (First Chamber) 13 December 2012 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=131803&pageIndex=0&doclang=EN& mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=835302>.

рактер цивільного процесу ЄС і автономність його процедур зумовлює особливий характер його взаємодії з національним процесуальним законодавством. Так, положення цивільного процесу ЄС не включені до національного законодавства, натомість за його допомогою вирішуються всі питання, які не врегульовані регламентами ЄС. Таким чином, національне законодавство, як і раніше, відіграє важливу роль: це можна яскраво проілюструвати на прикладі оскарження судових рішень, ухвалених у порядку розгляду дрібних спорів ESCP: національні правила настільки відрізняються в цьому питанні, що єдиних європейських правил оскарження не було передбачено, натомість воно здійснюється за національними правилами¹.

З огляду на це, важливого значення набуває подальша гармонізація цивільного процесу ЄС та держав-членів, зокрема визначення місця загальноєвропейських процедур у системі національного цивільного процесу, узгодження їхніх правил з іншими національними правилами, забезпечення інстанційного оскарження судових рішень, ухвалених у порядку цих процедур.

Так, наприклад, відповідно до Цивільного процесуального кодексу Республіки Польща, загальноєвропейські процедури віднесені до справ окремого провадження (*Postępowania odrebne*) як європейські процедури в транскордонних справах (*Europejskie postępowania w sprawach transgranicznych*)².

Узгодження положень національного процесуального законодавства держав-членів, а також наднаціонального законодавства ЄС у сфері цивільного процесу, з метою створення справжнього європейського простору правосуддя, зумовлює

¹Kramer X. E. A Major Step in the Harmonization of Procedural Law in Europe: the European Small Claims Procedure Accomplishments, New Features and Some Fundamental Questions of European Harmonization / A.W. Jongbloed (ed.) // The XIII-th World Congress of Procedural Law : The Belgian and Dutch Reports. — Antwerpen : Intersentia, 2008. — Pp. 253–283.

²Postępowanie cywilne / Red. prof. dr hab. E. Marszałkowska-Krzysz. — Warszawa : Wyd. C. H. Beck, 2011. — 739 p. — Pp. 394–395.

необхідність детального дослідження інститутів цивільного процесу ЄС та формування пропозицій щодо їх узгодження з положеннями національного процесуального законодавства.

Визначення транскордонного елементу дає можливість з'ясувати місце загальноєвропейських процедур у системі національного цивільного процесу держав-членів, а також міжнародного приватного права. Так, оскільки цивільний процес ЄС як механізм урегулювання спорів транскордонного характеру слід віднести до інститутів міжнародного приватного права, загальноєвропейські процедури з вирішення цивільних і комерційних справ транскордонного характеру варто визнати особливими провадженнями цивільного судочинства. Їх не можна віднести до окремого провадження, оскільки до них не слід застосовувати загальні положення цього виду провадження. Порядок вирішення дрібних спорів має змагальний характер, тому може бути віднесений тільки до різновиду позовного провадження. З огляду на це, їх варто виділити в окремий вид — провадження в цивільних справах транскордонного характеру, яким буде врегульовано відповідно порядок видачі судового наказу про сплату та вирішення дрібних спорів.

Із запровадженням цих процедур постане також питання про необхідність узгодження положень національного законодавства й забезпечення апеляційного та касаційного оскарження судових рішень, ухвалених у результаті розгляду справ.

Суд Європейського Союзу у своїх рішеннях підкреслює неможливість доповнення або зміни національним процесуальним законодавством держав-членів положень загальноєвропейського законодавства, оскільки основною метою запровадження цих процедур є спрощення, прискорення і зниження судових витрат у транскордонних справах щодо безспірних грошових вимог за допомогою єдиного інструменту для всіх

кредиторів і боржників у державах – членах Європейського Союзу¹.

Оскільки правилами ESCP не вирішено питання про те, чи можуть рішення, ухвалені в порядку цієї спрощеної процедури, бути об'єктом апеляційного оскарження, у пригоді стануть правила національного процесуального законодавства. Зокрема, про це свідчить наступний приклад Польщі. Незважаючи на те, що не у всіх державах-членах діють механізми оскарження судових рішень, ухвалених у спрощених процедурах або взагалі виключено право на оскарження з метою зменшення витрат і значного пришвидшення, а право на оскарження в цивільному процесі не є фундаментальним, варто виходити із конституційних положень, що гарантують право на оскарження². У той же час, не варто змушувати інші держави-члени запроваджувати таке оскарження.

Право на апеляційне та касаційне оскарження рішень, ухвалених у порядку процедур видачі судового наказу і вирішення дрібних спорів, повинно бути закріплено в національних кодексах, виходячи із їхнього спрощеного характеру, а також ураховуючи положення конституції держави.

Підсумовуючи, можна зазначити, що місце цивільного процесу ЄС можна визначити за допомогою його основної ознаки — транскордонного елементу.

Транскордонний елемент у цивільному процесі ЄС — це підвид іноземного елементу, який характеризує наявність суб'єктів спірних матеріально-правових відносин, які є жителями іншої держави-члена, ніж держава – член компетентного суду, та (або) конкретного передбаченого законом юридич-

¹Judgment of the Court (First Chamber) 13 December 2012 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=131803&pageIndex=0&doclang=EN& mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=835302>.

²The European Small Claims Procedure : International cooperation in civil matters. Team Poland — National School of Judiciary and Public Prosecution. A. Szczepankowska, M. Walczak, L. Szyszka [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.ejtn.eu/Documents/Themis%202012/THEMIS%202012%20BUCHARREST%20DOCUMENT/Written_paper_Poland_2.pdf.

ного факту, що має місце на території іншої держави – члена ЄС.

Проведення у справах, ускладнених транскордонним елементом, є невід’ємною частиною цивільного процесуального законодавства, як і проведення, ускладнені іноземним елементом. Таким чином, цивільний процес ЄС можна віднести до комплексного інституту міжнародного приватного права і цивільного процесуального права.

2.5. ПРИНЦИПИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЄС ТА ЇХНІЙ ЗМІСТ

Принципи права є фундаментом усієї системи права — вони є основоположними керівними засадами, ідеями, які виражають зміст права¹ та визначають загальну спрямованість правового регулювання суспільних відносин². Принципи пронизують усі чи майже всі правові норми³, надають системі права стійкості, стабільності та визначеності, а також окреслюють напрями її подальшого розвитку⁴. Їх прийнято визначати як основоположні засади, що обумовлено тією роллю, яку вони відіграють в існуванні та розвитку права⁵.

¹Алексеев С. С. Общая теория права : курс в 2 т. / С. С. Алексеев. — М. : Юрид. лит., 1981. — Т. 1. — 359 с. — С. 98; Алексеев С. С. Право : азбука — теория — философия : опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. — М. : Статут, 1999. — 712 с. — С. 293.

²Общая теория государства и права : академический курс: в 3 т. / отв. ред. проф. М. Н. Марченко. — Изд. 2-е, перераб. и доп. — Т. 2. — М. : ИКД «Зерцало — М», 2002. — 528 с. — С. 75.

³Алексеев С. С. Проблемы теории права / С. С. Алексеев. — Т. 1. — Свердловск, 1972. — С. 102.

⁴Цивільне процесуальне право : підручник / [І. С. Ярошенко, І. О. Ізарова, О. М. Єфімов та ін.] ; за заг. ред. І. С. Ярошенко. — Київ : КНЕУ, 2014. — 519 с. — С. 31. — (Автор розділу — І. О. Ізарова).

⁵Гражданский процесс / под ред. В. В. Яркова. — 6-е изд., перераб. и доп. — М. : Волтерс Клувер, 2006. — 703 с.

При цьому принципи є невід'ємною частиною будь-якої галузі права. Процес виокремлення тих чи інших відносно замкнених правових утворень у системі права (галузей, підгалузей, інститутів, субінститутів) супроводжується накопиченням специфіки в юридичному режимі регулювання, який, судячи з усього, і складається із чистих галузевих категорій і принципів¹. Галузеві принципи формуються разом із появою галузі права, єдність, цілісність, стабільність виділяють як ознаки, що характеризують структурну відособленість галузі права². Принципи визначають самостійність галузі права нарівні з предметом і методом правового регулювання, тому вони виражають сутність конкретної галузі права, на їхній основі відбувається побудова всіх інших норм, інститутів, які не можуть суперечити принципам, тож, принципи — це правові основи, які уособлюють сутність та єдність відповідної галузі права³.

Дійсно, без принципів неможливо уявити цілісну модель права чи окремої галузі. Питання про принципи цивільного процесу ЄС взаємопов'язане з визначенням його місця у правовій системі ЄС. Отже, принципи міжнародного приватного права та національного цивільного процесуального права теж характеризують його як окрему галузь права, виявляючи характерні риси.

Принципи права відіграють подвійну роль: по-перше, є фундаментом, на якому створюється окрема галузь, орієнтиром як для подальшої розробки міжнародно-правових актів, так і для нормотворчої діяльності держав при удосконаленні процесуального законодавства. По-друге, принципи індивідуалізують галузь права, виявляючи властиві лише їй

¹Алексеев С. С. Право : азбука — теория — философия : опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. — М. : Статут, 1999. — 712 с. — С. 592.

²Юрова Н. М. Международное гражданское процессуальное право : теоретические основы имплементации норм в правовой системе Российской Федерации / Н. М. Юрова. — М. : Волтерс Клувер, 2008. — 352 с. — С. 97.

³Гражданский процесс / под ред. В. В. Яркова. — 6-е изд., перераб. и доп. — М. : Волтерс Клувер, 2006. — 703 с.

риси, концентрують у собі особливості конкретної галузі і проявляються при реалізації норм.

Варто зауважити, що у вітчизняній правовій доктрині на зміну позитивістському приходить природно-правовий підхід до здійснення наукових досліджень та розробки наукових концепцій, а отже, розуміння принципів права вже не передбачає їх обов'язкового законодавчого закріплення¹. Визначення правових принципів в контексті природного права як похідних правових категорій від природних прав людини зумовлює відсутність вичерпного переліку принципів права — як загальновизнаних (міжнародно-правових), так і національно-правових (загальних, міжгалузевих, галузевих). Вартою підтримки видається позиція, відповідно до якої існування принципу права не може ставитися в залежність від законодавчого регулювання, в якому вони можуть бути закріплені, але, з другого боку, нерегульоване і часто не виправдане розширення кола правових принципів нівелює чіткі межі понять «принцип права» і «норма права», тим самим певною мірою знецінюючи поняття правового принципу в цілому².

Разом з тим, у літературі називають не правовий, а саме нормативний характер як одну з головних ознак принципів права, маючи на увазі закріплення норм-принципів в актах законодавства національного та міжнародно-правового характеру³.

Принципами слід вважати такі ідеї та погляди, які дають можливість сформулювати уявлення про відповідність правових

¹Див.: Машков А. Проблеми теорії держави і права. Основи: курс лекцій. — Київ : Четверта хвиля, 2008. — 464 с.; Братасюк М. Природно-правовий підхід у контексті сучасного правничого методологування. / М. Братасюк // Публічне право. — 2013. — № 4 (12). — С. 203–210; Костенко О. Що є право? Про основи «натуралістичної» юриспруденції у світлі соціального натуралізму. / О. Костенко // Право України. — 2010. — № 4. — С. 83–91 та ін.

²Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. — Харків : Право, 2011. — 1352 с. — С. 114.

³Саменкова С. Е. К вопросу о нормативном закреплении принципов права / С. Е. Семенкова // Вектор ТГУ. — 2012. — № 1 (19). — С. 204–206.

норм і цілісність правового інституту. Відповідність норми права основним принципам надає їй необхідної юридичної сили, оскільки норма права не може встановлювати несправедливе або недемократичне положення, яке регулює правила поведінки в суспільстві¹. У зв'язку із цим, правові форми закріплення принципів можуть бути двох видів: або розкриті в конкретних статтях закону, або виведені із правових інститутів і норм².

Усі принципи цивільного процесу ЄС не є розрізненими правовими категоріями, а утворюють власну систему. Ця система принципів цивільного процесу ЄС — не довільна сукупність основоположних ідей, а одне ціле. Поняття системи принципів права однієї галузі зазвичай розкривається через такі характеристики правових принципів, як їхня єдність, взаємопов'язаність та взаємозалежність. Саме вони забезпечують стабільність судочинства, уможливають створення правового механізму захисту судом прав та інтересів різних суб'єктів.³ Це також означає, що принципи права не діють у правовому регулюванні суспільних відносин незалежно один від одного; вони завжди реалізуються комплексно; тобто застосування одного принципу зумовлює застосування інших, і навпаки — порушення одного тягне за собою порушення інших⁴.

Ці ознаки характеризують і систему принципів цивільного процесу ЄС, яка поєднує принципи національного цивільного процесуального права, цивільного процесу ЄС та міжнародного приватного права. Так, взаємозв'язаними є принципи диспозитивності та змагальності сторін у процесі, а їх застосуван-

¹Цивільне процесуальне право : підручник / [І. С. Ярошенко, І. О. Ізарова, О. М. Єфімов та ін.] ; за заг. ред. І. С. Ярошенко. — Київ : КНЕУ, 2014. — 519 с. — С. 32. — (Автор розділу — І. О. Ізарова).

²Гражданский процесс / под ред. В. В. Яркова. — 6-е изд., перераб. и доп. — М. : Волтерс Клувер, 2006. — 703 с.

³Там само.

⁴Цивільне процесуальне право : підручник / [І. С. Ярошенко, І. О. Ізарова, О. М. Єфімов та ін.] ; за заг. ред. І. С. Ярошенко. — Київ : КНЕУ, 2014. — 519 с. — С. 32. — (Автор розділу — І. О. Ізарова).

ня, у свою чергу, неможливе без застосування принципу закону суду¹. Принципи цивільного процесу ЄС пов'язані з правовою системою ЄС та положеннями міжнародного законодавства й водночас є частиною національно-правової системи. Інакше кажучи, вони одночасно є і національними, і наднаціональними, і міжнародно-правовими принципами.

Так, усі основні принципи, які містяться в нормах національного цивільного процесуального законодавства, реалізуються в цивільному судочинстві, яке ускладнене іноземним елементом. Але у таких справах важливе значення має тісний зв'язок міжнародного приватного права та міжнародного цивільного процесу, про який зауважує М. М. Богуславський². Тому у провадженні за участі іноземних осіб застосовуються також принципи міжнародного приватного права (принцип взаємності; принцип міжнародної ввічливості; принцип надання національного режиму; принцип закону місця суду (*lex fori*); принцип автономії волі сторін), а з огляду на публічно-правовий характер міжнародного цивільного процесу — принципи міжнародного публічного права (принцип загальної поваги до прав людини; принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань; принцип суверенної рівності держав; принцип судового імунітету держави, її дипломатичних та консульських представників)³.

¹Див. рішення Суду ЄС у справі *Goldbet Sportwetten GmbH v Massimo Sperindeo*, в якому він зауважив, що відповідач може подати свої заперечення, використовуючи стандартну форму ЕОР, проте суди повинні брати до уваги будь-які інші письмові заяви про заперечення, якщо вони виражені в ясній формі. Якщо відповідач заперечує проти заявленої вимоги у встановлений термін, суд повинен припинити Європейський порядок видачі судового наказу для сплати і справа автоматично переходить до звичайного розгляду в порядку національного цивільного процесуального законодавства (Judgment of the Court (Third Chamber) of 13 June 2013. *Goldbet Sportwetten GmbH v Massimo Sperindeo*. Reference for a preliminary ruling: Oberster Gerichtshof — Austria [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1434114041866&uri=CELEX:62012CJ0144>).

²Богуславский М. М. Международное частное право : учебник / М. М. Богуславский. — 5-е изд. перераб. и доп. — М. : Юрист, 2004. — 604 с. — С. 487.

³Саенко А. В. Принципы международного гражданского процесса : автор. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Саенко Анна Владимировна. — М., 2013. — 27 с. — С. 13–14.

Вплив міжнародного публічного права зумовлює дію таких його принципів, як принцип суверенної рівності держав; принцип мирного врегулювання міжнародних спорів; принцип невтручання у внутрішні справи; принцип загальної поваги до прав людини; принцип співробітництва; принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань¹.

У сфері міжнародного приватного права діють загальні принципи права, зокрема такі: не можна передати іншому більше прав, ніж маєш сам; принципи справедливості і доброї совісті; принципи незловживання правом та охорони набутих прав; тягар доведення лежить на позивачеві; спеціальний закон має перевагу перед загальним, а також ряд спеціальних принципів: автономія волі учасників правовідносин; принцип найбільш тісного зв'язку; принцип надання певних режимів; принцип взаємності; принцип міжнародної ввічливості; принцип недискримінації; право на реторсії. Як єдиний спеціальний принцип безпосередньо міжнародного цивільного процесу І. В. Гетьман-Павлова розглядає принцип «закону суду»².

Не всі принципи міжнародного приватного права властиві цивільному процесу ЄС, незважаючи на їхній тісний взаємозв'язок. Так, одним з основоположних принципів міжнародного цивільного процесу є *принцип закону місця суду (принцип lex fori)*, який зобов'язує суд при розгляді справ за участю іноземних осіб керуватися законом судочинства своєї країни. Необхідність застосування цього принципу обумовлюється тим, що власне процесуальне право буде застосоване судом більш грамотно, швидко та впевнено³.

¹Дробязкина И. В. Международный гражданский процесс : проблемы и перспективы / И. В. Дробязкина. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2005. — 321 с. — С. 16-17; Светланов А. Г. Международный гражданский процесс : современные тенденции / А. Г. Светланов. — М., 2002. — 181 с. — С. 13.

²Международное частное право : учебник / И. В. Гетьман-Павлова. — 3-е изд., перераб. и доп. — М. : Эксмо, 2011. — 640 с. — С. 31-37, 479-484.

³Дробязкина И. В. Международный гражданский процесс : проблемы и перспективы / И. В. Дробязкина. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2005. — 321 с. — С. 17.

Застосування закону суду обґрунтовується практичною доцільністю та зручністю, суддя за своєю посадою знає власне процесуальне право і застосовує його, тоді як застосування іноземного процесуального права вимагає від суддів спеціальної підготовки і на практиці неможливо вимагати від суду професійного знання процесуального права інших держав¹.

Виділяють також окремо принцип *lex fori* та принцип національного режиму, пояснюючи останній як прирівнювання іноземних громадян, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб у тому, що стосується їхніх прав і обов'язків, до вітчизняних громадян та юридичних осіб².

Принцип *lex fori* має винятки, що стосуються таких випадків:

1) цивільна процесуальна право- та дієздатність іноземних осіб визначається не за законом суду, а за їхнім особистим законом;

2) на основі іноземного права вирішується також питання щодо дійсності доручення, виданого за кордоном для представлення інтересів іноземної організації;

3) у багатьох договорах про правову допомогу передбачена можливість виконання доручення іноземного суду на підставі процесуального права іноземної держави;

4) у деяких державах перевірка набрання законної сили рішенням іноземного суду здійснюється відповідно до національного законодавства країни, в якій ухвалено рішення, а не тієї країни, де запитується дозвіл на примусове виконання, тощо³.

Як певне продовження принципу національного режиму, принцип *lex fori* «уточнює», що судові спори за участю іноземців, як і судові спори за участю громадян, вирішуються від-

¹Гетьман-Павлова І. В. Международное частное право : учебник / И. В. Гетьман-Павлова. — 3-е изд., перераб. и доп. — М. : Эксмо, 2011. — 640 с. — С. 479–480.

²Саенко А. В. Принципы международного гражданского процесса : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Саенко Анна Владимировна. — М., 2013. — 27 с. — С. 18.

³Международное частное право : учебник / И. В. Гетьман-Павлова. — 3-е изд., перераб. и доп. — М. : Эксмо, 2011. — 640 с. — С. 480–481; Арбитражный процесс / под ред. В. В. Яркова. — Волтерс Клувер, 2006.

повідно до процесуального законодавства країни, в якій здійснюється судочинство.

К. Крамер зауважує, що принцип *lex fori* вказує, що суд завжди буде застосовувати свої власні процедурні правила як наслідок політичного характеру цих правил, або впливу державного суверенітету, але там, де ці правила єдині, принцип *lex fori* немає істотного практичного значення¹. Характеризуючи міжнародне приватне право як найбільш невловиму сферу права, оскільки воно не є ні матеріальною, ні процесуальною галуззю, а сукупністю правових норм, яка спрямована на координацію різних правових систем у міжнародних справах, автор наголошує, що міжнародне приватне право і гармонізація цивільного процесу можуть розглядатися як протилежності: міжнародне приватне право значною мірою зобов'язане своїм існуванням відсутності гармонізації, оскільки там, де цивільний процес гармонізований, норми міжнародного приватного права, що стосуються міжнародного цивільного процесу, є певною мірою застарілими.

Останні тенденції розвитку цивільного процесуального права свідчать про ймовірну зміну такого підходу — зокрема, практика ЄСПЛ вказує на те, що в межах ЄС зміст принципу *lex fori* змінюється. У справах Коста проти ENEL 1964 року ЄСПЛ постановив, що права Союзу повинні мати пріоритет у випадку колізії з національним законодавством², а у справі

¹Kramer X. E. Harmonization of Civil Procedure and the Interaction with Private International Law / X. E. Kramer // Civil Litigation in a Globalising World / ed. by X. E. Kramer, C. H. van Rhee. — 2012. — Pp. 121–139.

²Справа про громадянина Італії, пана Коста, який мав у власності акції в енергетичній компанії і виступав проти націоналізації сектору електроенергетики в Італії, а також відмовився платити рахунок за електрику на знак протесту. У зв'язку із цим йому було пред'явлено позов за несплату рахунку новоствореної державної електроенергетичної компанії ENEL, на захист від якого він заявив, що націоналізація електроенергетичної галузі економіки порушила Римський договір і Конституцію Італії. ЄСПЛ постановив, що законодавство ЄС не буде ефективним, якщо громадянин не зможе оспорювати національне законодавство на основі його передбачуваної несумісності із законодавством ЄС. Див.: Judgment of the Court of 15 July 1964. — *Flaminio Costa v E.N.E.L.* — Reference for a preliminary ruling: *Giudice conciliatore di Milano* — Italy. — Case 6/64. [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:61964CJ0006&from=EN>.

Handelsgesellschaft 1970 р., в якій німецький суд постановив, що частина законодавства ЄЕС порушує Основний закон Німеччини, ЄСПЛ зазначив, що застосування закону Співдружності не може залежати від його узгодженості з національними конституціями, а основні права є невід'ємною частиною загальних принципів законодавства Європейського Співтовариства, тому в цьому разі всі розбіжності суперечать європейському закону¹.

Таким чином, можемо констатувати, що принцип *lex fori* в ЄС тепер надає можливість кожному компетентному суду держав-членів мати два процесуальні режими — національний та наднаціональний. Так, за зверненням особи, що здійснювалося за положеннями національного цивільного процесуального законодавства, суд буде користуватися для розгляду і вирішення справи відповідним законом. У разі звернення за положеннями загальноєвропейських процедур для розгляду цивільних і комерційних справ транскордонного характеру компетентний суд держави-члена буде виступати як суд системи ЄС, застосовуючи положення наднаціонального законодавства. Водночас, до тих відносин, які ним не врегульовані, національне законодавство держав-членів застосовується.

Таким чином, пріоритетність положень загальноєвропейських процедур над положеннями національного процесуального законодавства, що зумовлює необхідність узгодження останнього з вимогами наднаціонального законодавства ЄС, є основною ідеєю і принципом цивільного процесу ЄС. Його сутність полягає в нівелюванні відмінностей положень національного законодавства держав-членів за допомогою загальнообов'язкового альтернативного законодавства ЄС, а не у створенні паралельної галузі європейського права.

¹Judgment of the Court of 17 December 1970. Internationale Handelsgesellschaft mbH v Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel. Reference for a preliminary ruling: Verwaltungsgericht Frankfurt am Main — Germany. Case 11-70. [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61970CJ0011>.

Оскільки принципи цивільного процесу ЄС мають надзвичайно складну природу, вони є нормативно закріпленими і на наднаціональному, і на міжнародному рівнях. Як фундаментальні засади здійснення правосуддя у цивільних і комерційних справах транскордонного характеру принципи цивільного процесу ЄС впливають із положень багатьох актів ЄС — установчих договорів ЄС, регламентів, директив, а також можуть формуватися за допомогою судової практики.

Принципи альтернативності та автономності загальноєвропейських процедур впливають із положень наднаціонального законодавства ЄС. У рішенні Суду ЄС роз'яснено, що Європейська процедура видачі судового наказу доступна як додатковий і необов'язковий порядок захисту прав; вона є взаємно незалежною із процедурами, які передбачені національним процесуальним законом держави компетентного суду. Ця процедура ні замінює, ні гармонізує механізми, наявні в національному законодавстві, а тільки існує паралельно з національним законодавством як додатковий порядок захисту права позивача. У зв'язку із цим, заявник не позбавлений можливості використовувати будь-який із запропонованих способів захисту свого права, доступний відповідно до законодавства держави-члена або згідно з законодавством Співтовариства, для захисту своїх прав¹.

Отже, основна ідея і фундаментальний принцип цивільного процесу ЄС полягає в тому, що загальноєвропейські процедури не є обов'язковими для застосування, а можуть бути використані для захисту прав осіб у транскордонних спорах як альтернатива національному порядку захисту.

Суд ЄС у своїх рішеннях неодноразово зауважував, що Регламент № 1896/2006 слід тлумачити як керівні вичерпні вимоги, що висувуються до процедури видачі Європейського судового наказу про оплату, заявки, а положення націо-

¹ Judgment of the Court (First Chamber) 13 December 2012 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=131803&pageIndex=0&doclang=EN& mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=835302>.

нального законодавства повинні застосовуватися тільки до тих відносин, які не врегульовані цим положенням. Зокрема, у ст. 7 закріплено вимоги до змісту і форми заявки, у додатках запропоновано стандартні форми, і немає жодної вказівки про те, що держави-члени можуть запроваджувати додаткові вимоги відповідно до свого національного законодавства, що доповнюють або уточнюють вимоги до такої заявки¹.

У своєму рішенні у справі «Еко косметік» (*eco cosmetics GmbH & Co. KG*) проти пані Дюпуї Суд ЄС зауважив, що з огляду на відсутність конкретних положень Регламенту № 1896/2006 щодо дій відповідача у тому разі, коли йому стало про нього відомо в процесі приведення його у виконання, мають застосовуватися положення національного законодавства держави компетентного суду².

Принцип автономності загальноєвропейських процедур визначає комплексність провадження у транскордонних справах, що може відбуватися в передбаченому законодавством ЄС порядку, який повністю охоплює провадження в суді першої інстанції. Положення національного процесуального законодавства повинні застосовуватися тільки в тому разі, якщо положеннями регламентів ЄС не врегульовано конкретні відносини.

Положення міжнародного права, конкретизовані в численних універсальних і регіональних конвенціях та міжнародних договорах про правову допомогу, теж містять принципи цивільного процесу ЄС. Зокрема, такі:

✓ принципи загальної поваги до прав людини; рівності перед законом (ст. 7); доступності правосуддя, незалежності та

¹ Judgment of the Court (First Chamber) 13 December 2012 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=131803&pageIndex=0&doclang=EN& mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=835302>

² Judgment of the Court (Third Chamber) of 4 September 2014. *eco cosmetics GmbH & Co. KG v Virginie Laetitia Barbara Dupuy* (C-119/13) and *Raiffeisenbank St. Georgen reg. Gen. mbH v Tetyana Bonchuk* (C-120/13) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1434114041866&uri=CELEX:62013CJ0119>.

неупередженості суду (ст. 10) закріплені в Загальній декларації про права людини 1948 р.¹;

✓ принципи доступності правосуддя, незалежності та неупередженості суду, здійснення правосуддя в розумні строки, гласності як складники права особи на справедливий суд закріплені в Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (п. 1 ст. 6)²;

✓ принципи рівності перед судом, незалежності та неупередженості суду, публічності закріплені в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р. (п. 1 ст. 14)³;

✓ принципи невтручання у внутрішні справи держав, мирного вирішення спорів, суверенної рівності держав та співробітництва, сумлінного виконання міжнародних зобов'язань тощо закріплені в Декларації про принципи міжнародного права, які стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1970 р.

Джерелами принципів цивільного процесу ЄС можна також вважати багатосторонні конвенції, в положеннях яких розкриваються основні ідеї про доступність правосуддя в транскордонних справах:

✓ принцип надання правової допомоги та виконання судових доручень між судами, принцип безоплатної правової допомоги, принцип недопустимості застави «*judicatum solvi*», а також принцип недопустимості тюремного ув'язнення за борги було закріплено Конвенцією з питань цивільного процесу 1954 р.⁴;

¹Загальна декларація про права людини від 10 грудня 1948 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

²Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

³Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

⁴Convention of 1 March 1954 on civil procedure [Electronic resource]. — Mode of access: http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.text&cid=33.

✓ принцип надання правової допомоги та виконання судових доручень між судами було розвинуто в положеннях Конвенції про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах 1965 р.¹, а також Гаазької конвенції від 18 березня 1970 р. про отримання доказів за кордоном у цивільних або комерційних справах²;

✓ принцип визнання іноземних судових рішень, принцип узгодження юрисдикції, що містилися у Брюссельській конвенції про юрисдикцію та виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах 1968 р.³

Серед спеціальних принципів міжнародного цивільного процесуального права виділяють такі: принцип рівності судових процесів держав, принцип контрольованої множинності процесів (*lis alibi pendens*), принцип ефективності засобів правового захисту, принцип міжнародного судового співробітництва та принцип визнання іноземних судових рішень⁴; *lex fori*⁵; принцип пріоритету міжнародних договорів України перед національним законодавством; принцип надання іноземним особам у цивільному судочинстві національного режиму; принцип судового імунітету іноземних держав; принцип дотримання юрисдикції судів та інших правозастосовних органів іноземних держав⁶; принцип правової визначеності; принцип

¹Convention of 15 November 1965 on the Service Abroad of Judicial and Extrajudicial Documents in Civil or Commercial Matters [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.status&cid=17.

²Convention of 18 March 1970 on the Taking of Evidence Abroad in Civil or Commercial Matters [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.status&cid=82#mem.

³Brussels Convention on Jurisdiction and the Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters 1968 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://curia.europa.eu/common/reccdoc/convention/en/c-textes/brux-idx.htm>.

⁴Саенко А. В. Принципы международного гражданского процесса : автор. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Саенко Анна Владимировна. — М., 2013. — 27 с. — С. 14.

⁵Шак Х. Международное гражданское процессуальное право / Х. Шак. — М., 2001. — С. 14–17.

⁶Міжнародний комерційний та цивільний процес : навч. посіб. / [укл. : І. В. Анопій, Б. П. Ратушна]. — Львів : Вид-во Львів. Комерц. акад., 2014. — 128 с. — С. 10–12.

належної компетенції суду щодо сторін; правило про належне повідомлення відповідача і його право надати свої пояснення; принцип пропорційності і строковості при застосуванні забезпечувальних заходів; принцип стадійності судового розгляду; принцип добросовісності виконання обов'язків сторонами і представниками; принцип доцільності об'єднання вимог і вступу в процес третіх осіб; принцип доступності процесуальної інформації та доказів; принцип поєднання письмових та усних пояснень; принцип обов'язку суду визначити норми права і фактичні обставини справи; принцип мотивованості судового рішення; принцип сприяння примиренню сторін (медіативного урегулювання спору); принцип виконуваності судового рішення; принцип міжнародного юрисдикційного співробітництва¹.

В. В. Ярков вважає, що цілком можливо визначити як принцип міжнародного цивільного процесу ті найбільш вагомі положення, які відображені в Європейській конвенції про права людини та судовій практиці ЄСПЛ, зокрема: забезпечення доступності судового захисту та права на справедливий суд тощо; разом з тим, як основні принципи він, подібно до Х. Шака, називає принцип *lex fori*, принцип рівності та принцип взаємності².

Дійсно, важливе значення має те, що, як і в будь-якій процесуальній галузі права, недотримання принципів міжнародного цивільного процесу призводить до порушення основних правових засад порядку судочинства й ухвалення незаконних судових рішень³. З огляду на це, слушною видається класифікація, запропонована Н. Ендрюсом, відповідно до якої прин-

¹Соответствие гражданского процессуального законодательства и судебной практики по гражданским делам международно-правовым стандартам судебной защиты : монография / под ред. д-ра юрид. наук, проф., О. В. Исаенковой. — М. : Юрлитинформ, 2014. — 376 с. — С. 130–142.

²Арбитражный процесс / под ред. В. В. Яркова. — М. : Волтерс Клувер, 2006. — С. 35.

³Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Банковська та ін. ; за ред. В. В. Комарова. — Харків : Право, 2011. — 1352 с. — С. 117.

ципи цивільного процесу варто поділяти на фундаментальні та так звані «інші» принципи, істотна відмінність між якими полягає в тому, що фундаментальні принципи цивільного судочинства розглядаються як стандарти, ігнорування яких унеможливує справедливий судовий розгляд, тоді як інші принципи, які не є фундаментальними, не ставлять під загрозу результати судового розгляду¹.

Підсумовуючи, до фундаментальних принципів цивільного процесу ЄС варто віднести такі:

принцип пріоритетності положень загальноєвропейських процедур над положеннями національного процесуального законодавства, що зумовлює необхідність узгодження останнього з вимогами наднаціонального законодавства ЄС, є основою ідеєю і принципом цивільного процесу ЄС;

принцип альтернативності, відповідно до якого загальноєвропейські процедури не є обов'язковими для застосування, а можуть бути використані для захисту прав осіб у транскордонних спорах;

принцип автономності загальноєвропейських процедур, відповідно до якого провадження у транскордонних справах може відбуватися в передбаченому законодавством ЄС порядку, який повністю охоплює провадження в суді першої інстанції;

принцип обмеженого перегляду і скасування судових рішень.

Принципи цивільного процесу ЄС можна охарактеризувати як загальні засади, що лежать в основі регулювання транскордонних цивільних процесуальних відносин і встановлюють стандарти розгляду цивільних справ, що виникають з правовідносин, ускладнених транскордонним елементом, забезпечують досягнення основного завдання — доступності правосуддя для всіх осіб — жителів ЄС, гарантують їх належний судовий захист нарівні з громадянами та національними юридичними особами держави-члена компетентного суду.

¹ Andrews, N. English Civil Procedure: Fundamentals of the New Civil Justice System / N. Andrews. — Oxford : Oxford University Press. — 1182 p. — P. 50.

3.1. ОСНОВНІ ІНСТИТУТИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЄС

Із набуттям чинності першими установчими договорами ЄС та із запровадженням програм з реалізації їхніх положень було ухвалено регламенти та директиви, що врегульовують судову діяльність із розгляду та вирішення цивільних і комерційних справ транскордонного характеру. Основними з них запроваджено автономні процедури розгляду і вирішення цивільних і комерційних справ транскордонного характеру, інші забезпечують комплексність розгляду цих справ судом, встановлюючи особливі механізми здійснення певних процесуальних дій. Так поступово розбудовується цивільний процес ЄС, в основі якого лежить наднаціональне законодавство ЄС. Простір цивільного процесу ЄС є альтернативою внутрішньому національному процесу держав-членів.

Хоча поява і формування цивільного процесу ЄС уже не викликає серйозних наукових дискусій, суперечливим залишається питання про його інститути та внутрішню побудову.

Характеристика внутрішньої побудови та інститутів цивільного процесу ЄС надасть можливість з'ясувати його сутність та природу, а також окреслити перспективи подальшого розвитку та взаємодії з національним законодавством держав – членів ЄС та інших держав, жителі яких є його потенційними учасниками.

Спільний правовий простір, а тим більше єдиний комплексний механізм судового захисту прав, забезпечує спільний ринок та більшу інтеграцію в межах ЄС. І не тільки ЄС, адже, як ми будемо зауважувати далі, до кола учасників цих процедур можуть потрапити й громадяни держав – не членів ЄС. Необ-

хідне значення це має для вітчизняного цивільного процесуального законодавства. В умовах укладення Угоди про Асоціацію і запровадження зони вільної торгівлі особливо важливим є забезпечення ефективного захисту учасників цих відносин.

Зауважимо, що питання цивільного процесу ЄС і його окремих процедур останнім часом викликають науковий інтерес. Варто відзначити праці З. М. Макарухи, В. В. Терехова, Г. А. Цірата, А. О. Філіп'єва, присвячені юрисдикції, визнанню й виконанню судових рішень в ЄС, уніфікації правил доказування в ЄС та ін. Однак система цивільного процесу ЄС у вітчизняній науковій літературі комплексно не досліджувалася.

Система цивільного процесу ЄС, як і будь-якої галузі права, поступово формувалася як сукупність взаємозв'язаних інститутів, що регулюють відносини, які виникають у процесі розгляду й вирішення цивільних і комерційних справ транскордонного характеру¹.

Розбудова цивільного процесу ЄС стала результатом реалізації теорії єдності цивільного процесу, що ґрунтується на ідеях Європейської та Брюссельської конвенцій, спільних історичних та традиційних засадах здійснення правосуддя в Європі, а також положеннях установчих договорів ЄС. З метою забезпечення ефективного функціонування спільного ринку ЄС Маастрихтським договором передбачалося положення про співробітництво в галузі юстиції та внутрішніх справ², яке було розвинене Амстердамським³ та Лісабонським договорами⁴,

¹ Ізарова І. О. Інституційна система European Civil Procedure / І. О. Ізарова // Актуальні проблеми теорії держави і права : зб. наук. пр. Вип. 75. — Одеса : Юрид. лі-ра, 2015. — 410 с. — С. 267–273.

² Treaty on European Union [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C:1992:191:TOC>.

³ Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11997D/TXT>.

⁴ Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007 [Electronic resource]. — Mode of access : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/;ELX_SESSIONID=LyYhJvwTJ2d-Bybv9yYLbQpQJllchLpplzTy9Hg2n2QlsLY57FKRn!-867718495?uri=OJ:C:2007:306:TOC/.

в яких закріплювалася необхідність мінімізації стандартів вирішення транскордонних спорів і гармонізації судових процедур, а також забезпечення доступності судових рішень.

Планом дій Ради ЄС у 1998 р.¹, а також на засіданні в Тампері в 1999 р.² було передбачено необхідність забезпечення справжнього європейського простору правосуддя — *A Genuine European Area of Justice*, що стало фундаментом для розбудови загальних для ЄС процедур вирішення транскордонних спорів.

На розвиток положень згаданих вище програм та установчих договорів ЄС Єврокомісією 20 грудня 2002 р. було ухвалено *Green Paper* про європейський порядок примусового стягнення коштів та про заходи зі спрощення і прискорення розгляду дрібних спорів (далі — *Green Paper EOP/ESCP*)³. У результаті реальним досягненням з розбудови цивільного процесу ЄС стали регламенти, які запроваджують єдині процесуальні процедури на території ЄС — порядок видачі судового наказу про сплату⁴ та порядок розгляду дрібних спорів⁵.

Саме ці дві процедури створили автономну європейську систему цивільного процесу та демонструють важливий крок у розвитку європейського цивільного судочинства, тоді як інші регламенти принципово не відрізняються від традиційних

¹Draft programme of measures for implementation of the principle of mutual recognition of decisions in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32001Y0115\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32001Y0115(01)).

²Tampere European Council 15 and 16 October 1999 Presidency Conclusions [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm.

³Green Paper on a European order for payment procedure and on measures to simplify and speed up small claims litigation [Electronic resource]. — Mode of access : http://europ-a.eu/legislation_summaries/other/l33212_en.htm.

⁴Regulation (EC) No. 1896/2006 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 creating a European order for payment procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32006R1896>.

⁵Regulation (EC) No. 861/2007 of the European Parliament and the Council of 11 July 2007 establishing a European Small Claims Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32007R0861>.

двосторонніх і односторонніх угод у галузі міжнародного процесуального права¹.

З огляду на це, не можна цілком погодитись із думкою, що реальні досягнення в уніфікації окремих процесуальних інститутів, серед яких, окрім підсудності та виконання судових рішень, є вручення судових документів, дослідження доказів, обмін правовою інформацією, дають підстави говорити про якісно новий комплекс правил судочинства — європейське цивільне процесуальне право².

Утворення системного явища цивільного процесу ЄС зумовлене запровадженням перших загальноєвропейських процедур з розгляду і вирішення справ судом, інші регламенти забезпечують можливість ефективного розгляду справ транскордонного характеру. Саме автономність зазначених процедур забезпечила можливість виділення цивільного процесу ЄС як окремого від національного законодавства комплексного механізму вирішення спорів транскордонного характеру.

Загальноєвропейські процедури стали результатом запровадження ідеї про режим вільного обігу судових рішень. Саме в ЄС в умовах спільного ринку і відкритих кордонів національних держав уперше виникла й набула актуальності ідея про необхідність транскордонного руху судових рішень та визнання їхньої законної сили та території всього об'єднання, як слушно зауважує В. В. Терехов³. Взаємне визнання судових рішень, в яких реалізується судова влада, має будуватися на взаємній довірі і схожих стандартах здійснення судочинства.

¹Kramer X. E. A Major Step in the Harmonization of Procedural Law in Europe : the European Small Claims Procedure Accomplishments, New Features and Some Fundamental Questions of European Harmonization / A. W. Jongbloed (ed.) // The XIII-th World Congress of Procedural Law: The Belgian and Dutch Reports. — Antwerpen : Intersentia, 2008. — Pp. 253–283.

²Макаруха З. М. Юрисдикція, визнання та виконання судових рішень у цивільних справах транснаціонального характеру в рамках Європейського Союзу // Порівняльно-правові дослідження. — 2009. — № 1. — С. 47–52. — С. 52.

³Терехов В. В. Границы законной силы судебного решения : территориальный и темпоральный аспекты : автореф. дис. ... канд. юрид. наук, 2014 / В. В. Терехов ; Урал гос. юрид. акад. — 34 с. — С. 22–24.

Саме це надало поштовх до подальшої розбудови єдиного механізму вирішення транскордонних спорів в ЄС.

У результаті останніх реформ і вступу в дію Регламенту (EU) № 1215/2012 про юрисдикцію, визнання і виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах від 12 грудня 2012 р. (Брюссель I recast)¹ відбулось остаточне становлення єдиної системи цивільного процесу ЄС.

Відповідно до цього Регламенту, який набув чинності з 10 січня 2015 р., транскордонні судові рішення підлягають автоматичному виконанню на всій території ЄС, тобто запроваджується загальна процедура виконання судових рішень і скасовується процедура екзекватури для рішень, ухвалених судами держав – членів ЄС.

Важливість існування у всіх державах – членах ЄС єдиних підходів саме до виконання судових рішень зумовлена, передусім, значенням для забезпечення комплексності загальноєвропейської системи захисту прав жителів ЄС, оскільки саме в процесі виконання судового рішення досягається основна мета цивільного судочинства і здійснюється захист. Таким чином, Регламент № 1215/2012 відіграє надзвичайно важливу роль у становленні цивільного процесу ЄС як цілісної системи судового захисту прав.

Поряд із цим, важливу роль у розбудові єдиного цивільного процесу ЄС також відіграють регламенти, що опосередковують судове співробітництво у сфері розгляду і вирішення справ у межах ЄС. Ці положення теж є невід’ємною частиною системи цивільного процесу ЄС, що розбудовується з метою запровадження справжнього європейського простору правосуддя.

До системи цивільного процесу ЄС варто віднести ті регламенти, які відіграють важливу роль у його функціонуванні та забезпечують комплексну ефективну судову діяльність із

¹Regulation (EU) No. 1215/2012 of the European Parliament and the Council on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters of 12 December 2012 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32012R1215>.

розгляду цивільних і комерційних справ транскордонного характеру в судах держав – членів ЄС. Положеннями цих документів забезпечуються єдині засади вручення документів у транскордонних справах, отримання доказів, забезпечення коштів на рахунку, а також визнання та виконання судових рішень судів різних держав-членів на території всього Співтовариства.

Ці регламенти стали результатом законодавчої діяльності ЄС після набрання чинності Амстердамським договором у 1999 р. Неефективність конвенційного регулювання відносин із вручення судових та позасудових документів, отримання доказів тощо, зумовила необхідність узгодження цих правил шляхом запровадження загальнообов'язкових регламентів.

Відсутність єдиних правил про вручення документів в ЄС ставала істотною перешкодою для ефективного захисту прав жителів ЄС у транскордонних спорах. Тож у 2001 р. було ухвалено перший регламент, присвячений регулюванню питань вручення документів, — Регламент (ЄС) № 1348/2000 від 29 травня 2000 р. про вручення в державах-членах судових і позасудових документів у цивільних або комерційних справах¹. Сьогодні чинним є однойменний Регламент (ЄС) № 1393/2007 від 13 листопада 2007 р.², яким закріплено єдині правила вручення судових або позасудових документів у державах – членах ЄС.

Питання отримання доказів у справах транскордонного характеру було істотно ускладнене до ухвалення Регламенту Ради (ЄС) № 1206/2001 про співробітництво між судами держав-членів у отриманні доказів у цивільних або комерційних справах³ від

¹Regulation (EC) No. 1348/2000 on the service in the Member States of judicial and extrajudicial documents in civil or commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1423167739517&uri=CELEX:32000R1348>.

²Regulation (EC) No. 1393/2007 of the European Parliament and the Council of 13 November 2007 on the service in the Members States of judicial and extrajudicial documents in Civil or commercial matters (service of documents) [Electronic resource]. — Mode of access: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:32007R1393>.

³Council Regulation (EC) No. 1206/2001 of 28/5/2001 on cooperation between the courts of the Member States in the taking of evidence in civil or commercial matters (Evidence Regulation) [Electronic resource]. — Mode of access: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32001R1206>.

28 травня 2001 р. Цим регламентом було врегульовано порядок отримання доказів в іншій державі – члені ЄС у цивільних і комерційних справах у разі, коли суд держави – члена ЄС запитує компетентний суд іншої держави-члена про отримання доказів в іншій державі – члені ЄС.

Для забезпечення спільного ринку та подальшої інтеграції держав – членів ЄС важливого значення набувають не тільки гарантування визнання та виконання судових рішень у межах ЄС, але і спрощення процедур розгляду і вирішення деяких категорій справ. Так, спрощений примусовий порядок стягнення коштів як інструмент, що сприяє розвитку судової співпраці та підвищенню доступу до правосуддя, стає основою для запровадження Регламенту (ЄС) № 805/2004 Європейського парламенту і Ради від 21 квітня 2004 р. про Європейський виконавчий лист щодо незаперечних вимог (ЕЕО Регламент, або Регламент № 805/2004)¹. Цим регламентом було врегульовано порядок сертифікації судових рішень у справах із так званих незаперечних вимог, які підлягають автоматичному виконанню в державах-членах.

Подальший розвиток цивільного процесу ЄС спрямований на забезпечення єдиних підходів до здійснення конкретних процесуальних дій і спрямований на захист інтересів учасників транскордонного спору. Зокрема, в умовах запроваджених комплексних процедур з розгляду й вирішення дрібних спорів, видачі судового наказу про сплату, єдиних механізмів визнання судових рішень доволі гостро постало питання про забезпечення вимог у цивільному процесі. Звернення до суду має на меті, передусім, здійснення захисту порушених прав, що повинно гарантувати реальність виконання судового рішення. Неможливість виконати ухвалене

¹Regulation (EC) No. 805/2004 of the European Parliament and the Council of 21/4/2004 creating a European Enforcement Order for uncontested claims (EEO Regulation) [Electronic resource]. — Mode of access: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32004R0805>.

судове рішення і захистити порушені права зводить нанівець зусилля, спрямовані на розгляд і вирішення цієї справи судом, тому забезпечення вимог позивача і стягувача має надзвичайно важливе значення.

Нині на загальноєвропейському рівні врегульовано питання забезпечення коштів на рахунку боржника за допомогою Регламенту (EU) № 655/2014 від 15 травня 2014 р., яким запроваджено Європейську процедуру забезпечення коштів, що перебувають на банківському рахунку (*European Account Preservation Order*)¹. Це, безумовно, сприяє ефективному функціонуванню всієї системи цивільного процесу ЄС та сприяє захисту й відновленню порушених прав у транскордонних спорах.

Таким чином, до системи єдиного цивільного процесу ЄС як галузі права варто віднести низку інститутів, які відіграють важливу роль у його функціонуванні та подальшій розбудові й регулюють процесуальні відносини з розгляду справ, забезпечують комплексну ефективну судову діяльність з розгляду цивільних і комерційних справ транскордонного характеру у судах держав – членів ЄС і тим самим створюють єдиний комплексний механізм захисту прав жителів ЄС в транскордонних спорах.

До системи цивільного процесу ЄС варто також віднести ті інститути, що врегульовані положеннями Директиви 2002/8/ЄС від 27 січня 2003 р. для поліпшення доступу до правосуддя в транскордонних спорах шляхом встановлення мінімальних загальних правил, що стосуються юридичної допомоги для таких спорів² та Директиви № 2013/11/EU від 21 травня 2013 р. про

¹Regulation (EU) No. 655/2014 of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 establishing a European Account Preservation Order procedure to facilitate cross-border debt recovery in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1422049979203&uri=CELEX:32014R0655>.

²Council Directive 2002/8/EC of 27 January 2003 to improve access to justice in cross-border disputes by establishing minimum common rules relating to legal aid for such disputes [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32003L0008>.

альтернативні способи вирішення споживчих спорів (*Alternative Dispute Resolution*, далі — ADR)¹.

Положення цих директив мають важливе значення для ефективного функціонування цивільного процесу ЄС, незважаючи на те, що порядок регулювання відносин за допомогою регламентів і директив істотно відрізняється, оскільки останні передбачають необхідність запровадження положень до національного процесуального законодавства.

Взаємопов'язаним із Директивою № 2013/11/EU є Регламент № 524/2013, що запроваджує порядок онлайнового вирішення споживчих спорів (*Online Dispute Resolution for consumer cases*, або ODR)², що набирає сили в січні 2016 р. і є частиною системи цивільного процесу ЄС. За цим регламентом в ЄС запроваджується єдина ODR-платформа, яка буде забезпечувати можливість вирішення спорів за допомогою численних способів ADR.

У науковій літературі висловлюються думки з приводу віднесення до цивільного процесу ЄС також інституту транскордонного банкрутства (Регламент (ЄС) № 1346/2000 від 29 травня 2000 р. про банкрутство)³ та норм, що регулюють порядок захисту прав інтелектуальної власності (Директиви № 2004/48/ЄС від 29 квітня 2004 р. про захист прав інтелектуальної власності)⁴, яка містить правила доказування, заходи для збереження доказів,

¹Directive 2013/11/EU of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on alternative dispute resolution for consumer disputes and amending Regulation (EC) No. 2006/2004 and Directive 2009/22/EC [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:165:0063:0079:EN:PDF>.

²Regulation (EU) No. 524/2013 of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on online dispute resolution for consumer disputes and amending Regulation (EC) No. 2006/2004 and Directive 2009/22/EC (Regulation on consumer ODR) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32013R0524>.

³Council regulation (EC) No. 1346/2000 of 29 May 2000 on insolvency proceedings [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:32000R1346>.

⁴Директива про захист прав інтелектуальної власності № 2004/48/ЄС від 29 квітня 2004 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_b39.

тимчасові і попереджувальні заходи, процедури по суті та судові витрати)¹. Зокрема, як зауважують науковці, остання справа великий вплив на національне процесуальне право і привела до внесення значних поправок до процесуальних кодексів².

Варто погодитися, що цивільний процес ЄС, відповідно до основоположних принципів Європейського Союзу, а також тих, що містяться в Хартії основних прав Європейського Союзу, відображає три такі гарантії: по-перше, доступ до суду; по-друге, процесуальні гарантії (розумний строк, справедливий судовий розгляд, незалежний і неупереджений суддя); по-третє, гарантію того, що рішення суду буде виконуватися³.

Відповідно в системі цивільного процесу ЄС, що опосередковує діяльність суду з відкриття провадження у справі і до виконання ухваленого судового рішення, можна виділити такі основні інститути:

1) основне та спрощене провадження з розгляду і вирішення окремих категорій справ, що гарантують доступ до суду в транскордонних справах, — Європейський порядок вирішення дрібних спорів (*European Small Claims Procedure*) та Європейський порядок видачі судового наказу про сплату (*European Order for Payment Procedure*);

2) положення про юрисдикцію та виконання судових рішень, порядок видачі Європейського виконавчого листа щодо незаперечних вимог, положення Брюссель I recast теж варто віднести до основних інститутів цивільного процесу ЄС;

¹Storskrubb E. Civil Justice: the contested nature of the scope of EU legislation in Policy Change in the Area of Freedom, Security and Justice: How EU institutions matter / ed. by Florian Trauner and Ariadna Ripoll Servent. — Routledge, 2014. — Pp. 89–91.

²Kramer X. E. A Major Step in the Harmonization of Procedural Law in Europe : the European Small Claims Procedure Accomplishments, New Features and Some Fundamental Questions of European Harmonization / A.W. Jongbloed (ed.) // The XIII-th World Congress of Procedural Law : The Belgian and Dutch Reports. — Antwerpen: Intersentia, 2008. — Pp. 253–283.

³Storme M. A single Civil Procedure for Europe: A Cathedral Builders' Dream [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.asianlii.org/jp/journals/RitsLRev/2005/6.pdf>.

3) положення, що регулюють питання процесуальних гарантій розгляду і вирішення справ транскордонного характеру, застосовуються також при розгляді внутрішніх спорів, тому відповідні порядки вручення документів, отримання доказів та забезпечення грошових коштів на банківських рахунках (*European Account Preservation Order*) варто віднести до допоміжних інститутів цивільного процесу ЄС.

Відповідно, систему цивільного процесу ЄС утворюють взаємопов'язані інститути, урегульовані чинним законодавством ЄС, що закріплюють єдині засади розгляду й вирішення судом цивільних і комерційних справ транскордонного характеру, забезпечують ефективне судове співробітництво з розгляду справ транскордонного характеру, а також визнання та виконання судових рішень судів держав-членів на території всього Співтовариства.

До законодавства ЄС, що формує внутрішню побудову цивільного процесу ЄС, належить:

1) порядок розгляду та вирішення справ:

— Регламент (ЄС) № 1896/2006 Європейського парламенту і Ради від 12 грудня 2006 р. про Європейський порядок видачі судового наказу про сплату¹;

— Регламент (ЄС) № 861/2007 Європейського парламенту і Ради від 11 липня 2007 р. про Європейський порядок вирішення дрібних спорів²;

2) положення про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень:

¹Regulation (EC) No. 1896/2006 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 creating a European order for payment procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32006R1896>.

²Regulation (EC) No. 861/2007 of the European Parliament and the Council of 11 July 2007 establishing a European Small Claims Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32007R0861>.

— Регламент (ЄС) № 805/2004 р. Європейського парламенту і Ради від 21 квітня 2004 р. про Європейський виконавчий лист щодо незаперечних вимог¹;

— Регламент (ЄУ) № 1215/2012 Європейського парламенту і Ради від 12 грудня 2012 р. про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах²;

— Регламент Ради (ЄС) № 2201/2003 від 27 листопада 2003 р. про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень у сімейних справах і в справах батьківської відповідальності за дітей³;

2) положення, що забезпечують судове співробітництво у сфері розгляду цивільних і комерційних справ транскордонного характеру:

— Регламент (ЄС) № 1393/2007 Європейського парламенту і Ради від 13 листопада 2007 р. про вручення в державах-членах судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах⁴;

— Регламент Ради (ЄС) № 1206/2001 від 28 травня 2001 р. про співробітництво між судами держав-членів у отриманні доказів у цивільних або комерційних справах⁵;

¹Regulation (EC) No. 805/2004 of the European Parliament and the Council of 21/4/2004 creating a European Enforcement Order for uncontested claims (EEO Regulation) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32004R0805>.

²Regulation (EU) No. 1215/2012 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32012R1215>.

³Council Regulation (EC) No. 2201/2003 of 27/11/2003 concerning jurisdiction and the recognition and reinforcement of judgments in matrimonial matters and the matters of parental responsibility, repealing Regulation (EC) No. 1347/2000 Brussels II b Regulation) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32003R2201>.

⁴Regulation (EC) No. 1393/2007 of the European Parliament and the Council of 13 November 2007 on the service in the Members States of judicial and extrajudicial documents in Civil or commercial matters (service of documents) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:32007R1393>.

⁵Council Regulation (EC) No. 1206/2001 of 28 May 2001 on cooperation between the courts of the Member States in the taking of evidence in civil or commercial matters (Evidence Regulation) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32001R1206>.

— Регламент (ЕУ) № 655/2014 від 15 травня 2014 р. про Європейський порядок забезпечення коштів, що перебувають на банківському рахунку¹;

— Директива ЄС 2002/8/ЄС від 27 січня 2003 р. для поліпшення доступу до правосуддя в транскордонних справах шляхом встановлення мінімальних загальних правил, що стосуються юридичної допомоги для таких спорів²;

— Директива № 2013/11/ЕУ від 21 травня 2013 р. про альтернативні способи вирішення споживчих спорів³ та Регламент № 524/2013 від 21 травня 2013 р., що запроваджує порядок онлайнного вирішення споживчих спорів⁴.

3.2. ЮРИСДИКЦІЯ ТА НЕДОПУЩЕННЯ ПАРАЛЕЛЬНОГО РОЗГЛЯДУ СПРАВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЄС

Першим кроком до запровадження простору вільного руху судових рішень в ЄС було ухвалення Регламенту № 44/2001⁵, який став невід'ємною частиною системи цивільного процесу

¹Regulation (EU) No. 655/2014 of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 establishing a European Account Preservation Order procedure to facilitate cross-border debt recovery in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1422049979203&uri=CELEX:32014R0655>.

²Council Directive 2002/8/EC of 27 January 2003 to improve access to justice in cross-border disputes by establishing minimum common rules relating to legal aid for such disputes [Electronic resource]. — Mode of access: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32003L0008>.

³Directive 2013/11/EU of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on alternative dispute resolution for consumer disputes and amending Regulation (EC) No. 2006/2004 and Directive 2009/22/EC [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:165:0063:0079:EN:PDF>.

⁴Regulation (EU) No. 524/2013 of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on online dispute resolution for consumer disputes and amending Regulation (EC) No. 2006/2004 and Directive 2009/22/EC (Regulation on consumer ODR) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32013R0524>.

⁵Council Regulation (EC) No. 44/2001 of 22 December 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : http://ec.europa.eu/justice_home/judicialatlascivil/html/pdf/oj_112_20010116_en.pdf.

ЄС, забезпечуючи єдині механізми визначення юрисдикції, а також порядок реалізації актів судової влади на території всього ЄС. Положення цього Регламенту охопили найважливіші аспекти юрисдикції, тобто правил визначення суду, компетентного розглядати і вирішувати цивільні і комерційні справи, та закріпили принципи недопущення паралельного розгляду справ на території держав – членів ЄС.

При цьому варто зауважити, що положення Регламенту № 44/2001 застосовувалися у всіх державах – членах ЄС, крім Королівства Данія, з якою було укладено відповідну угоду від 16 листопада 2005 р.¹

Відповідно до ст. 36 Регламенту № 44/2001, за жодних обставин іноземне судове рішення не може бути переглянуте по суті, що надає необхідної сили рішенням суду в інших державах-членах. При цьому «судове рішення» означало будь-яке судове рішення, ухвалене судом або трибуналом держави – члена ЄС, як би воно не називалося, включаючи постанову, наказ, рішення або виконавчий лист.

Регламентом № 44/2001 встановлювався спрощений порядок визнання судових рішень, ухвалених у державах – членах ЄС, — без будь-яких спеціальних процедур, на прохання будь-якої зацікавленої сторони, яка порушує питання про визнання судового рішення як предмета спору (ст. 33).

Згідно зі ст. 53-54 Регламенту № 44/2001, сторона, яка домагається визнання або звертається за виконанням судового рішення, повинна була надати копію судового рішення, що задовольняє умови, необхідні для встановлення її достовірності, а також сертифікат, який повинен видати суд або компетентний орган держави – члена ЄС, де було ухвалено судове рішення. Цей сертифікат має відповідати стандартній формі, наведений у додатку V Регламенту.

¹Agreement between the European Community and the Kingdom of Denmark on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : http://ec.europa.eu/justice_home/judicialatlascivil/html/pdf/1_29920051116en00620070.pdf.

Саме ці положення стали визначальним для формування єдиної системи цивільного процесу ЄС, оскільки процесуальні акти суду мають вільний обіг в ЄС, забезпечуючи єдиний механізм судового захисту цивільних прав у Співтоваристві. Положеннями Регламенту № 44/2001 було закладено єдині правила для врегулювання конфліктів юрисдикцій та сприяння вільному поширенню в Європейському Союзі судових рішень та інших документів, що має надзвичайно важливе значення.

Положення про юрисдикцію у справах про розлучення і батьківську відповідальність було врегульовано окремим законодавчим актом — Регламентом № 1347/2000 від 29 травня 2000 р. про юрисдикцію, визнання та виконання рішень у сімейних справах та у справах батьківської відповідальності за дітей¹ (Регламент № 1347/2000).

Основною метою його ухвалення було забезпечення захисту дітей, незалежно від будь-яких обставин, пов'язаних із подружнім життям їхніх батьків. Положення зазначеного регламенту застосовувалися під час судового розгляду справ, пов'язаних із розлученням, окремим проживанням подружжя, визнанням шлюбу недійсним, а також у всіх справах щодо батьківської відповідальності.

Правила Регламенту № 1347/2000 не поширювалися у справах, пов'язаних з утриманням, на які поширюється дія Регламенту № 44/2001. Виключені зі сфери його регулювання також справи про встановлення й оспорування батьківства; про усиновлення; про зміну імені та прізвища дитини; про трасти і спадкування; про заходи, що застосовуються після скоєння злочинів проти дітей.

¹Council Regulation (EC) No. 1347/2000 of 29 May 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and in matters of parental responsibility for children of both spouses [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32000R1347>.

У подальшому на засіданні в Тампері в 1999 р.¹ було визнано необхідність автоматичного визнання в межах ЄС судових рішень, ухвалених у справах, що стосуються сімейних спорів, без будь-яких додаткових процедур. І впродовж кількох років Регламент № 1347/2000 було замінено Регламентом Ради (ЄС) № 2201/2003 від 27 листопада 2003 р. про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень у сімейних справах і в справах батьківської відповідальності за дітей² (Регламент № 2201/2003).

Цей Регламент застосовується до таких справ, як розлучення, окреме проживання і визнання шлюбу недійсним, а також до справ, що пов'язані з батьківською відповідальністю. Його Положення не застосовується у справах про встановлення відносин між батьками і дітьми, усиновлення, визначення імені та по батькові дитини; емансипації; аліментних зобов'язань; трастів або спадкування; заходів, ужитих у результаті злочинів, скоєних проти дітей (ст. 1 Регламенту).

Водночас відбувалося подальше реформування системи Брюссель I. Регламент № 44/2001 через рік було доповнено додатком, який містив додаток I (правила юрисдикції) і додаток 2 (перелік компетентних судів та органів)³.

У 2004 р. було ухвалено нові додатки до Регламенту № 44/2001. Так, додаток I містив список правил національної юрисдикції; додаток II — список судів або компетентних органів, які мають юрисдикцію в державах-членах для вирішен-

¹Tampere European Council 15 and 16 October 1999 Presidency Conclusions [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm.

²Council Regulation (EC) No. 2201/2003 of 27/11/2003 concerning jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and the matters of parental responsibility, repealing Regulation (EC) No. 1347/2000 Brussels II b Regulation [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32003R2201>.

³Commission Regulation (EC) No. 1496/2002 of 21 August 2002 amending Annex I (the rules of jurisdiction referred to in Article 3(2) and Article 4(2)) and Annex II (the list of competent courts and authorities) to Council Regulation (EC) No. 44/2001 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgements in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : http://ec.europa.eu/justice_home/judicialatlascivil/html/pdf/oj_1225_20020822_en.pdf.

ня питань заявок про приведення у виконання; додаток 3 — список судів для оскарження таких рішень; і нарешті, додаток IV — перелік процедур відшкодування¹.

Вимоги установчих договорів ЄС про створення спільного ринку та забезпечення його функціонування привели до формування більш спрощеного підходу до виконання судових рішень в ЄС. Процедура Регламенту Брюссель I мала досить формальний характер, адже суд, який ухвалив рішення, разом з ним на запит сторони видавав складений за стандартною формою спеціальний сертифікат, що підтверджував походження рішення та його вступ у законну силу, які потрібно було направити до відповідного суду іншої держави — члена ЄС. Після формальної перевірки на відповідність встановленим умовам суд іншої держави-члена видавав сертифікат про визнання наявності виконавчої сили.

Потрібно також зважати й на практику ЄСПЛ. Зокрема, в одному зі своїх рішень Суд визнав, що процедура екзекватури порушила право особи на справедливий судовий розгляд. Наприклад, у рішенні від 20 липня 2004 р. у справі К. проти Італії про екзекватуру в Італії польського судового рішення про виплату аліментних платежів, ухваленого щодо італійського громадянина. Хоча екзекватуру й було отримано, але через відсутність у відповідача майна жодна зі спроб стягнення боргу так і не дала результату, тож рішення польського суду не було виконано. ЄСПЛ постановив, що вісім років, витрачених італійською владою на приведення у виконання на території Італії рішення польського суду, не відповідають «розумному строку», про який ідеться в п. 1 ст. 6 Європейської конвенції, що призвело до порушення права особи на справедливий судовий розгляд.

¹Commission Regulation (EC) No. 2245/2004 of 27 December 2004 amending Annexes I, II, III and IV to Council Regulation (EC) No. 44/2001 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : http://ec.europa.eu/justice_home/judicialatlascivil/html/pdf/oj_1381_20041228_en.pdf.

У Звіті Комісії Європарламенту, Ради та Європейського економічного та соціального комітету про застосування Регламенту № 44/2001 від 21 квітня 2009 р. (далі — Звіт 2009 р.)¹ було викладено результати статистичних досліджень, які засвідчили, що більшість сертифікатів про визнання рішень були успішно отримані (90-100 %) і тільки приблизно 5 % рішень було оскаржено. Якщо цей розгляд у суді першої інстанції тривав від 7 днів до 4 місяців, то апеляційне провадження могло тривати від одного місяця до трьох років, залежно від різних процесуальних систем у державах-членах і завантаженості судів.

Скасування екзекватури було зумовлено, передусім, економічними обставинами. Процедура визнання судових рішень у цивільних і комерційних справах, ухвалених в інших країнах ЄС, у більшості випадків була лише формальністю, як відзначають у Звіті 2009 р.² Це має надзвичайно важливе значення виходячи з євроінтеграційних прагнень України. Оскільки ми сподіваємося налагодити взаємовигідні економічні відносини з ЄС, забезпечення єдиних простих процедур визнання та виконання судових рішень є необхідним та перспективним кроком. Особливо з огляду на те, що Україна не є учасником ні Брюссельської конвенції 1968 р., ні Конвенції Лугано 2007 р.

Як зазначають у Звіті 2009 р., відсутність уніфікованих правил у визначенні юрисдикції призводить до нерівного доступу до правосуддя для жителів ЄС. Це особливо характерно для тих випадків, коли сторона не отримує справедливого судового розгляду або адекватного захисту в судах третіх держав³. Відсутність загальних правил, що визначають юрисдикцію щодо третіх дер-

¹Report from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on the application of Council Regulation (EC) No. 44/2001 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access: http://ec.europa.eu/civiljustice/news/docs/report_judgements_en.pdf.

²Ibid.

³Report from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on the application of Council Regulation (EC) No. 44/2001 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access: http://ec.europa.eu/civiljustice/news/docs/report_judgements_en.pdf.

жав відповідачів, також може поставити під загрозу застосування обов'язкового законодавства Співтовариства, наприклад про захист прав споживачів. У державах-членах, де не існує додаткових форм захисту, споживачі не можуть порушувати справи проти відповідачів — жителів третьої держави. Так само, як, наприклад, співробітники, комерційні агенти, постраждали від неякісної продукції, інші особи, які мають намір скористатися правами, наданими законодавством про захист даних в ЄС. У всіх цих питаннях, де обов'язковим є законодавство Співтовариства, заявники можуть бути позбавлені такого захисту. Це стало важливим при реформуванні порядку визначення юрисдикції, визнання та виконання судових рішень в ЄС.

Вочевидь і принцип взаємної довіри під час здійснення правосуддя зумовлює скасування будь-яких додаткових процедур визнання рішень, які ухвалені в різних державах-членах. Крім цього, прагнення зменшити терміни і вартість транскордонних процедур потребує скасування декларації, яка встановлює наявність виконавчої сили перед виконанням у державі-члені, що дає можливість виконати будь-яке рішення, ухвалене судами однієї держави-члена, як таке, що було ухвалене у відповідній державі – члені ЄС.

За результатами роботи Комісії було запропоновано зміни-ти Регламент Брюссель I, і у 2010 р. Європейська комісія підготувала відповідні реформи. Основною метою Брюссель I recast стало налагодження ефективної судової співпраці і забезпечення спільного правового простору в ЄС, зокрема шляхом визнання судових рішень в інших державах-членах без додаткових проміжних процедур, а також удосконалення правил визначення юрисдикції і недопущення паралельного розгляду справ різними судами держав-членів.

Регламент (ЄС) № 1215/2012 про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах було ухвалено 12 грудня 2012 р.¹ (далі — Регламент

¹ Regulation (EU) No. 1215/2012 of the European Parliament and of the Council on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters of 12 December 2012 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32012R1215>.

№ 1215/2012). Він набрав чинності 10 січня 2015 р., і з цього моменту транскордонні судові рішення підлягають автоматичному виконанню на всій території ЄС. Виконання судових рішень у державах-членах здійснюється на підставі положень національного законодавства.

Нові заходи, запропоновані у правилах Брюссель I recast, покликані скоротити тяганину із судовими процедурами в цивільних справах та забезпечити зміцнення єдиного ринку ЄС з метою забезпечення економічного зростання. Подолання бюрократичних перешкод, які зумовлюють додаткові витрати і створюють правову невизначеність для бізнесу і жителів ЄС, було ключовим завданням запровадження зазначеного Регламенту.

Відповідно до положень Регламенту № 1215/2012, рішення суду в цивільних і комерційних справах в одній з держав-членів автоматично виконуються на території ЄС. За запровадженими правилами кредитор отримав можливість виконати рішення суду в будь-якій іншій державі – члені ЄС, і це означає, що підприємства та громадяни можуть захистити свої права швидше і простіше. На заваді цьому може стати тільки порушення судом під час розгляду справи в іншій державі-члені права на справедливий судовий розгляд.

Ухвалені в результаті правила Брюссель I recast застосовуються в усіх державах – членах Європейського Союзу, включаючи Данію, яка уклала договір 2005 р. між Європейським Співтовариством та Королівством Данії про юрисдикцію, визнання і приведення у виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах¹. Необхідні поправки до законодавства в Данії набули чинності з 1 червня 2013 р.

Данія, відповідно до ст. 1 і 2 Протоколу про позицію Данії, доданого до Договору про Європейський Союз і Договору про

¹Agreement between the European Community and the Kingdom of Denmark on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:22005A1116\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:22005A1116(01)).

заснування Європейського Співтовариства, не бере участі в розділі IV Договору. Як наслідок, документи, ухвалені Спільнотою, про співробітництво у сфері цивільного процесу не є обов'язковими для застосування в Данії. Одним з таких документів став Регламент № 44/2001, що призвело до незадовільної правової ситуації і поставило під загрозу єдність і правову визначеність правил Спільноти¹.

Отже, характеризуючи положення Регламенту Брюссель I recast, варто зауважити, що вони спрямовані на полегшення доступу до правосуддя, зокрема шляхом забезпечення єдиних правил юрисдикції і визнання та виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах у державах-членах. Таким чином, рішення, ухвалене в суді однієї держави-члена, визнається в інших державах-членах без будь-яких особливих додаткових розглядів.

Регламент № 1215/2012 не застосовується в таких справах:

- ✓ визначення статусу або правоздатності фізичних осіб, прав власності, що впливають зі шлюбних відносин;

- ✓ банкрутство, а також процедури, пов'язані з припинення діяльності неплатоспроможних підприємств або інших юридичних осіб, та ін.;

- ✓ соціальне забезпечення;

- ✓ арбітраж;

- ✓ аліментні зобов'язання, що впливають із сімейних відносин, батьківства чи материнства, шлюбу чи споріднення;

- ✓ заповіт і спадкування.

При вирішенні питань про юрисдикцію судів у зазначених справах застосовується законодавство ЄС або національне законодавство держави компетентного суду. Регламентом № 1215/2012 також визначено суди, які наділені повноважен-

¹Proposal for a Council Decision concerning the signing of the Agreement between the European Community and the Kingdom of Denmark extending to Denmark the provisions of Council Regulation (EC) No. 44/2001 on jurisdiction and the recognitions and enforcement of judgments in civil and commercial matters /* COM/2005/0145 final */ [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TEXT/?qid=-1422635948315&uri=COM:2005:145:FIN>.

нями з розгляду й вирішення цивільних і комерційних спорів, де є іноземний елемент, а також передбачено, що рішення, ухвалені в іншій державі-члені, визнається без будь-якого особливого порядку. Для цього необхідно дві форми, а саме сертифікат та довідка про справжність судового рішення.

Загальні правила про визначення юрисдикції судів відповідно до положень Регламенту № 1215/2012 такі. Згідно зі ст. 4 цього Регламенту, особа, що проживає в державі-члені, має відповідати за позовом у суді цієї держави незалежно від держави свого громадянства і до неї застосовуються правила держави її проживання.

Такі загальні положення юрисдикції було встановлено ще Регламентом № 44/2001. При цьому загальні правила застосовувалися тоді, коли відповідач мав постійне місце проживання в одній з держав – членів ЄС. Відповідач, який не мав постійного місця проживання в одній з держав-членів, підпорядковувався національним правилам про юрисдикцію, застосовуваним на території держав – членів ЄС, де знаходився компетентний суд. Відповідач, який проживав у державі – члені ЄС, яка не є учасницею Регламенту, підкорявся правилам Брюссельської конвенції 1968 р.

Таким чином, дія Регламенту № 44/2001 поширювалася тільки на держави – члени ЄС, а в разі якщо відповідач мав місце проживання в іншій державі – не члені ЄС, — на цю державу. Так, судові рішення, ухвалені державою – членом ЄС відповідно до ст. 8–9 Регламенту № 44/2001, мали бути визнані та виконані в іншій державі – члені ЄС з метою їхнього вільного обігу, навіть якщо відповідач мав постійне місце проживання в третій країні¹.

Водночас було передбачено винятки із загального правила. Так, відповідно до ст. 7–8 Регламенту № 1215/2012:

¹ Council Regulation (EC) No. 44/2001 of 22 December 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : http://ec.europa.eu/justice_home/judicialatlascivil/html/pdf/oj_112_20010116_en.pdf.

- ◆ позови, що містять вимоги з договорів, подаються до суду за місцем виконання зобов'язання, наприклад за місцем продажу або доставки товару або надання послуги;
- ◆ у випадках заподіяння школи і виникнення деліктних зобов'язань, — за місцем скоєння;
- ◆ щодо спорів, що пов'язані з діяльністю філій, агентств або інших установ, — у судах за їх місцезнаходженням;
- ◆ у разі розгляду близької по суті справи, зустрічного позову або участі як третьої особи — судом, де розглядається справа¹.

Передбачено також особливі правила визначення компетентних судів із розгляду позовів проти трасту, довірчим керуючим або бенефіціаром трасту, а також про виплату винагороди щодо порятунку вантажу або вантажів; страхування; з трудових договорів.

Як слушно наголошується в науковій літературі, нові положення спрямовані на полегшення процесу подання позову для більш «слабких» сторін у правовідносинах, пов'язаних із трудовими та споживчими відносинами, позивачем у яких є фізична особа, а відповідачем — зазвичай юридична особа, яка має незрівнянно більше можливостей для захисту своїх прав. Спеціальна юрисдикція, передбачена для таких справ, є надзвичайно важливою та забезпечує можливість подати позов за місцем проживання позивача і запобігти зайвим витратам².

Такий підхід до визначення компетентного суду, запроваджений в ЄС, заслуговує на увагу. Положеннями чинного законодавства визначено альтернативну підсудність або підсудність на вибір позивача (ст. 110 ЦПК України). Але правил, які

¹ Regulation (EU) No. 1215/2012 of the European Parliament and of the Council on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters of 12 December 2012 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32012R1215>.

² Терехов В. В. Основные нововведения реформированного Регламента ЕС о юрисдикции и признании и исполнении решений / В.В. Терехов // Вест. гражданско-го процесса. — 2014. — № 6. — С. 204–229.

сприяють доступності судового захисту для найманих працівників, яких можна віднести до «слабких сторін», крім споживачів, у цивільному процесі не міститься, що свідчить про недосконалість вітчизняного законодавства.

Правила виключної юрисдикції передбачено ст. 27 Регламенту № 1215/2012¹. Так, незалежно від місця проживання сторін спору:

- справи, де вирішуються питання про право на нерухоме майно чи оренду нерухомого майна, розглядаються судом держави, в якій майно перебуває;

- у разі оренди нерухомого майна на максимальний термін у шість місяців поспіль спори розглядаються судами держави-члена, в якому відповідач має місце проживання; ці суди компетентні розглядати таку справу за умови, що орендар фізична особа і що господар і орендар постійно проживають в одній державі-члені;

- справи, що пов'язані з недійсністю компаній чи інших юридичних осіб або об'єднань фізичних чи юридичних осіб, або дій їхніх органів, розглядаються судами держави-члена, в якому компанія, юридична особа або об'єднання зареєстровані за правилами міжнародного приватного права;

- справи, що пов'язані зі здійсненням записів до державних реєстрів, розглядаються судами держави-члена, в якому ведуться їх реєстри;

- справи, пов'язані з реєстрацією або дійсністю патентів, товарних знаків, промислових зразків або інших аналогічних прав, необхідних для зберігання або реєстрації, розглядаються судами держави-члена, в якому ця дія відбулася.

Договірна юрисдикція закріплена у ст. 25 Регламенту № 1215/2012². Так, якщо сторони, незалежно від місця їхнього

¹ Regulation (EU) No. 1215/2012 of the European Parliament and of the Council on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters of 12 December 2012 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32012R1215>.

² Ibid

проживання, домовилися, що суд або суди держави-члени повинні мати повноваження для вирішення будь-яких спорів, які виникли або можуть виникнути у зв'язку з їхніми відносинами, таке правило є виключним, якщо сторони не домовилися про інше.

При цьому, відповідно до положень ст. 23 Регламенту № 44/2001, для застосування договірної юрисдикції один з учасників спору має проживати в одній із держав-членів ЄС. Натомість за правилами Регламенту № 1215/2012 такого застереження немає. Тож він буде застосовуватися в разі, якщо обидві сторони, які проживають у державах – не членах ЄС, дійдуть згоди про юрисдикцію суду держав – члена ЄС із розгляду та вирішення їхніх спорів, крім випадку, коли ця угода є недійсною по суті відповідно до законодавства держави-члена обраного суду (ст. 25), що означає можливість визначення компетентним судом держав – членів ЄС за угодою фізичних осіб — не жителів ЄС¹.

Це положення має надзвичайно важливе значення, оскільки чинне цивільне процесуальне законодавство не містить договірної підсудності, що істотно звужує право особи на доступ до суду та ефективний судовий розгляд. На наше переконання, при визначенні суду, який компетентний розглядати справу, слід виходити з того, що цивільний процес є за своєю сутністю диспозитивним, ініціюється позивачем. Саме позивач і відповідач є основними дійовими особами, спір між якими розглядається незалежним та неупередженим судом. Як слушно зазначила І. А. Діковська, одним із можливих проявів свободи договору є можливість обирати орган, який вирішує спори, а також у певних випадках регулювати окремі питання процедури розгляду справ на власний розсуд, як учасниками внутрішніх спорів, так і спорів з іноземним елементом².

¹Терехов В. В. Основные нововведения реформированного Регламента ЕС о юрисдикции и признании и исполнении решений / В. В. Терехов // Вестн. гражданского процесса. — 2014. — № 6. — С. 216.

²Діковська І. А. Принципи правового регулювання міжнародних приватних договірних зобов'язань : монографія / І. А. Діковська. — Київ : Юрінком Інтер, 2014. — 462 с. — С. 205.

З огляду на це, у разі відсутності підстав для застосування виключної підсудності, варто наділити сторони правом обирати суд, компетентний розглядати спори, що виникають між ними. Тож з огляду на це важливого значення набудуть питання про дійсність угоди, якою визначено таку юрисдикцію, її умови тощо. Тим часом досвід ЄС свідчить, що право обрати компетентний суд є невід'ємним елементом права особи на судовий захист, який слід гарантувати в чинному законодавстві України.

Важливе значення має також запроваджений Регламентом № 1215/2012 принцип недопущення паралельного розгляду справ або *Lis Pendens*. Для забезпечення ефективного судового захисту прав варто не тільки не допустити повторного розгляду судом справи, в якій уже було ухвалено рішення суду, але й запобігти можливому одночасному розгляду справи кількома судами на територіях різних держав – членів ЄС або держав, які не є його членами.

Відповідно до положень ст. 33 Регламенту № 1215/2012, якщо справа розглядається судом третьої держави, а суд держави — члена ЄС починає провадження за участі тих самих сторін із того самого предмета спору, як і у справі в суді третьої держави, суд держави-члена може призупинити провадження, якщо:

- ♦ очікується, що суд третьої держави ухвалить рішення, що може бути визнане в державах-членах;

- ♦ суд держави-члена переконаний, що такий розгляд необхідний для належного здійснення правосуддя¹.

При цьому суд держави-члена може продовжити розгляд у будь-який час, якщо:

- ♦ розгляд у суді третьої держави зупинено або закрито;
- ♦ є підстави очікувати, що суд держави-члена, що розглядає справу, навряд чи ухвалить своє рішення протягом розумного строку;

¹Regulation (EU) No. 1215/2012 of the European Parliament and of the Council on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters of 12 December 2012 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32012R1215>.

♦ продовжити розгляд потрібно для належного здійснення правосуддя.

Суд держави-члена може застосовувати цю статтю на клопотання однієї зі сторін або, де це можливо, відповідно до національного законодавства, за власною ініціативою.

Таким чином, Регламентом № 1215/2012 було запроваджено принцип недопущення паралельного розгляду справ різними судами, зміст якого реалізується в повноваженнях суду вирішувати питання про те, в якому суді буде належно розглянуто справу і здійснено правосуддя. Запроваджений Регламентом № 1215/2012 порядок регулювання паралельного розгляду справ, або *Lis Pendens*, має важливе значення. Слід не допускати повторного розгляду справи судом, в якій уже було ухвалено рішення суду, й запобігати можливому одночасному розгляду справи кількома судами на територіях різних держав.

Принцип контрольованої множинності процесів або недопущення паралельного розгляду справ різними судами впливає з принципів рівності судових процесів та взаємності, відповідно до яких іноземні судді є такими ж чесними та розумними, як і власні судді¹, — а отже, немає необхідності вирішувати одну і ту саму справу в судах різних країн. Водночас він покликаний запобігти проведенню паралельних судових розглядів, уникнути конфлікту юрисдикцій та можливого ухвалення протилежних судових рішень.

Виходячи з того, що гармонійне здійснення правосуддя передбачає зведення до мінімуму конкуруючих між собою процесів² та унеможливлення (в ідеалі) ухвалення в різних державах протилежних судових рішень, країни докладають зусиль для того, щоб координувати судові процеси з тотожних спорів між тими ж сторонами, які ведуться в різних державах. Але

¹Шак Х. Международное гражданское процессуальное право / Х. Шак. — М., 2001. — С. 14.

²Юрова Н. М. Международное гражданское процессуальное право : теоретические основы имплементации норм в правовой системе Российской Федерации / Н. М. Юрова. — М. : Волтерс Клувер, 2008. — 352 с. — С. 112.

зрозуміло, що обов'язковою умовою для цього є наявність ефективної системи обміну інформацією.

Слід зазначити, що реалізація принципу контрольованої множинності судових процесів у правозастосовній практиці не здійснюється так легко, як це може здаватися, та потребує від суду детального дослідження судових справ.

Правильне визначення юрисдикції суду має надзвичайно важливе значення, оскільки порушення правил може призвести до відмови у визнанні судового рішення та приведення його до виконання (с. 45 Регламенту № 1215/2012). Особливий порядок визначення підсудності справ встановлений у спрощених загальноєвропейських процедурах. Так, Суд Європейського Союзу у своєму рішенні у справі за запитом Верховного Суду Австрії *Goldbet Sportwetten GmbH*, Австрія, проти пана Сперіндео (*Massimo Sperindeo*), резидента Італії, ухвалив, що у своїх запереченнях відповідач не може посилаватися на порушення правил підсудності¹.

Спір між паном Сперіндео та *Goldbet Sportwetten GmbH* виник з приводу виконання зобов'язань за договором про надання послуг спортивних ставок. 29 грудня 2009 р. *Goldbet Sportwetten GmbH* подали до районного суду в комерційних справах м. Відня заяву про видачу судового наказу про сплату в порядку ЕОР у сумі 16 406 євро. Судовий наказ у цій справі було отримано 17 лютого 2010 р. 19 квітня 2010 р. пан Сперіндео оскаржив виданий судовий наказ на підставі необґрунтованості вимог, а також неправильного визначення суду, компетентного розглядати цю справу згідно із положеннями ст. 17 Регламенту № 1896/2006, а також ст. 5 Регламенту № 44/2001. Виходячи із зазначених заперечень, суд м. Відня передав справу до суду м. Інсбрук (*Innsbruck Regional Court*).

¹Judgment of the Court (Third Chamber) of 13 June 2013. *Goldbet Sportwetten GmbH v Massimo Sperindeo*. Reference for a preliminary ruling: Oberster Gerichtshof — Austria [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1434114041866&uri=CELEX:62012CJ0144>.

Стандартна форма заперечення відповідача проти позову не передбачає можливості оскарження юрисдикції суду держави-члена, в якому розглядається заява про видачу Європейського судового наказу про сплату. Отже, питання полягало в тому, чи можна в заяві про заперечення проти заяви про ЕОР зазначити про порушення правил юрисдикції. Goldbet і чеський уряд зауважили, що в разі визначення в заяві аргументів по суті справи юрисдикція може бути визначена відповідно до ст. 24 Регламенту № 44/2001; пан Сперіндео, німецький, португальський і швейцарський уряди, а також Європейська комісія, з другого боку, стверджують, що цей факт ніяк не стосується вирішення справи, оскільки ЕОР є загальноєвропейською процедурою.

Отже, серед найбільш важливих змін, передбачених Регламентом № 1215/2012, слід відзначити такі:

1) скасування екзекватури як процедури визнання національним судом судового рішення іноземної держави та видача дозволу на його виконання. Для виконання судового рішення, ухваленого судом держави – члена ЄС, процедура екзекватури не вимагається, необхідна тільки копія судового рішення, оформлена належним чином, і сертифікат;

2) удосконалення правил *Lis Pendens*, якими передбачено призупинення або навіть припинення судового розгляду в тому разі, якщо в суді іншої держави вже розглядається спір між тими самими особами, про той самий предмет і на тих самих підставах;

3) розширення компетенції судів за рахунок участі жителів інших країн – не членів ЄС, які мають можливість визначити юрисдикцію судів держав – членів ЄС за своєю угодою.

Підсумовуючи, слід зазначити, що останні реформи із запровадження Брюссель I recast надають цивільному процесу ЄС системного та комплексного характеру за допомогою положень, за якими скасовується процедура визнання судових рішень, ухвалених в інших державах – членах ЄС. Регламен-

том № 1215/2012 запроваджуються такі положення щодо визначення компетентного суду:

1) загальні правила, за якими позов подається до суду за місцем проживання відповідача незалежно від його громадянства;

2) позов може бути подано до суду іншої держави-члена у випадках, встановлених Регламентом № 1215/2012, за правилами визначення виключної юрисдикції;

3) а також за домовленістю сторін у визначеному ними суді держави-члена.

3.3. ВИДИ ПРОВАДЖЕНЬ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЄС

Формування системи цивільного процесу ЄС стало результатом реалізації основних положень установчих договорів ЄС і гармонізації цивільного процесу держав-членів. Створення ефективної спільної системи судового захисту цивільних прав у ЄС було забезпечено ухваленням законодавчих актів, що врегульовують діяльність судів з розгляду і вирішення окремих категорій справ, визначають умови та форми співробітництва між судами різних держав – членів ЄС, а також забезпечують можливість виконання судових рішень у різних державах-членах без додаткових процедур визнання, створюючи єдиний правовий простір цивільного судочинства в ЄС для вирішення транскордонних спорів.

Основу цивільного процесу ЄС складають регламенти, які запроваджують загальноєвропейські автономні комплексні процедури з розгляду та вирішення особливих категорій справ:

по-перше, це *European Order for Payment Procedure*, або Європейський порядок видачі судового наказу про сплату (далі — ЕОР);

по-друге, це *European Small Claims Procedure*, або Європейський порядок вирішення дрібних спорів (далі — ESCP).

Ухвалення цих процедур стало важливим кроком на шляху до розбудови та запровадження справжнього європейського простору правосуддя¹.

Ідеї щодо спрощення процедур цивільного процесу пролунали у Фінальному звіті з гармонізації цивільного процесу в ЄС. Г. Прюттінг запропонував *Order for Payment* — спеціальний порядок, передбачений для розгляду цивільних і комерційних справ, що містять грошові вимоги². Такі спрощені процедури є в більшості країн ЄС, і, на відміну від звичайного провадження, вони більш швидкі й економічно вигідні, не потребують проведення судового засідання, що значно спрощує судочинство. Насамперед, *Order for Payment* пропонувалося використати як інструмент для розвантаження судових систем, тобто це вигідно і для сторін, і для суду. Також передбачалося застосовувати електронну обробку даних для розгляду цих справ у майбутньому.

Розвиваючи цю ідею, Р. Штернер зауважував, що спрощене судочинство охоплює широке коло процесуальних засобів, спрямованих на контроль за охороною і виконанням зобов'язань³. Відзначаючи їхнє історичне підґрунтя та вимоги європейського законодавства щодо забезпечення мінімальних стандартів спрощеного судочинства, науковець рекомендував запровадження єдиного порядку примусового стягнення коштів (*uniform orders for payment*) за заявою кредитора, що згодом було застосовано в ЄС. Він також наголошував, що в

¹Погорецький М. А. Перші загальноєвропейські процедури захисту цивільних прав та їх роль у гармонізації цивільного процесу в Європейському Союзі / М. А. Погорецький, І. О. Ізарова // *Право України*. — 2015. — № 5. — С. 149–156.

²Storme M. *Approximation of Judiciary Law in the European Union* / M. Storme ; *Rapprochement du Droit Judiciaire de l'Union europeenne*. — Kluwer ; Dordrecht, 1994. — 225 p. — Pp. 108–109.

³Review Essay — *Procedural Laws in Europe. Towards Harmonisation* [Electronic resource] / by Jan Bolt ; Marcel Storme ed. // *German Law J.* — 2003. — Vol. 06, No 4. — Pp. 817–826. — Mode of access : http://www.germanlawjournal.com/pdfs/Vo106No.04/PDF_Vol_06_No_04_817-826_Developments_Bolt.pdf.

масштабах Союзу спрощене провадження має застосовуватися судами всіх держав-членів, коли це необхідно для захисту від невиконання грошових зобов'язань, що є надзвичайно актуальним питанням для жителів ЄС.

Багато ідей щодо спрощення цивільного процесу було запозичено з рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи. Це, зокрема, рекомендації та застереження, спрямовані на забезпечення ефективного розгляду справи та права кожної особи на судовий захист. Зокрема, запропоновані вимоги щодо спрощення правил судового розгляду справи («розгляд справи, як правило, повинен відбуватися не більше ніж у двох засіданнях: перше, можливо попереднє, слухання, яке має підготовчий характер, а друге — в якому досліджуються докази, проводиться їх оцінка і, якщо можливо, ухвалюється рішення», та ін.); встановлення раціональних правил доказування («якщо законом не передбачено інше, аргументи сторін, вимоги та інші докази має бути надано якнайшвидше на початку процедури і в будь-якому разі до кінця стадії попереднього судового розгляду» та ін.); вимог до судового рішення («очікуване рішення має бути ухвалено до кінця розгляду справи або негайно після цього» тощо); а також рекомендації про застосування сучасних технічних засобів при здійсненні правосуддя. Для цього було визначено певні категорії справ і правила спрощеної процедури їх розгляду (зокрема, в разі надзвичайних ситуацій; коли право не заперечується; у трудових спорах, спорах про оренду житла і тих, що впливають із сімейних правовідносин, про встановлення аліментів тощо). У подальшому розвиток ідеї спрощеного розгляду справ поділився на два напрями — спрощення розгляду грошових вимог та дрібних спорів¹.

¹Див.: *Principes de procédure civile propres à améliorer le fonctionnement de la justice* R (84) 5, 28.02.1984 [Electronic resource]. — Mode of access : <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=603541&SecMode=1&DocId=682116&Usage=2>; Рекомендації R (81) 7 Комітету міністрів державам-членам щодо шляхів спрощення доступу до правосуддя, ухвалені Комітетом міністрів РЄ 14 травня 1981 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_133.

Система правосуддя не несе відповідальності за економічну нерівність між громадянами, але це може призвести до нерівності процесуального становища і дуже залежить від передбачених процесуальних механізмів. Тож вибір має бути доступний для всіх, і відповідно, усі учасники (бідні чи багаті, позивачі чи відповідачі) повинні отримати свободу зробити вибір на користь більш дешевої форми судового розгляду незалежно від бажання противника, як цілком слушно зауважує А. Цукерман¹. Науковець запропонував визначити систему нормування доступності процесуальних ресурсів, на відміну від нормування доступу до суду, що призводить до відмови у правосудді, і так стати на шлях до більш раціонального цивільного судочинства. Добре організована система, на його думку, має містити механізм, який, зберігаючи процесуальні ресурси, гарантує, що процедура використовується пропорційно до кожного конкретного випадку². Такий універсальний варіант забезпечить саморегуючий механізм, зберігаючи процедурні ресурси, і приведе до значного зниження середньої вартості та тривалості судового розгляду.

Нині ми можемо справедливо оцінити важливість та ефективність цих пропозицій, які були втілені в життя, адже для розвитку цих ідей в ЄС було запроваджено ефективні процедури з розгляду й вирішення таких справ, де презюмується відсутність спору.

20 грудня 2002 р. було ухвалено Green Paper про європейський порядок примусового стягнення коштів та щодо заходів зі спрощення і прискорення розгляду дрібних спорів (далі — Green Paper EOP/ESCP)³ з метою ініціювання консультацій та обговорень подальших законодавчих ініціатив.

¹Zuckerman A. A. S. A Reform of Civil Procedure — Rationing Procedure Rather than Access to Justice / A. A. S. Zuckerman // 22 Journal of Law and Society 155. — 1995. — P. 78.

²Zuckerman A. A. S. A Reform of Civil Procedure — Rationing Procedure Rather than Access to Justice / A. A. S. Zuckerman // 22 Journal of Law and Society 155. — 1995. — P. 79.

³Green Paper on a European order for payment procedure and on measures to simplify and speed up small claims litigation [Electronic resource]. — Mode of access : http://europa.eu/legislation_summaries/other/133212_en.htm.

У положеннях Green Paper EOP/ESCP зазначалося, що всі держави-члени усвідомлюють необхідність ефективного відшкодування безальтернативних боргів, а деякі держави-члени ухвалили положення про відповідні спеціальні процедури. І все ж таки, особливо в тих випадках, коли сторони зареєстровані в різних державах-членах, витрати і затримки, властиві звичайним процедурам судового розгляду, створюють непереборні перешкоди для доступу до правосуддя, тим самим надаючи неналежним боржникам вигідніше становище¹.

З огляду на це, серед запропонованих у Green Paper EOP/ESCP положень були такі:

1) скасування процедури екзекватури у справах щодо незаперечних вимог;

2) запровадження європейського порядку примусового стягнення коштів, тобто спеціальної, прискореної, недорогої процедура розгляду справ, рішення яких, як передбачається, не будуть оскаржені. Так планувалося забезпечити швидке відшкодування заборгованості, що має фундаментальне значення для суб'єктів економічної діяльності в Європейському Союзі;

3) запровадження спрощеної процедури вирішення дрібних спорів, для яких буде встановлено кількісну мету на основі ціни позову, нижче якого він повинен розглядатися як «дрібний позов».

У запропонованих у Green Paper EOP/ESCP положеннях можна натрапити на відлуння ідей про спрощення і створення більш гнучкого та оперативного цивільного судочинства при збереженні гарантій, наданих учасникам цивільного процесу, і високого якісного рівня правосуддя, які звучали в Рекомендаціях РЄ², а також у пропозиціях Проекту Сторма. Тож задля

¹Green Paper on a European order for payment procedure and on measures to simplify and speed up small claims litigation [Electronic resource]. — Mode of access : http://europa.eu/legislation_summaries/other/l33212_en.htm.

²Principes de procédure civile propres à améliorer le fonctionnement de la justice R (84) 5, 28.02.1984 [Electronic resource]. — Mode of access : <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=603541&SecMode=1&DocId=682116&Usage=2>.

якомога більшого спрощення процедур розгляду справ судом було запропоновано:

1) використання багатомовних стандартних форм, що містять необхідні дані (наприклад, найменування і адреси сторін, компетентний суд, позов, зокрема короткий опис фактів, дата та підпис);

2) можливість порушення справи за допомогою усної заяви;

3) право бути представленим іншою особою, а не адвокатом чи не бути представленим узагалі;

4) запровадження більш гнучких правил отримання доказів;

5) надання можливості проведення суто письмової процедури;

6) запровадження менш суворих правил ухвалення рішень;

7) заборону або обмеження права на оскарження¹.

Також зауважувалося, що стандартна форма клопотання сприятиме доступу до правосуддя, а стандартизоване рішення буде полегшувати примусове стягнення коштів для виконання в іншій державі-члені, ніж та, в якій його було ухвалено.

При цьому варто відзначити, що відповідачі за висловленими у Green Paper EOP/ESCP пропозиціями забезпечувались інформацією для вирішення того, чи варто оскаржувати заяву, можливістю подання заяви про заперечення протягом встановленого граничного терміну, а також визначенням формальних вимог — чи підлягає виконанню рішення про примусове стягнення коштів, якщо воно не оскаржується у визначений строк.

У Green Paper EOP/ESCP було запропоновано встановити однакові терміни подання заяв про оскарження. Якщо відповідач оскаржує позов протягом встановленого терміну, постанова про примусове стягнення коштів не підлягає виконанню. Якщо

¹Green Paper on a European order for payment procedure and on measures to simplify and speed up small claims litigation [Electronic resource]. — Mode of access : http://europa.eu/legislation_summaries/other/l33212_en.htm.

не подано жодної апеляційної заяви, рішення набирає законної сили. Рішення про примусове стягнення коштів може набувати статусу недопустимості повторного перегляду, коли відповідач пропускає крайній термін для подання заяви про оскарження, як це передбачено в більшості держав-членів, що застосовують цю процедуру¹.

Таким чином, у Green Paper EOP/ESCP було визначено конкретні заходи щодо спрощення процесуальної форми розгляду і вирішення цивільних і комерційних справ транскордонного характеру.

Після того, як Єврокомісія отримала багато відгуків щодо Green Paper EOP/ESCP від різних держав-членів і зацікавлених об'єднань та асоціацій, що представляють юридичні професії, відбулися паралельні процеси з ухвалення двох запропонованих процедур.

Першим було запроваджено порядок примусового стягнення коштів. 11 грудня 2006 р. у другому читанні було затверджено пропозицію створення Регламенту про запровадження Європейського порядку видачі судового наказу про сплату (*European Order for Payment Procedure*) № 1896/2006². Цей порядок підлягає застосуванню з 12 грудня 2008 р., за винятком деяких статей, які застосовуються з 12 червня 2008 р.

Ухвалення Регламенту Європейського парламенту та Ради № 861/2007 від 11 липня 2007 р. про запровадження Європейського порядку вирішення дрібних спорів (*European Small Claims Procedure*)³ відбулося за результатами ухва-

¹Green Paper on a European order for payment procedure and on measures to simplify and speed up small claims litigation [Electronic resource]. — Mode of access : http://europa.eu/legislation_summaries/other/133212_en.htm.

²EC Regulation 1896/2006 European order for payment procedure [Electronic resource]. — Mode of access : http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/judicial_cooperation_in_civil_matters/116023_en.htm.

³EC Regulation 861/2007 11.07.2007 European Small Claims Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : http://europa.eu/legislation_summaries/consumers/protection_of_consumers/116028_en.htm.

лення Пропозицій щодо відповідного регламенту¹. У цих Пропозиціях було визначено межу ціни позову, за якою до дрібних спорів відносять транскордонні спори в цивільних і комерційних справах, вимога в яких не перевищує 2000 євро. European Small Claims Procedure застосовується з 2009 р. в усіх державах – членах ЄС, за винятком Данії.

Основна мета запровадження цих двох спрощених альтернативних національним процедур розгляду справ — надати можливість у всій Європі якнайшвидшого і доступного цивільного правосуддя у справах. Вони є однаковими у всіх державах-членах і в усіх процесуальних діях від початку процедури до виконання рішення суду та розроблені спеціально для того, щоб кожна сторона мала рівні можливості для викладу своєї позиції в суді. Суддя застосовує принцип справедливого судового розгляду у своїх рішеннях незалежно від того, за якими правилами національного судочинства діє суд.

Важливе значення має також письмова форма проведення процедур ЕОР і ESCP. Усне слухання часто необхідне для розгляду і вирішення спору, оскільки це може допомогти як суду, так і сторонам дізнатися фактичні обставини справи. Однак практика свідчить, що усна форма розгляду спорів у транскордонних справах є неефективною, оскільки вона значно збільшує судові витрати й призводить до затримок судового розгляду, потребує численних поїздок, забезпечення професійного перекладу та надання юридичної допомоги.

Рішення судів, які були ухвалені відповідно до цих процедур, визнаються і підлягають виконанню в інших державах-членах без необхідності декларації про приведення у виконання або інших додаткових процедур.

Спрощення цивільного процесу набуває особливо важливого значення в умовах жорсткої економії як результату фінан-

¹Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing a European Small Claims Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421775797117&uri=CELEX:52005PC0087>.

сової кризи останніх років. К. Крамер та Ш. Какіючі у своїй доповіді на XV Всесвітньому конгресі IAPL слушно зауважують, що ефективний судовий захист приведе до значної економії державних витрат на судову систему, зменшуючи навантаження на суддів, працівників апарату суду, не знижуючи при цьому високого рівня здійснення правосуддя¹.

Істотним прорахунком варто визнати відсутність статистичних даних про використання спрощених загальноєвропейських процедур в ЄС, про що зауважується в національних доповідях різних організацій, наприклад Італійського національного центру споживачів². При розгляді справи за спрощеною процедурою суди держав-членів не застосовують жодних особливих кодів.

Незважаючи на це, сьогодні можна справедливо оцінити важливість та доцільність пропозицій М. Сторма, які були реалізовані в цих двох загальноєвропейських процедурах, — вони є першими провадженнями цивільного процесу ЄС, які існують паралельно з національним процесуальним законодавством і надають можливість жителям ЄС обрати більш ефективну та зручну для себе процедуру вирішення спорів, що забезпечує доступність судочинства навіть у разі розгляду транскордонних спорів.

На сучасному етапі інтеграції в Україні надзвичайної актуальності набирає гармонізація національного процесуального законодавства із законодавством ЄС з метою забезпечення майбутнього членства та поширення європейського правового простору на території України. З огляду на це, європейський досвід розбудови ефективного спрощеного та доступного цивільного судочинства є дуже корисним.

Успішне застосування спрощених проваджень в інших країнах, безперечно, заслуговує на увагу та ґрунтовне дослід-

¹Kramer X. E. General report for the XV World Congress of Procedural Law [Electronic resource] / X. E. Kramer, S. Kakiuchi. — Mode of access : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2610773.

²ECC-Net European Small Claims Procedure Report, September 2012 [Electronic resource]. — Mode of access : http://ec.europa.eu/consumers/ecc/docs/small_claims_210992012_en.pdf.

дження, але при цьому варто враховувати усталені підходи й вітчизняні традиції правосуддя. Не можна не погодитися з Я. М. Романюком, який зауважує, що найголовніший напрям судової реформи — спрощення судової системи, адже суд для пересічного громадянина повинен бути доступним, судові процедури — чіткими та зрозумілими¹. Процес має прагнути до досягнення певного рівня точності для задоволення вимог справедливості, тому варто очікувати процедур, які можуть забезпечити прийнятний ступінь захисту прав порівняно з ресурсами, які ми можемо собі дозволити витратити на здійснення правосуддя².

3.3.1. Порядок видачі Європейського судового наказу про сплату (European Order for Payment Procedure)

З проблемою ефективного вирішення справ, що пов'язані з несплатою грошових зобов'язань, стикалися всі без винятку держави — члени ЄС. При цьому несплата заборгованості вкрай негативно позначається на функціонуванні внутрішнього ринку ЄС. У деяких державах-членах діють стандартні процедури, але вони недостатньо ефективні під час розгляду транскордонних справ. З огляду на це, у більшості з них було запроваджено процедуру видачі судового наказу про сплату, яка стала дієвим інструментом забезпечення швидкого й економічно вигідного відшкодування грошових вимог³.

¹Інтерв'ю Голови Верховного Суду України Ярослава Романюка головному редакторові газети «Голос України» Анатолію Горлову та головному редакторові загальнонаціонального юридичного журналу «Право України», академіку НАПрН України Олександру Святоцькому [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://golosukraine.com/publication/main/statti/32001-sudova-sistema-zdatna-do-samo-ochishhennya-romanyuk/#.VTtL5Fxbk6U>.

²Zuckerman A. A. S. A Reform of Civil Procedure — Rationing Procedure Rather than Access to Justice / A. A. S. Zuckerman // 22 Journal of Law and Society 155. — 1995. — Pp. 22–23.

³Green Paper on a European order for payment procedure and on measures to simplify and speed up small claims litigation [Electronic resource]. — Mode of access : http://europa.eu/legislation_summaries/other/133212_en.htm.

За своєю сутністю Європейський порядок видачі судового наказу про сплату (European Order for Payment Procedure, або ЕОР), запроваджений Регламентом (ЄС) № 1896/2006 Європейського парламенту і Ради від 21 грудня 2006 р.¹ (далі — Регламент № 1896/2006), є прискореною недорогою процедурою вирішення спорів, що містять грошові вимоги.

Грошові вимоги, які є об'єктом визначеного порядку, відповідно до ст. 7 Регламенту № 1896/2006, повинні включати суму позову, в тому числі суму основного боргу, і, де це необхідно, відсотки, неустойки та інші витрати. Обсяг усіх грошових вимог має бути нараховано на час подання заяви.

Питання щодо визначення суми грошових вимог вирішувалося у справі Івони Широчки, резидент Польщі, яка 23 лютого 2011 р. звернулася до Окружного суду м. Вроцлав із заявою про видачу Європейського судового наказу про сплату коштів проти компанії SiGer Technologie, розташованої в Тангемюнде, Німеччина. Вирішуючи питання про те, чи має сума боргу охоплювати проценти до часу виплати його основної частини, Суд Європейського Союзу у своєму рішенні постановив, що відсотки та штрафи мають бути нараховані до дати подання заяви або дати, коли видається судовий наказ, оскільки в протилежному випадку позивач зможе отримати всю суму боргу, включаючи відсотки, тільки в результаті кількох звернень до суду, що суперечить меті і сутності існуючої спрощеної процедури².

Викладаючи свої рекомендації, генеральний адвокат П. Менгоцці зауважив, що ст. 4 та 7 Регламенту № 1896/2006 слід тлумачити так, що до сплати основної суми боргу можна вимагати всі можливі відсотки та штрафи, які можуть бути застосовані на підставі норм матеріального права, що застосо-

¹EC Regulation (1896/2006) European order for payment procedure [Electronic resource]. — Mode of access : http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/judicial_cooperation_in_civil_matters/116023_en.htm.

²Judgment of the Court (First Chamber) 13 December 2012 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=131803&pageIndex=0&doclang=EN& mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=835302>.

вуються до договірних відносин сторін, залежно від ситуації, на дату порушення зобов'язання і до дати подання заяви або видачі Європейського судового наказу про сплату¹.

У Регламенті № 1896/2006 виключено низку категорій справ, що не підлягають розгляду в спрощеному порядку, тож у заявника залишається право у всіх інших випадках обирати процедуру розгляду справи в суді. Так, у порядку ЕОР не можуть розглядатися:

- ✓ справи, пов'язані з митними або адміністративними вимогами, за участі держави;
- ✓ справи, що впливають із майнових відносин подружжя;
- ✓ банкрутство або питання, пов'язані з припиненням діяльності неплатоспроможних осіб;
- ✓ справи про соціальний захист;
- ✓ вимоги з позадоговірних зобов'язань тощо.

Оскільки законом закріплено перелік вимог, які не можуть розглядатися в порядку спрощеної процедури, правом на вибір наділений заявник — саме він визначається з характером своїх вимог і залежно від цього обирає найбільш ефективну та оперативну процедуру їх розгляду. Натомість закріплення вичерпного переліку справ, що підлягають розгляду в порядку наказного провадження цивільного судочинства, як це передбачено чинним ЦПК України, істотно звужує можливості ефективного захисту прав у спрощеному порядку, позбавляє учасників процесу швидкої та раціональної процедури розгляду справ, в яких немає спору про право. З огляду на це, на наше переконання, чинна процедура наказного провадження цивільного судочинства, визначена ЦПК України, вимагає певного вдосконалення.

Процедура наказного провадження є обов'язковою для тих категорій справ, які визначені законом. Фактично, така спроще-

¹Opinion of the Advocate General Mengozzi delivered on 28 June 2012 (I) Case C-215/11 Iwona Szyrocka v SiGer TechNo.logie GmbH (Reference for a preliminary ruling from the Sąd Okręgowy we Wrocławiu (Poland)) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1434113782392&uri=CELEX:62011CC0215>.

на процесуальна форма, відповідно до чинного законодавства, встановлена тільки для п'яти категорій справ. Незважаючи на те, що думка про невичерпний перелік справ наказного провадження критикується в науковій літературі¹, вважаємо, що так ми позбавляємо права осіб, які звертаються за захистом до суду, можливості застосувати більш раціональну спрощену процесуальну форму.

Спрощені процедури розгляду справ мають сприяти здійсненню судочинства в таких категоріях справ, де презюмується відсутність спору і є документальне підтвердження вимог заявника. Розширення переліку справ, що можуть розглядатися в порядку наказного провадження цивільного судочинства, сприятиме вдосконаленню вітчизняної системи правосуддя, зменшенню навантаження на суддів.

Чинне цивільне процесуальне законодавство України характеризується наявністю процедурної надлишковості, яка не зумовлена необхідністю захисту прав учасників процесу та є однією з причин надмірного та, вважаємо, штучного навантаження на суди, зокрема це розгляд у судовому порядку вимог, які не оспорується зобов'язаною особою².

Варто підтримати висловлені пропозиції і з огляду на практику ЄС. На наше переконання, не тільки належний розподіл справ щодо безспірних вимог між органами приватно-правової юрисдикції забезпечить удосконалення системи правосуддя, але і розширення компетенції суду з розгляду справ щодо так званих незаперечних вимог. Цьому значно посприє надання права на звернення до суду з будь-якою заявою щодо видачі судового наказу в справах, що містять незаперечні вимоги, у порядку наказного провадження, якщо інший порядок не передбачено чинним законодавством. Згідно з положеннями на-

¹Луспенік Д. Д. Судовий наказ у цивільному судочинстві : перші узагальнення судової практики [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.justit-nian.com.ua/article.php?id=2563>.

²Романюк Я. М. Актуальні проблеми реформування цивільного процесуального законодавства України / Я. М. Романюк, І. Буйцун // Право України. — 2012. — № 8. — С. 288–305.

ціонального процесуального законодавства, саме в порядку наказного провадження розглядаються справи, в яких презюмується відсутність спору, які можна віднести до незаперечних вимог до моменту подання боржником відповідних заперечень. Результатом розгляду справи в порядку наказного провадження є судовий наказ, який відповідає вимогам виконавчого документа.

Звернення за захистом за спрощеною процедурою має обмежуватися тільки винятковими випадками, в яких не може бути видано судовий наказ. До таких справ, що не можуть розглядатися в порядку наказного провадження, варто віднести справи, пов'язані з визнанням права власності на речі або майно; справи за участі держави; справи, що впливають із майнових відносин подружжя; справи про соціальний захист; вимоги з позадоговірних зобов'язань.

Ще однією ознакою й умовою проведення процедури ЕОР є транскордонний характер спору. Під «транскордонними спорами» маються на увазі спори, в яких щонайменше одна зі сторін проживає або тимчасово проживає в іншій державі – члені ЄС, ніж держава-член, де має відбуватися судовий розгляд справи. Отже, при визначенні характеру спору застосовується суб'єктний критерій, але при цьому він визначений настільки широко, що надає можливість участі і громадянам держав – не членів ЄС.

Відповідно до Регламенту № 1896/2006, жителі держав – не членів ЄС мають право брати участь в ЕОР у таких випадках:

1) якщо боржник є резидентом або постійним жителем іншої держави – члена ЄС, ніж суд, компетентний розглядати справу, а заявник не є громадянином держави – члена ЄС, останній може подати заяву за процедурою ЕОР, оскільки умови ст. 3, пов'язані з вимогами до сторін, буде виконано (одна сторона — учасник спору є жителем іншої держави, ніж держава компетентного суду);

2) якщо кредитор є резидентом або постійно проживає в іншій державі – члені ЄС, ніж держава компетентного суду,

він може застосувати процедуру ЕОР проти боржника, який постійно або тимчасово проживає за межами ЄС.

На відміну від звичайних процедур з розгляду та вирішення справ, які передбачені національним процесуальним законодавством, громадяни — жителі інших держав – членів ЄС не будуть виступати в таких справах іноземцями, що має надзвичайно важливе значення для ефективного та своєчасного розгляду справ та захисту їхніх прав. Це включає громадян України до кола потенційних учасників ЕОР як у статусі кредитора, так і боржника та надає актуальності й важливості досліджуваним питанням.

Отже, коло можливих учасників характеризується, передусім, транскордонним характером спору, але ними можуть виступати як жителі ЄС, так і жителі держав – не членів ЄС з умовою, що вони пов'язані спірними відносинами. Основною ознакою при цьому буде розгляд справи компетентним судом іншої держави – члена ЄС, ніж її учасник.

Характеризуючи зміст процедури ЕОР, можна, передусім, відзначити її стадійність та форму.

Передусім, варто зауважити, що ЕОР є процедурою, яка належить до виключно письмових. Стадійно процедура розгляду заяв ЕОР охоплює кілька послідовних процесуальних дій суду та заявника, які можна об'єднати в такі стадії: відкриття провадження у справі та розгляд і вирішення справи.

На першій стадії відбуваються процесуальні дії зі звернення до суду та вирішення питання про наявність передумов для проведення такої процедури.

Насамперед, заявник повинен заповнити стандартну форму заяви в додатку А та подати її до суду, юрисдикція якого визначається відповідно до законодавства ЄС (Регламент № 1215/2012). Суд, у який подано заяву, повинен вирішити питання, чи було виконано передумови застосовності цієї процедури (транскордонний характер, цивільна і комерційна справа, юрисдикція суду тощо), якомога швидше та розглянувши обґрунтованість претензії.

Якщо заява не повна, суд дає заявникові можливість завершити або виправити додаток до певної дати (форма В), включаючи випадки, коли вимога є явно необґрунтованою або неприйнятною до застосування ЕОР.

Якщо вимоги можуть бути розглянуті тільки частково за процедурою ЕОР, суд може запропонувати змінити вимоги, застосувавши форму С. Заявник повинен визначитися — прийняти або відхилити запропоновану процедуру ЕОР протягом певного терміну. Заявники мають бути поінформовані про наслідки й відповісти у стандартній формі.

Якщо заявник приймає пропозицію суду, справа переходить до другої стадії й суд ухвалює рішення в частині вимог. Наслідки щодо іншої частини первісних вимог регулюються національним процесуальним законодавством. Якщо заявник не відповідає протягом визначеного терміну або відмовляється від пропозиції суду, суд відмовляє у прийнятті заяви в порядку ЕОР у повному обсязі та інформує заявника про причини, з яких вимогу було відхилено, використовуючи форму D (додаток IV).

Наразі на сайті European e-Justice, European Payment Order forms доступні всі необхідні сім форм для відповідних заяв¹. Це форма А — заява про платіжний наказ, форма В — запит суду про доповнення заяви, форма С — пропозиція про зміну заяви, форма D — пропозиція відмовитися, форма Е — Європейський судовий наказ про сплату, форма F — заперечення, форма G — декларація відповідного судового рішення, ухваленого за результатами розгляду.

Процедурою не передбачено права на оскарження, якщо заяву відхилено. Але відхилення заяви не означає, що заявник не має права ще раз подати заяву в порядку ЕОР або за допомогою будь-якої іншої процедури, доступної за національним процесуальним законодавством держави компетентного суду.

¹European e-Justice. Taking Evidence [Electronic resource]. — Mode of access : https://e-justice.europa.eu/content_taking_of_evidence_forms-160-en.do.

У цій письмовій процедурі судовий наказ про сплату видається боржнику з вказівкою дотримуватися його або оскаржити протягом певного періоду. Тільки якщо він подає заяву про оскарження, справа буде розглядатися судом за загальними правилами цивільного судочинства держави-члена компетентного суду.

Таким чином, на відміну від звичайних правил розгляду цивільних справ, у справах ЕОР тягар початку змагального процесу лежить на одержувачеві наказу, тобто на порушникові, боржникові, а не на кредиторів. Це положення має надзвичайно важливе значення, оскільки, як слушно зауважив М. Сторм, протягом багатьох століть процесуальний тягар покладається на плечі позивача, котрий заздалегідь сплачує судові витрати, витрати на проведення експертиз, повинен визначити відповідача та його місце проживання, тоді як більш логічно було б перекласти все це на плечі сторони, яка не відповідала за своїми зобов'язаннями або, найбільш імовірно, порушила правопорядок¹.

У цій виключно письмовій процедурі рішення про примусове стягнення коштів видається боржникові з вказівкою про можливість його оскарження, і тільки тоді, коли він подає заяву про оскарження, справа буде розглядатися у звичайному порядку, передбаченому національним процесуальним законодавством для розгляду цивільних справ. Таким чином, на відміну від звичайного цивільного судочинства, тягар ініціювання покладається на одержувача судового наказу про сплату, тобто на боржника, а не на стягувача. Не визначено жодного додаткового розгляду або порядку скасування такого наказу, за оскарженням якого боржник звертається у звичайному загальному порядку до суду першої інстанції, який і розглядає справу, оскільки Регламентом № 1846/2006 передбачено право боржника подати свої заперечення.

¹Storme M. A single Civil Procedure for Europe : A Cathedral Builders' Dream [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.asianlii.org/jp/journals/RitsLRev/2005/6.pdf>.

Так, наприклад, у рішенні Європейського Суду за запитом Верховного Суду Австрії Голдбет Спортветтен (Goldbet Sportwetten GmbH), Австрія, проти пана Сперіндео (Massimo Sperindeo), резидента Італії, положення про заперечення відповідача було зазначено, що відповідач може подати свої заперечення, використовуючи стандартну форму ЕОР, проте суди повинні брати до уваги будь-які інші письмові заяви про заперечення, якщо вони виражені в ясній формі¹. Якщо відповідач заперечує проти заявленої вимоги у встановлений термін, суд повинен припинити Європейський порядок видачі судового наказу про сплату і справа автоматично переходить до звичайного розгляду в порядку національного цивільного процесуального законодавства².

Варто відзначити важливість та актуальність такого підходу до розгляду справ судами³. Цей механізм, по-перше, значно спрощує доступ до правосуддя для осіб, які постраждали від несумлінних боржників, на яких перекладається тягар ініціювання судочинства і витрат, пов'язаних із цим; по-друге, істотно зменшується навантаження на суди, оскільки процедура розгляду таких спорів значно простіша, ніж загальна.

Важливе значення при розгляді справ ЕОР є належне повідомлення боржника. Порядок видачі Європейського судового наказу про сплату, передбачений Регламентом № 1896/2006, відрізняється залежно від умов повідомлення боржника. Відповідно до ст. 13, за умови підтвердження отримання боржником відповідного повідомлення:

1) документом, особисто завіреним боржником, із зазначенням дати ознайомлення;

¹ Judgment of the Court (Third Chamber) of 13 June 2013. Goldbet Sportwetten GmbH v Massimo Sperindeo. Reference for a preliminary ruling : Oberster Gerichtshof — Austria [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1434114041866&uri=CELEX:62012CJ0144>.

² Ibid.

³ Ізарова І. Перспективи розвитку інституту наказного провадження у цивільному процесі України / І. Ізарова, А. Ковтун // Право України. — 2014 — № 11. — С. 154–162.

2) підписаним уповноваженим представником боржника документом, що боржник отримав повідомлення та не заперечує проти вимоги;

3) поштовим повідомленням, підписаним та повернутим боржником, із зазначенням дати отримання;

4) електронним повідомленням (факс або e-mail), підписаним і повернутим боржником із зазначенням дати отримання;

5) а також будь-який виклик до судового засідання.

Відповідно до ст. 14 Регламенту визначається порядок здійснення процедури видачі ЕОР у разі непідтвердження повідомлення боржника. До таких способів належать:

1) особисте повідомлення на адресу боржника або когось з осіб, які проживають або працюють разом з ним;

2) якщо боржник самозайнята особа або юридична особа, повідомлення може бути надіслано на його юридичну адресу;

3) повідомлення може бути надіслано на поштову скриньку для зберігання;

4) на пошту до запитання з обов'язковим зазначенням характеру повідомлення (судового);

5) на пошту до держави місця проживання боржника;

6) використовуючи будь-які засоби електронного зв'язку, за умови, що боржник послуговується такими.

Так забезпечуються два основні режими здійснення процедури видачі Європейського судового наказу про сплату — *загальний*, коли боржник є повідомленим про розпочату процедуру та забезпечений можливістю заперечувати проти неї, та *заочний*, в якому вимоги розглядаються, презюмуючи відсутність заперечень боржника.

Суд Європейського Союзу у своєму рішенні у справі «Еко косметик» (*eco cosmetics GmbH & Co. KG*) проти пані Віржинії Летіції Барбари Дюпуї (*Virginie Laetitia Barbara Dupuy*) та «Райффайзенбанк» (*Raiffeisenbank St. Georgen reg. Gen. mbH*) проти пані Тетяни Бончик (*Tetyana Bonchuk*) по-

становив, що неналежне повідомлення боржника може позбавити рішення сили¹.

Підстави для оскарження у виняткових випадках виданого в порядку ЕОР судового наказу про сплату визначено у ст. 20 Регламенту № 1896/2006. До таких підстав належать:

1) якщо розгляд заяви про видачу судового наказу про сплату було проведено без отримання підтвердження повідомлення боржника, то після спливу терміну для заперечень відповідно до ст. 16 відповідач має право застосовувати для перегляду виданого Європейського судового наказу тільки в разі недостатнього часу для організації захисту, без будь-якої провини з його боку;

2) якщо відповідач був позбавлений можливості заперечувати проти позову через форс-мажорні обставини або внаслідок надзвичайних обставин без вини з його боку, в будь-якому разі за умови, що він діє швидко.

У судовій практиці траплялися справи, в яких вирішувалося питання про підстави оскарження ухваленого судового наказу. Так, у справі «Новонтех-Зала» (*Novontech-Zala kft*) проти «Логісдата електронік» та «Софтвер ентвіклунг» (*Logicdata Electronic & Software Entwicklungs GmbH*, далі — Логісдата) про видачу судового наказу представник боржника порушив 30-денний строк для надання заперечень, визначений у ст. 16 Регламенту № 1896/2006. 14 жовтня 2011 р. «Логісдата» було подано заяву про видачу судового наказу про сплату 30 586 євро до районного комерційного суду м. Відня. 25 жовтня 2011 р. було видано судовий наказ, 13 грудня 2011 р. він був отриманий «Новонтех-Зала» у м. Залегерцег (*Zalaegerszeg*), Угорщина. Представник боржника, Новонтех-Зала, угорський адвокат, помилився у своїх обчисленнях і подав заяву про заперечення проти висунутих вимог

¹ Judgment of the Court (Third Chamber) of 4 September 2014. *eco cosmetics GmbH & Co. KG v Virginie Laetitia Barbara Dupuy* (C-119/13) and *Raiffeisenbank St. Georgen reg. Gen. mbH v Tetyana Bonchuk* (C-120/13) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1434114041866&uri=CELEX:62013CJ0119>.

14 січня 2012 р., хоча 30 денний строк на заперечення проти ЕОР сплив 13 січня 2012 р., не запитуючи суд про час та порядок обчислення зазначеного строку. Як наслідок, зазначене заперечення було відхилено судом. Після цього новий представник «Новонтех-Зала» — австрійська юридична компанія оскаржила ухвалене рішення на підставі неправильного застосування норм, а також порушення порядку заперечення проти наказу, яке полягало у протиправних діях адвоката, що може трактуватися як надзвичайні обставини у справі (*extraordinary circumstance*).

Суд ЄС у своєму рішенні вказав, що для того, аби у відповідача були наявні підстави для перегляду європейського судового наказу за відсутності форс-мажорних обставин, мають виконуватися три сукупні умови:

по-перше, повинні бути надзвичайні обставини, через які яких відповідач був позбавлений можливості оскаржити судовий наказ протягом встановленого для цього строку;

по-друге, не має бути ніякої помилки з боку відповідача;

по-третє, відповідач мусить діяти негайно.

Те, що одну із цих умов не виконано, означає, що відповідач не може посилатися на неї для перегляду судового наказу. При цьому слід зважати на те, що недотримання строків, пов'язане з відсутністю працьовитості представника, який потрапив у ситуацію, якої легко можна було уникнути, не є надзвичайним, або винятковим, за своїм змістом. Отже, недотримання встановленого строку не можна визнати надзвичайною обставиною (*extraordinary circumstances*), відповідно до ч. 1, ст. 20, або винятковою (*exceptional circumstances*), відповідно до ч. 2, ст. 20 Регламенту № 1896/2006¹.

Науковці в цілому підкреслюють позитивні риси запровадженої процедури. Так, у порівняльному дослідженні порядку стягнення грошових вимог за загальноєвропейською процеду-

¹Order of the Court (Third Chamber) of 21 March 2013. *No.vontech-Zala kft. v Logidata Electronic & Software Entwicklungs GmbH* [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1434114041866&uri=CELEX:62012CO0324>.

рою та німецькою національною процедурою Л. Бюль робить висновок, що зазначена процедура є кроком на шляху до єдиної європейської процедури цивільного процесу, оскільки швидкий судовий процес може допомогти запобігти транскордонній неплатоспроможності, тоді як процедури стягнення боргу, які існують у національних системах європейських країн, повинні надати більше можливостей кредитору й боржнику¹. Отже, слід урахувувати доцільність паралельного функціонування загальноєвропейського та національного порядку розгляду цивільних і кримінальних справ транскордонного характеру.

Утім, у науковій літературі лунають і доволі скептичні думки з приводу подальшої реалізації загальноєвропейських спрощених процедур. Так, у своєму Італійському звіті про полегшення стягнення боргів в ЄС (Європейський порядок видачі судового наказу про сплату і Європейський порядок вирішення дрібних спорів) Е. Сільвестрі відзначає доволі скромний успіх, отриманий в Італії в ЕОР. Вона зауважує, що ця процедура є надзвичайним досягненням, зважаючи на скептицизм, який супроводжував гармонізацію цивільного процесу. Водночас, попри те, що це не збігається із загальною точкою зору, дослідниця наголошує, що гармонізація, якщо вона обмежена транскордонними випадками, може стати гарним прикладом, хоча це не означає, що вона позитивно вплине на внутрішні справи, які є буденними для європейських громадян².

З другого боку, ці процедури є доволі усталеними для інших держав – членів ЄС. А. Ніланд наголошує, що нові зага-

¹Buhl L. The European Order for Payment procedure from a German point of view [Electronic resource]. — Mode of access : http://mmrecht.com/claim_collection/EOFP-from_a_German_POV.pdf.

²Silvestri E. Italian Report about Simplification of Debt Collection in the EU (European Order for Payment Procedure and European Small Claims Procedure) [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.academia.edu/2511267/Simplification_of_Debt_Collection_in_the_EU_European_Order_for_Payment_Procedure_and_European_Small_Claims_Procedure_Italian_Report.

льноєвропейські процедури не набули значного поширення, оскільки більшість процедур, що наразі доступні в цивільному процесі ЄС, традиційні для Нордичного цивільного процесу і застосовуються в національному цивільному процесі¹. Це спрощений порядок видачі судового наказу про сплату, процедури з вирішення дрібних спорів, присудова медіація, а також досвід застосування передових інформаційно-комунікаційних технологій.

З приводу цього хочеться зауважити, що більш консервативну та заплутану традиціями сфери сучасного права, як здійснення правосуддя годі віднайти. Якщо договірне, сімейне і навіть спадкове право активно змінюються відповідно до сучасних реалій, процесуальні галузі права, як завжди, доволі поступово знаходять нові концепції або моделі для трансформування. Тому не слід очікувати блискавичної реакції суспільства на запропоновані процедури, але надалі, у разі їх подальшої реалізації, не варто сподіватися на повернення до попереднього стану, оскільки гармонійне поєднання спрощення й економії витрат, безумовно, стане запорукою їхнього успіху.

Незважаючи на це, варто підкреслити, що процедура ЕОР надзвичайно проста й передбачає лише сім стандартних форм, але при цьому забезпечує кредиторів дієвий інструмент проти необґрунтованого невиконання грошового зобов'язання та гарантує відповідачеві реальну можливість захисту від такої вимоги.

Підсумовуючи, загальноєвропейський порядок видачі судового наказу про сплату можна визначити як урегульоване положеннями європейського законодавства провадження з розгляду і вирішення цивільних і комерційних справ транскордонного характеру, що містять грошові вимоги, рішення в

¹Nylund A. European Integration and Nordic Civil Procedure in The Future of Civil Litigation : Access to Courts and Court-annexed Mediation in the Nordic Countries / ed. by L. Ervo, A. Nylund. — Springer International Publishing Switzerland, 2014. — Pp. 31–52. — P. 39.

якому не вимагає додаткових процедур визнання та може бути виконане в будь-якій державі – члені ЄС.

3.3.2. Загальноєвропейський порядок вирішення дрібних спорів (European Small Claims Procedure)

Центральне місце в системі цивільного процесу ЄС, безумовно, посідає Європейський порядок вирішення дрібних спорів (European Small Claims Procedure, або ESCP)¹, запроваджений Регламентом (ЄС) № 861/2007 від 11 липня 2007 р. (далі — Регламент № 861/2007). Цей порядок застосовується з 1 січня 2009 р. в усіх державах – членах ЄС, за винятком Данії.

Процедура ESCP стала невід’ємною частиною єдиної системи цивільного процесу ЄС і регулює порядок судового розгляду дрібних цивільних і комерційних спорів, що мають транскордонний характер, ціна яких не перевищує 2000 євро. Ураховуючи ефективність запровадженої процедури, було запропоновано збільшити межу визначення дрібних спорів до 10 000 євро, що становить приблизно половину комерційних спорів, що розглядаються судами в ЄС².

Регламент № 861/2007 складається з преамбули, де визначаються мета й особливості здійснення цієї процедури, а також чотирьох глав: предмет і сфера застосування; процедура розгляду дрібних спорів; визнання та виконання в інших державах – членах ЄС; прикінцеві положення.

¹EC Regulation 861/2007 European Small Claims Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : http://europa.eu/legislation_summaries/consumers/protection_of_consumers/116028_en.htm.

²Commission Staff Working Document Impact Assessment Accompanying the document Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council amending Regulation (EC) No. 861/2007 of the European Parliament and of the Council establishing a European Small Claims Procedure and Regulation (EC) No. 1896/2006 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 creating a European order for payment procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421775797117&uri=CELEX:52013SC0459>.

Характеризуючи встановлений Регламентом № 861/2007 порядок, передусім слід відзначити, що процедура ESCP є альтернативою національним процедурам вирішення таких спорів. Хоча варто застерегти, що вітчизняному цивільному процесуальному законодавству такі механізми вирішення спорів не відомі, до того ж вони існують не в усіх державах – членах ЄС.

У Green Papers EOP/ESCP доволі обґрунтовано відзначається, що відсутність такої спрощеної раціональної процедури, яка відповідає ціні позову, є причиною ситуацій, коли розгляд справи супроводжується істотними неспіврозмірними витратами, і це є особливо серйозною проблемою під час розгляду транскордонних спорів, які тягнуть за собою додаткові витрати на послуги двох адвокатів, переклад, переїзд тощо¹.

У Пропозиціях до Регламенту № 861/2007 було слушно відзначено, що в тих державах-членах, де є процедури розгляду дрібних спорів, кількісні пороги для таких процедур значно варіюються. Було зазначено також про такі особливості:

1) у більшості держав-членів ці процедури доступні не тільки для грошових вимог; при цьому використання спрощеної процедури часто обов'язкове щодо претензій для визначеної суми;

2) у багатьох державах для процедур з розгляду дрібних спорів встановлено форми для подання позову; водночас певну допомогу у вирішенні процедурних питань надають секретар та сам суддя, не порушуючи при цьому принципу неупередженості, але нині жодна з держав-членів не вимагає обов'язкової участі адвоката в процедурах з розгляду дрібних спорів;

3) спрощення правил отримання доказів є одним з найважливіших питань у цих процедурах, і в багатьох випадках суддя наділяється повноваженнями з вирішення таких питань; при цьому забезпечується можливість проведення суто письмової процедури замість усних слухань;

¹Green Paper on a European order for payment procedure and on measures to simplify and speed up small claims litigation [Electronic resource]. — Mode of access : http://europa.eu/legislation_summaries/other/133212_en.htm.

4) у деяких випадках правила, що стосуються змісту судового рішення, доволі спрощені, водночас закріплено вимоги щодо обмеження в часі ухвалення рішення;

5) процедурні правила щодо відшкодування витрат істотно відрізняються, але в більшості держав-членів усі витрати повинні бути оплачені відповідачем у тому випадку, якщо він програє;

6) поряд із цим, у державах-членах значно відрізняються процедури оскарження судових рішень, ухвалених у порядку розгляду дрібних спорів.

Запроваджений у Регламенті № 861/2007 процедура ESCP стала квінтесенцією існуючих правил спрощеного розгляду дрібних спорів. Характеризуючи сутність та зміст запровадженої процедури ESCP, слід, передусім, підкреслити її транскордонний характер, що визначається, знову ж таки, за суб'єктною ознакою. Дрібні спори в порядку ESCP розглядаються за загальним положенням компетентним судом іншої держави – члена ЄС, ніж один з учасників справи.

Отже, ESCP застосовується до транскордонних спорів, коли принаймні одна зі сторін не проживає або зазвичай не проживає в державі-члені суду, де подано позов¹.

При цьому громадяни держав, що не є членами ЄС, теж можуть бути учасниками ESCP. Так, відповідно до Регламенту, виходячи з визначення «транскордонних спорів» і правил юрисдикції, за певних обставин позивач, що проживає або зазвичай проживає в державі – не члені ЄС, може скористатися ESCP проти відповідача, який проживає або постійно проживає на території ЄС. Це було б у випадку, коли відповідач проживає або звичайно проживає в іншій державі-члені, ніж компетентний суд, оскільки це відповідає умовам ст. 3.1 Регламенту².

¹EC Regulation 861/2007 European Small Claims Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : http://europa.eu/legislation_summaries/consumers/protection_of_consumers/116028_en.htm.

²Commission Staff Working Document Impact Assessment Accompanying the document Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council amending Regulation (EC) No. 861/2007 of the European Parliament and of the Council establishing a European Small Claims Procedure and Regulation (EC) No. 1896/2006 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 creating a European order for payment procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421775797117&uri=CELEX:52013SC0459>.

Крім того, якщо позивач проживає або звичайно проживає в державі – члені ЄС, яка не є державою компетентного суду, він може подати заяву в рамках ESCP проти відповідача, який є резидентом або постійно проживає за межами ЄС¹.

Таким чином, громадяни України є потенційними учасниками процедур спрощеного вирішення транскордонних спорів, як і всі інші громадяни держав – не членів ЄС. Це зумовлює і теоретичний інтерес до цивільного процесу ЄС, і практичний, з огляду на необхідність забезпечення ефективного захисту прав таких учасників цивільного процесу.

У Регламенті № 861/2007 запроваджується спрощений порядок вирішення дрібних спорів, який застосовується в цивільних і комерційних справах незалежно від характеру суду або трибуналу. Однак водночас визначено низку справ, у яких застосування такої спрощеної процедури не дозволяється. Так, у порядку ESCP не можуть розглядатися такі справи:

- ◆ з приводу статусу або правоздатності фізичних осіб, режиму майнових відносин подружжя, аліментних зобов'язань, спадкування;

- ◆ щодо нерухомого майна, за винятком грошових вимог;
- ◆ трудові спори і справи щодо соціального забезпечення;
- ◆ банкрутство;
- ◆ арбітраж;
- ◆ порушення недоторканності приватного життя і прав, пов'язаних з особистістю².

Більшість із цих справ належать до так званих *acta jure imperii*, і вони виключені з огляду на те, що деякі держави-члени

¹Commission Staff Working Document Impact Assessment Accompanying the document Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council amending Regulation (EC) No. 861/2007 of the European Parliament and of the Council establishing a European Small Claims Procedure and Regulation (EC) No. 1896/2006 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 creating a European order for payment procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421775797117&uri=CELEX:52013SC0459>.

²EC Regulation 861/2007 European Small Claims Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : http://europa.eu/legislation_summaries/consumers/protection_of_consumers/116028_en.htm.

мають спеціальні процедури або навіть спеціальні суди для цих випадків¹.

Важливе значення має характер спору, який може розглядатися в порядку процедури ESCP. У Регламенті № 861/2007 закріплено положення, за яким процедура застосовується в цивільних і комерційних справах, які містять грошову або негрошову вимогу, що істотно відрізняє її від процедури ЕОР, яка застосовується тільки до грошових вимог.

Слід наголосити, що, оскільки негрошові вимоги можуть бути предметом позову за ESCP, позивач може вимагати запобігти правопорушенню, наприклад пошкодженню майна, або забезпечити належне виконання зобов'язань, таких як доставка товарів, при цьому визначивши грошовий еквівалент своєї вимоги, який підпадає під рамки процедури ESCP.

Питання про те, як визначається сума позову, який доцільно розглядати у спрощеній процедурі, поринає в кількісні розрахунки вартості проведення судового розгляду справи. У Регламенті № 861/2007 зазначено, що процедура розгляду дрібних спорів застосовується в цивільних і комерційних справах, незалежно від характеру суду або трибуналу, в яких загальна вартість грошової або негрошової вимоги, не враховуючи відсотків і витрат, не перевищує 2000 євро. Таке обмеження, покликане забезпечити раціональний порядок розгляду справи, який є співрозмірним з можливими витратами для її учасників, незалежно від того, грошовий чи негрошовий характер має предмет спору, і було відображено в Регламенті № 861/2007.

Оскільки середні витрати на процедури ESCP становлять приблизно 1750 євро, тоді як у разі розгляду цих вимог у звичайних процедурах середня вартість розгляду справи оцінюється у 2800 євро, а середня тривалість розгляду в один рік,

¹Kramer X. E. A Major Step in the Harmonization of Procedural Law in Europe: the European Small Claims Procedure Accomplishments, New Features and Some Fundamental Questions of European Harmonization A.W. Jongbloed (ed.) // The XIII-th World Congress of Procedural Law: The Belgian and Dutch Reports. — Antwerpen: Intersentia, 2008. — Pp. 253–283.

Комісією було запропоновано підвищити до 10 000 євро межу віднесення спору до дрібного, зважаючи на позитивний вплив прискорення судових розглядів і скорочення витрат, які є пропорційними з урахуванням середньої кількості спорів¹. Передусім, йшлося про комерційні спори, — зокрема, організації, що представляють споживачів та бізнес в ЄС, висловилися на підтримку підвищення вартості позову й запровадження спрощених процедур, які дають змогу скоротити витрати і зменшити тривалість судового розгляду.

Що стосується споживчих спорів, то з'ясувалося, що більшість таких транскордонних вимог (71 %) не сягає 2000 євро, але відповідні результати консультацій із громадськістю засвідчують, що 66 % респондентів підтримують збільшення такої ціни позову до 10 000 євро, що істотно поліпшило б доступ до правосуддя для споживачів, оскільки близько 50 % судових справ розглядаються за позовами на суму від 2000 до 10 000 євро².

Це має надзвичайно важливе значення для вдосконалення системи судового захисту прав, оскільки дозволяє встановити розумні межі витрат на розгляд справи, адже доволі часто судами розглядаються справи на невеликі суми, які, проте, мають важливе значення для заявника, а також загалом для забезпечення ідеї доступності судового захисту. Але насамперед варто забезпечити гарантії справедливого судового розгляду, які не можуть бути обмежені навіть у спрощеному провадженні.

¹Commission Staff Working Document Impact Assessment Accompanying the document Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council amending Regulation (EC) No. 861/2007 of the European Parliament and of the Council establishing a European Small Claims Procedure and Regulation (EC) No. 1896/2006 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 creating a European order for payment procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421775797117&uri=CELEX:52013SC0459>.

²Commission Staff Working Document Impact Assessment Accompanying the document Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council amending Regulation (EC) No. 861/2007 of the European Parliament and of the Council establishing a European Small Claims Procedure and Regulation (EC) No. 1896/2006 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 creating a European order for payment procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421775797117&uri=CELEX:52013SC0459>.

Характеризуючи встановлений порядок розгляду дрібних спорів, слід відзначити його стадійність. На першому етапі заявник звертається до суду, який визначає відповідність вимог і розпочинає процедуру ESCP. Так, щоб подати позов у порядку ESCP, позивач заповнює стандартну форму заявки (форма А), надаючи детальну інформацію про суть вимог, стягувану суму тощо, і подає її до компетентного суду за допомогою засобів зв'язку, прийнятих для судової системи держави – члена ЄС.

Суд, отримавши заявку, повідомляє заявника, якщо вимога виходить за рамки Регламенту № 861/2007. Якщо вимога не може розглядатися за його положеннями, суд повинен застосувати правила чинного національного процесуального законодавства своєї країни.

Якщо заявник не надав достатньої інформації, суд може надіслати йому форму В (додаток II) з проханням про її надання. Позов буде відхилено, якщо позивач не виправив зауваження в зазначений строк або якщо позов є явно необґрунтованим або неприйнятним.

Після того як суд отримав правильно заповнену форму заявки, він переходить до другого етапу процедури — готує стандартну форму для відповідача (форма С, додаток III), яку разом з копією позову і підтверджувальними документами надсилають відповідачу поштою з датою підтвердження.

Відповідач має право заперечити протягом 30 днів з дати вручення документів, і його відповідь надсилається судом заявнику протягом 14 днів з моменту її отримання.

Зустрічний позов, поданий відповідачем за допомогою форми А, подається до позивача так само, як первісний позов було подано до відповідача. Якщо сума зустрічного позову перевищує 2000 євро або сума обох позовів більша, ніж визначена сума, справа буде розглядатися за відповідним процесуальним законодавством держави – члена компетентного суду, а не згідно з порядком ESCP.

При цьому слід відзначити, що заяву слід подавати мовою чи однією з мов суду і суд може зажадати перекладу

документа, який надійшов іншою мовою, якщо цей документ необхідний для ухвалення рішення. Якщо сторона відмовляється приймати документ, оскільки він викладений мовою, якої вона не розуміє, або іншою мовою, ніж одна з офіційних мов держави-члена, суд повідомляє про це іншу сторону, щоб вона надала переклад.

Третій етап процедури — це розгляд висунутих вимог і ухвалення рішення¹. Так, суд має право призначити та провести усне слухання справи, тільки якщо це видається необхідним або на вимогу однієї зі сторін. У такому клопотанні може бути відмовлено, якщо усне засідання у справі, очевидно, не є необхідним для належного судового розгляду і може бути проведено за допомогою відеоконференції або інших засобів зв'язку.

Рішення у справі має бути ухвалено протягом 30 днів з моменту отримання відповіді від відповідача (або позивача, якщо є зустрічний позов). Проте, суд може звернутися за додатковою інформацією або для отримання доказів у справі чи викликати сторони на усне слухання справи. Суд ухвалює своє рішення протягом 30 днів з моменту отримання необхідної інформації або проведення слухання у справі. Але навіть якщо сторони вчасно не нададуть відповідь, суд все ж таки мусить ухвалити рішення.

Судові витрати несе сторона, яка програла, однак суд не повинен покладати на неї обов'язок сплачувати їх, якщо вони не відповідали реальним та необхідним витратам у справі.

Рішення визнаються й виконуються в інших державах-членах і не можуть бути переглянуті по суті в державі виконання. На прохання однієї зі сторін суд, без будь-яких додаткових витрат, видає спеціальний документ — сертифікат рішення, використовуючи встановлену форму D (додаток IV). Це має надзвичайно важливе значення і відповідає вимогам установчих договорів та програм, якими було задек-

¹EC Regulation 861/2007 European Small Claims Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : http://europa.eu/legislation_summaries/consumers/protection_of_consumers/116028_en.htm.

ларовано необхідність подальшого створення спільного простору руху судових рішень у межах ЄС.

Виконання судового рішення регулюється законодавством держави, в якій воно буде відбуватися. Але суд у державі-члені виконання може, на прохання відповідача, відмовити в задоволенні відповідної заяви, якщо рішення суперечить іншому рішенням суду, яке раніше було ухвалено судом між тими ж сторонами, з того самого предмета або якщо рішення було раніше ухвалено в державі виконання і відповідає умовам, необхідним для його визнання¹.

Наразі на сайті European e-Justice, Small Claims forms доступні всі необхідні форми для відповідних заяв². Це форма А — заява із вимогою, форма В — запит суду про доповнення заяви, форма С — заперечення, форма D — сертифікат відповідного судового рішення, ухваленого за результатами розгляду дрібного спору.

Спрощеність та ефективність процедури ESCP полягає також у тому, що суди застосовують сучасні засоби інформаційного та комунікаційного зв'язку. Результати консультацій із громадськістю засвідчують, що 63 % респондентів вважають за корисне збільшити використання електронних засобів у ході розгляду справ, а 71 % підтримують ідею оснащення судів системами відеоконференцій та іншими електронними засобами зв'язку³.

Подальше запровадження засобів електронного зв'язку, використання відеоконференцій та інших комунікаційних техно-

¹EC Regulation 861/2007 European Small Claims Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : http://europa.eu/legislation_summaries/consumers/protection_of_consumers/116028_en.htm.

²European e-Justice. Taking Evidence [Electronic resource]. — Mode of access : https://e-justice.europa.eu/content_taking_of_evidence_forms-160-en.do.

³Commission Staff Working Document Impact Assessment Accompanying the document Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council amending Regulation (EC) No. 861/2007 of the European Parliament and of the Council establishing a European Small Claims Procedure and Regulation (EC) No. 1896/2006 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 creating a European order for payment procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TEXT/?qid=1421775797117&uri=CELEX:52013SC0459>.

логій дозволяє заощадити кошти і час, значно сприяє спрощенню й доступності судового розгляду транскордонних спорів.

Вітчизняне законодавство, як ми вже зазначали, не містить положень про особливу, більш раціональну, процесуальну форму розгляду й вирішення справ з невеликою ціною позовів. Але варто ще раз наголосити, що основна мета, з якою було запроваджено загальноєвропейські процедури видачі судового наказу про сплату та вирішення дрібних спорів — це нівелювання відмінностей різних процесуальних систем держав — членів ЄС. Доки Україна не стала членом ЄС, запровадження альтернативного механізму вирішення транскордонних спорів не можна визнати доцільним.

Підсумовуючи, загальноєвропейський порядок вирішення дрібних спорів можна визначити як урегульоване положеннями європейського законодавства провадження з розгляду і вирішення цивільних і комерційних справ транскордонного характеру, якщо загальна вартість вимог не перевищує встановленої законом межі, ухвалені рішення не вимагає додаткових процедур визнання та може бути виконане в будь-якій державі — члені ЄС.

3.3.3. Видача Європейського виконавчого листа щодо незаперечних вимог (European Enforcement Order for uncontested claims) як особлива процедура сертифікації судового рішення

Для забезпечення спільного ринку та подальшої інтеграції держав — членів ЄС важливого значення набуває не тільки забезпечення визнання та виконання судових рішень у межах ЄС, але і спрощення процедур розгляду і вирішення деяких категорій справ. На засідання Комісії в Тампері, що відбулося 15–16 жовтня 1999 р., з метою забезпечення справжнього європейського просто-

ру правосуддя було запропоновано запровадити спрощений примусовий порядок стягнення коштів як інструмент, що сприяє розвитку судової співпраці та підвищенню доступу до правосуддя (п. 30–31, 38 та ін.)¹. Спеціальні спрощені загальні правила було запропоновано закріпити для вирішення так званих безспірних, або незаперечних, вимог (*uncontested claims*) (п. 30). Запроваджені спеціальні процедури (видачі *Enforcement Order*, або виконавчого листа) спрямовані, передусім, на захист прав учасників відносин, розвиток доступного правосуддя в ЄС.

Передумовою для такого кроку стала підтримка принципу взаємного визнання судових рішень, що стала наріжним камнем судової співпраці в цивільних і кримінальних справах у межах ЄС. З метою сприяння співпраці між органами влади та розвитку судового захисту було запропоновано подальше розширення цієї сфери і підготовка пропозицій щодо скорочення проміжних заходів, які все ще були необхідні для визнання й виконання рішення в запитованій державі – члені ЄС (п. 33).

Європейський виконавчий лист щодо незаперечних вимог (*European Enforcement Order for uncontested claims*) став результатом реалізації цих ідей і був передбачений Програмою заходів щодо реалізації принципу взаємного визнання рішень у цивільних і комерційних справах від 30 листопада 2000 р.² Ця Програма визначила як один з пріоритетів спільноти скасування екзекватури для рішень у справах щодо незаперечних вимог і створення особливого порядку сертифікації судових рішень у справах щодо незаперечних вимог. Додаткові процедури визнання судових рішень у справах, що не були оскаржені боржником, було визнано зайвими, а процеси затягування виконання таких рішень негативно впливали на захист прав жителів ЄС. Отже, запровадження такої процедури насамперед, було викликано необхідністю забезпечити можливість

¹Tampere European Council 15 and 16 October 1999 Presidency Conclusions [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm.

²Draft programme of measures for implementation of the principle of mutual recognition of decisions in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32001Y0115\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32001Y0115(01)).

швидкого відновлення простроченої заборгованості, що було надзвичайно важливо для бізнесу та загалом для належного функціонування внутрішнього ринку ЄС.

Для реалізації зазначених заходів було підготовлено відповідні Пропозиції про створення Європейського виконавчого листа щодо незаперечних вимог від 27 серпня 2002 р.¹ (далі — Пропозиції). У цих Пропозиціях було запропоновано визначення *uncontested claims*, вимоги до процедури видачі, а також до змісту Європейського виконавчого листа.

Так, насамперед, у Пропозиціях пропонувалося охарактеризувати вимоги як незаперечні, або безспірні, виходячи із двох таких критеріїв. По-перше, в разі, якщо боржник бере активну участь у судовому або позасудовому розгляді й визнає вимогу. Ця згода може набувати форми допуску позовом до суду з подальшим рішенням, заснованим на цьому, або у вигляді укладеної мирової угоди, затвердженої судом, чи іншого документа.

По-друге, вимогу можна охарактеризувати як незаперечну, якщо боржник проігнорував судовий розгляд і не реагував на висунуті проти нього вимоги, але можна припустити, що він не має заперечень проти них. Це вимагає повної відсутності будь-якого заперечення проти вимоги протягом усього судового розгляду чи в контексті суто письмової процедури, включаючи судові засідання, де боржника не було або він був присутній і не оскаржував вимогу. Констатація боржником факту труднощів з оплатою і вимога про відстрочення платежу або оплати в розстрочку без залучення права на таку оплату не може вважатися запереченням, тому що це не ставить під сумнів обґрунтованість претензії за допомогою інших засобів. Це стосується виключно фактичної нездатності сплатити борг або, інакше кажучи, пов'язується з імовірністю успішного виконання судового рішення. Також якщо боржник не з'являється на судовому засіданні, але раніше він заперечував

¹Proposal for a Council Regulation creating a European enforcement order for uncontested claims [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52002PC0159>.

проти вимоги, його відсутність на засіданні можна розцінювати як його рішення більше не оскаржувати вимоги¹.

Таким чином, при перекладі терміна «uncontested claims» більш вдалим видається застосування терміна «незаперечні вимоги», а не поширеного в літературі поняття «безспірні вимоги»², оскільки сутність цього явища полягає не у відсутності спору між сторонами, а у відсутності заперечень проти висунутої вимоги.

На основі зазначених Пропозицій було ухвалено Регламент (ЄС) № 805/2004 від 21 квітня 2004 р. про Європейський виконавчий лист щодо незаперечних вимог (ЕЕО, або Регламент № 805/2004)³. Регламентом (ЄС) № 1869/2005 від 16 листопада 2005 р. було замінено додатки до Регламенту № 805/2004⁴.

Регламент № 805/2004 забезпечує в ЄС порядок спрощеної сертифікації судових рішень у справах щодо незаперечних вимог, яка діє на території всього ЄС. Він застосовується в цивільних і комерційних справах, але не використовується у справах про доходи, митні або адміністративні питання, в арбітражі, а також у таких справах:

¹Proposal for a Council Regulation creating a European enforcement order for uncontested claims [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52002PC0159>.

²Див.: Крутий Е. А. Защитные оговорки в современных кодификациях международного частного права // Адвокат. — 2011. — № 4. — С. 41–51; Черняк Ю. В. Права и обязанности адвоката в контексте тенденций развития института признания и исполнения иностранных судебных решений о взыскании алиментом на детей в Украине // Цивилистическая процессуальная мысль : Межд. сб. науч. статей. Вып. 4 «Адвокатура» / под ред. д-ра юрид. наук, проф., заслуженного юриста Украины С. Я. / Фурсы. — Киев : Алерта, 2015. — 496 с. — С. 312–319 та ін.

³Regulation (EC) No. 805/2004 of the European Parliament and the Council of 21/4/2004 creating a European Enforcement Order for uncontested claims (EEO Regulation) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32004R0805>.

⁴Commission Regulation (EC) No. 1869/2005 of 16 November 2005 replacing the Annexes to Regulation (EC) No. 805/2004 of the European Parliament and of the Council creating a European Enforcement Order for uncontested claims [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32005R1869>.

- про статус або правоздатність фізичних осіб, права на власність, що впливають зі шлюбних відносин, заповітів та успадкування;

- про банкрутство, процедури, пов'язані з припинення діяльності неплатоспроможних підприємств або інших юридичних осіб, судових домовленостей, композицій та аналогічних процедур;

- про соціальне забезпечення.

Спеціальні умови застосування ЕЕО передбачено ст. 6 Регламенту № 805/2004. Так, судові рішення може бути сертифіковане як Європейський виконавчий лист, якщо:

- судові рішення підлягає виконанню в державі-члені походження;

- рішенням не порушується правила підсудності;

- судовий розгляд у державі-члені походження було проведено з дотриманням вимог, які визначені у гл. III, вимога є незаперечною за своїм змістом відповідно до ст. 3;

- рішення було ухвалено в державі-члені місця проживання боржника, відповідно до встановленого порядку визначення місця проживання (перебування) особи, в тих випадках, коли:

- вимога є незаперечною відповідно до ст. 3;

- відносини випливають із договору, укладеного між фізичною особою, споживачем, для цілей, які не стосуються його діяльності або професії;

- боржник є споживачем.

Визначені вище обставини є необхідними сукупними передумовами відкриття провадження та видачі Європейського виконавчого листа. Зокрема, важливе значення мають визначені Регламентом № 805/2004 вимоги щодо спеціального суб'єктного складу процедури ЕЕО. Практика Суду Європейського Союзу показує, що процедура ЕЕО не може застосовуватися в разі вирішення спору між двома приватними особами з приводу укладеного кредитного договору. Так, у справі пана В. Вапеніка (Walter Vapenik) проти пана Дж. Тернера (Josef Thurner) про видачу Європейського виконавчого листа щодо незапере-

чних вимог вирішувалося питання про можливість застосування Регламенту № 805/2004 до відносин, що виникли між двома приватними особами, які не займаються комерційною або професійною діяльністю. Договір кредиту було укладено між В. Вапеніком та Дж. Тернером, які не займалися комерційною або професійною діяльністю на момент укладення договору, а також на момент порушення зобов'язань.

У своєму рішенні Суд ЄС підкреслив, що споживач — це особа, яка укладає контракт із метою, яка не пов'язана з її заняттями або професією, при цьому не має значення правовий статус іншої сторони договору, а в разі відсутності посилання на поняття «споживач» його правовий статус має визначатися в контексті мети Регламенту № 805/2004. Беручи до уваги мету захисту споживачів, яка відображена в положеннях законодавства Європейського Союзу, за допомогою якої прагнуть компенсувати дисбаланс між сторонами в договорах, укладених між споживачами і юридичними особами, їх застосування не може бути поширено на осіб, щодо яких такий захист не виправдано. Так, наприклад, правила спеціальної юрисдикції у спорах із договорів не можуть застосовуватися до договорів, укладених між двома особами, які займаються комерційною або професійною діяльністю. Так само немає дисбалансу між сторонами в договірних відносинах між двома особами, які не займаються комерційною або професійною діяльністю, тому ці спори не можуть розглядатися за спеціальними правилами, які спрямовані на забезпечення інтересів споживачів, що укладають договори з представниками комерційної або професійної діяльності¹.

У Регламенті № 805/2004 закріплено положення про те, що концепція незаперечних вимог охоплює всі ситуації, в яких кредитор, ураховуючи відсутність будь-якого заперечення з боку боржника по суті або щодо розміру майнової претензії, отримав судове рішення проти цього боржника або виконав-

¹ Judgment of the Court (Ninth Chamber) of 5 December 2013. *Walter Vapenik v Josef Thurner* [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1434113782392&uri=CELEX:62012CJ0508>.

чий документ. Відповідно до ч. 1 ст. 3 цього Регламенту, вимога має розглядатись як незаперечна, якщо:

1) боржник прямо погодився на це, за умови визнання цього факту судом;

2) боржник ніколи не заперечував проти вимоги, згідно з відповідними процедурними вимогами за законодавством держави – члена компетентного суду в ході судового розгляду;

3) боржник не з'явився або не був представлений на судовому засіданні з розгляду цієї вимоги після того, як спочатку заперечував проти позову в ході судового розгляду, за умови, що така поведінка — мовчазне визнання позову або фактів, про які стверджував кредитор відповідно до законодавства держави-члена його походження;

4) боржник прямо погодився на це, що було закріплено у відповідному документі¹.

Для того, щоб рішення суду, ухвалене щодо незаперечної вимоги, було сертифіковано як *European Enforcement Order*, суд, в якому розглядалися ці вимоги, повинен дотримуватися певних процесуальних вимог. Розгляд незаперечних вимог відбувається за мінімальних процесуальних процедур, але діяти суд може згідно з положеннями національного законодавства своєї держави-члена.

Регламентом № 805/2004 встановлено такі вимоги до проведення процедури розгляду справи. Передусім, потрібно переконатися, що боржник був проінформований про судовий позов проти нього; йому було гарантовано можливість активної участі в розгляді, а також боржника було забезпечено достатнім часом, щоб організувати захист.

Таким чином, проведення процедури видачі Європейського виконавчого листа, передбаченої Регламентом № 805/2004, відрізняється у двох випадках. По-перше, за умови підтвер-

¹Regulation (EC) No. 805/2004 of the European Parliament and the Council of 21/4/2004 creating a European Enforcement Order for uncontested claims (EEO Regulation) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32004R0805>.

дження отримання боржником відповідного повідомлення, що, відповідно до ст. 13, може здійснюватися одним із таких способів:

- 1) документ, особисто завірений боржником, із зазначенням дати ознайомлення;
- 2) підписаний уповноваженим представником боржника документ, що боржник отримав повідомлення та не заперечує проти вимоги;
- 3) поштове повідомлення, підписане та повернуте боржником, із зазначенням дати отримання;
- 4) електронне повідомлення (факс або e-mail), підписане і повернуте боржником із зазначенням дати отримання;
- 5) а також будь-який виклик до судового засідання.

Другий варіант застосовується, якщо повідомити боржника відповідно до визначених вище умов виявилось неможливо. У такому разі процедура видачі виконавчого листа здійснюється з його повідомленням без підтвердження відповідно до ст. 14 Регламенту:

- 1) особисте повідомлення на адресу боржника або когось з осіб, які проживають або працюють разом з ним;
- 2) якщо боржник самозайнята особа, юридична особа, повідомлення може бути надіслано на його юридичну адресу;
- 3) повідомлення може бути надіслано на поштову скриньку для зберігання;
- 4) на пошту до запитання з обов'язковим зазначенням характеру повідомлення (судового);
- 5) на пошту до держави місця проживання боржника;
- 6) використовуючи будь-які засоби електронного зв'язку, за умови, що боржник послуговується такими.

Як ми бачимо, варіантів повідомлення боржника, що визначені Регламентом, багато. Так забезпечується можливість ефективного захисту сумлінного кредитора від боржників, які переховуються від судових викликів та повідомлень.

З іншого боку, положенням про видачу Європейського виконавчого листа забезпечено і права сумлінних боржників.

Так, відповідно до ст. 16 Регламенту № 805/2004 повідомлення боржника має містити:

- імена та адреси сторін;
- суму, що вимагається;
- відсотки, процентну ставку і термін, на який вони стягуються, якщо за законом відсотки автоматично не додаються до основної суми;
- заяву про причину позову (підставу для вимог).

Визначено також терміни для подання заперечень проти висунутих вимог, місце судового розгляду тощо. Ці положення дають відповідачеві можливість заперечити проти вимог.

Для рішень, ухвалених у порядку, передбаченому Регламентом № 805/2004, встановлено мінімальні стандарти оскарження. Водночас, невчасне або неналежне повідомлення боржника відповідно до ст. 19 Регламенту № 805/2004 є підставою для перегляду судового рішення.

Рішення суду, ухвалене в порядку розгляду незаперечних вимог, сертифіковане як *European Enforcement Order* державою – членом компетентного суду, за допомогою стандартної форми повністю або тільки в частині рішення, в такому випадку буде *partial European Enforcement Order* (частковий Європейський виконавчий лист).

Отже, Європейський виконавчий лист — це сертифікат судового рішення, ухваленого в результаті передбаченого європейським законодавством розгляду справ, що містять незаперечні вимоги, який визнається й виконується в державах – членах ЄС без будь-яких проміжних або додаткових розглядів.

Судове рішення, яке було сертифіковане як Європейський виконавчий лист у державі-члені походження, має бути визнане й приведене у виконання в інших державах-членах без необхідності декларації про приведення у виконання і без будь-якої можливості заперечувати проти його визнання за положенням національного процесуального законодавства про виконання судових рішень.

Відповідно до ч. 2 ст. 20 Регламенту № 805/2004 для виконання судового рішення як виконавчого листа кредитор має надати його копію, яка відповідає умовам, необхідним для встановлення його автентичності; копію Європейського виконавчого листа, яка задовольняє умови, необхідні для встановлення його автентичності; за потреби — транскрипцію або переклад Європейського виконавчого листа офіційною мовою держави-члена виконання або, якщо у цій державі-члені існує кілька офіційних мов, офіційною мовою або однією з офіційних мов судового розгляду в тому місці, де запитується виконання, відповідно до законодавства цієї держави-члена, або іншою мовою, вказаною державою-членом виконання.

Підстави для відмови у виконанні визначені у ст. 21 Регламенту. Так, у виконанні рішення за клопотанням боржника може бути відмовлено за рішенням компетентного суду в державі-члені, якщо рішення, визначене як Європейський виконавчий лист, несумісне з раніше ухваленим рішенням у будь-якій державі-члені або в іншій державі, за умови, що:

- 1) раніше було ухвалено рішення з того самого предмета, підстави позову, між тими самими сторонами;
- 2) раніше ухвалене рішення відповідає вимогам, що висуваються щодо виконання судових рішень, необхідне для його визнання і виконання в державі-члені виконання;
- 3) спір між сторонами не був і не міг бути вирішений у ході судового розгляду в державі-члені походження.

При цьому за жодних обставин рішення суду або його сертифікація як Європейського виконавчого листа не можуть бути переглянуті по суті в державі-члені виконання.

Підсумовуючи, порядок видачі Європейського виконавчого листа щодо незаперечних вимог можна визначити як урегульоване положеннями європейського законодавства провадження з сертифікації судових рішень у цивільних і комерційних справах транскордонного характеру, предметом яких є вимоги безспірного або незаперечного характеру, що не по-

требує додаткових процедур визнання та підлягає виконанню в будь-якій державі – члені ЄС.

Порядок видачі Європейського виконавчого листа є невід'ємним інститутом системи цивільного процесу ЄС. Запровадження цих правил стало результатом реалізації положень установчих договорів ЄС, зокрема щодо створення та забезпечення простору свободи, безпеки та правосуддя, і підтримки заходів судової співпраці у сфері розгляду цивільних справ, які необхідні для належного функціонування внутрішнього ринку.

3.3.4. Порядок забезпечення позовних вимог (European Account Preservation Order)

Ефективне здійснення судочинства істотно залежить від заходів забезпечення, які застосовуються не тільки під час судового розгляду справи, але й у процесі виконання судового рішення. Саме вони дають змогу передбачити результат проведеного судового розгляду й надати істотні гарантії реалізації запитуваного захисту прав. Застосування заходів забезпечення в цивільних і комерційних справах транскордонного характеру є ускладненим через значні відмінності положень національного процесуального законодавства держав – членів ЄС, що створює додаткові перешкоди для захисту прав. Передбачаючи труднощі та витрати, які виникнуть у зв'язку зі стягненням грошового боргу в іншій державі – члені ЄС, щороку мільйони кредиторів уникають звернення до суду¹. З огляду на це, важливим кроком до розбудови комплексної системи цивільного процесу ЄС стало запровадження єдиної процедури забезпечення коштів на банківському рахунку — Європейського наказу про забезпечення коштів.

¹European Account Preservation Order adopted: New EU rules will make it easier for companies to recover millions of cross-border debt [Electronic resource]. — Mode of access : http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-342_en.htm.

Правове регулювання забезпечення в цивільному процесі ЄС має важливе значення також з огляду на євроінтеграційні прагнення України, підписання Угоди про Асоціацію та зусилля, що докладаються до активізації економічних відносин між Україною та ЄС. Гармонізація регулювання відносин, що пов'язані із забезпеченням вимог позивача або стягувача в цивільному процесі ЄС та України, надасть можливість гарантувати ефективний захист прав учасників судового або виконавчого провадження і реальне виконання судового рішення, сприятиме поглибленню економічних відносин між Україною та ЄС¹.

Варто відзначити, що до забезпечувальних заходів у цивільному процесі завжди була прикута увага дослідників. Наукові праці та проекти міжнародних організацій, присвячені дослідженню забезпечувальних заходів у цивільному процесі і з'ясуванню можливості їх гармонізації, мають важливе завдання — визначити мету, межі та порядок застосування заходів забезпечення в цивільних і комерційних справах.

За Звітом М. Сторма, забезпечувальним заходам (*Provisional remedies*) відводилося чільне місце². З огляду на нагальну необхідність зближення європейського процесуального права, у цьому звіті було визначено основні ідеї про те, як цієї мети може бути досягнуто³. Зокрема, пропозиції Сторма–Тарція (Дж. Тарція — автор відповідного розділу) щодо гармонізації забезпечувальних заходів стосувалися таких питань: які види забезпечення можуть застосовуватися та умови їх застосування; право бути почутим або вимоги до порядку обрання за-

¹Ізарова І. О. Реформування інституту забезпечувальних заходів в цивільному процесі ЄС / І. О. Ізарова // Наук. вісн. Міжнар. гуманіт. ун-ту. Сер. : Юриспруденція. — 2015. — № 13. — Том 2. — С. 8–11.

²Storme M. Approximation of Judiciary Law in the European Union / M. Storme ; Rapprochement du Droit Judiciaire de l'Union europeenne. — Kluwer ; Dordrecht, 1994. — 225 p. — Рр. 144–147. Автором розділу Provisional remedies став професор Міланського університету Дж. Тарція.

³Storme M. A single Civil Procedure for Europe : A Cathedral Builders' Dream [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.asianlii.org/jp/journals/Rits-LRev/2005/6.pdf>.

ходів забезпечення; питання юрисдикції; витрати; право на оскарження забезпечувальних заходів; виконання¹.

У наступному проекті з гармонізації цивільного процесу, Принципах транскордонного цивільного процесу ALI-UNIDROIT 2004 р., було узагальнено основні засади застосування забезпечувальних заходів. Зокрема, було визначено мету їх застосування — забезпечення можливості захисту порушених прав за допомогою ухваленого судового рішення. Серед головних принципів застосування заходів забезпечення було закріплено принцип відповідності висунутим вимогам; застосовуючи такі заходи, суд має виходити із засад справедливості, обґрунтованості та оскарженості рішення².

Варто зауважити, що у Принципах транскордонного цивільного процесу йдеться про *Provisional ma Protective Measures* — забезпечувальні та охоронні заходи. Російські науковці О. О. Виноградова та М. А. Філатова, перекладаючи Принципи транскордонного цивільного процесу, зауважили, що це є фактично один засіб правового захисту, який характеризується двома властивостями: тимчасовістю і спрямованістю на забезпечення подальшого виконання судового рішення³. Це переконання найбільше пов'язане з відсутністю в чинному російському законодавстві інститутів, які повністю відповідають зазначеним.

Характеризуючи зазначені заходи, доцільніше виходити з мети їх застосування. Так, К. Крамер виокремлює принаймні три групи забезпечувальних заходів в європейських країнах континентальної правової системи: це заходи, спрямовані на забезпечення виконання рішення по суті, або так звані *conservatory measures* (консервуючі заходи); *regulatory measures* (регулятивні заходи), які охоплюють широкий спектр заходів

¹Tarzia G. Provisional remedies in Approximation of Judiciary Law in the European Union / ed. by M. Storme ; Rapprochement du Droit Judiciaire de l'Union europeenne. — Kluwer ; Dordrecht, 1994. — Pp. 144–147.

²Принципи трансграничного гражданского процесса / пер. Е. Виноградова, М. Филатова. — М. : Инфотропик Медия, 2011. — 240 с. — С. 20–29.

³Там само. — С. 20–21.

для підтримки *status quo* або домовленості про забезпечення; до третіх належать так звані *anticipatory measures* (попереджувальні заходи), які можуть гарантувати вимоги за допомогою тимчасових платежів, щодо яких існують найбільш істотні відмінності в різних європейських країнах¹.

Підкреслюючи значення ідей, викладених у Звіті М. Сторма, К. Крамер наголошувала на необхідності подальших реформ і гармонізації процесуального права в Європі, але до пропозицій М. Сторма та ALI-UNIDROIT вона ставиться доволі критично як до занадто вузьких.

У принципах забезпечувальних та охоронних заходів у міжнародних процесах (*Principles on provisional and protective measures in international litigation*, або так звані *Helsinki Principles*), які стали результатом роботи Комітету з Міжнародного цивільного та комерційного процесу Міжнародної асоціації права, було визначено, що забезпечувальні заходи мають дві такі мети: підтримку *status quo* в очікуванні рішення суду у справі та забезпечення активів, за допомогою яких це рішення може бути виконано².

Необхідність гармонізації інституту забезпечення в цивільному процесі назріла давно. У європейських державах питанням забезпечувальних заходів було присвячено положення ст. 24 Брюссельської конвенції 1968 р.³, відповідно до якої суду було надано право тимчасово застосувати *Provisional, including protective, measures* (превентивні, у тому числі охоронні, заходи). Це саме положення було також відображено в

¹Kramer X. E. Harmonisation of Provisional and Protective Measures in Europe // *Procedural Laws in Europe. Towards Harmonisation* / ed. by Marcel Storme. — Antwerpen / Apeldoorn, 2003. — 472 p. — Pp. 178–190.

²The Helsinki Principles on provisional and protective measures in international litigation [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.jstor.org/discover/10.2307/27878029?sid=21105803827981&uid=2&uid=2134&uid=4&uid=2129&uid=3739232&uid=70>.

³Convention of 27 September 1968 on Jurisdiction and the Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters [Electronic resource]. — Mode of access : <http://curia.europa.eu/common/reedoc/convention/en/c-textes/brux-idx.htm>.

Регламентів про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень № 44/2001¹ та № 1215/2012².

Особливої актуальності питання забезпечення вимог розвитку набули в умовах спільного ринку. Кредитор, який прагне захистити своє порушене право в іншій державі-члені, часто стикається із серйозними труднощами, які, зокрема, пов'язані також із заходами щодо збереження активів його боржника, котрий перебуває за кордоном. Ця проблема має важливе значення з огляду на те, що швидкий і легкий доступ до таких тимчасових заходів часто має вирішальне значення для того, щоб боржник не позбавився своїх активів доти, доки кредитор (позивач) отримає й розпочне виконання судового рішення. Отже, основною ідеєю з підготовки і запровадження єдиних правил забезпечення коштів у державах – членах ЄС стала необхідність забезпечити можливість виконання судових рішень, гарантувати реальність захисту прав жителів ЄС.

Єдині правила забезпечення коштів на банківських рахунках у різних державах – членах ЄС мають надзвичайно важливе значення. Нині боржники можуть легко переміщувати гроші з банківського рахунку з однієї держави – члена ЄС до іншої, тому у кредитора мало шансів заблокувати банківські рахунки боржника за кордоном своєї держави – члена ЄС, щоб забезпечити оплату своїх вимог. У результаті багато кредиторів не в змозі успішно захистити свої права за кордоном або навіть не звертаються до суду.

Під час підготовки чинного законодавства ЄС для врегулювання відносин із забезпечення вимог у транскордонних справах виходили з такого. Основною метою створення єди-

¹Council Regulation (EC) No. 44/2001 of 22 December 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : http://ec.europa.eu/justice_home/judicialatlascivil/html/pdf/oj_112_20010116_en.pdf.

²Regulation (EU) No. 1215/2012 of the European Parliament and the Council on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters of 12 December 2012 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32012R1215>.

ного механізму забезпечення вимог у транскордонних справах у ЄС стало забезпечення доступного та ефективного захисту прав жителів ЄС для належного функціонування спільного ринку ЄС, а також створення справжнього європейського простору цивільного правосуддя у сфері виконання судових рішень. Загальні цілі — полегшити вирішення транскордонних спорів у цивільних і комерційних справах, підвищити ефективність виконання судових рішень, а отже знизити ризики, пов'язані з транскордонною торгівлею, поліпшити платіжну поведінку боржників у транскордонних відносинах і стимулювати транскордонну підприємницьку діяльність в ЄС.

Для подолання проблем, пов'язаних зі стягненням боргів у транскордонних справах, 24 жовтня 2006 р. було підготовлено *Green Paper* про підвищення ефективності виконання судових рішень в Європейському Союзі: забезпечення банківських рахунків¹ (далі — *Green Paper EАPO*). На основі цього документа у 2011 р. було ухвалено Пропозиції щодо Регламенту про встановлення Європейського порядку забезпечення коштів на рахунку².

У *Green Paper EАPO* виділили чотири основні недоліки сучасного регулювання, які усуваються за допомогою запровадження єдиних правил забезпечення в цивільному процесі:

1) умови застосування забезпечень у вигляді блокування коштів на банківських рахунках у національних законодавствах різних держав – членів ЄС значно різняться. До того ж забезпечувальні заходи, застосовані в суді однієї держави-члена, часто не визнаються і не виконуються в іншій державі – члені ЄС;

¹Green Paper on improving the efficiency of the enforcement of judgments in the European Union: the attachment of bank accounts [Electronic resource]. — Mode of access : http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/judicial_cooperation_in_civil_matters/116021_en.htm.

²Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Creating a European Account Preservation Order to facilitate cross-border debt recovery in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52011PC0445>.

2) у багатьох державах-членах надзвичайно важко, якщо взагалі можливо, отримати інформацію про місцезнаходження банківського рахунку боржника, не вдаючись до послуг слідчих органів, і непрозорість часто не дає можливості кредиторі скористатися тимчасовим засобом забезпечення;

3) витрати із забезпечення вимог у транскордонних спорах, як правило, вищі, ніж у випадках його застосування у внутрішніх спорах, що утримує кредиторів від звернення із вимогами за кордоном своєї держави – члена ЄС;

4) розбіжності і тривалість розгляду відповідних клопотань у національних судах у деяких державах-членах становлять серйозну проблему для кредиторів, які прагнуть забезпечити виконання судового рішення, і ставлять під загрозу ефективність забезпечувальних заходів.

Отже, положення Green Paper ЕАРО спрямовані на те, щоб дозволити кредиторам забезпечити кошти на банківських рахунках на однакових умовах, незалежно від країни, в якій розташований компетентний суд; надати можливість отримати інформацію про місцезнаходження банківських рахунків боржників; а також знизити витрати й уникнути затримок при застосуванні забезпечення коштів на банківських рахунках у транскордонних спорах.

У процесі консультацій і обговорень положень Green Paper ЕАРО виявилось, що ідеї створення окремої єдиної європейської процедури для забезпечення банківських рахунків дістали доволі серйозну підтримку всіх держав-членів, професійних об'єднань, наукової спільноти та жителів ЄС. Незважаючи на те, що в деяких країнах національні забезпечувальні заходи є доволі ефективними, нова європейська процедура необхідна для вдосконалення процедури вирішення спору в інших державах – членах ЄС, тобто в транскордонних справах, кількість яких щороку збільшується. З огляду на це, в ЄС підтримали ідею про те, що європейський порядок забезпечення рахунку повинен мати тимчасовий характер, оскільки, виданий без проведення

судових засідань, з метою збереження ефекту несподіванки, він повинен забезпечувати також захист боржника, зокрема його право на оскарження забезпечення.

За умови розвитку цивільного процесу ЄС, коли в державах – членах ЄС запроваджено комплексні процедури з розгляду й вирішення дрібних спорів, видачі судового наказу про сплату, запровадження єдиного механізму із забезпечення має надзвичайно важливе значення. Звернення до суду має на меті, передусім, здійснення захисту порушених прав, що повинно забезпечуватись ефективними механізмами, яка б гарантувала реальність виконання судового рішення. Нemoжливiсть виконати ухвалене судове рішення і захистити права зводить нанівець зусилля, спрямовані на розгляд і вирішення цієї справи судом.

З огляду на це, Регламент (EU) № 655/2014 від 15 травня 2014 р., яким запроваджено Європейський порядок забезпечення коштів, що перебувають на банківському рахунку (Європейський наказ про забезпечення коштів)¹ (далі — Регламент № 655/2014), відіграє надзвичайно важливу роль у забезпеченні ефективного функціонування всієї системи цивільного процесу ЄС та сприяє захисту й відновленню порушених прав у транскордонних спорах.

Цей Регламент набирає сили з 18 січня 2017 р., окрім ст. 50, яка набув чинності з 18 липня 2016 р. Відповідно до положень цієї статті Регламенту № 655/2014, держави – члени ЄС повинні надати інформацію про суди, які компетентні видавати такі накази про забезпечення коштів, джерела інформації про рахунки та кошти, методи отримання такої інформації, суди, до яких можна звернутися з апеляцією, тощо, необхідну для ефективного регулювання відносин, пов'язаних із забезпечен-

¹Regulation (EU) No. 655/2014 of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 establishing a European Account Preservation Order procedure to facilitate cross-border debt recovery in civil and commercial matters] [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1422049979203&-uri=CELEX:32014R0655>.

ням коштів на рахунках у транскордонних справах, включаючи витрати та мову звернення.

Регламент № 655/2014 доступний для кредиторів як альтернатива забезпечувальним заходам, визначеним національним процесуальним законодавством, і буде застосовуватися безпосередньо в державах-членах, за винятком Великобританії та Данії.

У змісті Регламенту № 655/2014 йдеться про питання, пов'язані з розглядом цивільних і комерційних спорів, що містять грошові вимоги і мають транскордонний характер. Ним встановлено загальноєвропейський порядок, що дозволяє кредитору отримати наказ на забезпечення своїх вимог і заблокувати кошти, які є на рахунку боржника в банку в державі – члені ЄС. Так можна запобігти витраті коштів з рахунку боржника, що ускладнило б або взагалі унеможливило спроби кредитора стягнути борг за ухваленням судовим рішенням.

Таким чином, положеннями Регламенту № 655/2014 врегульовано надзвичайно важливі питання, пов'язані із забезпеченням вимог у справі, яка розглядається судом іншої держави – члена ЄС, оскільки відмінності національного процесуального законодавства різних держав – членів ЄС у таких питаннях доволі істотні.

За запровадженою процедурою заходи забезпечення можуть бути застосовані за бажанням кредитора до ухвалення рішення по суті справи або навіть до початку розгляду по суті справи, тобто на будь-якій стадії судового розгляду. Вони також мають бути доступні для кредитора, який уже отримав судові рішення про вимогу до боржника щодо оплати.

Регламент № 655/2014 складається із 6 глав та містить положення про предмет, сферу застосування та терміни, які вживаються; процедуру застосування забезпечення, юрисдикцію, умови видачі наказу, вимоги до заяви; витрати; гарантії забезпечення інтересів боржника; форму, строки та оскарження наказу про забезпечення; порядок визнання та виконання наказу, вручення документів, декларацій про забезпечення коштів та відповідальності банку, кошти, щодо яких не може бути вжито забезпечувальні заходи.

До транскордонних справ, в яких можна застосувати це положення, відносять ті, в яких банківський рахунок або рахунки, які повинні бути забезпечені, знаходяться в іншій державі-члені, ніж держава — член компетентного суду, що розглядає заяву, або в іншій державі-члені, де кредитор має місце проживання. У будь-якому разі те, чи є спір транскордонним, вирішує суд, що має юрисдикцію в застосуванні забезпечувального наказу.

Положення передбачають також право на оскарження встановлених заходів забезпечення, гарантуючи інтереси боржника або відповідача.

Визначена Регламентом № 655/2014 процедура отримання Європейського наказу про забезпечення коштів передбачає кілька стадій. Звернення заявника до суду, окрім інформації про боржника, кредитора, наявність грошових коштів на рахунках, банківську установу, повинно містити також докази на підтвердження заявлених вимог. Якщо кредитор звернувся до суду з вимогою про забезпечення коштів на рахунку до відкриття провадження у справі, він впродовж встановленого строку повинен подати заяву.

Забезпечення інтересів боржника в процедурі ЕАРО має надзвичайно важливе значення, хоча відповідно до ст. 11 Регламенту № 655/2014 боржник не повідомляється про подання заяви про видачу Забезпечувального наказу, а також не заслуховується судом до видачі наказу.

Недосконалість гарантій забезпечення прав боржника критикується у ряді держав-членів, оскільки це, на їх переконання, може призвести до спотворення створеного механізму захисту прав кредитора. В Консультативній відповіді Міністерству Юстиції Великобританії¹, зокрема, було зауважено

¹Response to Ministry of Justice Consultation Paper CP 14/2011 Proposed EU Regulation creating a European Account Preservation Order to facilitate cross-border debt recovery in civil and commercial matters — How should the UK approach the Commission's proposal? [Electronic resource]. — Mode of access : <https://www.judiciary.gov.uk/wp-content/uploads/JCO/Documents/Consultations/eapo-consultation-judicial-response.pdf>.

про те, що не всі його потенційні користувачі будуть достойні, і деякі будуть намагатися зловживати системою, оскільки відповідно до запропонованих умов позивач в одній країні зможе отримати наказ на заморожування банківських рахунків відповідача в іншій країні, перш, ніж судовий розгляд справи було розпочато, не кажучи вже про те, що вимоги задоволені. При цьому Забезпечувальний наказ буде отриманий без повідомлення відповідача, який спочатку дізнається про замороження банківського рахунку.

Хоча відповідно до положень ст. 12 перед видачею наказу в разі, коли кредитор ще не отримав судове рішення, суд повинен забезпечити запобігання зловживанням і компенсацію за будь-які збитки, понесені боржником внаслідок забезпечення грошових коштів. Відповідно до ст. 13 кредитор відповідає за збитки, що поніс боржник у зв'язку із виданим наказом про забезпечення коштів, при цьому тягар доведення розміру цих збитків покладається на боржника. Вина кредитора, якщо він не доведе протилежне, встановлена за ч. 2 ст. 13 у таких випадках:

- якщо виданий наказ скасовано через те, що кредитору не вдалося ініціювати судовий розгляд, і якщо це упущення не було наслідком задоволення боржником вимоги або врегулювання спору між сторонами в іншій спосіб;
- якщо кредитор не вимагав звільнення тих грошових коштів, які понад необхідну кількість було забезпечено за допомогою наказу (відповідно до ст. 27 Регламенту);
- якщо згодом було виявлено, що видача наказу не відповідає або відповідає в меншому розмірі через відмову з боку кредитора відповідати за своїми зобов'язаннями (відповідно до ст. 16 Регламенту);
- якщо наказ було скасовано або його виконання припинено, тому що кредитор не виконав своїх зобов'язань за цими Правилами стосовно вручення або перекладу документів.

Незважаючи на це, у заяві про видачу Забезпечувального наказу, кредитор, який ще не отримав судове рішення, відповідно до ст. 8 ч. 2 Регламенту повинен зазначити:

- опис всіх відповідних підстав для визначення юрисдикцію суду, до якого подано заяву про видачу Забезпечувального ордеру;
- опис всіх відповідних обставин, які стали підставою позовних вимог і які підтверджують ці вимоги;
- заяву, яка вказує, чи кредитор вже порушив справу стосовно боржника по суті заявлених вимог.

Відповідно до ст. 10 Регламенту якщо кредитор подав заяву про видачу наказу до початку відкриття провадження у справі, він повинен ініціювати таке провадження і надати докази про це суду, який видав наказ, впродовж 30 днів з дати подачі заяви про видачу такого наказу або впродовж 14 днів з дати видачі наказу, залежно від того, яка дата наступить пізніше. Суд може також, на прохання боржника, продовжити цей термін часу, наприклад, для того, щоб дозволити сторонам врегулювати спір, і повідомити про це.

Якщо суд не отримає такого підтвердження розпочатої процедури, виданий наказ скасовується, якщо його ще не було видано — розгляд заяви про його видачу припиняється. До цих відносин застосовуються положення національного законодавства держав-членів.

Регламентом № 655/2014 встановлено особливий порядок запиту про отримання інформації щодо наявності банківських рахунків та грошових коштів на них, які належать боржнику (ст. 14). Для цього кожна держава – член ЄС зобов'язує всі банківські установи, розташовані на її території, надавати за відповідними запитами інформацію.

При цьому розгляд заяви про забезпечення грошових коштів може відбуватися без повідомлення боржника. Водночас і боржник, і кредитор забезпечені правом оскарження виданого наказу (ст. 21).

Згідно зі ст. 16, діє заборона одночасного звернення кредитора до кількох судів із вимогою про забезпечення проти одного й того самого боржника в одній і тій самій справі. Таке положення кореспондується з принципом недопущення пара-

лельного розгляду справ різними судами і є гарантією забезпечення прав боржника.

У цілому, процедуру видачі Європейського наказу про забезпечення коштів, передбачену Регламентом № 655/2014, можна визначити як встановлений європейським законодавством порядок блокування судом грошових коштів на банківських рахунках, що застосовується в усіх державах – членах ЄС.

Варто відзначити також подальші зусилля ЄС, спрямовані на гармонізацію забезпечувальних заходів у цивільному процесі. Так, у межах спільного проекту ELI та UNIDROIT із підготовки Європейських правил цивільного судочинства істотну увагу приділено підготовці єдиних правил щодо забезпечувальних та охоронних заходів (*Provisional and Protective Measures*) у цивільному процесі¹.

Підкреслюючи те, що в законодавствах різних європейських держав закріплено різні процедури застосування заходів із забезпечення, водночас більшість із них слугують однаковим цілям — вони спрямовані на захист права. З огляду на це, робоча група з підготовки Європейських правил зосередилася на визначенні конкретних цілей або функцій цих заходів, що дозволить запропонувати загальні засади забезпечення в цивільному процесі. На першому засіданні за результатами першої підготовленої доповіді було запропоновано певні межі гарантій та стримуючих факторів, за допомогою яких необхідно регулювати забезпечення².

Першочерговим завданням робочої групи стало з'ясування цілей цих заходів, після цього визначення загального правового режиму, в якому вони можуть застосовуватися. Так буде послідовно розбудовуватися система забез-

¹Transnational Civil Procedure — Formulation of Regional Rules ELI–UNIDROIT Rules of Transnational Civil Procedure Steering Committee and Working Groups [Electronic resource]. — Rome, 27–28 November 2014. — Mode of access : <http://www.unidroit.org/english/documents/2014/study76a/s-76a-01-e.pdf>.

²First Report of Working Group on Provisional and Protective Measures [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.unidroit.org/english/documents/2014/study-76a/s-76a-01-e.pdf>.

печувальних заходів у цивільному процесі ЄС. Отже, для подальшої гармонізації робочою групою було визначено такі забезпечувальні заходи:

1. Захист грошових вимог (*Protect pecuniary interests*).
2. Захист негрошових вимог (*Protect non-pecuniary interests*).
3. Захист предмета спору, який обидві сторони прагнуть отримати (*Protect the subject matter of the dispute which both parties are seeking to obtain*).
4. Захист прав (*Protect value of rights*).
5. Запобігання подальшим витратам, що викликані порушенням оскаржених прав (*Prevent further loss caused by infringement of litigated rights*).
6. Захист доказів, які будуть використовуватися в ході судового розгляду (*Protect evidence to be used during trial*).
7. У процесі виконання рішення віднайдення інформації про активи боржника (*Prepare enforcement find information on assets of the debtor*).

Підсумовуючи, слід зазначити таке. Порядок забезпечення позовних вимог шляхом видачі Європейського наказу про забезпечення грошових коштів на банківських рахунках є одним з проваджень цивільного процесу ЄС, що регулює відносини з забезпечення реального виконання судового рішення шляхом накладення заборони на зняття або переведення грошових коштів на банківських рахунках боржника і застосовується у справах транскордонного характеру.

IV

РОЗДІЛ

ДОПОМІЖНІ ПРОЦЕДУРИ З ВИРІШЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ І КОМЕРЦІЙНИХ СПРАВ ТРАНСКОРДОННОГО ХАРАКТЕРУ В ЄС

4.1. Порядок вручення судових і позасудових документів між судами держав – членів ЄС

Питання про вручення в державах-членах судових і позасудових документів у цивільних або комерційних справах виявилися одними з найбільш актуальних на початку гармонізаційного процесу в ЄС. Упродовж першого року з набрання чинності Амстердамським договором, а саме 29 травня 2000 р., було ухвалено Регламент (ЄС) № 1348/2000 про вручення в державах-членах судових і позасудових документів у цивільних або комерційних справах¹. Нині його замінено однойменним Регламентом (ЄС) № 1393/2007 від 13 листопада 2007 р.²

Значення першого регламенту з урегулювання відносин транскордонного характеру в ЄС важко переоцінити. Знаковим є те, що Ірландія та Великобританія вирішили долучитися до цього Регламенту. Крім того, 19 жовтня 2005 р. Комісія ухвалила угоду між Європейським Співтовариством та Королів-

¹Regulation (EC) No. 1348/2000 on the service in the Member States of judicial and extrajudicial documents in civil or commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TEXT/?qid=1423167739517&uri=CELEX:32000R1348>.

²Regulation (EC) No. 1393/2007 of the European Parliament and of the Council of 13 November 2007 on the service in the Member States of judicial and extrajudicial documents in civil or commercial matters (service of documents) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:32007R1393>.

ством Данії, який поширює положення цього Регламенту на Данію¹.

Насамперед, слід зазначити, що Регламент № 1348/2000 — це положення, яке було ухвалене з метою поліпшення й прискорення обміну судовими та позасудовими документами в цивільних або комерційних справах між судами держав — членів ЄС. Його положення застосовувалися в разі, якщо судовий або позасудовий документ необхідно було передати від суду однієї з держав — членів ЄС до суду іншої держави — члена ЄС.

З метою забезпечення ефективності та своєчасності судового розгляду цивільних справ було визначено порядок прямого безпосереднього контакту, коли судові та позасудові документи передаються безпосередньо й швидко між місцевими органами, які призначені державами-членами, або через консульські чи дипломатичні канали.

З метою прискорення вручення судових і позасудових документів було встановлено прямі зв'язки між людьми або органами, відповідальними за вручення документів, і тими, хто відповідальний за їх обслуговування. Для цього кожна держава — член ЄС призначила «*transmitting agencies*», або «агентство з передачі документів», і «*receiving agencies*», або «агентство з отримання документів», відповідальні відповідно за передачу й отримання документів, а також центральне агентство, відповідальне за надання інформації та розв'язання проблем, пов'язаних із передачею документів.

Держави-члени за положеннями Регламенту № 1348/2000 повідомили про свій намір призначити одне агентство з передачі або з отримання документів або кілька для виконання обох функцій і могли оновлювати їх кожні п'ять років. Інформація про те, які органи або посадові особи призначені держа-

¹Agreement between the European Community and the Kingdom of Denmark on the service of judicial and extrajudicial documents in civil or commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1423167334160&uri=OJ:JOL_2005_300_R_0053_01.

вами-членами, доступна в електронному вигляді на сайті *European Judicial Atlas in Civil Matters. Serving Documents*¹.

Вручення судових і позасудових документів за Регламентом № 1348/2000 р. гарантувала не тільки швидкість і економію відповідних коштів, але й надійність отриманого документа. Безпека при вручення вимагає, щоб документ, який передається, супроводжувався стандартними формами передачі та отримання, був складений офіційною мовою тієї держави, якій він адресований, або однією з офіційних мов цього регіону. Для полегшення вручення документів було розроблено стандартні форми, які додаються до Регламенту.

Одним із найважливіших положень Регламенту № 1348/2000 стало звільнення від легалізації та інших подібних формальностей документів, які належало передати.

Проте, 1 жовтня 2004 р. Комісія ЄС у своїй доповіді про застосування Регламенту (ЄС) № 1348/2000 зауважила, що його застосування в цілому поліпшило й прискорило вручення документів між державами-членами з моменту його вступу в силу у 2001 р., але застосування деяких положень не цілком задовільне². У зв'язку з цим, у грудні 2006 р. було ухвалено Пропозиції з поправками³, відповідно до яких було уточнено деякі положення Регламенту № 1348/2000. Так, було закріплено положення про те, що заявник повинен бути проінформований агентством з отримання документів, до якого спрямова-

¹European Judicial Atlas in Civil Matters. Serving Documents [Electronic resource]. — Mode of access : http://ec.europa.eu/justice_home/judicialatlascivil/html/ds_transmitting_en.htm.

²Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the European Economic and Social Committee on the application of Council Regulation (EC) 1348/2000 on the service in the Member States of Judicial and Extrajudicial documents in civil or commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1423168016111&uri=CELEX:52004DC0603>.

³Amended proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the service in the Member States of judicial and extrajudicial documents in civil or commercial matters (Service of documents) (presented by the Commission pursuant to Article 250 (2) of the EC Treaty) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52006PC0751>.

ні документи для вручення, що одержувач може відмовитися прийняти їх, якщо вони складені не тією мовою, що передбачена у ст. 8 Регламенту № 1348/2000.

Було також більш деталізовано порядок вручення документа. Відповідно до Пропозицій, отримавши документ, «агентство з отримання документів» повинно якомога швидше і в будь-якому разі протягом семи днів з моменту отримання відправити квитанцію, використовуючи стандартну форму додатка I. А якщо запит про вручення явно виходить за рамки застосування цього Регламенту або якщо не дотримано формальних умов, заява та документи мають бути повернені агентству з передачі разом із повідомленням у стандартній формі (додаток I).

13 листопада 2007 р. було ухвалено новий Регламент (ЕС) № 1393/2007 про вручення в державах-членах судових і позасудових документів у цивільних або комерційних справах¹, або так званий Регламент про вручення документів, яким було скасовано Регламент № 1348/2000.

Нові правила застосовуються в цивільних і комерційних питаннях, де судовий або позасудовий документ має бути передано від однієї держави-члена до іншої для подальшого обслуговування. Було передбачено різні способи передачі між державами-членами — поштою або безпосередньо, а у виняткових випадках — за допомогою консульських чи дипломатичних каналів.

Серед найважливіших змін, запроваджених Регламентом № 1393/2007, такі:

1) вимога до «агентства з отримання документів» ужити всіх необхідних заходів з вручення документа якнайшвидше і в будь-якому разі — протягом одного місяця з моменту отримання;

¹Regulation (EC) No. 1393/2007 of the European Parliament and the Council of 13 November 2007 on the service in the Members States of judicial and extrajudicial documents in Civil or commercial matters (service of documents) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:32007R1393>.

2) створення нової стандартної форми інформування адресата про його право відмовитися від документа;

3) уведення єдиної фіксованої оплати витрат, що заздалегідь узгоджені державами-членами;

4) запровадження єдиних умов для обслуговування поштою.

Також ст. 24 Регламенту № 1393/2007 було визначено вимогу кожні п'ять років розглядати застосування цих правил і пропонувати поправки, які можуть виявитися необхідними. Тож у 2013 р. було підготовлено перший Звіт Комісії з оцінки застосування положень Регламенту за період з 2008 р. по 2012 р.¹, який слугує важливою платформою для заохочення широкої суспільної дискусії про роль вручення документів у цивільному процесі в ЄС і визначення шляхів поліпшення процедури вручення документів.

Так, у Звіті Комісії зазначалося, що застосування Регламенту № 1393/2007 р. у державах – членах ЄС можна визнати задовільним, проте необхідною є подальша судова інтеграція держав-членів. Ураховуючи роль цього Регламенту для судової співпраці в питаннях цивільного правосуддя, особливо у світлі скасування екзекватури й поглиблення інтеграції в рамках Союзу, актуальним було визнано подальше спрощення й запровадження ще більш мінімальних стандартів вручення документів.

Крім того, як було відзначено, незважаючи на те, що строки транскордонного вручення документів поступово зменшувалися, ефективне правосуддя в ЄС вимагає більшого прогресу в цих питаннях².

Слід підкреслити важливе значення функціонування єдиних підходів до врегулювання відносин із вручення судових

¹Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the European Economic and Social Committee on the application of Regulation (EC) No. 1393/2007 of the European Parliament and of the Council on the service in the Member States of judicial and extrajudicial documents in civil or commercial matters (service of documents) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1422042062633&uri=CELEX:52013DC0858>.

²Ibid.

та позасудових документів для розбудови єдиного механізму судового захисту в ЄС. Із запровадженням Регламенту № 1348/2000 було започатковано порядок, який встановлював єдині правила для вручення документів, необхідних для судового розгляду справ транскордонного характеру, а також справ, ускладнених іноземним елементом. Зважаючи на складність та неефективність застосування положень національного процесуального законодавства під час розгляду й вирішення транскордонних справ, ці положення, розвинені в Регламенті № 1393/2007, стали необхідним фундаментом для розвитку системи єдиної європейської системи захисту прав учасників транскордонних відносин.

4.2. ПОРЯДОК ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ У СПРАВАХ ТРАНСКОРДОННОГО ХАРАКТЕРУ В СУДАХ ДЕРЖАВ – ЧЛЕНІВ ЄС

Інститут доказування є одним із центральних інститутів цивільного процесуального права. Серед науковців, які вивчали доказування у транскордонних справах, варто відзначити Дж. Джоловича, Е. Сміта, М. Сторма, Е. Сторскрабб та ін. У вітчизняній науковій літературі питанням доказування у транскордонних справах приділяється вкрай мало уваги, однак варто відзначити праці Г. А. Цірата, присвячені міжнародно-правовій уніфікації цього інституту.

Правила доказуванням в цивільному процесі, ускладненому іноземним елементом, мають надзвичайно важливе значення. Вони спершу були уніфіковані Конвенцією, ухваленою в Гаазі 18 березня 1970 р.¹ До 2001 р. вона застосовувалася тільки між 11 із 15 держав – членів Європейського Союзу, що створювало

¹Convention of 18 March 1970 on the Taking of Evidence Abroad in Civil or Commercial Matters [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.ccch.net/index_en.php?act=conventions.text&cid=82.

істотні перешкоди для ефективного судового розгляду цивільних і комерційних справ транскордонного характеру й зумовило необхідність запровадження нового порядку врегулювання цих відносин.

Регламент Ради (ЄС) № 1206/2001 про співробітництво між судами держав-членів у отриманні доказів у цивільних або комерційних справах (далі — Регламент доказів, або Регламент № 1206/2001)¹ було ухвалено 28 травня 2001 р. Відповідно до його положень, було істотно спрощено порядок отримання доказів в іншій державі — члені ЄС у цивільних і комерційних справах у разі, коли суд держави — члена ЄС запитує компетентний суд іншої держави — члена про отримання доказів або отримує докази в іншій державі-члені.

Положення Регламенту № 1206/2001 мають вищу силу, ніж положення двосторонніх або багатосторонніх угод, домовленостей тощо, що стосуються питань вручення доказів. Таким чином, у ЄС було остаточно закріплено єдиний для всіх 28 держав-членів порядок отримання доказів у транскордонних справах.

Регламентом № 1206/2001 було встановлено такі два шляхи отримання доказів між державами — членами ЄС:

- 1) пряме отримання запитів про отримання доказів між судами;
- 2) отримання доказів запитуючим судом в іншій державі — члені ЄС.

Пряме отримання доказів між судами держав — членів ЄС здійснюється між судами, які визначені державами — членами ЄС, ураховуючи їхню територіальну та/або спеціальну юрисдикцію. Запити передаються від суду, в якому провадження у справі відбуваються або плануються («запитуючий суд»), до суду іншої держави-члена, де будуть отримуватися докази («запитуваний суд»).

¹Council Regulation (EC) No. 1206/2001 of 28/5/2001 on cooperation between the courts of the Member States in the taking of evidence in civil or commercial matters (Evidence Regulation) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32001R1206>.

Отже, учасниками процедури отримання доказів є принаймні дві сторони — запитуючий суд, запитуваний суд та, ймовірно, центральний орган. Так, запитуючим судом є суд, у якому розпочато або триває провадження у справі; запитуваним є компетентний суд іншої держави-члена для виконання доручення з отримання доказів; центральний орган відповідає за надання інформації та усунення будь-яких труднощів, які можуть виникнути.

Серед вимог, що висуваються до запиту про отримання доказів, такі: по-перше, використання форм, зазначених у Регламенті № 1206/2001; по-друге, він повинен містити інформацію про ім'я та адресу сторін у судовому процесі, характер і предмет спору, опис доказів тощо.

Регламентом № 1206/2001 передбачено десять форм для звернення з таким дорученням та обміну інформацією щодо його виконання. Серед них такі:

Форма А — заява про запит щодо отримання доказів;

Форма В — повідомлення про отримання запиту;

Форма С — відсутність необхідної для виконання інформації;

Форма D — відсутність завдатку для витрат у зв'язку з виконанням запиту;

Форма Е — повідомлення про відмову у виконанні запиту із зазначенням підстав;

Форма F — повідомлення сторін про місце та час учинення процесуальних дій;

Форма G — повідомлення про неможливість виконання запиту впродовж 90 днів;

Форма H — повідомлення про неможливість виконання на підставі ч. 2 ст. 14 Регламенту № 1206/2001 впродовж 60 днів;

Форма I — про запит безпосередньо до запитованого суду;

Форма J — повідомлення центрального органу про умови національного законодавства, за яких буде виконано запит, упродовж 30 днів.

Встановлено також вимоги щодо мови — запити має бути складено офіційною мовою держави — члена запитуваного суду або будь-якою іншою мовою, яку вказали держави — члени ЄС.

Строки виконання запитів про отримання доказів мають надзвичайно важливе значення. Як вказано у Звіті Комісії 2007 р. про застосування положень Регламенту № 1206/2001¹, подеколи строк виконання цих запитів сягав шести місяців, що значно ускладнює судовий розгляд справи і захист цивільних прав. Так, запити виконуються відповідно до закону запитуваної держави-члена протягом 90 днів з моменту отримання, але Регламентом визначено строки повідомлення про послідовність здійснення цього запиту, — передусім, із метою запобігання несвоєчасному виконанню таких запитів. Комісія рекомендувала спростити та прискорити отримання доказів за допомогою сучасних комунікаційних технологій, зокрема відеоконференцій, які ще не використовується достатньою мірою², що дійсно є слушною пропозицією.

Важливе значення мають підстави для відмови у виконанні запиту про отримання доказів, закріплені в Регламенті № 1206/2001. Г. А. Цірат слушно запропонував поділити їх на дві групи: до першої віднести підстави, пов'язані з правами конкретної групи осіб, з так званими імунітетами свідка, які надаються законом з огляду на їхній статус або посаду; до другої групи — обставини, пов'язані з обставинами техніко-юридичного й фінансового характеру (запит не підпадає під дію Регламенту № 1206/2001, його виконання не входить до компетенції судів тощо)³.

¹Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the European Economic and Social Committee on the application of the Council Regulation (EC) 1206/2001 of 28 May 2001 on cooperation between the courts of the Member States in the taking of evidence in civil or commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52007DC0769>.

²З 2007 р. технічні системи для проведення відеоконференцій було встановлено у всіх судах Нідерландів та Португалії, а також у більшості судів Австрії, Кіпру, Естонії, Фінляндії, Німеччини, Ірландії, Словенії, Швеції та Великобританії.

³Цірат Г. А. Особенности унификации норм, регулирующих процедуры получения доказательств за границей в рамках Европейского Союза // Закон и жизнь. — 2013. — № 3. — С. 222–226.

Ефективність положень Регламенту № 1206/2001 було доведено впродовж перших років його запровадження. У Звіті Комісії 2007 р.¹ підкреслюється, що зазначені правила значно поліпшують, спрощують і прискорюють співпрацю між судами у отриманні доказів у цивільних і комерційних справах, зокрема пришвидшують отримання доказів. Спрощення домоглися переважно завдяки запровадженню прямої передачі запитів між судами, а також шляхом закріплення стандартних форм підготовки запитів і встановлення строків їх виконання.

У Звіті Комісії 2007 р. були пропозиції щодо поліпшення інформованості й більшого залучення юристів-практиків, які, на жаль, нерідко залишаються не достатньо обізнаними про цей порядок, що призводить до невиправданих затримок та інших проблем.

У своїй резолюції про взаємодію між судами держав – членів ЄС у отриманні доказів у цивільних і комерційних справах від 10 березня 2009 р. № 2008/2180(INI)² за підсумками роботи Комісії Європейський парламент зазначив, що положення Регламенту № 1206/2001 можна зробити ефективнішими з метою поліпшення співпраці між судами держав-членів у сфері отримання доказів і що необхідно активізувати зусилля, щоб заохочувати суди до прямих контактів.

Було підкреслено також той факт, що центральні органи, передбачені в Регламенті № 1206/2001, як і раніше, відіграють важливу роль у контролі за роботою судів, які несуть відповідальність за розгляд запитів та розв'язання проблем, що виникають у зв'язку з їх виконанням. Європейська судова мережа

¹Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the European Economic and Social Committee on the application of the Council Regulation (EC) 1206/2001 of 28 May 2001 on cooperation between the courts of the Member States in the taking of evidence in civil or commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52007DC0769>.

²Cooperation between the courts of the Member States in the taking of evidence in civil or commercial matters European Parliament resolution of 10 March 2009 on cooperation between the courts of the Member States in the taking of evidence in civil or commercial matters (2008/2180(INI)) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421965189416&uri=CELEX:52009IP0089>.

може допомогти усунути проблеми, що не були вирішені центральними органами: на сайті *European e-Justice. Taking Evidence* наразі доступні всі необхідні десять форм для відповідних запитів¹. Тобто особлива роль при вдосконаленні механізму отримання доказів у транскордонних справах в ЄС відводиться саме сучасним засобам комунікацій, які, за висновками Комісії, повинні забезпечити більшу ефективність регулювання цих відносин.

З огляду на це, Комісія закликала держави-члени збільшити витрати на встановлення сучасних засобів зв'язку в судах та підготовку суддів, а також спрямувати зусилля з підготовки й реалізації стратегії електронного правосуддя на допомогу судам у вирішенні питань, пов'язаних з перекладом та інтерпретацією запитів щодо отримання доказів у транскордонних справах у ЄС².

Варто зауважити, що отримання доказів є тільки однією з процедур інституту доказування, який є одним із центральних інститутів цивільного процесуального права. Гармонізація положень інституту доказування в цивільному процесі є найважливішим з напрямів розвитку цивільного процесу ЄС. Зокрема, під час роботи над *European Rules of Civil Procedure*³ було виділено окрему групу для підготовки регіональних правил гармонізації доказування в цивільному процесі.

Інституту доказування в цивільному процесі було приділено належну увагу і у Звіті М. Сторма: питаннями, присвяче-

¹European e-Justice. Taking Evidence [Electronic resource]. — Mode of access : https://e-justice.europa.eu/content_taking_of_evidence_forms-160-en.do.

²Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the European Economic and Social Committee on the application of the Council Regulation (EC) 1206/2001 of 28 May 2001 on cooperation between the courts of the Member States in the taking of evidence in civil or commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52007DC0769>.

³From Transnational Principles to European Rules of Civil Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.europeanlawinstitute.eu/projects/current-projects-contd/article/from-transnational-principles-to-european-rules-of-civil-procedure/?tx_ttnews%5BbackPid%5D=137874&cHash=30981e5bc9618fbff47b45f915463642.

ними розкриттю позицій сторін та доказів (*discovery*), опікувався проф. Дж. Джолович; власне доказами — Е. Сміт.

Визначаючи зближення та гармонізацію цивільного процесу як перспективний напрям, Дж. Джолович підкреслив, що відмінності національних процесуальних систем держав — членів ЄС не забезпечують сторонам процесу однакові умови й доступ до документів, які є необхідними та корисними для підготовки до розгляду справи. Це також зумовлює відмінності в обсязі інформації, яка доступна суду при розгляді справи в різних державах — членах ЄС. В інтересах правосуддя, зазначає він, варто забезпечити суд усією інформацією, яка необхідна йому для ухвалення рішення у справі і яка може бути йому надана. З цією метою він запропонував як метод зближення повне розкриття інформації (*substantial disclosure*); усі документи, які є необхідними для розгляду справи, підлягають розкриттю або обміну між сторонами процесу¹.

Е. Сміт зауважив, що численні факти, які повинні бути встановлені судом для ухвалення справедливого рішення, мають бути підтверджені доказами, якими можуть бути документи або показання свідків. Він також наголосив, що, оскільки факти, які можуть бути доведені за допомогою документів або показань свідка чи інших доказів, повинні бути надані суду, правила їх подання різняться в різних процесуальних системах держав — членів ЄС, потрібно забезпечити єдині правила отримання й забезпечення доказів, хоча це може привести до радикальних змін у структурі самого провадження в деяких державах. Передусім, на його думку, необхідно забезпечити явку свідка в судове засідання, хоча процесуальні правила його допиту можна було б залишити за національним законодавством².

¹Jolovich J. *Discovery // Approximation of Judiciary Law in the European Union* / ed. by M. Storme ; *Rapprochement du Droit Judiciaire de l'Union europeenne*. — Kluwer ; Dordrecht, 1994. — 225 p. — P. 97.

²Smith E. *Evidence // Approximation of Judiciary Law in the European Union* / ed. by M. Storme ; *Rapprochement du Droit Judiciaire de l'Union europeenne*. — Kluwer ; Dordrecht, 1994. — 225 p. — P. 98.

Зазначене свідчить про спрямування гармонізації цивільного процесу ЄС в напрямі поетапного узгодження правил доказування.

Оскільки Принципи ALI-UNIDROIT забезпечують основу, яка буде адаптована до регіональних правил європейського цивільного судочинства, вони є відправною точкою для аналізу.

Характеризуючи зазначені Принципи, варто наголосити, що серед них закріплені положення про доступ до інформації та доказів (п. 16), доказові імунітети та привілеї (п. 18), а також положення про усне та письмове представлення позицій сторін і доказів (п. 19), тягар доказування та критерій доведеності (п. 21), обов'язок визначення питань фактів і права (п. 22)¹.

Так, наприклад, розвиваючи ідеї, що пролунали у Звіті М. Сторма, за Принципом 19.1, змагальні папери, формальні прохання (клопотання) і правові докази за загальним правилом має бути надано в письмовій формі, але сторони мають право висловити їх і усно.

Подальшого розвитку регулювання інституту доказування в цивільному процесі ЄС набуде, безсумнівно, в Європейських правилах. Зауважимо, що результатами діяльності робочої групи з доступу до інформації та доказів, основними доповідями якої стали Н. Ендрюс та Ф. Гаскон, стали ідеї щодо розробки зводу правил щодо доказів і доступу до інформації, які можуть бути використані національними судами як у вітчизняних, так і транскордонних справах².

У першому робочому документі з підготовки Європейських правил було запропоновано попередню структуру з п'яти основних елементів, заснованих на Принципах ALI-UNIDROIT:

1. Сфера дії та відповідність (*Scope of Dispute and Relevance*).

¹Принципи трансграничного гражданского процесса / пер. Е. Виноградова, М. Филатова. — М.: Инфотропик Медия, 2011. — 240 с. — С. 38–44.

²Transnational Civil Procedure — Formulation of Regional Rules ELI-UNIDROIT Rules of Transnational Civil Procedure Steering Committee and Working Groups [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.unidroit.org/english/documents/2014-study76a/s-76a-02corr-e.pdf>.

2. Відповідальність позивача й відповідача щодо доказів та інформації (*Claimant's and Defendant's Responsibilities Concerning Evidence and Information*).

3. Повноваження та обов'язки суду зі збирання та оцінювання доказів (*Powers and Responsibilities of the Court for the Gathering and Assessment of Evidence*).

4. Рівний доступ до інформації і доказів (*Equal Access to Information and to Evidence*).

5. Типи доказів і предмет доказування (*Types and Subject-matter of Evidence*).

Таким чином, порівняно з Регламентом № 1206/2001, який нині регулює співробітництво між судами держав-членів у сфері отримання доказів у цивільних і комерційних справах транскордонного характеру, в Європейських правилах цивільного судочинства буде значно розширено положення інституту доказування, зокрема закріплено правила доказування і його стадії, вимоги до доказів, принципи доказування та ін. Це свідчить про перспективи подальшої гармонізації положень інституту доказування в цивільному процесі ЄС і поступове нівелювання істотних відмінностей положень національного процесуального законодавства держав – членів ЄС.

4.3. ПРАВОВА ДОПОМОГА В ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ ТРАНСКОРДОННОГО ХАРАКТЕРУ

Європейська інтеграція та запровадження спільного ринку привели до виникнення та поширення транскордонних спорів, участь у яких брали фізичні особи — жителі ЄС. Це доволі поширені випадки, наприклад покупки в магазинах за кордоном. Але вирішення такого спору значно ускладнюється, якщо він буде розглядатися за правилами іншої країни, — передусім через мовний бар'єр і недостатнє знання правил судового розгляду особа може залишитися незахищеною, що суперечить основним ідеям ЄС.

За положеннями установчих договорів ЄС, громадяни повинні бути в змозі захищати свої права в судах іншої держави-члена так само ефективно, як і громадяни своєї держави-члена. На заваді реалізації цього положення стали фундаментальні відмінності в механізмах надання правової допомоги. Так, у деяких випадках особи можуть претендувати на надання правової допомоги тільки в разі громадянства або проживання в цій державі-члені; в інших — її надання пов'язано з додатковими витратами, що також обмежує доступ до правосуддя в інших державах-членах для жителів ЄС.

Питанням надання правової допомоги було присвячено Європейську конвенцію про передачу заяв про правову допомогу від 27 січня 1977 р.¹ (більш відома як *Strasbourg agreement*). Цією Конвенцією було запроваджено систему, за якою заявка про надання допомоги може бути зроблена в одній державі та направлена через систему органів прийому-передачі цих держав до іншої держави, де така правова допомога необхідна². Вона була ратифікована та набрала чинності у 1977 р. у Люксембурзі, Греції та Швеції; упродовж 1978–1979 рр. — у Бельгії, Великобританії та Данії, а до 1992 р. — у Франції, Фінляндії, Австрії, Італії, Іспанії, Португалії, в Ірландії та в Нідерландах — у 1992 р. Єдиною країною, що не ратифікувала Конвенцію, залишилася ФРН³.

Слід констатувати, що не всі держави – члени ЄС, які ратифікували цю Конвенцію, забезпечили рівне положення заявників, які потребують правової допомоги, незалежно від їхньої національності, місця проживання або їх присут-

¹European Agreement on the Transmission of Applications for Legal Aid 27/1/1977 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/092.htm>.

²European Agreement on the Transmission of Applications for Legal Aid and explanatory report [Electronic resource]. — Mode of access : <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/092.htm>

³Status as of 11/3/2003 European Agreement on the Transmission of Applications for Legal Aid 27/1/1977 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=092&CM=8&DF=11/03/03&CL=ENG>.

ності в державі судового розгляду. Зокрема, деякі держави-члени і досі надають правову допомогу іноземцям тільки на основі взаємності; деякі держави-члени — незалежно від їх місця проживання¹.

Незважаючи на те, що більшість держав – членів ЄС ратифікували Конвенцію, механізм надання правової допомоги в них залишався на порівняно незадовільному рівні, як було зазначено під час засідання Ради Європи в Тампері 15 і 16 жовтня 1999 р.² У результаті Комісією було запропоновано підготувати пропозиції щодо мінімальних стандартів для забезпечення належного рівня правової допомоги в транскордонних справах по всій території ЄС (п. 30). Серед першочергових заходів було визначено запровадження багатомовних форм або документів, які будуть використовуватися в транскордонних справах і визнаватимуться дійсними у всіх судах в ЄС.

Це зумовило виникнення і розвиток ідей, які знайшли відображення у *Green Paper* про правову допомогу у цивільних справах: проблеми у транскордонних справах³ (далі — *Green Paper Legal Aid*). Цей документ став першим кроком на шляху досягнення належного рівня надання правової допомоги, в якому Комісія аналізує наявні перешкоди для ефективного доступу до правової допомоги для європейських громадян, що беруть участь у судочинстві в іншій державі-члені, ніж їхня власна, і досліджує різні можливі шляхи реформування.

Для подолання доволі відмінних національних стандартів надання правової допомоги в різних державах – членах ЄС передусім необхідно було подолати кілька перешкод. Так, у зазначених *Green Paper Legal Aid* було визначено обставини у

¹ Green Paper from the Commission — Legal aid in civil matters: the problems confronting the cross — border litigant [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52000DC0051>.

² Tampere European Council 15 and 16 October 1999 Presidency Conclusions [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm.

³ Green Paper from the Commission — Legal Aid in civil matters: the problems confronting the cross — border litigant [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52000DC0051>.

транскордонних справах, які можуть викликати додаткові витрати. До них віднесено:

- 1) витрати, пов'язані з необхідністю найму двох адвокатів;
- 2) витрати, пов'язані з письмовим та усним перекладом;
- 3) інші витрати, такі як додаткові транспортні витрати позивачів, свідків, адвокатів тощо¹.

З огляду на це, правову допомогу було визначено як надання безкоштовно або за низькою вартістю юридичної консультації чи надання судом адвоката; часткове або повне звільнення від інших витрат, таких як судові витрати, які зазвичай стягуються; пряма фінансова допомога для оплати будь-якої з витрат, пов'язаних з судовим розглядом, таких як судові витрати, витрати на свідків, витрати сторони на представників тощо.

Однією з найважливіших проблем, що виникають у транскордонних справах, було визначено ефективний доступ до кваліфікованих юристів. Оскільки позивачі в транскордонних справах можуть зіткнутися з труднощами з пошуком адвоката в країні судового розгляду, який не просто має право судитися в судах відповідної юрисдикції, а набув досвіду у відповідній галузі й знає мову позивача, Комісією було запропоновано створення баз даних юристів, які можуть бути залучені в одній або кількох різних державах — членах ЄС до надання правової допомоги.

Надзвичайно важливе значення має надання фахової правової допомоги у транскордонних справах, оскільки особа, яка її потребує, перебуває в іншій державі, що зменшує її можливості оцінити та вчасно реагувати. Як слушно зауважує О. С. Захарова, є суттєва різниця правового статусу професійного адвоката і осіб, які практикують на власний розсуд як незалежні фахівці, і справа у цьому разі не у спробі тотального контролю суб'єктів надання правової допомоги, а в наявності

¹Green Paper from the Commission — Legal Aid in civil matters: the problems confronting the cross — border litigant [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52000DC0051>.

об'єктивних передумов, зацікавленості суспільства в цілому у функціонуванні ефективної системи адвокатури, чого неможливо досягти без налагодженого контролю за діяльністю суб'єктів надання правової допомоги та захисту їхніх інтересів від неправомірного втручання в роботу або притягнення їх до відповідальності за вмотивованим рішенням відповідних органів адвокатського самоврядування¹.

У результаті у *Green Paper Legal Aid* було запропоновано два можливі рішення про запровадження єдиних стандартів надання правової допомоги в державах – членах ЄС:

1) прийняти рекомендації про ратифікацію та застосування Страсбурзької угоди всіма державами – членами ЄС²;

2) або, з огляду на вимоги подальшої і глибшої інтеграції у ЄС, підготувати новий механізм для втілення єдиних підходів до надання правової допомоги на рівні ЄС, при цьому запровадити єдині стандартні форми, підстави для відмови, механізми оскарження тощо, застосовуючи при цьому новітні інформаційні та комунікаційні технології³.

Як приклад було обрано шлях вирішення питання про вручення судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах (замість Конвенції від 26 травня 1997 р. 29 травня 2000 р. було ухвалено Регламент (ЄС) № 1348/2000 про вручення в державах-членах судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах).

Отже, у результаті було ухвалено Директиву 2002/8/ЄС від 27 січня 2003 р. для поліпшення доступу до правосуддя в транскордонних спорах шляхом встановлення мінімальних за-

¹Захарова О.С. Гарантії доступності правової допомоги у цивільному процесі України / О. С. Захарова // Часопис цивільного і кримінального судочинства. — 2014. — № 2 (17). — С. 100–104.

²European Agreement on the Transmission of Applications for Legal Aid [Electronic resource]. — Mode of access : <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/092.htm>.

³Green Paper from the Commission — Legal aid in civil matters: the problems confronting the cross-border litigant [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52000DC0051>.

гальних правил, що стосуються юридичної допомоги для таких спорів¹ (далі — Директива 2002/8/ЕС). Упродовж наступних років було ухвалено кілька додатків до неї, якими встановлювались уніфіковані форми для звернення за допомогою.

Положеннями Директиви 2002/8/ЕС прямо закріплено, що Європейська конвенція від 27 січня 1977 р. про передачу заяв про правову допомогу і Додатковий протокол до Європейської угоди про передачу заяв про правову допомогу, підписаний у Москві у 2001 р., як і раніше, застосовуються до відносин між державами-членами та третіми країнами, які є сторонами Європейської конвенції 1977 р. або протоколу, а також Гаазька конвенція від 25 жовтня 1980 р. про міжнародний доступ до правосуддя. Але, поряд із цим, Директива має пріоритет над положеннями, що містяться в Угоді 1977 р. і Додатковому протоколі.

Великобританія та Ірландія повідомили про своє бажання взяти участь у прийнятті цієї Директиви відповідно до ст. 3 Протоколу про позицію Сполученого Королівства та Ірландії, доданого до Договору про Європейський Союз та до Договору про заснування Європейського Співтовариства. Згідно зі ст. 1 і 2 Протоколу про позицію Данії, доданого до Договору про Європейський Союз та Договору про заснування Європейського Співтовариства, Данія не бере участі в прийнятті цієї Директиви.

Директива 2002/8/ЕС спрямована, передусім, на сприяння застосуванню правової допомоги в транскордонних спорах для осіб, які не мають достатніх коштів, коли така допомога необхідна для забезпечення ефективного доступу до правосуддя. Відповідно до її положень, брак коштів у позивача або відповідача, труднощі, що виникають у зв'язку із транскордонним характером справи, не можуть перешкоджати ефекти-

¹Council Directive 2002/8/EC of 27 January 2003 to improve access to justice in cross-border disputes by establishing minimum common rules relating to legal aid for such disputes [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32003L0008>.

вному доступу до правосуддя¹. Отже, основним завданням Директиви є забезпечення належного рівня правової допомоги в транскордонних спорах шляхом встановлення певних мінімальних загальних стандартів, які стосуються надання правової допомоги в таких спорах.

Оскільки досягнути мети цієї Директиви достатньою мірою можна тільки взаємодією на рівні Співтовариства, ЄС вжило конкретних заходів. Таким чином, до сфери застосування Директиви 2002/8/ЄС належать транскордонні спори у цивільних і комерційних справах незалежно від характеру суду або трибуналу, за винятком справ щодо доходів, митних або адміністративних питань.

Для характеристики поняття транскордонного спору застосовується суб'єктний критерій — сторона, яка звертається за правовою допомогою в контексті цієї Директиви, проживає або зазвичай проживає в іншій державі-члені, ніж держава-член компетентного суду, який розглядає справу або де має бути виконано його рішення.

Виходячи з положень установчих договорів, усі особи, які беруть участь у цивільних чи комерційних справах, повинні бути в змозі відстоювати свої права в судах, навіть якщо їхнє особисте фінансове становище не дає змоги нести витрати на ведення справи. Громадяни всіх союзних держав, незалежно від держави громадянства, забезпечені правом на отримання правової допомоги в міжнародних спорах, якщо вони відповідають умовам, передбаченим цією Директивою.

До правової допомоги відповідно до Директиви 2002/8/ЄС віднесено:

- 1) консультації з приводу спору з метою досягнення досудового врегулювання;
- 2) правову допомогу та представництво в суді;

¹Council Directive 2002/8/EC of 27 January 2003 to improve access to justice in cross-border disputes by establishing minimum common rules relating to legal aid for such disputes [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32003L0008>.

3) позасудові процедури, відповідно до умов, визначених у цій Директиві, якщо закон вимагає, щоб сторони їх використовували.

Витрати, які можуть бути покриті згідно з положеннями ст. 7 Директиви, безпосередньо пов'язані з транскордонним характером спору, зокрема:

- 1) тлумачення документів;
- 2) переклад документів, необхідних судам або компетентним органам і наданих одержувачем;
- 3) витрати на проїзд повинні нести заявники, якщо присутність заявника потрібна в суді за законом або суд вирішить, що зацікавлені особи не можуть бути почутими іншими способами.

За ст. 8 Директиви 2002/8/ЕС, державою-членом за місцем проживання або постійного проживання заявника покриваються витрати, пов'язані з допомогою місцевого юриста або іншої особи, уповноваженої законом давати юридичні консультації, а також із перекладом заяви та необхідних додаткових документів до неї, які подаються до відповідних органів влади.

У Звіті Комісії про застосування Директиви 2002/8/ЕС¹ (далі — Звіт Комісії) було зазначено, що реалізацію Директиви можна поліпшити, передусім, завдяки належному застосуванню чинних положень, а основна мета подальшого розвитку полягає в необхідності більш ефективного й активного просування Директиви шляхом надання широкої громадськості і фахівцям інформації про різні системи правової допомоги.

Також у Звіті Комісії було зазначено, що всі держави-члени, які пов'язані з Директивою ЄС, закріпили право на правову допомогу в транскордонних справах у цивільних і комерційних справах, хоча не всі умови застосування Директиви було виконано належно. Ці труднощі пояснюються, насамперед, тим, що по-

¹Report from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on the application of Directive 2002/8/EC to improve access to justice in cross border disputes by establishing minimum common rules relating to legal aid for such disputes [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1423061411774&uri=CELEX:52012DC0071>.

ложення цієї Директиви суттєво відрізняються від положень національного законодавства, що стосуються правової допомоги, та відсутністю прецедентного права Європейського суду з прав людини, що теж не сприяє єдності застосування¹.

Поряд із тим, варто відмітити, що запровадження єдиних засад надання правової допомоги в ЄС є важливим та необхідним кроком, що сприяє розбудові єдиного цивільного процесу ЄС. Забезпечення жителів ЄС єдиними загальноєвропейськими процедурами захисту прав, скасування екзекватури і запровадження дійсно вільного обігу судових рішень не забезпечить комплексного захисту прав на сучасному етапі розвитку цивільного процесу ЄС. Відсутність єдиних правил оскарження рішень, необхідність отримання правової допомоги для визначення положень національного законодавства зумовлює нагальну потребу в існуванні такого інституту та його розвитку.

Правова допомога в транскордонних справах в ЄС сьогодні здійснюється на підставі таких законодавчих актів:

1) Директива 2002/8/ЄС від 27 січня 2003 р. для поліпшення доступу до правосуддя в транскордонних справах шляхом встановлення мінімальних загальних правил, що стосуються юридичної допомоги для таких спорів²;

2) Рішення Комісії від 9 листопада 2004 р., яким ухвалено форми надання правової допомоги відповідно до Директиви 2002/8/ЄС для розвитку доступності правосуддя у транскордонних справах³;

¹Report from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on the application of Directive 2002/8/EC to improve access to justice in cross border disputes by establishing minimum common rules relating to legal aid for such disputes [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1423061411774&uri=CELEX:52012DC0071>.

²Council Directive 2002/8/EC of 27 January 2003 to improve access to justice in cross-border disputes by establishing minimum common rules relating to legal aid for such disputes [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32003L008>.

³2004/844/EC: Commission Decision of 9 November 2004 establishing a form for legal aid applications under Council Directive 2002/8/EC to improve access to justice in cross-border disputes by establishing minimum common rules relating to legal aid for such disputes (notified under document number C(2004) 4285) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32004D0844>.

3) Рішення Комісії від 26 серпня 2005 р. про запровадження форм для надання правової допомоги заявникам за Директивою 2002/8/ЄС¹.

У положеннях Директиви 2002/8/ЄС втілено основну ідею запровадження механізму надання правової допомоги, який покликаний забезпечити правову допомогу учасникам транскордонного процесу так само, як і звичайного, гарантуючи рівний доступ до правосуддя жителям ЄС та третіх країн.

Особливо варто відзначити позицію ЄС щодо захисту прав громадян України, які постійно або тимчасово проживають на території ЄС. Так, відповідно до ст. 4 Директиви 2002/8/ЄС, держави-члени надають юридичну допомогу без будь-якої дискримінації як громадянам Союзу, так і громадянам третіх країн, що проживають на законних підставах на території держави-члена. Громадяни третіх країн, які постійно або тимчасово проживають у державі – члені ЄС, як і громадяни всіх союзних держав, де б вони не проживали, повинні бути забезпечені правом на отримання правової допомоги у транскордонних спорах, якщо вони відповідають умовам, передбаченим Директивою 2002/8/ЄС².

4.4. АЛЬТЕРНАТИВНІ ТА ІНТЕРАКТИВНІ СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ В ЄС

Електронна торгівля забезпечила надзвичайно широкі можливості для розвитку економічних відносин — використання Інтернету дає змогу підприємствам розширити свої ринки й надавати послуги великій кількості споживачів у різних краї-

¹2005/630/EC: Commission Decision of 26 August 2005 establishing a form for the transmission of legal aid applications under Council Directive 2002/8/EC [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32005D0630>.

²Ізарова І. О. Правова допомога в транскордонному цивільному процесі в ЄС / І. О. Ізарова // Вісн. Акад. адвокатури. — 2015. — № 1. — С. 53–60.

нах світу, в яких забезпечено відповідний доступ до мережі. Але для того, щоб усі учасники цих відносин відчували безпеку, беручи участь в електронній комерції, важливо забезпечити ефективні механізми вирішення спорів, що виникають із цих відносин, які дістали назву «електронні спори». Невизначеність законодавчої бази, як і складність процедур захисту, може істотно загальмувати подальший розвиток інтернет-торгівлі й надання послуг.

Проблеми, пов'язані з електронною торгівлею, значно ускладнюються тим, що більшість із цих відносин мають транскордонний характер. Так, в економіці ЄС значна частина споживчих відносин лежить у сфері онлайн-торгівлі, потенційно збільшуючи кількість транскордонних електронних спорів. Спільний ринок ЄС передбачає простір без внутрішніх кордонів, в якому забезпечується вільний рух товарів, послуг, капіталу та робочої сили, який повинен надати споживачам, які сплачують відповідний податок на додану вартість, кращу якість, більшу різноманітність, розумні ціни й високі стандарти безпеки товарів і послуг, а також високий рівень захисту прав споживачів.

Запровадження нових механізмів вирішення спорів в ЄС має важливе значення також з огляду на євроінтеграційні прагнення України, підписання Угоди про Асоціацію та зусилля, що докладаються для активізації економічних відносин між Україною та ЄС.

Попри незначну увагу, яка приділяється у вітчизняній науці дослідженню питань, пов'язаних із запровадженням новітніх технологій застосування альтернативних способів вирішення спорів, слід відзначити підвищений науковий інтерес до них серед зарубіжних науковців. За останнє десятиліття було опубліковано чимало досліджень, присвячених проблемам застосування Інтернету та інших інформаційно-комунікаційних технологій (далі — ІКТ) для вирішення спорів. Серед них варто назвати праці А. Гейтенбі (A. Gaitenby), І. Катча (E. Katsh), Г. Кауфманн-Кохлера (G. Kaufmann-Kohler), Е. Кібертіна

(Е. Kybartiene), А. Лоддера (A. Lodder), С. Н. Миронова, Ф. Петраускаса (F. Petrauskas), Дж. Ріфкіна (J. Rifkin), Дж. Хатчінсона (G. Brian Hutchinson), Т. Шульца (T. Schultz) та ін.

Євроінтеграційні прагнення України зумовлюють необхідність еформування та вдосконалення вітчизняної системи захисту прав в умовах застосування сучасних механізмів застосування альтернативних способів вирішення спорів — онлайн-платформ, використовуючи при цьому досвід ЄС.

Альтернативні способи вирішення спорів (*Alternative Dispute Resolution*, далі — ADR) становлять важливу частину цивільного процесу ЄС. Вони забезпечують реальну можливість урегулювання спору без судового розгляду і подолання пов'язаних із цим проблем високої вартості, надмірної тривалості, складності, необхідності представництва інтересів у суді. Отже, запропоновані ЄС заходи, передусім, мають гарантувати пропорційні витрати, легкий доступ, ефективність вирішення спору.

Найбільшого поширення ADR набули в так званих «споживчих спорах», що виникають із відповідних договорів. Зважаючи на положення установчих договорів ЄС, зокрема ст. 169 Договору про функціонування ЄС¹, яка закріплює обов'язок Союзу сприяти досягненню високого рівня захисту споживачів, а також відповідно до ст. 38 Хартії основних прав ЄС 2000 р.², згідно з якою Союз повинен забезпечувати високий рівень захисту споживачів, увага ЄС була доволі логічно прикута до відносин, пов'язаних з електронною торгівлею.

Забезпечення доступу споживачів до простих, ефективних, швидких і недорогих способів вирішення внутрішніх і транскордонних спорів, що впливають із відносин продажу або надання послуг, було покликане підвищити їхню впевненість у захисті.

¹Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012E/TXT>.

²Хартія основних прав Європейського Союзу [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_524.

З огляду на це в ЄС було ухвалено Рекомендацію 98/257/ЄС від 30 березня 1998 р. про принципи, застосовані до органів, відповідальних за позасудове врегулювання спорів споживачів¹ і Рекомендацію 2001/310/ЄС від 4 квітня 2001 р. про принципи позасудового врегулювання споживчих спорів².

Сьогодні в ЄС налічується понад 750 схем ADR, які відрізняються між собою своєю сутністю, суб'єктивним складом та змістом дій, спрямованих на вирішення спору. Це арбітраж, посередництво, омбудсмени, дошки-скарги тощо. Вони охоплюють різні сфери: у деяких країнах вони застосовуються тільки до певних споживчих спорів, в інших — до усіх споживчих спорів; подекуди навіть пропонується онлайнове врегулювання спорів³.

При цьому ADR в ЄС можуть бути запроваджені як органами державної влади, так і приватними підприємствами, а також споживчими організаціями, які виділяють для цього необхідні кошти.

Процедури ADR, які застосовуються в різних державах — членах ЄС, засновані, передусім, на готовності сторін брати участь у цьому процесі, і більшість схем є безкоштовними для споживчих спорів на суму до 50 євро. Рішення можуть бути прийняті колегіально, наприклад з допомогою дощок-скарг або фізичних осіб — посередника чи омбудсмена, і природа цих рішень коливається від необов'язкових рекомендацій до рішень, обов'язкових для всіх учасників.

¹98/257/EC: Commission Recommendation of 30 March 1998 on the principles applicable to the bodies responsible for out-of-court settlement of consumer disputes (Text with EEA relevance) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31998H0257>.

²Commission Recommendation of 4 April 2001 on the principles for out-of-court bodies involved in the consensual resolution of consumer disputes [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001H0310:EN:HTML>.

³Alternative and Online Dispute Resolution (ADR/ODR) [Electronic resource]. — Mode of access : http://ec.europa.eu/consumers/solving_consumer_disputes/non-judicial_redress/adr-odr/index_en.htm.

Відмінності ADR у різних державах-членах стали істотною перешкодою для подальшого розвитку спільного ринку й однією із причин, чому багато споживачів утримуються від покупки через кордони і чому їм бракує впевненості, що потенційні спори можуть бути вирішені в простий, швидкий і недорогий спосіб.

Отже, зважаючи на існування такої кількості різних ADR, а також ураховуючи необхідність вирішення численних транс-кордонних спорів, в ЄС було запропоновано розпочати підготовку і запровадження ефективних правил, які знівелювали б відмінності ADR у різних державах-членах для забезпечення ефективного вирішення спорів. Для того, щоб споживачі могли повною мірою задіяти потенціал спільного ринку, було запропоновано, щоб ADR були доступні для всіх типів внутрішніх та транскордонних спорів і відповідали вимогам якості, які застосовуються на всій території ЄС. Цілісний підхід до внутрішнього ринку, який надає результати для громадян Союзу, повинен мати пріоритет розвитку простої, раціональної і доступної системи захисту.

З огляду на це було підготовлено такі законодавчі ініціативи. У своїх висновках від 30 травня 2011 р. про Пріоритети відновлення спільного ринку¹ Рада Європейського Союзу підкреслила важливість електронної комерції й розвитку споживчих ADR, оскільки ці схеми можуть забезпечити низьку вартість, просте і швидке відшкодування для споживачів. Ухвалені 21 травня 2013 р. Директива 2013/11/EU про альтернативне вирішення споживчих спорів² (далі — Директива 2013/11/EU) та Регламент (EU) № 524/2013, що запро-

¹Conclusions on the priorities for relaunching the Single Market [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/intm/122331.pdf.

²Directive 2013/11/EU of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on alternative dispute resolution for consumer disputes and amending Regulation (EC) No. 2006/2004 and Directive 2009/22/EC [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:165:0063:0079:EN:PDF>.

ваджує онлайнове вирішення споживчих спорів¹ (далі — Регламент № 524/2013), які доповнювали і змінювали Регламент (ЄС) № 2006/2004² та Директиву 2009/22/ЄС про заборони для захисту інтересів споживачів³, стали основою альтернативного позасудового вирішення спорів онлайн в ЄС. Директива 2013/11/EU набере сили в липні 2015 р., Регламент № 524/2013 — у січні 2016 р. Ці два положення є взаємозв'язаними і взаємодоповнюючими законодавчими актами, які регулюють відносини з позасудового врегулювання спорів за допомогою ІКТ. Їхнє значення для розвитку і функціонування системи загальноєвропейського механізму захисту прав надзвичайно важливе.

Так, Регламент № 524/2013 передбачає створення ODR-платформи (вирішення спорів онлайн, або Online Dispute Resolution, далі — ODR), яка пропонує споживачам і продавцям єдину точку входу для позасудового врегулювання спорів онлайн, за допомогою ADR. При цьому наявність суб'єктів ADR є необхідною умовою для правильного функціонування платформи ODR, тому запропоновані процедури є взаємозв'язаними.

Законодавчі ініціативи стали результатом реалізації запропонованих у науці ідей про впровадження новітніх ІКТ у судову діяльність та їх застосування для захисту прав.

Наукові дослідження, присвячені застосуванню Інтернету та інших новітніх ІКТ у судовій діяльності, значно актуалізу-

¹Regulation (EU) No. 524/2013 of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on online dispute resolution for consumer disputes and amending Regulation (EC) No. 2006/2004 and Directive 2009/22/EC (Regulation on consumer ODR) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32013R0524>.

²Regulation (EC) No. 2006/2004 of the European Parliament and of the Council of 27 October 2004 on cooperation between national authorities responsible for the enforcement of consumer protection laws (the Regulation on consumer protection cooperation). Text with EEA relevance [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:32004R2006>.

³Directive 2009/22/EC of 23 April 2009 on injunctions for the protection of consumers' interests [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:110:0030:0036:EN:PDF>.

валися на межі тисячоліття — перші з них було опубліковано на початку 2000-х рр. Однак, варто відзначити що дотепер не сформувалися єдині підходи до визначення понять «електронне вирішення спорів», «інтернет-вирішення спорів», «онлайн-вирішення спорів» та ін. Узагальнюючи висловлені в сучасній науці підходи, можна сказати, що вони відображають механізм застосування ADR-процедур для вирішення спорів.

Так, у науці відзначається, що онлайн-вирішення спорів надає можливість застосовувати до електронних спорів наявні методи ADR і швидко й адекватно вирішити їх за допомогою Інтернету, тож ODR можна визначити як додатки і комп'ютерні мережі для вирішення спорів за допомогою методів ADR¹.

Лунають також думки, що ODR було народжено від синергії між ADR та ІКТ як способів вирішення спорів, які виникли в Інтернеті і для яких традиційні засоби вирішення виявилися недостатньо ефективними або взагалі недоступними².

Деякі науковці визначили ODR виключно як спосіб використання ADR за допомогою інструментів ІКТ, хоча вони охоплюють онлайніві судові розгляди та інші спеціальні форми вирішення спорів, коли застосовуються спеціально розроблені ІКТ³. Останнє визначення дістало більшу підтримку в наукових колах, оскільки охоплює всі методи, використовувані для вирішення спорів, які проводяться переважно за допомогою ІКТ⁴.

¹Katsh E. Online dispute resolution as a solution to cross-border E-disputes — an introduction to ODR [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.oecd.org/internet/consumer/1878940.pdf>.

²Katsh E. E-Commerce, E-Disputes and E-Dispute Resolution : In the Shadow of eBay Law, draft of an article to be published in the Ohio State Journal of Dispute Resolution / Katsh E., Rifkin J. and Gaitenby A. Spring 2000.

³Lodder, A. The Third Party and Beyond. An Analysis of the Different Parties, in Particular The Fifth, Involved in Online Dispute Resolution / A. Lodder // Information and Communications Technology Law. — 2006. — No. 15(2). — P. 144; Kaufmann-Kohler G. ; Online Dispute Resolution: Challenges for Contemporary Justice / G. Kaufmann-Kohler, T. Schultz. — The Hague : Kluwer Law International, 2004. — P. 5.

⁴Petrauskas F. Online Dispute Resolution in Consumer Disputes [Electronic resource] / F. Petrauskas, E. Kybartiene. — Mode of access : https://www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/st/archyvas/dwn.php?id=298007.

Директива 2013/11/EU призначена для застосування до спорів між споживачами та продавцями, що стосуються договірних зобов'язань, які впливають з відносин продажу або послуг, як онлайн, так і офлайн, у всіх секторах економіки, крім перелічених у ній. Ця Директива має застосовуватися тільки до скарг споживачів проти торговців, але не до скарг торговців на споживачів або спорів між торговцями. До таких спорів у державах – членах ЄС запроваджуються інші процедури позасудового вирішення спорів.

Оскільки ADR досить різноманітні в різних державах – членах ЄС, ця Директива має стати міцною основою для вирішення суперечок між споживачем і продавцем через процедури ADR. З огляду на це сфера її застосування поширена на процедури досудового врегулювання внутрішніх і транскордонних спорів, що стосуються договірних зобов'язань, які впливають із договорів купівлі-продажу або договорів про надання послуг за участі споживачів — жителів ЄС завдяки втручання суб'єкта ADR, який пропонує або нав'язує компромісне рішення.

Згідно з положеннями Директиви 2013/11/EU, споживачем є фізичні особи, які діють за межами своєї торгівлі, бізнесу, ремесла чи професії, а продавцем — будь-яка фізична або юридична особа незалежно від форми власності, що діє, зокрема, через будь-яку особу, від її імені або за її дорученням для цілей, пов'язаних із торговими, діловими справами, ремеслом чи професією.

Для застосування положень Директиви 2013/11/EU поняття «транскордонний спір» означає будь-який спір, що виникає з договору продажу або надання послуг, учасником якого є споживач — резидент іншої держави – члена ЄС, ніж держава-член продавця (послугонадавача).

Відповідно до положень ч. 2 ст. 2 Директиви, її положення не застосовується до спорів, що виникають із договорів про медичні, освітні інші послуги, спорів між продавцями, прямих переговорів між продавцями та споживачами або у процедурах, які було ініційовано продавцем проти споживача, тощо.

Варто відзначити, що державам – членам ЄС було дозволено застосовувати національні положення щодо процедур ADR, не передбачених цією Директивою. Такі внутрішні процедури розгляду скарг можуть бути ефективними засобами для вирішення споживчих спорів на ранній стадії.

Отже, ADR пропонують прості, швидкі і недорогі позасудові способи вирішення спорів між споживачами та продавцями, а ODR дозволяє використовувати їх на транскордонному рівні для врегулювання спорів онлайн. Таким чином, спори, які виникають між фізичними особами — споживачами, які купують товари або отримують послуги для своїх власних потреб, та юридичними особами, які здійснюють торгову діяльність, у разі, якщо вони є резидентами різних держав – членів ЄС, можуть бути вирішені за допомогою ADR в онлайн-режимі завдяки застосуванню ODR.

Відповідно до Регламенту № 524/2013, запроваджується простий, ефективний, швидкий і недорогий позасудовий механізм вирішення спорів, що виникають з онлайн-транзакцій. Брак механізмів, які дозволяють споживачам і торговцям вирішити спори за допомогою електронних засобів зв'язку, призводить до певного бар'єра в розвитку транскордонних угод онлайн, створює нерівні умови для продавців і, таким чином, ускладнює загальний розвиток інтернет-комерції.

З огляду на це, платформа ODR набуде форми інтерактивного веб-сайта, пропонуючи єдину точку входу для споживачів і торговців, які прагнуть вирішити поза судом спори, що виникли з онлайн-транзакцій. ODR-платформа має надавати загальну інформацію, що стосується досудового вирішення спорів за контрактами між торговцями і споживачами, які впливають з онлайн-відносин. Так, споживачі можуть заповнити електронну форму скарги, яка є доступною всіма офіційними мовами інститутів Союзу, і прикріпити відповідні документи. Такі скарги передаються до суб'єкта ADR, який уповноважений розглядати спір.

Отже, ODR-платформа є безкоштовним електронним засобом для врегулювання спорів за допомогою ADR. Загалом у науці виділяють чотири типи систем ODR:

- *online settlement* — експертні системи для автоматичного врегулювання фінансових претензій;
- *online arbitratio* — веб-сайти для вирішення спорів за допомогою кваліфікованих арбітрів;
- онлайн-вирішення скарг споживачів, які використовують електронну пошту для обробки певних типів скарг споживачів;
- онлайн-медіація або веб-сайти для вирішення спорів за допомогою кваліфікованих посередників¹.

Платформа ODR, запропонована в Регламенті № 524/2013, передбачає безпечний обмін даними з організаціями ADR і відображає основоположні принципи *European Interoperability Framework* — єдиної загальноєвропейської програми послуг електронного уряду для підприємств і громадян².

Відповідальність за розроблення, експлуатацію та технічне обслуговування платформи ODR покладено на спеціальну Комісію, яка повинна надати всі технічні засоби та забезпечити умови, необхідні для її функціонування. Ця платформа ODR має запропонувати функцію електронного обміну документами, що дозволяє сторонам спору і суб'єкту ADR отримати всю необхідну інформацію для його вирішення. Також має бути забезпечено функцію перекладу всіх необхідних документів.

Як підкреслює Б. Хатчінсон, онлайн-платформа ODR буде надавати допомогу споживачам і підприємствам з єдиною точкою входу для вирішення онлайн-спорів з приводу покупок, зроблених онлайн в іншій державі – члені ЄС, яка буде автоматично відправляти скарги споживачів до компетентних осіб

¹Katsh E. Online dispute resolution as a solution to cross-border E-disputes — an introduction to ODR [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.oecd.org/inter-net/consumer/1878940.pdf>.

²European Interoperability Framework Pan-European eGovernment Services [Electronic resource]. — Mode of access : <http://ec.europa.eu/idabc/servlets/Docd552.pdf?id=19529>.

ADR і сприяти вирішенню спорів за допомогою платформи протягом 30 днів¹.

Це правило має застосовуватися до позасудового врегулювання спорів, ініційованих споживачами, що проживають у ЄС, проти суб'єктів господарювання, які теж перебувають у Союзі, відповідно до Директиви 2013/11/EU, яка забезпечує ефективне використання ADR.

Перша така платформа ODR наразі у процесі підготовки — 25 та 27 листопада 2014 р. Єврокомісією було проведено перші тестові зустрічі з робочими групами, звіт про які буде підготовлено впродовж 2015 р. Відкриття платформи ODR заплановано на 9 січня 2016 р.

Розвиток ефективної системи ADR та ODR, безумовно, зміцнює довіру споживачів спільного ринку, зокрема в галузі інтернет-комерції, і дає змогу реалізувати потенціал і можливості транскордонної онлайн-торгівлі. Поширення ADR є важливим з огляду на необхідність забезпечення права на справедливий судовий розгляд протягом розумного часу серед жителів ЄС².

Охопити єдиним визначенням усі можливі механізми застосування альтернативних способів вирішення спорів неможливо й недоцільно з огляду на прогрес, який супроводжує розвиток ІКТ. Варто, на наше переконання, визначити ознаки, що їх характеризують. По-перше, це технічні засоби та механізми, які не є способами вирішення спорів, а створюють необхідні умови, за яких ADR стають більш доступними для користувачів відповідних мереж, систем, платформ тощо. По-друге, необхідність їх використання залежить від учасни-

¹Hutchinson G. Brian Online Dispute Resolution: Fast or Sciencia Fiction? The Story so Far and Predictions for the Future [Electronic resource]. — Mode of access : https://www.academia.edu/6767737/Online_Dispute_Resolution_Fact_or_Science_Fiction_The_State_of_Play_and_some_Predictions_for_the_Future.

²Ізарова І. О. Альтернативні та інтерактивні способи вирішення транскордонних спорів: досвід ЄС та перспективи України / І. О. Ізарова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право» № 26. — Випуск 26, том 1. — 2015. — С. 36–40.

ків відносин, оскільки вони є, передусім, альтернативною можливістю застосування ADR. По-третє, сфера їх застосування має обмежуватися споживчими та іншими приватними спорами, не пов'язаними з адміністративними або господарськими спорами. Електронні механізми застосування ADR можуть бути доступні не тільки в Інтернеті, але і в інших мережах, а також не лише онлайн, але і офлайн.

Захист порушених прав та інтересів не обмежується тільки судовим провадженням у справі. Система досудового врегулювання спорів, яка існує в ЄС, безумовно, входить до механізму захисту прав і становить частину системи цивільного процесу ЄС. Потрібно зауважити, що основною метою, що їх об'єднує, є захист порушених прав та інтересів жителів ЄС, що відповідно реалізується завдяки застосуванню ADR або за допомогою судового вирішення спору. Ефективний і злагоджений механізм захисту прав не повинен бути обмежуватися тільки судовим розглядом і вирішення спору, а має забезпечуватися комплексом заходів, спрямованих на його вирішення.

4.5. ЕЛЕКТРОННЕ ПРАВОСУДДЯ В ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ ЄС

Використання ІКТ та інших технічних новацій є невід'ємним аспектом сучасного світу, вони проникають у всі сфери життя. Нині важливе значення має питання про застосування цих технологій для забезпечення судової діяльності, зокрема при розгляді цивільних справ у судах, а також вирішення питань взаємодії судів різних держав – членів ЄС та інших країн з метою здійснення правосуддя в цивільних справах.

Запровадження сучасних ІКТ у країнах Європейського Союзу є актуальною та невід'ємною частиною розвитку справжнього європейського простору правосуддя. Проект Стратегії

Європейського електронного правосуддя (*Strategy on European e-Justice*) 2014–2018 рр.¹, яка визначає загальні принципи та цілі Європейського електронного правосуддя, було затверджено 6 грудня 2013 р. Основною метою цієї Стратегії є подальший розвиток і підтримка функціонування Європейського порталу електронного правосуддя задля забезпечення високого рівня поінформованості громадян щодо їхніх прав і надання їм доступу до широкого спектра інформації й послуг усередині судових систем, зокрема про діяльність органів судової влади, а також правила звернення до суду, процесуальне законодавство і судові системи держав – членів ЄС та суміжні інститути (медіацію, правове представництво в суді). Цією ж Стратегією було встановлено загальні принципи та створено підґрунтя для подальшого Багаторічного Європейського плану дій з розвитку електронної юстиції, який було затверджено 16 травня 2014 р. Радою ЄС, — *Multianual European e-Justice Action Plan 2014–2018*².

Активізація такої діяльності у сфері створення електронної системи правосуддя пов'язана з успіхом попереднього плану дій щодо розвитку електронного правосуддя, ефективним функціонуванням порталу e-Justice та іншими результатами, яких було досягнуто останнім часом.

Сучасний етап розбудови системи електронного правосуддя в європейських країнах характеризується поглибленням та розширенням співробітництва, що сприяє налагодженню взаємовигідної співпраці між країнами та стане важливим кроком на шляху вдосконалення правової системи та інтеграції України до ЄС.

Дослідження досвіду ЄС сприятиме євроінтеграції України, забезпеченню ефективної співпраці у сфері цивільного право-

¹Draft Strategy on European e-Justice 2014–2018 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/lexuriserv/lexuriserv.do?Uri=OJ:C:2013:376:0007:0011:-EN:PDF>.

²Multianual European e-Justice Action Plan 2014–2018 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%209714%202014%20INIT>.

суддя, а також удосконаленню механізму цивільного судочинства.

Зважаючи на те, що новим етапом розвитку цивільного процесу, на наше переконання, стане період запровадження регіональних правил цивільного судочинства, які забезпечать стабільні економічні відносини в одному цивілізаційному просторі, вагомого значення набуває електронна система правосуддя, запроваджена в ЄС, що дає можливість забезпечити поглиблену співпрацю у сфері розбудови спільного правового простору.

Досвід інших країн свідчить про те, що застосування ІКТ до підвищення доступності правосуддя, спрощення і прискорення процедур розгляду справ у суді, а також до істотного зниження судових витрат, що є надзвичайно вагомими чинниками розвитку ефективного механізму правосуддя. У зв'язку із цим, увага європейських науковців та законодавців до можливостей використання сучасних технологій у діяльності органів державної влади за останні два десятиріччя істотно зросла.

Незважаючи на надзвичайну актуальність питань, пов'язаних з розвитком електронного правосуддя в ЄС, на жаль, у вітчизняній науковій літературі їм не приділяється належної уваги¹. Утім, в умовах євроінтеграційних прагнень України надзвичайно важливим питанням є забезпечення й активізація співробітництва у сфері розбудови єдиного європейського простору правосуддя.

З огляду на вказане, а також ураховуючи необхідність активного розвитку електронного правосуддя, вважаємо актуальним дослідження основних етапів запровадження та розвит-

¹ Див.: Каламайко А. Ю. Електронні технології в цивільному процесі: постановка проблеми / І. Ю. Каламайко // Унів. наук. зап. — 2013. — № 1(45). — С. 159–165; Камінська І. В. «Електронний суд» як гарантія доступності правосуддя / І. В. Камінська // Вісн. Акад. адвокатури України. — 2013. — № 3 (28). — С. 52–60; Кушакова-Костицька Н. В. Електронне правосуддя: українські реалії та зарубіжний досвід / Н. В. Кушакова-Костицька // Юрид. часопис Нац. акад. внутріш. справ. — 2013. — № 1. — С. 103–109; Тягло О. В. Логіко-ймовірнісні засади повного електронного правосуддя / О. В. Тягло // Філософські та методологічні проблеми права. — 2013. — № 1 (2). — 186–195.

ку електронної юстиції в європейських країнах, а також визначення перспективних напрямів розвитку вітчизняної системи електронного правосуддя.

Одними з перших використовувати інформаційні технології для забезпечення роботи судів почали у США наприкінці ХХ ст. Так, у 1988 р. федеральні суди США запровадили пробну версію системи доступу до судових актів — *Public Access to Court Electronic Records* (PACER, <http://www.pacer.gov>), яка забезпечувала доступ до судових документів через мережу Інтернет, можливість завантаження та друкування документів, а також одночасний доступ до файлів справи кількох осіб¹.

Із січня 1996 р. у федеральних судах США запроваджено систему «Управління справами / Електронний архів справ» (*Case Management / Electronic Case Files* (CM/ECF))². Ця система є Федеральною комплексною системою управління судовими справами в судах з банкрутства, районних та апеляційних судах і забезпечує доступ до поданих документів через Інтернет. Судді, інші співробітники суду, юристи отримали доступ до електронної інформації книги записів, даних управління справами та досліджень матеріалів справи.

Схожі електронні системи було також запроваджено в інших країнах світу. Зокрема, програма електронного документообігу діє в спеціалізованих судах Англії та Уельсу з 1 квітня 2010 р. відповідно до ч. 5 та Практичних вказівок до неї (*Practice Direction* 5A, 5B, 5C). Правил цивільного судочинства (*Civil Procedure Rules*) 1998 р.³ Так, зокрема, практична вказівка 5C містить окремі положення, присвячені руху справи, інформації про використання електронної пошти для спілкування із судом, а також перелік документів, які можуть бути передані за її допомогою⁴.

¹PACER [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.pacer.gov>.

²Case Management / Electronic Case Files (CM/ECF) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.uscourts.gov/FederalCourts/CMECF.aspx>.

³Civil Procedure Rules [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules/part01>.

⁴Practice Direction 5A, 5B, 5C Civil Procedure Rules [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules/part05/pd_part05c.

Електронна юстиція активно розбудовується в Європейському Союзі. Установчими документами ЄС було визначено важливість розвитку судового співробітництва в цивільних справах, спрощення та полегшення доступу до правосуддя, шляхами досягнення яких стало, зокрема, і запровадження *e-Justice*. Незважаючи на те, що в установчих договорах прямо про це не йдеться, розвиток електронного правосуддя став одним із найбільш ефективних шляхів реалізації їх положень про розвиток співробітництва в судовій сфері.

Так, Маастрихтським договором про Європейський Союз 1992 р.¹ було визначено так звані «три колони» ЄС, і остання, третя «колона», — це співробітництво у сферах юстиції та внутрішніх справ. У подальшому в установчих договорах ЄС було визначено, що співробітництво в галузі юстиції та внутрішніх справ здійснюється задля досягнення цілей Союзу, розв'язання різних проблем, що становлять взаємний інтерес, а також заради забезпечення ефективного судового співробітництва в цивільних справах.

Положення про судове співробітництво в цивільних справах набули розвитку в Амстердамському договорі, в розділі IV якого йдеться про свободу, безпеку та правосуддя. Зокрема, положеннями ст. 65 «Judicial Cooperation in Civil Matters» було визначено важливість забезпечення спрощеного доступу до правосуддя, що могло бути реалізовано за допомогою мінімізації стандартів для транскордонних спорів і гармонізації судових процедур².

Положеннями цього Договору було також закріплено повноваження Ради ЄС ужити заходів у сфері судової співпраці в цивільних справах із транскордонними наслідками, оскільки вони необхідні для ефективного функціонування внутрішньо-

¹Treaty on European Union [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C:1992:191:TOC>.

²Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11997D/TXT>.

го спільного ринку ЄС. Таким чином, з ухваленням Амстердамського договору розвиток судового співробітництва в ЄС набуває нового значення і простір єдиного європейського правосуддя стає реальністю.

Основні підвалини спільного європейського простору правосуддя було закладено на засідання Європейської Ради в Тампере у 1999 р.¹, де було зазначено, що жителі ЄС не повинні зневіритись і утриматись від здійснення своїх прав у зв'язку з несумісністю або складністю правових систем держав-членів. Для того, щоб полегшити доступ до правосуддя, Європейська Рада запропонувала Комісії у співпраці з іншими відповідними інституціями й організаціями, зокрема Радою Європи, запустити інформаційну кампанію й опублікувати відповідні вказівки для користувача «Про судову співпрацю в рамках Союзу і про правові системи держав-членів».

Відповідно до запропонованих заходів, задля забезпечення справжнього європейського простору правосуддя фізичні та юридичні особи повинні отримати можливість повною мірою здійснювати свої права. Отже, основна мета електронного правосуддя — полегшення доступу до правосуддя осіб та поліпшення судової співпраці в цивільних справах задля усунення всіх перешкод, що впливають із невідповідності між різними судовими та адміністративними системами (взаємне визнання і приведення у виконання іноземних судових рішень, доступ до правосуддя та гармонізація національного законодавства).

На реалізацію цих положень у 2003 р. було запроваджено проект із підготовки Європейської судової мережі в цивільних і комерційних справах (*European Judicial Network in civil and commercial matters*)². У рамках цього проекту було створено правові атласи, які дозволяють визначити компетентні юриди-

¹Tampere European Council 15 and 16 October 1999 Presidency Conclusions [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm.

²European Judicial Network in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : http://ec.europa.eu/civiljustice/index_en.htm.

чні органи в державах-членах, а також здійснено заходи із заохочення до використання відеоконференцій і електронної передачі документів між державними органами.

Нині наступником *European Judicial Network* став портал *European e-Justice* (<https://e-justice.europa.eu>), який містить велику кількість інформації про держави-члени та їхні правові системи, загальне законодавство, європейське право та різні аспекти цивільного й комерційного права, що забезпечує легкий доступ жителів ЄС до необхідної інформації для вирішення спору.

Налагодження ефективної судової співпраці у сфері розгляду і вирішення цивільних справ є важливим завданням ЄС з огляду на необхідність забезпечення належного захисту учасників відносин внутрішнього ринку. Безумовно, розбудова цивільного процесу ЄС як механізму вирішення транскордонних спорів взаємозв'язана з розвитком електронного правосуддя в ЄС, яке дає змогу вирішити чимало проблем, зокрема забезпечити ефективну взаємодію між судовими органами різних держав-членів, а також між судами та учасниками процесу, які є жителями різних держав-членів.

У вересні 2007 р. було підготовлено спеціальну програму «Цивільне судочинство» (далі — Програма) на період 2007–2013 рр. як частину «Загальної програми фундаментальних прав та правосуддя»¹. Ця Програма була спрямована на поліпшення взаємного знання національних правових і судових систем; сприяння навчанню законодавства Співтовариства для юристів-практиків; заохочення співпраці й обміну інформацією та досвідом; покращення інформації про правові системи в державах-членах та доступу до правосуддя; зміцнення взаємної довіри і незалежності судової влади; сприяння та розвиток функціонування Європейської судової мережі в

¹ Civil Justice specific programme (2007–2013). Decision No. 1149/2007/EC of the European Parliament and of the Council of 25 September 2007 [Electronic resource]. — Mode of access : http://europa.eu/legislation_summaries/human_rights/fundamental_rights_within_european_union/116030_en.htm.

функціонування Європейської судової мережі в цивільних і комерційних справах.

У червні 2008 р. Комісія ЄС представила своє комюніке «Про Європейську стратегію розвитку e-Justice»¹, що було спрямоване на сприяння розвитку конкретних механізмів електронної юстиції на європейському рівні в тісній координації з державами-членами, зокрема створення спільноти європейського та національного рівня в галузі електронної юстиції.

Дотримання вимог справедливого правосуддя ускладнюються звантаженістю судової системи, що вимагає постійного вдосконалення методів роботи, необхідності економії витрат на судову систему. Використання ІКТ надає можливості для покращення діяльності судової системи та істотно спрощує процедури розгляду справ, сприяє скороченню витрат і є своєрідною відповіддю на запити про полегшення доступу до правосуддя, співробітництва між правоохоронними органами та сприяє ефективності судової системи.

ЄС активно сприяє поступовому створенню та запровадженню єдиного порталу електронного правосуддя в ЄС, метою якого було забезпечити єдину, багатомовну, зручну для користувачів точку доступу («єдине вікно») для всієї системи електронного правосуддя, тобто для європейських і національних інформаційних сайтів та / або послуг, із початку 2000-х рр.

Для забезпечення реалізації цієї мети в листопаді 2008 р. було запроваджено перший «Багаторічний план заходів із розвитку Європейського *e-Justice*» на 2009–2013 рр.² (далі — План дій на 2009–2013 рр.), підготовлений у співпраці Комісією та Європейським парламентом. Відповідно до цього Плану дій, Рада схвалила створення нової структури — робочої гру-

¹ Communication from the commission to the council, the European parliament and the european economic and social Committee. Towards a European e-Justice Strategy Decision No. 1149/2007/EC [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:32007D1149>.

² EUROMED Justice III Project. EU. 2009. Multi-annual European E-Justice Action Plan 2009–2013 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://euromed-justice.eu/document/eu-2009-multi-annual-european-e-justice-action-plan-2009-2013>.

пи Ради з електронного правосуддя, яка згодом провела масштабну роботу. Основними досягненнями, що зумовили успіх Плану дій 2009–2013 рр., є запровадження порталу *e-Justice*, що забезпечив можливість проведення відеоконференцій між судами різних держав-членів, безпечного обміну даними.

Стратегія розвитку електронного правосуддя в ЄС набула настільки важливого значення, що Європейський парламент 18 грудня 2008 р. ухвалив резолюцію щодо електронної юстиції¹, в якій наголошується, що майбутнє законодавство ЄС має розроблятися із забезпеченням можливості використання онлайнових додатків. Потрібно зауважити, що перші загальноєвропейські процедури із вирішення цивільних і комерційних справ транскордонного характеру — EOP та ESCP забезпечені такими додатками, процедури ЕЕО, вручення судових документів, отримання доказів у справах транскордонного характеру, що значно спрощує доступ учасників процесу до правосуддя.

Портал електронної юстиції *European e-Justice* було запущено 16 липня 2010 р.² Цей проєкт планувався як майбутній електронний one-stop-one у сфері правосуддя, як перший крок до спрощеного надання інформації про систему правосуддя, покращення доступу до правосуддя в ЄС на 23 мовах. Основне завдання порталу *e-Justice* — стати «єдиним вікном» для європейських громадян та професіоналів у сфері юриспруденції, що дозволяє їм отримати їхньою рідною мовою інформацію про європейські і національні процедури та функціонування системи правосуддя.

Запроваджений портал був у цілому позитивно оцінений користувачами і в подальшому поступово вдосконалювався та

¹European Parliament resolution of 18 December 2008 with recommendations to the Commission on e-Justice [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0637+0+DOC+XML+V0//EN>.

²European e-Justice Portal [Electronic resource]. — Mode of access : <https://e-justice.europa.eu/home.do?Action=home>.

розширювався за рахунок доповнення новими функціями, зокрема динамічними електронними формами.

На порталі e-Justice міститься *European Judicial Atlas in civil matters*¹, що підтримується Європейською комісією і надає інформацію щодо судової співпраці в цивільних справах (далі — Атлас). Атлас надає зручний доступ до інформації, що стосується судової співпраці в цивільних справах, дозволяє визначити компетентні суди або органи, до яких можна звернутися (назви і адреси всіх судів у державах-членах, які розглядають цивільні і комерційні справи (суди першої інстанції, апеляційні суди тощо) і географічних районів, в яких вони мають юрисдикцію), а також заповнити форми онлайн, які існують для деяких із цих питань, змінити мову форми і передати форми в електронному вигляді.

Інформація Атласу стосується таких питань: 1) юридична допомога; 2) медіація (посередництво) в цивільних і комерційних справах; 3) вручення судових та позасудових документів; 4) європейські процедури (*European Order for Payment Procedure* та *European Small Claims Procedure*); 5) отримання доказів; 6) визнання та виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах та Європейського виконавчого листа; 7) аліментні зобов'язання; 8) компенсація жертвам злочинів

Ураховуючи успіх Плану дій на 2009–2013 рр. і прагнення вдосконалити систему правосуддя, зробити її більш доступною для громадян, поліпшити взаєморозуміння юристів і судових органів завдяки наданню електронних засобів інформації та співробітництва, було ухвалено рішення про підготовку наступного плану дій з розвитку електронного правосуддя. Це стало важливим кроком до дематеріалізації правових процедур, поширення використання електронних засобів зв'язку між усіма учасниками судового процесу, привело до більш ефективного функціонування судової системи в державах — учасницях цього Плану. З огляду на це держави-члени та єв-

¹European Judicial Atlas in civil matters [Electronic resource]. — Mode of access : https://e-ustice.europa.eu/content_european_judicial_atlas_in_civil_matters-88-en.do.

ропейські інституції підтримали готовність продовжувати розбудову Європейської системи e-Justice і запровадили проєкт Стратегії електронного правосуддя в ЄС на 2014–2018 рр.¹ (далі — Стратегія 2014–2018 рр.).

У Стратегії 2014–2018 рр. відзначається, що впровадження електронного правосуддя в ЄС здійснюється з метою формування загальноєвропейської системи правосуддя, а також враховуючи можливу співпрацю з третіми країнами, яку Союз та його держави-члени повинні, по можливості, розвивати з дотриманням інституційних правил, встановлених на рівні Європейського Союзу (п. 55–56 Стратегії)². Це має надзвичайно важливе значення для України, яка перебуває на важливому етапі інтеграції до ЄС, що зумовлює необхідність активного використання можливості долучення до Європейської системи e-Justice з огляду, передусім, на такі чинники.

Європейська система e-Justice спрямована на використання і розвиток ІКТ судовими органами держав-членів, зокрема при здійсненні правосуддя у транскордонних справах. За її допомогою полегшується доступ до правосуддя та інформації про законодавство, активізується співробітництво між судовими органами держав-членів, що приводить до підвищення ефективності всієї системи правосуддя ЄС. Це має надзвичайно важливе значення для розвитку та поглиблення судового співробітництва між Україною та ЄС³.

Цілям Європейської e-Justice присвячено окремий IV розділ Стратегії, серед яких визначено такі: 1) поліпшити доступ до інформації в галузі правосуддя в ЄС; 2) запровадити доступ до судів і полегшити використання позасудових процедур за допомогою електронних засобів зв'язку в транскордонних справах; при цьому відзначається необхідність створення умов для надання

¹Draft Strategy on European e-Justice 2014–2018 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/lexuriserv/lexuriserv.do?Uri=OJ:C:2013:376:0007:0011:-EN:PDF>.

²Ibid.

³Ізарова І. О. Розвиток електронного судочинства в європейських країнах / І. О. Ізарова // Юрид. вісн. — 2014. — № 6. — С. 228–232.

інтерактивних транскордонних судових послуг на європейському рівні, дематеріалізації судових та позасудових розглядів; 3) спрощення та заохочення електронного зв'язку між судовими органами держав-членів через відеоконференції або безпечний електронний обмін даними; 4) надання працівникам судових органів безпечного доступу до різних функціональних можливостей за допомогою призначених для них особливих прав доступу¹.

На розвиток Європейської системи e-Justice 17 грудня 2013 р. Європейським парламентом та Радою після двох років узгодження було запроваджено нову програму — «Програму із забезпечення правосуддя» на період 2014–2020 рр.² Загальною метою цієї Програми було визначено створення справді європейського простору правосуддя, заснованого на взаємній довірі, а також сприяння судовій співпраці в цивільних і кримінальних справах, допомозі у семінарах для суддів, прокурорів та інших юристів. Відповідно до ст. 6 цієї Програми, підтримується подальший розвиток та фінансування порталу e-Justice.

16 травня 2014 р. Радою Європейського Союзу було запроваджено наступний «Багаторічний план заходів із розвитку Європейського e-Justice» на період 2014–2018 рр.³ (далі — План дій на 2014–2018 рр.). Цей документ містить список запланованих заходів із подальшої розбудови електронного правосуддя в ЄС. З огляду на євроінтеграційні прагнення України, а також передбачену можливість співпраці із третіми країнами, варто активізувати дослідження та координацію розвитку електронного правосуддя в Україні.

Безперечно, європейські країни мають набагато більше реальних можливостей для впровадження ІКТ, а також електронного

¹Draft Strategy on European e-Justice 2014–2018 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/lexuriserv/lexuriserv.do?Uri=OJ:C:2013:376:0007:0011:EN:PDF>.

²Regulation (EU) No. 1382/2013 of the European Parliament and of the council of 17 December 2013 establishing a Justice Programme for the period 2014 to 2020 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:354:0073:0083:en:PDF/>.

³Multianual European e-Justice Action Plan 2014–2018 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%209714%202014%20INIT>.

правосуддя в судочинство, тож системне вивчення їхнього досвіду заслуговує на пильну наукову увагу. Слід відзначити, що запровадження ІКТ та електронного правосуддя в інших країнах проводилося послідовно впродовж більш як десяти років шляхом проведення багаторічних пілотних проєктів, що дозволяло визначити за допомогою практичного застосування найбільш ефективні процедури. З огляду на це, перспективними та пріоритетними напрямками варто визначити співробітництво із країнами ЄС у сфері розвитку електронного правосуддя в Україні. Долучення України до розбудови інтерактивного простору ЄС для взаємодії у сфері правосуддя забезпечить необхідні передумови для забезпечення ефективного захисту прав. Важко переоцінити переваги таких новацій, — утім слід більше виходити з того, що вони є немінучими незалежно від нашого бажання й основне завдання сьогодні — є забезпечити належне регулювання їх застосування, зокрема у сфері цивільного судочинства.

Застосування ІКТ забезпечить розвантаження судової системи, спрощення доступу до суду, а також до інформації про судочинство, що має надзвичайно важливе значення для реформування вітчизняної системи правосуддя. Щороку в порядку цивільного судочинства в Україні розглядається близько півтора мільйона справ — за останні десять років кількість поданих до суду першої інстанції заяв коливалася від 1,5 млн справ у 2006 р. до 2,4 млн справ у 2010 р.¹ Це свідчить, з одного боку, про те, що судова форма захисту є пріоритетною, але, з другого боку, не можна сказати, що рівень довіри до судової системи задовільний. З огляду на це існує необхідність реформування цивільного судочинства, спрощення процедур розгляду і вирішення цивільних справ, забезпечення необхідною інформацією учасників процесу. Поступова інтеграція України до ЄС і адаптація законодавства ЄС зумовить необхідність забезпечення доступу до інформації про судові органи інших держав-членів, особливості національного процесуального законодавства, загальноєвропейські процедури розгляду і вирішення транскордонних справ

ПІСЛЯМОВА

В світлі підписання Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, положеннями якої визначено розвиток співробітництва з метою зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості та боротьби з корупцією, важливого значення набувають конкретні шляхи гармонізації цивільного процесу ЄС та України.

Співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки згідно з цією Угодою буде відбуватися на основі принципу поваги до прав людини та основоположних свобод (ст. 14); судового співробітництва в цивільних та кримінальних справах, повною мірою використовуючи відповідні міжнародні і двосторонні документи та ґрунтуючись на принципах юридичної визначеності і праві на справедливий суд (ч. 1 ст. 24); а також судового співробітництва між Україною та ЄС у цивільних справах на основі відповідних багатосторонніх правових документів, зокрема конвенцій Гаазької конференції з міжнародного приватного права у сферах міжнародного правового співробітництва, судового процесу, а також захисту дітей (ч. 2 ст. 24).

З метою забезпечення ефективного поєднання правил національного цивільного процесу й законодавства ЄС з набранням членства державам-кандидатам до вступу потрібно спрямувати реформування національного процесуального законодавства в напрямі узгодження із цивільним процесом ЄС. Україні як державі, що підписала відповідну Угоду про

Асоціацію, яка підтримує та поділяє спільні європейські цінності, потрібно вдосконалювати вітчизняне цивільне процесуальне законодавства з урахуванням реалій асоціації з ЄС та перспектив майбутнього набуття членства, а також виходячи з важливості досвіду гармонізації цивільного процесу держав – членів ЄС.

Основною передумовою гармонізації цивільного процесу слід вважати утворення Європейського Союзу як об'єднання держав з різними процесуальними системами, оскільки відмінності цих процесуальних систем ставали на заваді реалізації положень установчих договорів ЄС і забезпеченню ефективного захисту жителів ЄС. Гармонізацію цивільного процесу варто розглядати як важливий невід'ємний складник європейської правової інтеграції, що відповідно зумовлює інтерес України та необхідність гармонізації цивільного процесу з метою ефективного інтегрування до спільного правового простору ЄС.

У результаті проведеного дослідження можна зробити також висновки про поняття цивільного процесу ЄС, його ознаки, принципи, основні інститути, а також етапи його формування.

Цивільний процес ЄС можна визначити як спрямовану на захист прав діяльність компетентного суду та учасників процесу з розгляду й вирішення цивільних та комерційних справ транскордонного характеру.

Серед визначальних ознак цивільного процесу ЄС варто виділити автономність, комплексність, взаєзпов'язаність із системами національного процесуального законодавства, альтернативний характер процедур.

До фундаментальних принципів цивільного процесу ЄС слід віднести:

- принцип пріоритетності положень загальноєвропейських процедур над положеннями національного процесуального законодавства, що зумовлює необхідність узгодження останнього з вимогами наднаціонального законодавства ЄС;

• принцип автономності загальноєвропейських процедур, відповідно до якого провадження у транскордонних справах із часу їх запровадження має відбуватися в передбаченому законодавством ЄС порядку;

• принцип обмеженого оскарження судових рішень.

Місце цивільного процесу ЄС визначено за допомогою його основної характеризуючої ознаки — транскордонного елементу, що є різновидом іноземного елементу, тож він виступає невід’ємним складником міжнародного приватного права, застосовується тільки до справ транскордонного характеру, тоді як норми національного процесуального законодавства держав-членів поширюються тільки на ті відносини, які не врегульовані положеннями цивільного процесу ЄС.

Інституційну систему цивільного процесу ЄС становлять:

1) провадження з вирішення дрібних спорів;
2) провадження з видачі Європейського судового наказу про сплату;

3) провадження з забезпечення позовних вимог;

4) провадження з видачі Європейського виконавчого листа.

Порядок видачі Європейського судового наказу про сплату можна визначити як урегульоване положеннями європейського законодавства спрощене провадження з розгляду і вирішення цивільних і комерційних справ, що містять грошові вимоги транскордонного характеру, рішення якого не вимагає додаткових процедур визнання та може бути виконано в будь-якій державі – члені ЄС.

Загальноєвропейський порядок вирішення дрібних спорів можна визначити як урегульоване положеннями європейського законодавства спрощення провадження з розгляду й вирішення цивільних і комерційних справах транскордонного характеру, загальна вартість вимог в яких не перевищує встановленої законом межі, рішення якого не вимагає додаткових процедур визнання та може бути виконано в будь-якій державі – члені ЄС.

Порядок видачі Європейського виконавчого листа щодо незаперечних вимог можна визначити як урегульоване положеннями європейського законодавства провадження з сертифікації судових рішень у цивільних і комерційних справах транскордонного характеру, предметом яких є вимоги безспірного або незаперечного характеру, що не потребує додаткових процедур визнання та підлягає виконанню в будь-якій державі – члені ЄС.

Порядок забезпечення позовних вимог шляхом видачі Європейського наказу про забезпечення грошових коштів на банківських рахунках є одним з проваджень цивільного процесу ЄС, що регулює відносини з забезпечення реального виконання судового рішення шляхом накладення заборони на зняття або переведення грошових коштів на банківських рахунках боржника і застосовується у справах транскордонного характеру.

Розгляд цивільних і комерційних справ транскордонного характеру забезпечується за допомогою розгалуженої системи альтернативних способів вирішення спорів, а також онлайн способів вирішення спорів.

Допоміжними інститутами цивільного процесу ЄС є:

- інститут надання правової допомоги в транскордонних справах;
- вручення судових та позасудових документів;
- отримання доказів.

За їх допомогою забезпечується системність і комплексність цивільного процесу ЄС як єдиної альтернативної національному форми судового захисту прав учасників транскордонних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативно-правові акти та судова практика

1. Convention du 14 novembre 1896 relative a la Procedure Civile [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.hcch.net/upload/conv1896.pdf>.
2. Convention of Civil Procedure 1905 [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.hcch.net/index_en.php?act=text.Display&tid=16.
3. Convention of 1 March 1954 on civil procedure [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.text&cid=33.
4. Convention of 27 September 1968 on Jurisdiction and the Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters [Electronic resource]. — Mode of access : <http://curia.europa.eu/common/recdoc/convention/en/c-textes/brux-idx.htm>.
5. Convention of 16 September 1988 on Jurisdiction and the Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters [Electronic resource]. — Mode of access : <http://curia.europa.eu/common/recdoc/convention/en/c-textes/lug-idx.htm>.
6. Convention on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters 30 October 2010 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://ec.europa.eu/world/agreements/prepareCreateTreatiesWorkspace/treatiesGeneralData.do?redirect=true&treatyId=7481>.
7. Opinion of the Court (Full Court) of 7 February 2006. Competence of the Community to conclude the new Lugano Convention on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters. Opinion 1/03 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62003CV0001>.

8. Convention of 15 November 1965 on the Service Abroad of Judicial and Extrajudicial Documents in Civil or Commercial Matters [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.status&cid=17.

9. Convention of 18 March 1970 on the Taking of Evidence Abroad in Civil or Commercial Matters [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.text&cid=82.

10. Agreement between the European Community and the Kingdom of Denmark on the service of judicial and extrajudicial documents in civil or commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1423167334160&uri=OJ:JOL_2005_300_R_0053_01.

11. Agreement between the European Community and the Kingdom of Denmark on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : http://ec.europa.eu/justice_home/judicialatlascivil/html/pdf/l_29920051116en00620070.pdf.

12. Agreement between the European Community and the Kingdom of Denmark on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:22005A1116\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:22005A1116(01)).

13. European Agreement on the Transmission of Applications for Legal Aid 27/1/1977 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=092&CM=8&DF=11/03/03&CL=ENG>.

14. Status as of 11/3/2003 European Agreement on the Transmission of Applications for Legal Aid 27/1/1977 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=092&CM=8&DF=11/03/03&CL=ENG>.

15. List of declarations made with respect to treaty No. 092 European Agreement on the Transmission of Applications for Legal Aid Status as of: 20/4/2015 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?NT=092&CM=8&DF=&CL=ENG&VL=1>.

16. Treaty establishing the European Atomic Energy Community [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11957A/TXT>.

17. Treaty establishing the European Coal and Steel Community [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11951K/TXT>.

18. Treaty establishing the European Economic Community [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11957E/TXT>.

19. Single European Act [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11986U/TXT>.

20. Treaty on European Union [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C:1992:-191:TOC>.

21. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012E/TXT>.

22. Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11997D/TXT>.

23. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007 [Electronic resource]. — Mode of access : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?ELX_SESSIONID=LyYhJvwTJ2dBybv9yYLBQpQJlchLpplzTy9Hg2n2QlsLY57FKRn!-867718495?uri=OJ:C:2007:306:TOC/.

24. Summary of Treaty [Electronic resource]. — Mode of access : <http://ec.europa.eu/world/agreements/prepareCreateTreatiesWorkspace/treatiesGeneralData.do?redirect=true&treatyId=7481>.

25. Charter of Fundamental rights of the European Union [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:en:PDF>.

26. Tampere European Council 15 and 16 October 1999 Presidency Conclusions [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm.

27. The Stockholm Programme — An open and secure Europe serving and protecting citizens [Electronic resource]. — Mode of access : [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52010XG0504\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52010XG0504(01)).

28. EUROMED Justice III Project. EU. 2009. Multi-annual European E-Justice Action Plan 2009–2013 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://euromed-justice.eu/document/eu-2009-multi-annual-european-e-justice-action-plan-2009-2013>.

29. Multiannual European e-Justice Action Plan 2014–2018 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%209714%202014%20INIT>.

30. Civil Justice specific programme (2007–2013). Decision No. 1149/2007/EC of the European Parliament and of the Council of 25 September 2007 [Electronic resource]. — Mode of access : http://europa.eu/legislation_summaries/human_rights/fundamental_rights_within_european_union/116030_en.htm.

31. Cooperation between the courts of the Member States in the taking of evidence in civil or commercial matters European Parliament resolution of 10 March 2009 on cooperation between the courts of the Member States in the taking of evidence in civil or commercial matters (2008/2180(INI)) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421965189416&uri=CELEX:52009IP0089>.

32. Council and Commission Action Plan implementing the Hague Programme on strengthening freedom, security and justice in the European Union [Electronic resource]. — Mode of access : [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52005XG0812\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52005XG0812(01)).

33. Comission Staff Working Document Impact Assessment Accompanying the document Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council amending Regulation (EC) No. 861/2007 of the European Parliament and of the Council establishing a European Small Claims Procedure and Regulation (EC) No. 1896/2006 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 creating a European order for payment procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421775797-117&uri=CELEX:52013SC0459>.

34. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament of 10 May 2005 — The Hague Programme : ten priorities for the next five years. The Partnership for European renewal in the field of Freedom, Security and Justice [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52005-PC0184>.

35. Communication from the Commission to the Council, the European parliament and the european economic and social Committee. Towards a European e-Justice Strategy Decision No. 1149/2007/EC [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:32007D1149>.

36. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions — Justice, freedom and security in Europe since 2005 : an evaluation of The Hague Programme and action plan [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52009 DC0263>.

37. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions The EU Justice Agenda for 2020 — Strengthening Trust, Mobility and Growth within the Union Strasbourg, 11.03.2014 COM (2014) 144 [Electronic resource]. — Mode of access : [final/http://ec.europa.eu/justice/effective-justice/files/com_2014_144_en.pdf](http://ec.europa.eu/justice/effective-justice/files/com_2014_144_en.pdf).

38. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions The 2014 EU Justice Scoreboard [Electronic resource]. — Mode of access : http://ec.europa.eu/justice/effective-justice/files/justice_scoreboard_2014_en.pdf.

39. Conclusions on the priorities for relaunching the Single Market [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/intm/122331.pdf

40. Council Act of 26 May 1997 drawing up a Convention on the service in the Member States of the European Union of judicial and extrajudicial documents in civil or commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.1997.261.01.0001.01.ENG.

41. Commission Recommendation of 30 March 1998 on the principles applicable to the bodies responsible for out-of-court settlement of consumer disputes [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31998H0257>.

42. Commission Recommendation of 4 April 2001 on the principles for out-of-court bodies involved in the consensual resolution of consumer disputes [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001H0310:EN:HTML>.

43. Council and Commission Action Plan of 3 December 1998 on how best to implement the provisions of the Treaty of Amsterdam on the creation of an area of freedom, security and justice [Electronic resource]. — Mode of access : http://europa.eu/legislation_summaries/other/l33080_en.htm.

44. Council Regulation (EC) No. 1346/2000 of 29 May 2000 on insolvency proceedings [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:32000R1346>.

45. Council Regulation (EC) No. 1347/2000 of 29 May 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and in matters of parental responsibility for children of both spouses [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32000R1347>.

46. Council Regulation (EC) No. 44/2001 of 22 December 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : http://ec.europa.eu/justice_home/judicialatlascivil/html/pdf/oj_112_20010116_en.pdf.

47. Council Regulation (EC) No. 1206/2001 of 28 May 2001 on cooperation between the courts of the Member States in the taking of evidence in civil or commercial matters (Evidence Regulation) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32001R1206>.

48. Commission Regulation (EC) No. 1496/2002 of 21 August 2002 amending Annex I (the rules of jurisdiction referred to in Article 3(2) and Article 4(2)) and Annex II (the list of competent courts and authorities) to Council Regulation (EC) No. 44/2001 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgements in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : http://ec.europa.eu/justice_home/judicialatlascivil/html/pdf/oj_1225_20020822_en.pdf.

49. Council Directive 2003/8/EC of 27 January 2003 to improve access to justice in cross-border disputes by establishing minimum common rules relating to legal aid for such disputes [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32003L0008>.

50. Council Regulation (EC) No. 2201/2003 of 27/11/2003 concerning jurisdiction and the recognition and reinforcement of judgments in matrimonial matters and the matters of parental responsibility, repealing Regulation (EC) No. 1347/2000 Brussels II b Regulation [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32003R2201>.

51. Commission Decision of 9 November 2004 establishing a form for legal aid applications under Council Directive 2003/8/EC to improve access to justice in cross-border disputes by establishing minimum common rules relating to legal aid for such disputes [Electronic resource]

— Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32004D0844>.

52. Commission Regulation (EC) No. 2245/2004 of 27 December 2004 amending Annexes I, II, III and IV to Council Regulation (EC) No. 44/2001 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : http://ec.europa.eu/justice_home/judicialatlascivil/html/pdf/oj_l381_20041228_en.pdf.

53. Commission Decision of 26 August 2005 establishing a form for the transmission of legal aid applications under Council Directive 2003/8/EC [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32005D0630>.

54. Commission Regulation (EC) No. 1869/2005 of 16 November 2005 replacing the Annexes to Regulation (EC) No. 805/2004 of the European Parliament and of the Council creating a European Enforcement Order for uncontested claims [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32005R1869>.

55. Council Decision of 15 October 2007 on the signing, on behalf of the Community, of the Convention on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2007.339.01.0001.01.ENG.

56. Directive 2009/22/EC of 23 April 2009 on injunctions for the protection of consumers' interests [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:110:0030:0036:EN:PDF>.

57. Directive 2013/11/EU of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on alternative dispute resolution for consumer disputes and amending Regulation (EC) No. 2006/2004 and Directive 2009/22/EC [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:165:0063:-0079:EN:PDF>.

58. Draft programme of measures for implementation of the principle of mutual recognition of decisions in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32001Y0115\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32001Y0115(01)).

59. Draft Strategy on European e-Justice 2014–2018 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/lexuriserv/lexuriserv.do?Uri=OJ:C:2013:376:0007:0011:EN:PDF>.

60. Proposal for a Council Regulation creating a European enforcement order for uncontested claims [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52002PC0159>.

61. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing a European Small Claims Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421775797117&uri=CELEX:52005PC0087>.

62. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Creating a European Account Preservation Order to facilitate cross-border debt recovery in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52011PC0445>.

63. Regulation (EU) No. 1382/2013 of the European Parliament and of the council of 17 December 2013 establishing a Justice Programme for the period 2014 to 2020 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:354:0073:0083:en:PDF/>.

64. Regulation (EC) No. 1348/2000 on the service in the Member States of judicial and extrajudicial documents in civil or commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1423167739517&uri=CELEX:32000R1348>.

65. Regulation (EC) No. 1393/2007 of the European Parliament and of the Council of 13 November 2007 on the service in the Member States of judicial and extrajudicial documents in civil or commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:32007R1393>.

66. Regulation (EC) No. 1896/2006 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 creating a European order for payment procedure [Electronic resource] — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32006R1896>.

67. Regulation (EC) No. 2006/2004 of the European Parliament and of the Council of 27 October 2004 on cooperation between national authorities responsible for the enforcement of consumer protection laws (the Regulation on consumer protection cooperation) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:32004R2006>.

68. Regulation (EC) No. 805/2004 of the European Parliament and the Council of 21/4/2004 creating a European Enforcement Order for unco-

ntested claims (EEO Regulation) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32004R0805>.

69. Regulation (EC) No. 861/2007 of the European Parliament and the Council of 11 July 2007 establishing a European Small Claims Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32007R0861>.

70. Regulation (EU) No. 1215/2012 of the European Parliament and of the Council on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters of 12 December 2012 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32012R1215>.

71. Regulation (EU) No. 524/2013 of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on online dispute resolution for consumer disputes and amending Regulation (EC) No. 2006/2004 and Directive 2009/22/EC (Regulation on consumer ODR) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32013R0524>.

72. Regulation (EU) No. 655/2014 of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 establishing a European Account Preservation Order procedure to facilitate cross-border debt recovery in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1422049979203&uri=CELEX:32014R0655>.

73. Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the European Economic and Social Committee on the application of Council Regulation (EC) 1348/2000 on the service in the Member States of Judicial and Extrajudicial documents in civil or commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1423168016111&uri=CELEX:52004DC0603>.

74. Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the European Economic and Social Committee on the application of Regulation (EC) No. 1393/2007 of the European Parliament and of the Council on the service in the Member States of judicial and extrajudicial documents in civil or commercial matters (Service of documents) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1422042062633&uri=CELEX:52013DC0858>.

75. Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the European Economic and Social Committee on the

application of the Council Regulation (EC) 1206/2001 of 28 May 2001 on cooperation between the courts of the Member States in the taking of evidence in civil or commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52007DC0769>.

76. Report from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on the application of Council Regulation (EC) No. 44/2001 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : http://ec.europa.eu/civiljustice/news/docs/report_judgements_en.pdf.

77. Report from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on the application of Directive 2003/8/EC to improve access to justice in cross-border disputes by establishing minimum common rules relating to legal aid for such disputes [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1423061411774&uri=CELEX:52012DC0071>.

78. Amended proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the service in the Member States of judicial and extrajudicial documents in civil or commercial matters (Service of documents) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52006PC0751>.

79. European Account Preservation Order adopted : New EU rules will make it easier for companies to recover millions of cross-border debt [Electronic resource]. — Mode of access : http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-342_en.htm.

80. European Agreement on the Transmission of Applications for Legal Aid and explanatory report // Council of Europe Publishing Strasbourg Council of Europe 1996. — Pp. 7–89.

81. European Commission to cut red tape in cross-border court cases for businesses and consumers [Electronic resource]. — Mode of access : http://europa.eu/rapid/press-release_IP-10-1705_en.htm.

82. European Parliament resolution of 18 December 2008 with recommendations to the Commission on e-Justice [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0637+0+DOC+XML+V0//EN>.

83. Green Paper from the Commission — Legal aid in civil matters: the problems confronting the cross-border litigant [Electronic resource].

— Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52000DC0051>.

84. Green Paper on a European order for payment procedure and on measures to simplify and speed up small claims litigation [Electronic resource]. — Mode of access : http://europa.eu/legislation_summaries/other/l33212_en.htm.

85. Green Paper on improving the efficiency of the enforcement of judgments in the European Union : the attachment of bank [Electronic resource]. — Mode of access : http://europa.eu/legislation_summaries/justice-freedom_security/judicial_cooperation_in_civil_matters/l16021_en.htm.

86. Practice Direction 5A, 5B, 5C Civil Procedure Rules [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules/part05/pd_part05c.

87. Principes de procédure civile propres à améliorer le fonctionnement de la justice R (84) 5, 28.02.1984 [Electronic resource]. — Mode of access : <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=603541&SecMode=1&DocId=682116&Usage=2>.

88. Proposal for a Council Decision concerning the signing of the Agreement between the European Community and the Kingdom of Denmark extending to Denmark the provisions of Council Regulation (EC) No. 44/2001 on jurisdiction and the recognitions and enforcement of judgments in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1422635948315&uri=COM:2005:145:FIN>.

89. Директива про захист прав інтелектуальної власності № 2004/48/ЕС від 29 квітня 2004 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_b39.

90. Конвенція про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних справах або комерційних справах [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_890.

91. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

92. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/print1371132704516576>.

93. ЦПК УРСР 1963 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1501-06>.

94. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 р. № 3460-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3460-17/print1404733499086817>.

95. Закон України «Про визнання та виконання в Україні судових рішень іноземних судів» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2860-14>.

96. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції» від 04.07.2012 № 5041-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5041-17>.

97. Закон України «Про доступ до судових рішень» від 22.12.2005 № 3262-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3262-15>.

98. Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12.02.2015 № 192-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/192-19>.

99. Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18.03.2004 № 1629-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>.

100. Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 р. № 2709-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>.

101. Закон України «Про Національну програму інформатизації» від 04.02.1998 № 74/98-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/74/98-вр>.

102. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» 1950 р., Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/475/97-вр>.

103. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 № 2453-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.

104. Про реалізацію пілотного проекту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу : наказ Державної судової адміністрації України від 07.09.2012 р. № 105 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://document.ua/pro-realizaciyu-p-ilotnogo-proektu-shodo-obminu-elektronnimi--doc112626.html>.

105. Про реалізацію проекту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу : Наказ ДСА України від 31 травня 2013 р. № 72 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://adm.zt.court.gov.ua/sud0670/35481/>.

106. Регламент № 1393/2007 Європейського парламенту и Совета ЕС о вручении судебных и внесудебных документов по гражданским и коммерческим спорам (сервис по документам) и об отмене Регламента Совета ЕС 1348/2000 [[Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_b13.

107. Рекомендації R (81) 7 Комітету міністрів державам-членам про шляхи спрощення доступу до правосуддя, ухвалені Комітетом міністрів РЄ 14 травня 1981 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_133.

108. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 рр., схвалена Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/19452.html>.

109. Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://www.kmu.gov.ua/-kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_\(body\).pdf](http://www.kmu.gov.ua/-kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_(body).pdf).

Наукова література

110. Access to Justice European Traditions in Civil Procedure / ed. by C. H. Van Rhee. — Oxford : Intersentianv, 2005. — 344 s.

111. ALI/UNIDROIT Principles of Transnational Civil Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.unidroit.org/english/principles/civilprocedure/ali-unidroitprinciples-e.pdf>.

112. Andrews N. Fundamental Principles of Civil Procedure : Order Out of Chaos / Neil Andrews // Civil Litigation in a Globalising World / ed. by X. E. Kramer, C. H. Van Rhee. — 2012. — Pp. 22–78.

113. Andrews N. Fundamentals of costs law: loser responsibility, access to justice, and procedural discipline // Uniform Law Review. — Vol. 19, 2. — 2014. — Pp. 295–308.

114. Beaumont B. The Proposed ALI/UNIDROIT Principles of Transnational Civil Procedure and their Relationship to Australian Jurisdictions // Uniform Law Review. — 2001. — No. 951, 969. — Pp. 23–29.

115. Buhl L. The European Order for Payment procedure from a German point of view [Electronic resource]. — Mode of access : http://mmrecht.com/claim_collection/EOFP_from_a_German_POV.pdf.

116. Cadiet L. The ALI–Unidroit project : from transnational principles to European rules of civil procedure: Public Conference, opening session, 18 October 2013 // *Uniform Law Review*. — 2014. — Vol. 19, 2. — Pp. 292–295.

117. Cappelletti M. Introduction — Policies, Trends and Ideas in Civil Procedure / M. Cappelletti, B. Garth // *Encyclopedia of comparative law*. Volume XVI. Civil Procedure / ed. by M. Cappelletti. 1987. — Pp. 1–91.

118. Carpi F. History of the International Association of procedural [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.uni-regensburg.de/Fakultaeten/Jura/gottwald/iapl/history.html>.

119. David R. The International Unification of Private Law / David, R. ; The Legal Systems of the World, Their Comparison and Unification. Ch. V // *International Encyclopedia of Comparative Law*. V. II. — New York: Oceana Publications, Inc. 1971. — Pp. 3–78.

120. De Cruz P. Comparative Law in a Changing World / P. De Cruz. — London: Cavendish Publishing, 1999. — Pp. 38–51.

121. Dyrda L. Jurisdiction in civil and commercial matters under the Regulation No. 1215/2012 — between common grounds of jurisdiction and divergent national rules [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.tf.vu.lt/dokumentai/Admin/Doktorantu_konferencija/Dyrda.pdf.

122. ECC-Net European Small Claims Procedure Report, September 2012 [Electronic resource]. — Mode of access : http://ec.europa.eu/consumers/ecc/docs/small_claims_210992012_en.pdf.

123. European Traditions in Civil Procedure / ed. by C. H. Van Rhee. — Oxford : Intersentianv, 2005. — 344 p.

124. Evidence in Contemporary Civil Procedure. Fundamental issues in a Comparative Perspective / ed. by C. H. van Rhee, A. Uzelac. — Cambridge : Intersentia, 2015.

125. Explanatory Report by Professor Fausto Poca — Convention on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters, signed in LugaNo. on 30 October 2007 [Electronic resource]. — Mode of access : [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1422626090043&uri=CELEX:52009XG1223\(04\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1422626090043&uri=CELEX:52009XG1223(04)).

126. European Civil Procedure : Study JLS/C4/2005/03 — Evaluation of Application of Regulation 44/2001 National Report — Poland, by K. Weitz, P. Rylski [Electronic resource]. — Mode of access :

http://ec.europa.eu/civiljustice/news/docs/study_bxl1_poland.pdf.

127. First Report of Working Group on Provisional and Protective Measures [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.unidroit.org/english/documents/2014/study76a/s-76a-01-e.pdf>.

128. Freudental M. The Future of European Civil Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.ejcl.org/75/art75-6.html>.

129. From Transnational Principles to European Rules of Civil Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.europeanlawinstitute.eu/projects/current-projects-contd/article/from-transnational-principles-to-european-rules-of-civil-procedure/?tx_ttnews%5B-backPid%5D=137874&cHash=30981e5bc9618fbff47b45f915463642.

130. Garth B. Franz Klein, Mauro Cappelletti, and the mission of comparative procedural scholars : opening lecture for International Association of Procedural Law [Electronic resource]. — Mode of access : <http://revistas.pucp.edu.pe/index.php/derechopucp/article/viewFile/6416/6472>.

131. Gottwald P. The European Law of Civil Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.asianlii.org/jp/journals/RitsLRev/2005/3.pdf>.

132. Harmonization of Civil Procedure, 4 Wash. U. Glob. Stud. L. Rev. 639 (2005) [Electronic resource]. — Mode of access : http://openscholarship.wustl.edu/law_globalstudies/vol4/iss3/13.

133. Harry Woolf, Baron Woolf [Electronic resource] — Mode of access : http://en.wikipedia.org/wiki/Harry_Woolf,_Baron_Woolf.

134. Hazard G. Civil litigation without frontiers : harmonization and unification of procedural law / G. Hazard // General Report for the Common Law Countries on XI World Congress on Procedural Law, 1999. — Pp. 575–582.

135. Hazard G. Some preliminary observations on the proposed ELI/Unidroit civil procedure project in the light of the experience of the ALI/Unidroit project // Uniform Law Review. — 2014. — Vol. 19, 2. — Pp. 176–179.

136. Hazard, G. C. Introduction to the Principles and Rules of Transnational Civil Procedure' / G. C. Hazard, M. Taruffo, R. Stürner and A. Gidi // New York University Journal of International Law and Politics. — 2001. — No. 33(3). — Pp. 575–641.

137. Hess B. Procedural Harmonisation in a European Context / B. Hess // Civil Litigation in a Globalising World / ed. by X. E. Kramer, C. H. Van Rhee. — The Hague, 2012. — Pp. 159–173.

138. Hess B. *Europäisches Zivilprozessrecht (Ius Communitatis)*. — Heidelberg, München, Landsberg, Frechen, Humburg : C.F. Müller, Verlagsgruppe Huthig Jehle Rehm GmbH, 2010. — 800 p.

139. Hubbard v Hamburger, 1993 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61992CJ0020/>.

140. Hutchinson G. Brian Online Dispute Resolution : Fast or Scienca Fiction? The Story so Far and Predictions for the Future [Electronic resource]. — Mode of access : https://www.academia.edu/6767737/Online_Dispute_Resolution_Fact_or_Science_Fiction_The_State_of_Play_and_some_Predictions_for_the_Future.

141. Initial report on the ELI-UNIDROIT 1st Exploratory Workshop [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.europeanlawinstitute.eu/fileadmin/user_upload/p_eli/Projects/ELI-UNIDROIT_Workshop_initial_report.pdf/.

142. Jolovich J. *Discovery // Approximation of Judiciary Law in the European Union* / ed. by M. Storme ; *Rapprochement du Droit Judiciaire de l'Union europeenne*. — Kluwer ; Dordrecht, 1994. — 225 p. — Pp. 76–81.

143. Jolovich J. *Introduction // Approximation of Judiciary Law in the European Union* / M. Storme ; *Rapprochement du Droit Judiciaire de l'Union europeenne*. — Kluwer ; Dordrecht, 1994. — 225 p. — Pp. 3–7.

144. Jolowicz J. A. *Adversarial and Inquisitorial Models of Civil Procedure* / J. A. Jolowicz // *International and Comparative Law Quarterly*. — Vol. 52. — Issue 02 (April 2003). — Pp. 281–295.

145. Katsh E. *E-Commerce, E-Disputes and E-Dispute Resolution : In the Shadow of eBay Law*, draft of an article to be published in the *Ohio State Journal of Dispute Resolution* / Katsh E., Rifkin J. and Gaitenby A. Spring, 2000. — Pp. 14–24.

146. Katsh E. *Online dispute resolution as a solution to cross-border E-disputes — an introduction to ODR* [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.oecd.org/internet/consumer/1878940.pdf>.

147. Kaufmann-Kohler G. *Online Dispute Resolution : Challenges for Contemporary Justice* / G. Kaufmann-Kohler, T. Schultz. — The Hague : Kluwer Law International, 2004.

148. Kengyel M. *Transparency of assets and enforcement // Uniform Law Review*. — 2014. — Vol. 19, 2. — Pp. 308–322.

149. Khanyk-Pospolitak R. *Judicial System and Civil Procedure in Ukraine* [Electronic resource]. — Mode of access :

http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/357/1/Kha-nyk-Pospolitak_Judicial.pdf.

150. Kiestra L. R. The impact of the European Convention on Human Rights on Private International Law. — The Hague : T. M. C. Asser Press, Springer, 2014. — 320 p. — Pp. 13–26.

151. Kramer X. E. A Major Step in the Harmonization of Procedural Law in Europe : the European Small Claims Procedure Accomplishments, New Features and Some Fundamental Questions of European Harmonization / A. W. Jongbloed (ed.) // The XIII-th World Congress of Procedural Law : The Belgian and Dutch Reports. — Antwerpen : Intersentia, 2008. — Pp. 253–283.

152. Kramer X. E. Harmonisation of Provisional and Protective Measures in Europe // Procedural Laws in Europe. Towards Harmonisation / ed. by Marcel Storme. — Antwerpen/Apeldoorn, 2003. — 472 p.

153. Kramer X. E. The structure of civil proceedings and why it matters : exploratory observations on future ELI–Unidroit European rules of civil procedure // Uniform Law Review. — 2014. — Vol. 19, 2. — Pp. 218–239.

154. Kramer X. E. General report for the XV World Congress of Procedural Law [Electronic resource] / X. E. Kramer, S. Kakiuchi. — Mode of access : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2610773.

155. Kramer X. E. European Private International Law : The Way Forward (in-depth analysis European Parliament) [Electronic resource]. — Mode of access : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2502232.

156. Kramer X. E. The Role of Private International Law in Contemporary Society : Global Governance as a Challenge [Electronic resource]. — Mode of access : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2536757&download=yes.

157. Kramer X. E. The Structure of Civil Proceedings and Why It Matters : Exploratory Observations on Future ELI–UNIDROIT European Rules of Civil Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2480052.

158. Kramer X. E. Procedure Matters : Construction and Deconstructivism in European Civil Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2372713.

159. Kramer X. E. The Functioning of the European Small Claims Procedure in the Netherlands : Normative and Empirical Reflections

[Electronic resource] / X. E. Kramer, E. A. Ontanu. — Mode of access : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2331927.

160. Kramer X.E. Ontanu E.A. The Dutch Perspective on Cross-Border Small Claims Litigation : Guarded Optimism and Pragmatism. A Normative and Empirical Approach [Electronic resource] / X. E. Kramer, E. A. Ontanu. — Mode of access : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2257729.

161. Kramer X. E. Harmonisation of Civil Procedure and the Interaction with Private International Law [Electronic resource]. — Mode of access : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2194293.

162. Kramer X. E. Small claim, simple recovery? The European small claims procedure and its implementation in the member states [Electronic resource]. — Mode of access : https://www.academia.edu/5240222/Small_claim_simple_recovery_The_European_small_claims_procedure_and_its_implementation_in_the_member_states.

163. Lindblom P. H. Harmony of Legal Spheres. A Swedish View on the Construction of a Unified European Procedural Law / P. H. Lindblom // *European Rev. of Private Law*. — 1997. — Pp. 11–46.

164. Lipstein K. Unification of Jurisdiction : An Early German Example, Studi in memoria di Mario GiuliaNo. / K. Lipstein. — Padua, 1989. — Pp. 547–552.

165. Lodder A. The Third Party and Beyond. An Analysis of the Different Parties, in Particular The Fifth, Involved in Online Dispute Resolution / A. Lodder // *Information and Communications Technology Law*. — 2006, 15(2). — Pp. 144–151.

166. McAuley H. Achieving the Harmonization of Transnational Civil Orocedure : Will The ALI/UNIDROIT Project succeed? [Electronic resource] — Mode of access : <http://mcauleyhawach.com.au/achieving-the-harmonization-of-transnational-civil-procedure-will-the-ali-unidroit-project-succeed/>.

167. Nottage L. Convergence, Divergence and the Middle Way to Unifying or Harmonizing Private Law 2004 // 1 *Annual of German and European Law*. — Pp. 166 — 245.

168. Normand J. Le rapprochement des procedures civiles dans l'union europeenne / J. Normand // *European Review of Private Law*. — 1998. — No. 6, issue 4. — Pp. 383–399.

169. Nylund A. European Integration and Nordic Civil Procedure in The Fitire of Civil Litigation : Access to Courts and Court-annexed

Mediation in the Nordic Countries / ed. by L. Ervo, A. Nylund. — Springer International Publishing Switzerland, 2014. — P. 31–52.

170. Petrauskas F. Online Dispute Resolution in Consumer Disputes [Electronic resource] / F. Petrauskas, E. Kybartiene. — Mode of access : https://www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/st/archyvas/dwn.php?id=298007.

171. Prechal S. The European *acquis* of civil procedure : constitutional aspects / S. Prechal, C. Kees // *Uniform Law Review*. — 2014. — Vol. 19, 2. — Pp. 179–198.

172. Procedural Laws in Europe. Towards Harmonisation (Marcel Storme ed. 2003) / by J. Bolt. — Antwerpen/Apeldoorn, 2003. — 472 p.

173. Review Essay — Procedural Laws in Europe. Towards Harmonisation [Electronic resource] / by Jan Bolt ; Marcel Storme ed. // *German Law J.* — 2003. — Vol. 06, No. 4. — Pp. 817–826. — Mode of access : http://www.germanlawjournal.com/pdfs/Vol06No04/PDF_Vol_06_No_04_817-826_Developments_Bolt.pdf.

174. Van Rhee C. H. Civil Litigation in Twentieth Century Europe [Electronic resource]. — Mode of access : <http://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/tijvrec75&div=29&id=&page=>.

175. Van Rhee C. H. Civil Procedure / C. H. Van Rhee, R. Verkerk // *Edgar Encyclopedia of Comparative Law* / ed. by J. M. Smits. — 2006. — Pp. 120–134.

176. Rhee Van C. H. Harmonisation of Civil Procedure: an Historical and Comparative Perspective / C. H. Van Rhee // *Civil Litigation in a Globalising World* / ed. by X. E. Kramer, C. H. Van Rhee. — 2012. — Pp. 39–65.

177. Van Rhee C. H. The Influence of the French Code de Procédure Civile (1806) in 19-th Century Europe / *De la Commémoration d'un code à l'autre: 200 ans de procédure civile en France* ; ed. by L. Cadet & G. Canivet. — Paris: LexisNexis/Litec. — Pp. 129–165.

178. Van Rhee C. H. Harmonization of Civil Procedure: An Historical and Comparative Perspective / C. H. Van Rhee & X. E. Kramer (eds.) // *Civil Litigation in a Globalizing World*. — The Hague : T.M.C. Asser Press/Springer, 2012. — Pp. 39–63.

179. Van Rhee C. H. Civil Procedure: A European *Ius Commune*? / C. H. Van Rhee // *European Review of Private Law*, 2000. — Pp. 589–611.

180. Van Rhee C. H. Evidence in Civil Procedure in the Netherlands : Traditions and Modernity [Electronic resource]. — Mode of access :

https://www.academia.edu/12543143/EVIDENCE_IN_CIVIL_PROCEDURE_IN_THE_NETHERLANDS_TRADITION_AND_MODERNITY.

181. Silvestri E. Research Day on the Translation of Procedural Terms — Recours, Voies de recours. [Electronic resource]. — Mode of access : https://www.academia.edu/8124821/Research_Day_on_the_Translation_of_Procedural_Terms_-_Recours_Voies_de_recours.

182. Silvestri E. Research Day on the Translation of Procedural Terms — Judgment [Electronic resource]. — Mode of access : https://www.academia.edu/8124806/Research_Day_on_the_Translation_of_Procedural_Terms_-_Judgment.

183. Silvestri E. Research Day on the Translation of Procedural Terms — Fin de non-recevoir [Electronic resource]. — Mode of access : https://www.academia.edu/8124578/Research_Day_on_the_Translation_of_Procedural_Terms_-_Fin_de_non-recevoir.

184. Silvestri E. Research Day on the Translation of Procedural Terms — Astreinte [Electronic resource]. — Mode of access : https://www.academia.edu/8124578/Research_Day_on_the_Translation_of_Procedural_Terms_-_Astreinte.

185. Silvestri E. Italian Report по Simplification of Debt Collection in the EU (European Order for Payment Procedure and European Small Claims Procedure) [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.academia.edu/2511267/Simplification_of_Debt_Collection_in_the_EU_European_Order_for_Payment_Procedure_and_European_Small_Claims_Procedure_Italian_Report.

186. Smith E. Evidence // Approximation of Judiciary Law in the European Union / ed. by M. Storme ; Rapprochement du Droit Judiciaire de l'Union europeenne. — Kluwer ; Dordrecht, 1994. — 225 p. Pp. 81–91.

187. Stadler A. From The Brussels Covention to Regulation 44/2001: cornerstones of a European Law of Civil Procedure [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.kluwerlawonline.com/abstract.php?id=COLA2005058&PHPSESSID=nvaq0lt34hemf4fa89103hun40>.

188. Storme M. A single Civil Procedure for Europe : A Cathedral Builders' Dream [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.asianlii.org/jp/journals/RitsLRev/2005/6.pdf>.

189. Storme M. Approximation of Judiciary Law in the European Union / M. Storme ; Rapprochement du Droit Judiciaire de l'Union europeenne. — Kluwer ; Dordrecht, 1994. — 225 p.

190. Storme M. Improving access to Justice in Europe [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.pan-ol.lublin.pl/wydawnictwa/TPraw3/Storme.pdf>.

191. Storme M. Uniform Procedure Rules in Europe / M. Storme ; [in:] M. Sawczuk (ed.), *Unity of Civil Procedural Law, Nat. Divergencies*. — Lublin, 1994. — 306 p.

192. Storme M. E. The historical evolution of European private law [Electronic resource] / M. E. Storme, D. Heirbaut — Mode of access : https://www.academia.edu/12508828/The_historical_evolution_of_European_Private_Law.

193. Storme M. (Matthias) There Is Nothing Like European Private Law 20 Years Later / M. Storme // *European Review of Private Law*. — 2012. — No. 20, issue 1. — Pp. 1–19.

194. Storskrubb E. Civil Justice : the contested nature of the scope of EU legislation in Policy Change in the Area of Freedom, Security and Justice: How EU institutions matter / ed. By Florian Trauner and Ariadna Ripoll Servent. — Roulledge, 2014.

195. Storskrubb E. Due notice of proceedings: present and future // *Uniform LawReview*. — 2014. — 19 (3). — Pp. 351–364.

196. Sturmer R. Principles of European civil procedure or a European model code? Some considerations on the joint ELI–Unidroit project // *Uniform Law Review*. — 2014. — Vol. 19, 2. — Pp. 322–328.

197. Tarzia G. Provisional remedies in Approximation of Judiciary Law in the European Union / ed. by M. Storme ; *Rapprochement du Droit Judiciaire de l'Union europeenne*. — Kluwer ; Dordrecht, 1994. — Pp. 144–147.

198. Terekhov V. «Europeanisation» : From Political Idea to the Legal Concept // *Integrating Social Sciences into Legal Research : international conference of PhD students and young researchers (10-11 April 2014)*. — Vilnius, 2014. — Pp. 295–296.

199. The changing face of Europe — the fall of the Berlin Wall [Electronic resource] — Mode of access : http://europa.eu/about-eu/eu-history/1980-1989/index_en.htm.

200. The Helsinki Principles on provisional and protective measures in international litigation [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.jstor.org/discover/10.2307/27878029?sid=21105803827981&uid=2&uid=2134&uid=4&uid=2129&uid=3739232&uid=70>.

201. The European Small Claims Procedure : International cooperation in civil matters. Team Poland — National School of Judiciary and Public Prosecution. A. Szczepankowska, M. Walczak, L. Szyszka [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.ejtn.eu/Documents/Themis%202012/THEMIS%202012%20BUCHAREST%-20DOCUMENT/Written_paper_Poland_2.pdf.

202. Transnational civil procedure — formulation of regional rules [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.unidroit.org/about-unidroit/work-programme?id=1625>.

203. Trocker N. From ALI-Unidroit Principles to common European rules on access to information and evidence? A preliminary outlook and some suggestions // *Uniform Law Review*. — Vol. 19, 2. — 2014. — Pp. 239–292.

204. Valentinas M. The Proposed ALI/UNIDROIT Principles and Rules of Transnational Civil Procedure and the New Code of Civil Procedure in Lithuania // *Uniform Law Review*. — No. 981, 993. — 2001. — Pp. 23–32.

205. Van Caenegem R. C. History of European Civil Procedure / R. C. Van Caenegem // *Encyclopedia of comparative law*. Volume XVI. Civil Procedure / ed. by M. Cappelletti. — 1987. — Pp. 91–156.

206. Van Caenegem R. C. An historical introduction to private law. — The Cambridge University, 1992. — Pp. 30–114.

207. Van Caenegem R. C. European Law in the Past and the Future : Unity and Diversity over Two Millennia. — N.-Y, Cambridge : Cambridge University Press, 2002. — 175 p.

208. Vernadaki Z. Civil Procedure Harmonization in the EU : Unravelling the Policy Considerations / Z. Vernadaki // *J. of Contemporary Europ. Research*. — 2013. — Vol. 9, No. 2. — P. 297–312.

209. Wagner G. Harmonisation of Civil Procedure : Policy Perspectives [Electronic resource]. — Mode of access : <http://ssrn.com/abstract=1777233/>.

210. Wallis D. Introductory remarks on the ELI-Unidroit project / D. Wallis // *Uniform Law Review*. — 2014. — Vol. 19, 2. — Pp. 173–175.

211. Włosinska A. Taking of evidence between EU Member States (some remarks on a substantive scope of application of the EU Evidence Regulation) [Electronic resource]. — Mode of access : http://blogs.sps.ed.ac.uk/sls/files/2013/08/Aleksandra-Włosińska_.pdf

212. Zuckerman A. A. S. A Reform of Civil Procedure — Rationing Procedure Rather than Access to Justice / A. A. S. Zuckerman // *Journal of Law and Society*. — 1995. — No. 155. — P. 22–23.

213. Алексеев С. С. Общая теория социалистического права : в 2 т. — Т. I. — М. : Юрид. лит., 1981. — 361 с.

214. Алексеев С. С. Общая теория права : курс в 2 т. / С. С. Алексеев. — М. : Юрид. лит., 1981. — Т. 1. — 359 с.

215. Алексеев С. С. Право : азбука — теория — философия : опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. — М. : Статут, 1999. — 712 с.

216. Алексеев С. С. Проблемы теории права / С. С. Алексеев. — Т. 1. — Свердловск, 1972.

217. Аномалії в цивільному праві України [Текст] : навч.-практ. посіб. / Р. А. Майданик [та ін.] ; відп. ред. Р. А. Майданик ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Юрид. ф-т. Каф. цив. права. — Київ : Юстініан, 2007. — 912 с.

218. Ануфриева Л. П. Международное частное право: В 3-х т. Том 1. Общая часть: Учебник. — М. : БЕК, 2002. — 288 с.

219. Аристотель. Соч. в 4 т. Т. 1 (Философское наследие). — М., 1976. — 550 с.

220. Аристотель. Нікомахова етика / Αριστοτέλους. Ηθικα Νικομαχεια. — Київ : Аквілон-Плюс, 2002. — 480 с.

221. Бахин С. В. Сотрудничество государств по сближению национальных правовых систем : унификация и гармонизация права : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.10 / Бахин Сергей Владимирович ; С.-Петербург. гос. ун-т. — СПб., 2003. — 46 с.

222. Бахин С. В. Сотрудничество государств по сближению национальных правовых систем : Унификация и гармонизация права : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.10 / Бахин Сергей Владимирович [С.-Петербург. гос. ун-т]. — СПб., 2003. — 360 с.

223. Білецький Л. Руська правда й історія її тексту / за ред. Ю. Книша ; Укр. вільна акад. наук в Канаді. — Вінніпег, 1993. — 220 с.

224. Богачова М. До питання стратегії законотворчості: Україна та Європейський Союз / М. Богачова, М. Федорова // *Законотворчість. Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним та європейським правом : зб. наук.-практ. матеріалів*. — Вип. 4. — Київ, 2005. — С. 9–13.

225. Богуславский М. М. Международное частное право. — 5-е изд., перераб. и доп. — М. : Юристь, 2005. — 604 с.

226. Братасюк М. Природно-правовий підхід у контексті сучасного правничого методологування / М. Братасюк // Публічне право. — 2013. — № 4 (12). — С. 203–210.

227. Бродель Ф. Грамматика цивилизаций : пер. с фр. / Фернан Бродель ; предисл. М. Эмара. — М. : Весь Мир, 2008. — 552 с.

228. Братасюк М. Природно-правовий підхід у контексті сучасного правничого методологування / М. Братасюк // Публічне право. — 2013. — № 4 (12). — С. 203–210.

229. Ван Рее К.Х. Гармонизация гражданского процесса в глобальном масштабе / К. Х. Ван Рее // Европейский гражданский процесс и исполнительное производство : сб. материалов Междунар. науч.-практ. конф. (25 марта 2011 г., г. Казань) / Казан. (Приволжский) федеральн. ун-т ; отв. ред. Д. Х. Валеев. — М. : Статут, 2012. — 352 с. — С. 13–25.

230. Васильев А. М. Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий теории права / А. М. Васильев. — М. : Юрид. лит-ра, 1976. — 264 с.

231. Васильев Л. С. Древний Китай : в 3 т. / Л. С. Васильев ; Ин-т востоковедения РАН. — М. : Вост. лит., 1995. — Т. 1: Предистория, Шан-Инь, Западное Чжоу (доVIII в. до н. э.). — 379 с.

232. Васильев С. В. Порівняльний цивільний процес : підручник / С.В. Васильев. — Київ : Алерта, 2015. — 352 с.

233. Венедіктова І. В. Захист охоронюваних законом інтересів у цивільному праві [Текст] : монографія / І. В. Венедіктова. — Київ : Юрінком Інтер, 2014. — 287 с.

234. Венедіктова І.В. Методогічні засади охоронюваних законом інтересів у приватному праві : монографія. — Харків : Нове Слово, 2011. — 260 с.

235. Вовк О. Б. До 270-ї річниці створення українського кодексу «Прав, за якими судиться малоросійський народ» [Електронний ресурс] / О. Б. Вовк ; Центр. держ. іст. архів України. — Режим доступу : http://cdiak.archives.gov.ua/v_270_rokiv_vid_stvorennia_kodeksu.php.

236. Воробейкова Т. У. Судебная реформа 1864 г. / Т. У. Воробейкова // Проблемы юридической науки и правоохранительной практики. — Киев, 1994. — 402 с.

237. Галущенко Г. В. Питання міжнародного приватного права у міжнародних договорах України про правову допомогу / Г. В. Галущенко. — Київ : Юстиніан, 2005. — 427 с.

238. Гармонізація трудового законодавства України із законодавством Європейського Союзу : монографія / Н. М. Хуторян, Ю. В. Баранюк, С. В. Дріжчана та ін. ; відп. ред. Н. М. Хуторян. — Київ : ТОВ «Видавництво “Юридична думка”», 2008. — 304 с.

239. Гегель Г. В. Ф. Сочинения. Т. 12 / Г. В. Ф. Гегель. — М., 1938. — 470 с.

240. Геродот. Історії в дев'яти книгах. — Київ : Наук. думка, 1993. — 576 с.

241. Гетьман-Павлова И. В. Международное частное право : учебник / И. В. Гетьман-Павлова. — 3-е изд., перераб. и доп. — М. : Эксмо, 2011. — 640 с.

242. Гиббон Э. История упадка и разрушения Римской империи : в 8 т. Т. 2 / Э. Гиббон. — СПб. : Наука, 2004. — 384 с.

243. Гиллес П. Система гражданского судопроизводства на Востоке и на Западе — 2007, а также основные тенденции реформирования гражданского процесса и некоторые размышления о разрешении гражданских споров в будущем / П. Гиллес // Рос. ежегодник. — 2007. — № 6. — С. 513–525.

244. Грабарь В. Э. Первоначальное значение римского термина *jus gentium* / В. Э. Грабарь. — Тарту, 1964. — 40 с.

245. Грабовська О. О. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : значення та специфіка застосування у цивільному процесі // Пам'яті професора Павла Петровича Заворотька. Актуальні проблеми правової науки : зб. статей / кол. авт. ; за заг. ред. Н. П. Шишкової ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — Київ : Прецедент, 2014. — 256 с. — С. 78–80.

246. Гражданский процесс ЕС [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://civpro.info/wordpress/?page_id=1335.

247. Гражданский процесс / под ред. В. В. Яркова. — 6-е изд., перераб. и доп. — М. : Волтерс Клувер, 2006. — 703 с.

248. Грецько-український словник [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ellinika.gnu.org.ua/uk/dict.html>.

249. Грушевський М. С. Історія України — Руси : в 11 т., 12 кн. / ред. кол. : П. С. Сохань (гол.) та ін. — Т. 10. — Київ, 1936. — 394 с.

250. Гуменюк Г. П. «Саксонське зеркало» та його вплив на розвиток джерел права держав Центральної та Східної Європи (XIII–XVIII ст.) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спец. 12.00.01 — теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. — Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2010. — 17 [19] с.

251. Гусаров К. В. Інстанційний перегляд судових рішень у цивільному судочинстві : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / К. В. Гусаров ; Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». — Харків, 2011. — 430 с.
252. Дейвіс Н. Європа: Історія / пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко. — Київ : Основи, 2014. — 1464 с.
253. Дзера І. О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні / І. О. Дзера. — Київ : Юрінком Інтер, 2001. — 256 с.
254. Дзера О. В. Розвиток права власності громадян в Україні : дис... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Дзера Олександр Васильович ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — Київ, 1996. — 382 с.
255. Дзера О. В. Розвиток права власності громадян в Україні / О. В. Дзера. — Київ : Вентурі, 1996. — 272 с.
256. Діковська І. А. Принципи правового регулювання міжнародних приватних договірних зобов'язань : теоретичні та практичні аспекти: автореф. дис. д-ра юрид. наук : 12.00.03 / І. А. Діковська ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — Київ, 2014. — 34 с.
257. Діковська І. А. Принципи правового регулювання міжнародних приватних договірних зобов'язань : монографія / І. А. Діковська. — Київ : Юрінком Інтер, 2014. — 462 с.
258. Дмитришин Ю. Л. Хелмінське право як джерело «Зібрання малоросійських прав 1807 р.» / Ю. Л. Дмитришин // Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. — Вип. 21. — Харків : Право, 2011. — С. 200–208.
259. Дмитришин Ю. Л. Хелмінське право як джерело «Прав, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. / Ю. Л. Дмитришин // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. юрид. — 2012. — Вип. 56. — С. 103–108.
260. Довгерт А. С. Прав. регулирование международных трудовых отношений : дис... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Довгерт Анатолий Степанович ; Киев. ун-т им. Тараса Шевченко. — Київ, 1994. — 205 с.
261. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Н. С. Кузнєцова [та ін.] ; ред. О. В. Дзера. — Київ : Юрінком Інтер, 2008. — 891 с.
262. Договірне право України. Особлива частина [Текст] : навч. посіб. / Т. В. Боднар [та ін.] ; ред. О. В. Дзера. — Київ : Юрінком Інтер, 2009. — 1200 с.
263. Дождев Д. В. Римское частное право : учеб. для вузов / под общ. ред. акад. РАН, д-ра юрид. наук, проф. В. С. Нерсисянца. — 2-е изд., изм. и доп. — М. : Норма, 2006. — 784 с. — С. 17–23.

264. Дробязкина И. В. Международный гражданский процесс : проблемы и перспективы / И. В. Дробязкина. — СПб. : Юрид. центр «Пресс», 2005. — 321 с.

265. Европейский гражданский процесс и исполнительное производство : сб. материалов Междунар. науч.-практ. конф., г. Казань, Казанский (Приволжский) федеральный университет, 25 марта 2011 г. / отв. ред. Д. Х. Валеев. — М. : Статут, 2012. — 335 с.

266. Елисеев Н. Г. Гражданское процессуальное право зарубежных стран : учебник. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : ТК Велби : Проспект, 2004. — С. 12.

267. Ермакова Е. П. Унификация гражданского процессуального права и международного частного права в Европейском Союзе : учеб. пособие. — М. : Изд. РУДН, 2014. — 65 с.

268. Ерпылева Н. Ю. Международный гражданский процесс: институционно-нормативный механизм правового регулирования / Н. Ю. Ерпылева // Право и политика. — 2012. — № 10. — С. 1707–1750.

269. Європейський суд з прав людини. Судова практика / за заг. ред. В. Г. Буткевича. — Київ : Ред. журн. «Право України», 2011. — Дод. до журн. «Право України». Вип. 2. Стаття 2 ЄКПЛ «Право на життя» : у 3 кн. — 2011. — Кн. 1. — 1164 с.

270. Задосенко О. В. Кодифікація цивільного процесуального законодавства України у 1922–2012 рр. (історико-правове дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Задосенко Олексій Володимирович ; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. — Київ, 2013. — 21 с.

271. Захарова О. С. Гарантії доступності правової допомоги у цивільному процесі України // Час. цив. і крим. судочинства. — 2014. — № 2 (17). — С. 100–104.

272. История Китая : учебник / под ред. А. В. Меликсетова. — 4-е изд. — М. : Изд-во МГУ : ОНИКС, 2007. — 752 с.

273. История философии : Энциклопедия / сост. А. А. Грицанов. — Минск : Интерпрессервис : Книжний Дом, 2002. — 1376 с.

274. Іванченко О. П. Процедура розкриття доказів на стадії підготовки справ до судового розгляду у цивільному процесі України / О. П. Іванченко // Часоп. Київ. ун-ту права. — 2010. — № 1. — С. 173–178.

275. Ізарова І. О. Принципи цивільного процесу ЄС / І. О. Ізарова // Часоп. Київ. ун-ту права : укр. наук.-теор. часоп. — 2015. — № 4. — С. 45–58.

276. Ізарова І. О. Цивільний процес Європейського Союзу: проблеми визначення / І. О. Ізарова // Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Сер. «Юридичні науки». — 2015. — № 3. — С. 131–136.

277. Ізарова І. О. Етапи та форми гармонізації цивільного процесу в світлі укладення Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС / І. О. Ізарова // Держава і право. — 2015. — № 67. — С. 149–159.

278. Ізарова І. О. Реформування інституту забезпечувальних заходів в цивільному процесі ЄС / І. О. Ізарова // Наук. вісн. Міжнар. гуман. ун-ту. Сер. : «Юриспруденція». — 2015. — № 13–2. — Т. 1. — С. 8–11.

279. Ізарова І. О. Перші загальноєвропейські процедури захисту цивільних прав та їх роль у гармонізації цивільного процесу в Європейському Союзі / М. А. Погорецький, І. О. Ізарова // Право України. — 2015. — № 5. — С. 149–156.

280. Ізарова І. О. Правова допомога в транскордонному цивільному процесі в ЄС / І. О. Ізарова // Вісн. Акад. адвокатури. — 2015. — № 1. — С. 53–60.

281. Ізарова І. О. Альтернативні та інтерактивні способи вирішення транскордонних спорів : досвід ЄС та перспективи України / І. О. Ізарова // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Сер. «Право» № 26. — 2015. — Вип. 32, т. 2. — С. 36–40.

282. Ізарова І. О. Європейський порядок розгляду дрібних спорів: досвід та перспективи / І. О. Ізарова // Держава і право. — 2015. — № 67. — С. 265–274.

283. Ізарова І. О. Європейська історична традиція цивільного процесу та загальна характеристика сучасного етапу розвитку цивільного процесу у європейських країнах / І. О. Ізарова // Право і суспільство. — 2015. — № 4. — С. 67–72.

284. Ізарова І. О. Передумови становлення та розвитку European Civil Procedure / І. О. Ізарова // Часопис Київського університету права : укр. наук.-теор. часоп. — 2015. — № 2. — С. 45–58.

285. Ізарова І. О. Інституційна система European Civil Procedure / І. О. Ізарова // Актуальні проблеми теорії держави і права : зб. наук. пр. Вип. 75. — Одеса : Юрид. л-ра, 2015. — 410 с. — С. 267–273.

286. Ізарова І. О. Перспективи та особливості застосування в Україні положень Протоколу № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод / І. О. Ізарова // Часоп. Вищ. спец. суду із розгляду цив. і крим. справ. — 2015. — № 1 (22). — С. 105–112.

287. Ізарова І. О. Розвиток електронного судочинства в європейських країнах / І. О. Ізарова // Юрид. вісн.— 2014. — № 6. — С. 228–232.

288. Ізарова І. О. Перспективи запровадження електронного правосуддя в цивільному судочинстві в Україні / І. О. Ізарова // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Сер. «Право» № 24. — 2014. — Вип. 24, т. 2.— С. 44–46.

289. Ізарова І. О. Зближення та гармонізація як основні тенденції розвитку цивільного процесуального права / І. О. Ізарова // Часоп. Київ. ун-ту права : укр. наук.-теор. часоп. — 2014. — № 2. — С. 182–187.

290. Ізарова І. О. Правова природа гармонізації цивільного процесуального права / І. О. Ізарова // Право і суспільство. — 2014. — № 6–2. — С. 70–75.

291. Ізарова І. О. Майбутнє цивільного процесуального законодавства в Європі : проект Марселя Сторма / І. О. Ізарова // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Сер. «Право» № 24. — 2014. — Вип. 29, т. 1.— С. 144–148.

292. Ізарова І. О. Принципи транскордонного цивільного процесу ALI-UNIDROIT і її вплив на розвиток цивільного процесуального права / І. О. Ізарова // Наук. вісн. Міжнар. гуманіт. ун-ту. Сер. : «Юриспруденція». — 2014. — № 10–1. — Том 1. — С. 190–194.

293. Ізарова І. Перспективи розвитку інституту наказного провадження у цивільному процесі України / І. Ізарова, А. Ковтун // Право України. — 2014 р. — № 11. — С. 154–162.

294. Ізарова І. О. Гармонізація цивільного процесуального права в європейських країнах: напрями та основні здобутки / І. О. Ізарова // Держава і право. — 2014. — № 66. — С. 149–159.

295. Ізарова І. А. Региональные правила гражданского процесса в условиях полицивилизационной парадигмы современного мира / И. А. Изарова // Закон и Жизнь («Legea si Viata»). — 2015. — С. 87–90. — № 8(279).

296. Izarova Iryna. New Concept of Civil Procedure in a Policivilization World / Iryna Izarova // Austrian Journal of Humanities and Social Sciences, «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. Vienna. 5–6 (4) 2015. — Pp. 112–117.

297. Izarova Iryna. The European Regional Rules of Civil Procedure and Deepening Economic Relations Between Ukraine and the European Union / Iryna Izarova // European Journal of Law and Political Sciences,

«East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. Vienna. № 3, 2015. — Pp. 112–117.

298. Izarova Iryna. Historical traditions of Ukrainian Civil Procedure / Iryna Izarova // Закон и Жизнь («Legea si Viata»). — № 3(267). — 2015. — С. 87–90.

299. Izarova Iryna. Judicial Reform of 1864 on the Territory of the Ukrainian Provinces of the Russian Empire and Its Importance for the Development of Civil Proceedings in Ukraine / Iryna Izarova // Russian Law Journal. — Vol. II. — 2014. — Issue 4. — Pp. 114–128.

300. Інтерв'ю Голови Верховного Суду України Ярослава Романюка головному редакторові газети «Голос України» Анатолію Горлову та головному редакторові загальнонаціонального юридичного журналу «Право України», академіку НАПрН України Олександру Святоцькому. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://golosukraine.com/publication/main/statti/32001-sudova-sistema-zdatna-do-samoochishennya-romanyuk/#.VTtL5Fxbk6U>.

301. Інформаційно-довідкові матеріали до комітетських слухань на тему : «Лібералізація візового режиму між Україною та ЄС» станом на 14.06.2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/doccatalog/document?id=56234.

302. Історія держави і права України : акад. курс : у 2 т. Т. 1 / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина. — Київ : Вид. дім Ін Юре, 2000. — С. 449.

303. Історія українського права : посібник / І. А. Безклубий, І. С. Гриценко, О. О. Шевченко та ін. — Київ : Грамота, 2010. — 336 с.

304. Кісіль В. І. Міжнародне приватне право : питання кодифікації / В. І. Кісіль. — Київ : Україна, 2005. — 480 с.

305. Каламайко А. Ю. Електронні технології в цивільному процесі : постановка проблеми / І. Ю. Каламайко // Унів. наук. зап. — 2013. — № 1(45). — С. 159–165.

306. Калиниченко П. А. Эволюция норм и стандартов ЕС в сфере признания и исполнения решений по гражданским делам / П. А. Калиниченко, С. А. Михайлова // Актуальные проблемы российского права. — 2014. — № 1. — С. 125–136.

307. Камінська І. В. «Електронний суд» як гарантія доступності правосуддя / І. В. Камінська // Вісн. Акад. адвокатури України. — 2013. — № 3 (28). — С. 52–60.

308. Кант И. Критика способности суждения [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://philosophy.ru/library/kant/03/0.html>.

309. Кіселичник В. Регламент Ради ЄС щодо юрисдикції, визнання і виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах (у контексті гармонізації приватного права ЄС) / В. Кіселичник, О. Київець // Вісн. Нац. акад. прокуратури України. — 2014. — № 2. — С. 5–10.

310. Кодифікація приватного (цивільного) права України / А. С. Довгерт [та ін.] ; ред. А. С. Довгерт. — Київ : Україн. центр правн. студій, 2000. — 336 с.

311. Комаров В. В. Цивільне процесуальне законодавство у динаміці розвитку та практиці Верховного Суду України / В. В. Комаров. — Харків : Право, 2012. — 624 с.

312. Комаров В. В. Цивільний процес у глобальному контексті / В. В. Комаров // Право України. — 2011. — № 10. — С. 23.

313. Комарова Т. В. Юрисдикція Суду Європейського Союзу : монографія / Т. В. Комарова. — Харків : Право, 2010. — 360 с. — С. 280.

314. Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://court.gov.ua/userfiles/concept.pdf>.

315. Концепція електронного суду України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.kbs.org.ua/files/koncept_d.pdf.

316. Копнин П. В. Гносеологические и логические основы науки / П. В. Копнин. — М. : Мысль, 1974. — 566 с.

317. Коротенко Т. Ф. Проблеми визначення форм судових доручень про надання правової допомоги // Поняття та категорії юридичної науки : зб. наук. пр. Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 18 лист. 2014 р.) / за заг. ред. Н. М. Пархоменко, М. М. Шумила. — Київ : Ніка-Центр, 2014. — 492 с.

318. Кофанов Л. Л. Lex et ius : возникновение и развитие в VIII–III вв. до н. э. — М. : Статут, 2006. — 575 с.

319. Кофанов Л. Л. Законы XII таблиц / отв. ред В. И. Уколова. — М. : изд-во ИВИ РАН, 1996. — 229 с.

320. Кравцов С. О. Міжнародний комерційний арбітраж та національні суди : монографія / С. О. Кравцов. — Харків : Право, 2013. — 232 с.

321. Костенко О. Що є право? Про основи «натуралістичної» юриспруденції у світлі соціального натуралізму / О. Костенко // Право України. — 2010. — № 4. — С. 83–91.

322. Крутий Е. А. Защитные оговорки в современных кодификациях международного частного права // Адвокат. — 2011. — № 4. — С. 41–51.

323. Кузнецова Н., Довгерт А., Луць В. Висновки та рекомендації з актуальної теми (Цивільний кодекс України: актуальні питання застосування (з нагоди 10-ї річниці)) // Право України. — 2014. — № 2. — С. 233–234.

324. Кулапова Т. Ю. Внутригосударственный и межгосударственный правовой опыт : проблемы интеграции и адаптации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 — теория и история права и государства; история учений о праве и государстве. — Саратов, 2014. — 184 с.

325. Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. — Харків : Право, 2011. — 1352 с.

326. Кучер Т. М. Теоретичні основи процесу доказування в цивільному процесі України / Т. М. Кучер // Часоп. Київ. ун-ту права. — 2012. — № 2. — С. 167–170.

327. Кучинська О. П. Окремі праксеологічні аспекти застосування режиму відеоконференції у кримінальному провадженні в Україні / О. П. Кучинська, І. В. Черниченко // Часоп. Вищ. спеціаліз. суду із розгляду цив. і кримін. справ. — 2014. — № 5 (20). — С. 41–50.

328. Кушакова-Костицька Н. В. Електронне правосуддя : українські реалії та зарубіжний досвід / Н. В. Кушакова-Костицька // Юрид. часопис Нац. акад. внутріш. справ. — 2013. — № 1. — С. 103–109.

329. Ливий Тит. История Рима от основания Города : в 3 т. Т. 1. Кн. I–X / Тит Ливий ; сост. коммент. Н. Е. Боданская, Г. П. Чистяков. — М. : Ладомир, 2005. — 701 с.

330. Литвинский Д. В. Вопросы признания и исполнения решений судов иностранных государств (на основе анализа права Франции и России) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.15 / Литвинский Дмитрий Вячеславович. — СПб., 2003. — 188 с.

331. Лосев А. Ф. Очерки античного символизма и мифологии / сост. А. А. Тахо-Годи ; общ. ред. А. А. Тахо-Годи и И. И. Маханькова. — М. : Мысль, 1993. — 959 с.

332. Лукашук И.И. Глобализация, государство, право, XXI век / И. И. Лукашук. — М. : Спарк, 2000. — 279 с.

333. Лунц Л. А. Международное частное право : общая часть / Л. А. Лунц. — М., 1970.

334. Луспеник Д. Д. Настільна книга професійного судді при розгляді цивільних справ (складання судових процесуальних докумен-

тів за новим ЦПК України) Д. Д. Луспенник. — Харків : Харків юридичний, 2005. — 640 с.

335. Луспенник Д. Д. Розгляд цивільних справ судом першої інстанції / Д. Д. Луспенник. — Харків : Харків юридичний, 2006. — 475 с.

336. Луспенник Д. Д. Судовий наказ у цивільному судочинстві : перші узагальнення судової практики [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2563>.

337. Луспенник Д. Д. Роль суду в цивільному диспозитивному процесі [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1253>.

338. Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти) / Л. А. Луць ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — Київ, 2003. — 304 с.

339. Майданик Р. А. Право України: дуалізм і система // Приватне право. — 2013. — № 1. — С. 26–41.

340. Макаруха З. М. Юрисдикція, визнання та виконання судових рішень у цивільних справах транснаціонального характеру в рамках Європейського Союзу / З. М. Макаруха // Порівняльно-прав. дослідж. — 2009. — № 1. — С. 47–52.

341. Макаруха З. М. Правові засади діяльності Європейського Союзу у сфері забезпечення простору свободи, безпеки та юстиції: монографія / Зоряна Макаруха ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — Львів : [Астролябія], 2011. — 543 с.

342. Малешин Д. Я. Гражданская процессуальная система России / Д. Я. Малешин ; МГУ им. М. В. Ломоносова, Юрид. фак. — М. : Статут, 2011. — 494, [1] с.

343. Мамаев А. А. Международная судебная юрисдикция по трансграничным гражданским делам : [монография] / А. А. Мамаев. — М. : ТК Велби, 2008. — 176 с.

344. Матвеев Г. К. Вина в гражданском праве / Г. К. Матвеев. — Киев : Изд-во Киев. ун-та, 1955. — 307 с.

345. Матвеева С. П. Прецедентність як фундаментальна ознака принципу автономності тлумачення Європейської конвенції з прав людини і основоположних свобод / С. П. Матвеева // Наше право. — 2014. — № 10. — С. 159–162.

346. Машков А. Проблеми теорії держави і права. Основи : курс лекцій. — Київ : Четверта хвиля, 2008. — 464 с.

347. Международное частное право : учебник / под ред. Г. К. Дмитриевой. — М., 2000. — С. 188–190.

348. Мельник К. В. Гармонізація норм національного трудового законодавства та міжнародних норм у сфері трудових прав працівників : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 — трудове право; право соціального забезпечення / Мельник Катерина Володимирівна ; Східноукраїн. нац. ун-т ім. Володимира Даля. — Луганськ, 2011. — 19 с.

349. Митилино М. И. Гражданский суд до и после реформы / М. И. Митилино // Тр. Киев. юрид. о-ва, состоящего при император. Ун-те Св. Владимира, за 1911, 1912, 1913 и 1914 гг. — Киев, 1915. — С. 341–358.

350. Михайлова С. А. Правовое регулирование сотрудничества судебных органов по гражданским, торговым и семейным делам в рамках Европейского Союза : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2012. — 22 с.

351. Міжнародне приватне право: підручник / [А. С. Довгерт та ін.] ; за ред. проф. А. С. Довгерта, проф. В. І. Кисіля ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. — 2-ге вид. — Київ : Правова єдність : Алерта, 2014. — 655 с.

352. Міжнародне приватне право в Київському університеті : антологія : у 2 т. Т. 1. 1835–1991 / за ред. А. С. Довгерта. — Київ : Вид.-полігр. центр «Київський університет», 2009. — 495 с.

353. Міжнародне приватне право в Київському університеті: антологія: у 2 т. Т. 2. 1992–2007 / за ред. А. С. Довгерта. — Київ : Вид.-полігр. центр «Київський університет», 2009. — 791 с.

354. Міжнародне приватне право. Актуальні проблеми / ред. А. С. Довгерт. — Київ : Укр. центр правн. студій, 2001. — 334 с.

355. Міжнародне приватне право. Актуальні проблеми / за ред. А. С. Довгерта — Київ : УПФ, 2001. — 334 с.

356. Міжнародне приватне право. Загальна частина : підручник / [А. С. Довгерт та ін.] ; за заг. ред. проф. А. С. Довгерта, проф. В. І. Кисіля ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. — Київ : Правова єдність : Алерта, 2012. — 374 с.; **Особлива частина : підручник / [А. С. Довгерт та ін.] ; за ред. проф. А. С. Довгерта, проф. В. І. Кисіля ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. — Київ : Правова єдність, 2013. — 399 с.**

357. Міжнародний цивільний процес. Навчальний посібник. Практикум: За ред. доктора юридичних наук, професора С.Я. Фурси. — К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2010. — 328 с.

358. Міхневич Л. В. Розвиток юридичної науки і освітніх Київському комерційному інституті — Київському інституті народного господарства (1906–1930 рр.) / Л. В. Міхневич ; за заг. ред. І. Б. Усенка. — Київ : КНЕУ, 2011. — 286 с.

359. Модернізація правових засад європейської та євразійської інтеграційних стратегій України : зб. наук. пр. / [Король В. І. та ін.] ; за заг. ред. акад. Нац. акад. прав. наук України, д-ра юрид. наук В. І. Короля ; Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака. — Київ : НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2014. — 286 с.

360. Моммзен Т. История Рима : в 3 т. Т. 1. До битвы при Пидне / Т. Моммзен. — СПб. : Наука, 2005. — 733 с.

361. Морозова С. Є. Про взаємозв'язок науки і практики в цивільному судочинстві / С. Є. Морозова // Європейські стандарти захисту прав у цивільному судочинстві : випробування часом : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 26 верес. 2014 р.). — Київ : ВД Дакор, 2014. — 416 с.

362. Мочульська М. Судовий прецедент у континентальній правовій системі / М. Мочульська // Матеріали XV регіон. наук.-практ. конф. «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (Львів, 4–5 лют. 2009 р.). — Львів, 2009. — С. 24–26.

363. Надсилання процесуальних документів електронною поштою учасникам судового процесу [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://court.gov.ua/emailsc>.

364. Наказ ДСА від 15 листопада 2012 року № 155 про затвердження Інструкції про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції під час судового засідання (кримінального провадження) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [court.gov.ua/userfiles/155\(1\).doc](http://court.gov.ua/userfiles/155(1).doc).

365. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. / за ред. О. В. Дзери [та ін.]. — 4-те вид., переробл. і допов. Т. 1 / [Н. С. Кузнецова та ін.]. — Київ : Юрінком Інтер, 2011. — 805 с.

366. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. — 5-те вид., переробл. і допов. — Київ : Юрінком Інтер, 2013.

367. Нешатаева Т. Н. Международное частное право и международный гражданский процесс : учеб. курс : в 3 ч. — М. : ОАО «Издательский дом “Городец”», 2004. — 624 с.

368. Новый Гражданский процессуальный кодекс Франции [Текст] : с учетом изм. по сост. на 27 янв. 2004 г. / пер. с фр. В. Захватаев ; предисл. А. Довгерт, В. Захватаев ; Каф. междунар. частного и тамож. права Ин-та междунаро. отношений Киев. нац. ун-та им. Тараса Шевченко. — Київ : Истина, 2004. — 540 с.

369. Общая теория государства и права : академ. курс : в 3 т. / отв. ред. проф. М. Н. Марченко. — Изд. 2-е, перераб. и доп. — Т. 2. — М. : ИКД «Зерцало — М», 2002. — 528 с.

370. Особливості здійснення суб'єктивних прав учасниками цивільних відносин : [монографія] / [Луць В. В. та ін.] ; за заг. ред. акад. НАПрН України В. В. Луця ; НДІ приват. права і підприємництва Нац. акад. прав. наук України. — Київ : НДІ приват. права і підприємництва НАПрН України, 2011. — 319 с.

371. Очерки международного частного права / А. С. Довгерт [и др.] ; ред. А. С. Довгерт. — Харків : Одиссей, 2007. — 816 с.

372. Очерки международного частного права / под ред. проф. А. Довгерта. — Харьков : ООО «Одиссей», 2007. — 816 с.

373. Падох Я. Суди й судовий процес Старої України. Нарис Історії. — Нью-Йорк : Наук-во ім. Тараса Шевченка, 1990. — 128 с.

374. Пилип Орлик. Конституція, маніфести та літературна спадщина : вибр. твори / упорядкув. і прим. Мирослава Трофимука і Валерія Шевчука. — Київ, 2006. — 736 с.

375. Платон. Держава / пер. з давногр. Д. Коваль. — Київ : Основи, 2000. — 355 с.

376. Погорецький М. А. Відкритість та прозорість судової системи : проблеми реалізації міжнародних стандартів в Україні / М. А. Погорецький, О. Г. Яновська // Право і громад. сусп. — 2013. — № 2. — С. 169–180.

377. Попко В.В. Теоретичні питання уніфікації колізійних норм в рамках Гаазької конференції з міжнародного приватного права / В. В. Попко // Часопис Київського університету права. — 2006. - № 1. С.169-173.

378. Покровский И. А. История римского права / И. А. Покровский. — М. : Статут, 2004. — 540 с.

379. Попко В. В. Уніфікація норм міжнародного приватного права в рамках Гаазької конференції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / В. В. Попко ; КНУ ім. Тараса Шевченка. — Київ, 2006. — 18 с.

380. Поппер К. Злиденність історизму : пер. з англ. / К. Поппер. — Київ : Абрис, 1994. — 192 с.

381. Поппер К. Открытое общество и его враги : в 2 т. / К. Поппер. — Т. 1. — Киев : Ника-Центр, 2005. — 800 с.

382. Поппер К. Р. Предположения и опровержения: рост научного знания / К. Р. Поппер. — М., 2004. — 638 с.

383. Права, по которым судится малороссийский народ / под ред. А. Ф. Кистяковского. — Киев, 1879. — 1063 с.

384. Правова система України : історія, стан та перспективи: у 5 т. / гол. редкол. вид. В. Я. Тацій ; Акад. прав. наук України. Т. 3 : Цивільно-правові науки. Приватне право / Н. С. Кузнєцова [та ін.] ; заг. ред. Н. С. Кузнєцова. — Харків, 2008. — 639 с.

385. Правові відносини : проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 15 листоп. 2013 р.) / [за заг. ред. В. П. Нагребельного, Н. М. Пархоменко, М. М. Шумила] ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, Рада молодих вчених. — Київ : Ніка-Центр, 2013. — 263 с.

386. Принципы трансграничного гражданского процесса / пер. Е. Виноградова, М. Филатова. — М. : Инфотропик Медия, 2011. — 240 с.

387. Проблеми застосування трудового та пенсійного законодавства : монографія / [Н. М. Хуторян, Я. В. Сімутіна, М. М. Шумило та ін.]. — Київ : Ніка-Центр, 2015. — 316 с.

388. Реалізація інтеграційного вибору України : правові проблеми, можливі ризики та наслідки / за ред. О. О. Ашуркова ; НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. — Донецьк : ІЕП НАН України, 2013. — 186 с.

389. Реалізація інтеграційного вибору України : правові проблеми, можливі ризики та наслідки (частина друга) / за ред. О. О. Ашуркова; НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. — Чернігів : Десна Поліграф, 2015.

390. Рене Д. Основные правовые системы современности / Д. Рене, К. Жоффре-Спинози ; пер. с фр. В. А. Туманова. — М. : Междунар. отношения, 1998. — 400 с. — С. 45.

391. Рибак О. С. Правова природа судового доручення у цивільному процесі / О. С. Рибак // Наук. вісн. Міжнар. гуманіт. ун-ту. Сер. : «Юриспруденція». — 2013. — № 6–1, том 2. — С. 88–91.

392. Римське право в Університеті Святого Володимира : у 2 кн. Кн. 1 / уклад. І. С. Гриценко, В. А. Короткий ; за ред. І. С. Гриценка. — Київ : Либідь, 2010. — 528 с.

393. Романюк Я. М. Актуальні проблеми реформування цивільного процесуального законодавства України / Я. М. Романюк, І. Буйцун // *Право України*. — 2012. — № 8. — С. 288–305.

394. Руденко О. В. Уніфікація міжнародного приватного права в ЄС : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Руденко Оксана Валеріївна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — Київ, 2007. — 189 с.

395. Руська правда. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій / Укр. акад. наук, Ін-т історії матер. культури ; підгот. проф. С. Юшков. — Київ : Вид-во Укр. акад. наук, 1935. — С. 137–144.

396. Сакара Н. Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах : монографія / Н. Ю. Сакара. — Харків : Право, 2010. — 256 с.

397. Саенко А. В. Принципы международного гражданского процесса : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Саенко Анна Владимировна. — М., 2013. — 27 с.

398. Саменкова С. Е. К вопросу о нормативном закреплении принципов права / С. Е. Семенкова // *Вектор ТГУ*. — 2012. — № 1 (19). — С. 204–206.

399. Сахнова Т. В. Actio — Litis Contestatio — Res Iudicata — Ius : в контексте реформ континентального процесса // *Европ. Гражд. процесс и исполнит. п-во : сб. материалов Междунар. науч.-практ. конф. (25 марта 2011 г., г. Казань) / Казан. (Приволжский) федеральн. ун-т ; 25 марта 2011 г. / отв. ред. Д. Х. Валеев*. — М. : Статут. — 2012. — С. 32–33.

400. Светланов А. Г. Международный гражданский процесс : современные тенденции / А. Г. Светланов. — М., 2002. — 181 с.

401. Свод законов Российской империи [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://civil.consultant.ru/code/>.

402. Справа Hubbard проти Hamburger, 1993 Electronic resource] — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61992CJ0020>.

403. Справа Mund & Fester проти Hatrex, 1994 [Electronic resource] — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61992CJ0398>.

404. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. — Т. I, II, III. — Одеса, 2002, 2003, 2004. — 464 с., 560 с., 672 с., 568 с.

405. Стратегічний план розвитку судової влади в Україні на 2013–2015 роки, затверджений рішенням Ради суддів України від 21

грудня 2012 р. № 83 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://court.gov.ua/userfiles/83stratplan.pdf>.

406. Сучасні проблеми розвитку законодавства в Україні та в Угорщині: зб. наук. пр. / вступ. ст. В. Ламм, Ю. Шемшученко ; упоряд. М. Товт, І. Холас ; пер. з угорськ. О. Кордонець, пер. з укр. Ч. Фединець. — Київ : «Юридична думка», 2013. — 222 с.

407. Тевелева В.Н. Интеграция правовых систем как форма сотрудничества [Электронный ресурс] / В. Н. Телеева. — Режим доступа : www.media.miu.by/files/store/items/uses/xvii/mim_uses_xvii_31007.pdf.

408. Теоретико-методологічні засади диференціації та уніфікації в цивільному, господарському й адміністративному судочинстві в Україні : монографія / О. А. Бесянєвич, І. Е. Берестова, С. С. Бичкова [та ін.] ; за заг. ред. В. І. Бобрика. — Київ : Право України, 2013. — 172 с.

409. Терехов В. В. Взаимное доверие государств к судебным системам друг друга как предпосылка для взаимного признания судебных решений : опыт стран ЕС // Європейські стандарти захисту прав у цивільному судочинстві : випробування часом : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 26 верес. 2014 р.). — Київ : Дакор, 2014. — С. 315-317.

410. Терехов В. В. Границы законной силы судебного решения: территориальный и темпоральный аспекты : автореф. дис. ... канд. юрид. наук, 2014 / Урал. гос. юрид. акад. — 34 с. — С. 22-24.

411. Терехов В. В. Законная сила судебного решения : пространственные и временные пределы : монография. — М. : Юрлитинформ, 2015. — 224 с.

412. Терехов В. В. Основные нововведения реформированного Регламента ЕС о юрисдикции и признании и исполнении решений / В. В. Терехов // Вестн. гражд. процесса. — 2014. — № 6. — С. 204-229.

413. Теуш С.К. Приватноправові конвенції Ради Європи : автореф. канд. юрид. наук : 12.00.03. — Київ, 2003. — 20 с.

414. Тисяча років української суспільно-політичної думки = One Thousand years of ukrainian social and political thought : у 9 т. Т. 4. кн. 1. Перша третина XVIII ст. / Редкол. : Т. Гунчак (наук. ред.) та ін. ; Передм. В. Шевчук ; упоряд. В. Литвинов ; ред. тому В. Грабовський. — Київ : Дніпро, 2001. — 520 с. — С. 292-298.

415. Толстых В. Л. Принципы международного гражданского процесса Американского института права / УНИДРУА ; В. Л. Толстых // Арбитраж. практика. — 2007. — № 1. — С. 88–96.

416. Тягло О. В. Логіко-ймовірнісні засади повного електронного правосуддя / О. В. Тягло // Філософ. та методолог. проблеми права. — 2013. — № 1 (2). — 186–195.

417. Фатхуллина Л. В. Международный гражданский процесс : определение места в системе науки и права / Л. В. Фатхуллина // Вестн. гражд. процесса. — 2013. — № 5. — С. 235–241.

418. Федияк Л. С. Право іноземців на звернення до суду в Україні (цивільно-процесуальні аспекти) : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Л. С. Федияк. — Львів, 2000. — 20 с.

419. Филатова М. А. Принципы транснационального гражданского процесса ALI/UNIDROIT : путь к гармонизации // Рос. ежегодн. гражд. и арбитраж. процесса. — 2006. — № 5. — С. 376–388.

420. Философский энциклопедический словарь. — М. : Совет. энциклоп., 1983. — 840 с. — С. 87.

421. Флоренц Б.-Р. Право Ради Європи. Прямуючи до загальноєвропейського простору : пер. з англ. / Б.-Р. Флоренц, К. Гайнріх. — Київ : КІС, 2007. — 232 с.

422. Фулей Т. І. Вплив практики Європейського суду з прав людини на судову практику України : підходи та виміри / Т. І. Фулей // Право України. — 2015. — № 2. — С. 98–112.

423. Хайек Ф. А. Право, законодательство и свобода : современное понимание либеральных принципов справедливости и политики / Фридрих Август фон Хайек ; пер. с англ. Б. Пинскера и А. Кустарева ; под ред. А. Куряева. — М. : ИРИССН, 2006. — 644 с.

424. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон ; пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. — М. : ООО «Издательство АСТ», 2003. — 603 с.

425. Хартія основних прав Європейського Союзу [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_524.

426. Холопов Ю. Н. Гармония : Теорет. курс : учебник / Ю. Н. Холопов. — СПб. : Издательство Лань, 2003. — 544 с.

427. Цивільне право України. Загальна частина : підручник / за ред. О. В. Дзери, д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України, засл. юриста України [та ін.] ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — 3-тє вид.,

переробл. і допов. — Київ : Юрінком Інтер, 2010. — 976 с.; Особлива частина : підручник / [Т. В. Боднар та ін.] ; за ред. О. В. Дзери, д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України [та ін.] ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — 3-тє вид., переробл. і допов. — Київ : Юрінком Інтер, 2010. — 1173 с.

428. Цивільний процес України : академічний курс: підручник. Процесуальні науки. За заг. ред. д.ю.н., проф. Фурси С. Я. — Київ : КНТ 2009 р. — 848 с.

429. Цивільне процесуальне право : підруч. / [І. С. Ярошенко, І. О. Ізарова, О. М. Єфімов та ін.] ; за заг. ред. І. С. Ярошенко. — Київ : КНЕУ, 2014. — 519 с.

430. Цират Г. А. Особенности унификации норм, регулирующих процедуры получения доказательств за границей в рамках Европейского Союза // Закон и жизнь. — 2013. — № 3. — С. 222–226.

431. Цират Г.А. Реформа процедур признания и исполнения судебных решений по гражданских и коммерческим делам в Европейском Союзе // Закон и жизнь. — 2013. — № 8/3. — С. 289-293. — Режим доступа : <http://www.legeasiviata.in.ua/archive/2013/8-3/72.pdf>.

432. Цірат Г. А. Досвід міжнародно-правової уніфікації в сфері міжнародного цивільного процесу. Гаазькі Конвенції / Г. А. Цірат // Вісн. Акад. адвокатури України. — 2011. — № 2. — С. 175–181.

433. Цірат Г. А. Міжнародний цивільний процес: сучасний стан та перспективи міжнародно-правової уніфікації : [монографія] / Г. А. Цірат — Харків : Вид-во Іванченка І. С., 2013. — 482 с.

434. Цірат Г. А. Особливості регулювання процедур визнання та виконання судових рішень в Європейському Союзі / Г. А. Цірат // Європ. перспективи. — 2012. — № 4(2). — С. 195–200.

435. Цірат Г. А. Особливості міжнародно-правового регулювання надання правової допомоги у отриманні за кордоном доказів у цивільних та комерційних справах / Г. А. Цірат // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. — 2011. — № 81. — С. 22–24.

436. Черданцев А.Ф. Теория государства и права : учеб. для вузов. / А.Ф. Черданцев. — М. : Юрайт, 2000. — 432 с.

437. Черняк Ю. В. Інститут підсудності в міжнародному приватному праві Європейського Союзу та України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 — цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. — Київ, 2006. — 18 с.

438. Черняк Ю. В. Інститут підсудності в міжнародному приватному праві країн Європейського Союзу та України : [монографія] / Ю. В. Черняк — Київ : Прецедент, 2008. — 276 с.

439. Черняк Ю. В. Права и обязанности адвоката в контексте тенденций развития института признания и исполнения иностранных судебных решений о взыскании алиментом на детей в Украине / Ю. В. Черняк // Цивилистическая процессуальная мысль : Межд. сб. научн. статей. Вып. 4 «Адвокатура» / под ред. д-ра юрид. наук, проф., заслуж. юриста Украины С. Я. Фурсы. — Киев : Алерта, 2015. — 496 с. — С. 312–319.

440. Шак Х. Международное гражданское процессуальное право : учеб. : пер. с нем / Х. Шак. — М. : БЕК, 2001. — 560 с.

441. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. 2. Всемирно-исторические перспективы / О. Шпенглер ; пер. с нем. и примеч. И. И. Маханькова. — М. : Мысль, 1998. — 606 с.

442. Шторм М. Будущее гражданского судопроизводства / М. Шторм // Рос. ежегодник. — 2007. — № 6. — С. 503–512.

443. Юрова Н. М. Международное гражданское процессуальное право : теоретические основы имплементации норм в правовой системе Российской Федерации / Н. М. Юрова. — М. : Волтерс Клувер, 2008. — 352 с. — С. 97.

444. Юцевич Ю. Є. Музика : Словн.-довідник. — Вид. 2-ге, переробл. і доп. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2009. — 352 с.

445. Яковюк І. В. Правові основи Європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — Харків, 2014. — 32 с.

446. Яковюк І. В. Правові основи інтеграції до ЄС : загальнотеоретичний аналіз : монографія / І. В. Яковюк. — Харків : Право, 2013. — 760 с.

447. Ямковий В. І. Впровадження судового прецеденту як необхідний елемент гармонізації законодавства України з європейськими правовими системами / В. І. Ямковий // Порівняльно-прав. дослідж. — 2009. — № 2. — С. 25–30.

448. Ярошенко І. С. Цивільний процесуальний кодекс України : актуальні питання кодифікації / І. С. Ярошенко // Європейські стандарти захисту прав у цивільному судочинстві: випробування часом :

матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 26 верес. 2014 р.). — Київ : Дакор, 2014. — 416 с. — С. 402–402.

449. Ященко К. В. Гармонізація податкового законодавства України з законодавством європейських співтовариств про непряме оподаткування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 — теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Ященко Корнелія Василівна ; Київ. нац. екон. ун-т. — Київ, 2005. — 18 с.

Електронні джерела

450. 2014 Projects Conference and General Assembly [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.europeanlawinstitute.eu/fileadmin/user_upload/p_eli/General_Assembly/2014/Agenda_flyer.pdf.7.

451. About EU [Electronic resource] — Mode of access : http://europa.eu/about-eu/eu-history/1980-1989/index_en.htm.

452. About UNIDROIT [Electronic resource] // UNIDROIT. — Mode of access : <http://www.unidroit.org/about-unidroit/institutional-documents/statute>.

453. About us [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.coe.int/en/web/about-us/who-we-are>.

454. Alternative and Online Dispute Resolution (ADR/ODR) [Electronic resource]. — Mode of access : http://ec.europa.eu/consumers/solving_consumer_disputes/non-judicial_redress/adr-odr/index_en.htm.

455. Case Management / Electronic Case Files (CM/ECF) [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.uscourts.gov/FederalCourts/CMECF.aspx>.

456. Civil Procedure Rules [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules/part01>.

457. Civil Procedure Rules [Electronic resource] // Ministry of Justice. — Mode of access : <http://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules/part01>.

458. Effective justice systems [Electronic resource]. — Mode of access : http://ec.europa.eu/justice/effective-justice/index_en.htm.

459. El Instituto Iberoamericano de Derecho Procesal (1957–1988). Historia de las Jornadas [Electronic resource]. — Mode of access : http://www.venezuelaprocesal.net/codigomodelo.htm#_Toc199412342.

460. ELI October 2013 [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.unidroit.org/english/documents/2014/study76a/201310-eli-news.pdf>.

461. European e-Justice Portal [Electronic resource]. — Mode of access : <https://e-justice.europa.eu/home.do?Action=home>.

462. European Interoperability Framework Pan-European eGovernment Services [Electronic resource]. — Mode of access : <http://ec.europa.eu/idabc/servlets/Docd552.pdf?id=19529>.

463. European Judicial Atlas in civil matters [Electronic resource]. — Mode of access : https://e-justice.europa.eu/content_european_judicial_atlas_in_civil_matters-88-en.do.

464. European Judicial Network in civil and commercial matters [Electronic resource]. — Mode of access : http://ec.europa.eu/civiljustice/index_en.htm.

465. European Law Institute [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.europeanlawinstitute.eu/about-eli/>.

466. European Procedures [Electronic resource]. — Mode of access : http://ec.europa.eu/justice/civil/commercial/eu-procedures/index_en.htm.

467. International Association Procedural Law [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.iapl原因.org>.

468. Organizacion de Estados Iberoamericanos [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.oei.es/index.php>.

469. PACER [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.pacer.gov>.

470. The American Law Institute [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.ali.org>.

471. The International Institute for the unification of Private Law [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.unidroit.org/news>.

472. Video conferencing, HM Courts and Tribunals Service [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.justice.gov.uk/courts/video-conferences>.

ДОДАТКИ

Додаток 1

EUROPEAN SMALL CLAIMS PROCEDURE FORM A CLAIM FORM

(Article 4(1) of Regulation (EC) No 861/2007 of the European Parliament and of the Council establishing a European Small Claims Procedure)

Case number (*):
Received by the court/tribunal on: ____/____/____ (*)
(*) To be filled in by the court/tribunal.

IMPORTANT INFORMATION

PLEASE READ THE GUIDELINES AT THE BEGINNING OF EACH SECTION – THEY WILL HELP YOU TO FILL IN THIS FORM

Language

Fill in this form in the language of the court/tribunal to which you are sending your application. Please note that the form is available in all official languages of the institutions of the European Union on the website of the European Judicial Atlas at http://ec.europa.eu/justice_home/judicialatlascivil/html/index_en.htm. This may help you in filling in the form in the required language.

Supporting documents

Please note that the claim form should be accompanied, where appropriate, by any relevant supporting documents. However, this does not prevent you from submitting, where appropriate, further evidence during the procedure.

A copy of the claim form and, where appropriate, of the supporting documents, will be served on the defendant. The defendant will have an opportunity to submit a response.

1. Court/tribunal

In this field you should identify the court/tribunal before which you are making your claim. When deciding which court/tribunal to choose, you need to consider the grounds for the court's/tribunal's jurisdiction. A non-exhaustive list of possible grounds of jurisdiction is included in section 4.

1. Before which court/tribunal are you making your claim?
- 1.1. Name:
 - 1.2. Street and number/PO box:
 - 1.3. City and postal code:
 - 1.4. Country:

2. Claimant

This field must identify you as the claimant and your representative, if any. Please note that it is not mandatory to be represented by a lawyer or another legal professional.

It may not be sufficient in some countries to give only a PO Box as the address and you should therefore include the street name and number with a postcode. Failure to do so may result in the document not being served.

'Other details' may contain information that helps to identify you, for example, your date of birth, occupation, position in the company, personal ID code and the company registry code in certain Member States.

Where there is more than one claimant, please use additional sheets.

2. *The claimant's details*

- 2.1. Surname, first name/name of company or organisation:
- 2.2. Street and number/PO box:
- 2.3. City and postal code:
- 2.4. Country:
- 2.5. Telephone (*):
- 2.6. E-mail (*):
- 2.7. Claimant's representative, if any, and contact details (*):
- 2.8. Other details (*):

3. *Defendant*

In this field you should identify the defendant and, if known, his representative. Please note that it is not mandatory for the defendant to be represented by a lawyer or another legal professional.

It may not be sufficient in some countries to give only a P.O. Box as the address and therefore you should include the street name and number with a postcode. Failure to do so may result in the document not being served.

'Other details' may contain information that helps to identify the person, for example the date of birth, occupation, position in the company, personal ID code and company registry code in certain Member States. If there is more than one defendant, please use additional sheets.

3. *The defendant's details*

- 3.1. Surname, first name/name of company or organisation:
- 3.2. Street and number/PO box:
- 3.3. City and postal code:
- 3.4. Country:
- 3.5. Telephone (*):
- 3.6. E-mail (*):
- 3.7. Defendant's representative, if known, and contact details (*):
- 3.8. Other details (*):

4. *Jurisdiction*

Your application must be lodged with the court/tribunal that has jurisdiction to deal with it. The court/tribunal must have jurisdiction in accordance with the rules of Council Regulation (EC) No 44/2001 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters.

This section includes a non-exhaustive list of possible grounds for jurisdiction.

Information on the rules of jurisdiction can be found on the website of the European Judicial Atlas at http://ec.europa.eu/justice_home/judicialatlascivil/html/index_en.htm.

You can also look at http://ec.europa.eu/civiljustice/glossary/glossary_en.htm for an explanation of some of the legal terms employed.

(*) Optional.

4. *On what ground do you consider the court/tribunal to have jurisdiction?*

- 4.1. Domicile of the defendant ☐
- 4.2. Domicile of the consumer ☐
- 4.3. Domicile of the policyholder, the insured or the beneficiary in insurance matters ☐
- 4.4. Place of performance of the obligation in question ☐
- 4.5. Place of the harmful event ☐
- 4.6. Place where the immovable property is situated ☐
- 4.7. Choice of court/tribunal agreed by the parties
- 4.8. Other (please specify): _____

5. *Cross-border nature of the case*

In order to make use of the European Small Claims Procedure, your case must be of a cross-border nature. A case is of a cross-border nature if at least one of the parties is domiciled or habitually resident in a Member State other than the Member State of the court/tribunal.

5. *Cross-border nature of the case*

- 5.1. Country of domicile or habitual residence of claimant: _____
- 5.2. Country of domicile or habitual residence of defendant: _____
- 5.3. Member State of the court/tribunal: _____

6. *Bank details (optional)*

In field 6.1. you may inform the court/tribunal by which means you intend to pay the application fee. Please note that not all methods are necessarily available at the court/tribunal to which you are sending your application. You should verify which methods of payment will be accepted by the court/tribunal. You can do this by contacting the court/tribunal concerned or by consulting the website of the European Judicial Network in Civil and Commercial Matters at <http://ec.europa.eu/civiljustice>.

If you choose to pay by credit card or to allow the court/tribunal to collect the fee from your bank account, you should give the necessary credit card or bank account details in the Appendix to this form. The Appendix will be for the information of the court/tribunal only and will not be forwarded to the defendant.

In field 6.2. you are given the possibility of indicating by which means you wish to receive payment from the defendant, for example if the defendant wishes to pay immediately even before the judgment is given. If you wish to be paid by bank transfer, please give the necessary bank details.

6. *Bank details (*)*

- 6.1. How will you pay the application fee?
- 6.1.1. By bank transfer ☐
- 6.1.2. By credit card ☐ (please fill in the Appendix)
- 6.1.3. Direct debit from your bank account ☐ (please fill in the Appendix)
- 6.1.4. Other (please specify): _____
- 6.2. To which account do you wish the defendant to pay any amount claimed or awarded?
- 6.2.1. Account holder: _____
- 6.2.2. Bank name, BIC or other relevant bank code: _____
- 6.2.3. Account number/IBAN: _____

7. Claim

Scope: Please note that the European Small Claims Procedure has a limited scope. No claims of a value higher than EUR 2000 or which are listed in Article 2 of Regulation (EC) No 861/2007 of the European Parliament and of the Council establishing a European Small Claims Procedure can be dealt with under this procedure. If your claim does not relate to an action within the scope of that Regulation in accordance with Article 2, proceedings will continue before the courts/tribunals with jurisdiction in accordance with the rules of ordinary civil procedure. If you do not wish to continue proceedings in that event, you should withdraw your application.

Monetary or other claim: You should indicate whether you are claiming money and/or something else (non-monetary claim), for example, delivery of goods, and then fill in respectively either 7.1. and/or 7.2. If your claim is not for money, please indicate the estimated value of your claim. In the case of a non-monetary claim, you should indicate whether you have a secondary claim for compensation if it is not possible to satisfy the original claim.

If you wish to claim the costs of the proceedings (e.g. translation costs, lawyers' fees, costs relating to the service of documents etc.), then you should indicate this in 7.3. Please note that rules regarding the costs which courts/tribunals can award vary between different Member States. Details of categories of costs in the Member States can be found on the website of the European Judicial Network in Civil and Commercial Matters at <http://ec.europa.eu/civiljustice>.

If you wish to claim any contractual interest, for example on a loan, you should indicate the rate and from what date it runs. The court/tribunal may award statutory interest on your claim, if you are successful. If you wish to claim interest, please indicate this and the date from which the interest should run.

7. About your claim

☐ 7.1. Claim for money

7.1.1. Amount of principal (excluding interest and costs): _____

7.1.2. Currency

☐ Euro (EUR)☐ Bulgarian lev (BGN)☐ Cypriot pound (CYP)☐ Czech koruna (CZK)☐ Estonian kroon (EEK)☐ Pound Sterling (GBP)☐ Hungarian forint (HUF)☐ Latvian lats (LVL)☐ Lithuanian litas (LTL)☐ Maltese lira (MTL)☐ Polish zloty (PLN)☐ Romanian leu (RON)☐ Swedish kronor (SEK)☐ Slovak koruna (SKK)☐ Other (please specify): _____☐ 7.2. Other claim:

7.2.1. Please specify what you are claiming: _____

7.2.2. Estimated value of the claim: _____

Currency:

☐ Euro (EUR)☐ Bulgarian lev (BGN)☐ Cypriot pound (CYP)☐ Czech koruna (CZK)☐ Estonian kroon (EEK)☐ Pound Sterling (GBP)☐ Hungarian forint (HUF)☐ Latvian lats (LVL)☐ Lithuanian litas (LTL)☐ Maltese lira (MTL)☐ Polish zloty (PLN)☐ Romanian leu (RON)☐ Swedish kronor (SEK)☐ Slovak koruna (SKK)☐ Other (please specify): _____

7.3. Are you claiming the costs of proceedings?

7.3.1. Yes

☐

7.3.2. No

☐

7.3.3. If yes, please specify which costs and indicate the amount claimed or incurred so far:

7.4. Are you claiming interest?			
Yes	☐		
No	☐		
If yes, is the interest:			
Contractual?	☐	If so, go to 7.4.1	
Statutory?	☐	If so, go to 7.4.2	
7.4.1. If contractual			
(1) the rate is:			
	☐	_____ %	
	☐	_____ %	above the base rate of the ECB
	☐	other: _____	
(2) the interest should run from: ____/____/____ (date)			
7.4.2. If statutory			
the interest should run from: ____/____/____ (date)			

8. Details of claim

In 8.1. you should describe briefly the substance of your claim.

In 8.2. you should describe any relevant supporting evidence. This could, for example, be written evidence (e.g. contracts, receipts, etc.) or oral or written statements from witnesses. For each piece of evidence, please indicate which aspect of your claim it is intended to support.

If space is insufficient, you can add additional sheets.

8. Details of claim	
8.1. Please give reasons for your claim, for example what happened, where and when.	
8.2. Please describe the evidence you wish to put forward to support your claim and state which points of the claim it supports. Where appropriate, you should add relevant supporting documents.	
8.2.1. Written evidence	☐ please specify below
8.2.2. Witnesses	☐ please specify below
8.2.3. Other	☐ please specify below

Oral hearing: Please note that the European Small Claims Procedure is a written procedure. However, you can request, in this form or at a later stage, that an oral hearing be held. The court/tribunal may decide to hold an oral hearing if it considers it necessary for the fair conduct of the proceedings or it may refuse it, having regard to all the circumstances of the case.

8.3. Do you want an oral hearing to be held?	
Yes	☐
No	☐
If yes, please indicate reasons (*)	

9. *Certificate*

A judgment given in a Member State in the European Small Claims Procedure can be recognised and enforced in another Member State. If you intend to ask for recognition and enforcement in a Member State other than that of the court/tribunal, you can request in this form that the court/tribunal, after having made a decision in your favour, issue a certificate concerning that judgment.

9. *Certificate*

I ask the court/tribunal to issue a certificate concerning the judgment

Yes ☐

No ☐

10. *Date and signature*

Please make sure that you write your name clearly and sign and date your application at the end.

10. *Date and signature*

I hereby request that the court/tribunal give a judgment against the defendant on the basis of my claim.

I declare that the information provided is true to the best of my knowledge and is given in good faith.

Done at: _____

Date: ____/____/____

Name and signature:

*Appendix to the claim form (Form A)***Bank details (*) for the purposes of payment of the application fee**

Account holder/credit card holder:

Bank name, BIC or other relevant bank code/credit card company:

Account number or IBAN/credit card number, expiry date and security number of the credit card:

Додаток 2

Application for a European order for payment		
Form A	Article 7 (1) of Regulation (EC) No 1896/2006 of the European Parliament and of the Council creating a European order for payment procedure	

Please ensure that you read the guidelines on the last page – they will help you to understand this form!

Please note in particular that this form must be completed in the language or one of the languages accepted by the court to be seised. The form is available in all official languages of the European Union; this may help you fill in the form in the required language.

1. Court			Case number (to be completed by the court)	
Court			Received by the court	
Address				
Postal code	City	Country		

2. Parties and their representatives				
Codes: 01 Claimant		03 Claimant's representative *		05 Claimant's legally authorised representative **
02 Defendant		04 Defendant's representative *		06 Defendant's legally authorised representative **
Code	Surname, first name/Name of company or organisation			Identification code (if applicable)
	Address		Postal code	City
				Country
	Phone ***	Fax ***		e-Mail ***
	Occupation ***		Other details ***	
Code	Surname, first name/Name of company or organisation			Identification code (if applicable)
	Address		Postal code	City
				Country
	Phone ***	Fax ***		e-Mail ***
	Occupation ***		Other details ***	
Code	Surname, first name/Name of company or organisation			Identification code (if applicable)
	Address		Postal code	City
				Country
	Phone ***	Fax ***		e-Mail ***
	Occupation ***		Other details ***	
Code	Surname, first name/Name of company or organisation			Identification code (if applicable)
	Address		Postal code	City
				Country
	Phone ***	Fax ***		e-Mail ***
	Occupation ***		Other details ***	

* e.g. lawyer

** e.g. parent, guardian, managing director

*** optional

3. Grounds for the court's jurisdiction

Codes:

01 Domicile of the defendant or co-defendant	07 Domicile of the policyholder, the insured or the beneficiary in insurance matters
02 Place of performance of the obligation in question	08 Domicile of the consumer
03 Place of the harmful event	09 Place where the employee carries out his work
04 Where a dispute arises out of the operations of a branch, agency or other establishment, the place in which the branch, agency or other establishment is situated	10 Place where the business which engaged the employee is situated
05 Domicile of the trust	11 Place where the immovable property is situated
06 Where a dispute arises concerning the payment of remuneration claimed in respect of the salvage of a cargo or freight, the place of the court under the authority of which the cargo or freight is or could have been arrested	12 Choice of court agreed by the parties
	13 Domicile of the maintenance creditor
	14 Other (please specify)

Code	Specification only for code 14
------	--------------------------------

4. Cross-border nature of the case

Codes:

01 Belgium	06 Spain	11 Lettland	16 The Netherlands	21 Slovakia
02 Czech Republic	07 France	12 Litauen	17 Austria	22 Finland
03 Germany	08 Ireland	13 Luxemburg	18 Poland	23 Sweden
04 Estonia	09 Italy	14 Ungarn	19 Portugal	24 United Kingdom
05 Greece	10 Cyprus	15 Malta	20 Slovenia	25 other (please specify)

Domicile or habitual residence of claimant

Domicile or habitual residence of defendant

Country of the court

5. Bank details (optional)**5.1 Payment of court fees by the claimant**

- Codes: 01 By bank transfer 02 By credit card 03 Collection by court from claimant's bank account
 04 Legal aid 05 Other (please specify)

If you choose code 02 or 03, please fill in the bank details in Appendix 1

Code	If you choose code 05, please specify
------	---------------------------------------

5.2 Payment by defendant of amount awarded

Account holder

Bank name (BIC) or other relevant bank code

Account number

International bank account number (IBAN)

EUR	Euro	CYP	Cypriot Pound	CZK	Czech Koruna	EEK	Estonian Kroon	GBP	Pound sterling
HUF	Hungarian Forint	LTJ	Lithuanian Litas	LVL	Latvian Lats	MTL	Maltese Lira	PLN	Polish Zloty
SEK	Swedish Krona	SIT	Slovenian Tolars	SKK	Slovak Koruna	Other (according to international banking code)			
6. Principal					Currency	Total value of principal, excluding interest and costs			
The claim relates to (Code 1)									
01 Sales contract			10 Contract of service - repair			18 Claims arising from joint ownership of property			
02 Rental agreement - movable property			11 Contract of service - brokerage			19 Damages - contract			
03 Rental agreement - immovable property			12 Contract of service - other (please specify)			20 Subscription agreement (newspaper, magazine)			
04 Rental agreement - commercial lease			13 Building contract			21 Membership fee			
05 Contract of service - electricity, gas, water, phone			14 Insurance contract			22 Employment agreement			
06 Contract of service - medical services			15 Loan			23 Out-of-court settlement			
07 Contract of service - transport			16 Guarantee or other collateral(s)			24 Maintenance agreement			
08 Contract of service - legal, tax, technical advice			17 Claims arising from non-contractual obligations if they are subject to an agreement between the parties or an admission of debt (e.g. damages, unjust enrichment)			25 Other (please specify)			
09 Contract of service - hotel, restaurant									
Circumstances invoked (Code 2)									
30 Non-payment			33 Non-delivery of goods or services			35 Goods or services not in conformity with the order			
31 Insufficient payment			34 Delivery of defective goods or poor services			36 Other (please specify)			
32 Late payment									
Other details (Code 3)									
40 Place of purchase			43 Date of delivery			46 In case of loan, purpose: Consumer credit			
41 Place of delivery			44 Type of goods or services concerned			47 In case of loan, purpose: Mortgage credit			
42 Date of purchase			45 Address of immovable property			48 Other detail (please specify)			
ID	Code 1	Code 2	Code 3	Explanatory statement		Date (or period)		Amount	
ID	Code 1	Code 2	Code 3	Explanatory statement		Date (or period)		Amount	
ID	Code 1	Code 2	Code 3	Explanatory statement		Date (or period)		Amount	
ID	Code 1	Code 2	Code 3	Explanatory statement		Date (or period)		Amount	
The claim has been assigned to the claimant by (if applicable)									
Surname, first name/Name of company or organisation					Identification code (if applicable)				
Address					Postal code	City	Country		
Additional specifications for claims relating to consumer contracts (if applicable)									
The claim concerns matters relating to consumer contracts			If yes, the defendant is the consumer			If yes, the defendant is domiciled within the meaning of Article 59 of Council Regulation (EC) No 44/2001 in the Member State where the court is seised			
yes no									
			yes no			yes no			

7. Interest							
Codes (please combine number with letter):							
01 Statutory		02 Contractual		03 Capitalisation of interest		04 Interest rate on a loan **	
A per year		B per half year		C per quarter		D per month	
E Other ***							
ID *	Code	Interest rate (%)	% over base rate (ECB)		on (amount)		Starting from to
ID *	Code	Zinssatz (%)	% über dem Basissatz der EZB		auf (Betrag)		Ab bis
ID *	Code	Zinssatz (%)	% über dem Basissatz der EZB		auf (Betrag)		Ab bis
ID *	Code	Zinssatz (%)	% über dem Basissatz der EZB		auf (Betrag)		Ab bis
ID * Please specify in case of Code 6 and/or E							

* Fill in corresponding claim ID ** taken out by the claimant at least in the amount of the principal *** Please specify

8. Contractual penalties (if applicable)	
Amount	Please specify

9. Costs (if applicable)			
Codes: 01 Court fees 02 Other (please specify)			
Code	Specification only for code 02	Currency	Amount
Code	Specification only for code 02	Currency	Amount
Code	Specification only for code 02	Currency	Amount
Code	Specification only for code 02	Currency	Amount

10. Evidence available in support of the claim				
Codes: 01 Written evidence 02 Oral evidence 03 Expert evidence 04 Inspection of an object or site 05 Other (please specify)				
ID *	Code	Description of evidence	Date (day/month/year)	
ID *	Code	Description of evidence	Date (day/month/year)	
ID *	Code	Description of evidence	Date (day/month/year)	
ID *	Code	Description of evidence	Date (day/month/year)	

* Fill in corresponding claim ID

11. Additional statements and further information (if necessary)

I hereby request the court to order the defendant(s) to pay to the claimant(s) the sum of the above principal plus interest, contractual penalties and costs.

I declare that to the best of my knowledge and belief the information provided is true.

I acknowledge that any deliberate false statement could lead to appropriate penalties under the law of the Member State of origin.

Done at	Date (day/month/year)	Signature and/or stamp

Appendix 1 to the application for a European order for payment

Bank details for the purposes of payment of court fees by the claimant

Code 02 By credit card 03 Collection by court from claimant's bank account

Code	Account holder	Bank name (BIC) or other relevant bank code / Credit card company

Account number / Credit card number	International bank account number (IBAN) / Expiry date and security number of credit card

Appendix 2 to the application for a European order for payment

Opposition to a transfer to ordinary civil proceedings

Case number (to be completed if this Appendix is sent to the court separately from the application form)

Done at	Date (day/month/year)	Signature and/or stamp

Наукове видання

ІЗАРОВА Ірина Олександрівна

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ
ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

Монографія

Редактор *С. Фіялка*
Художник обкладинки *Т. Зябліцева*
Коректор *С. Фіялка*
Верстка *М. Матвійчук*

Підп. до друку 02.07.2015. Формат 60×84/16.
Папір офсет. № 1. Гарнітура Тип Таймс. Друк офсетний.
Ум.-друк. арк. 15,58. Обл.-вид. арк. 16,76.
Наклад 300 пр.

ТОВ «ВД «Дакор»
Свід. ДК № 4349 від 05.07.2012.
(044) 461-85-06
vd_dakor@ukr.net
04655, м. Київ, пр-т Московський, 20-а.